

Da 19
G. Kurlovics

A. Tomasūns

LATVIJAS

WESTURĀ

**okupācijas
gadi**

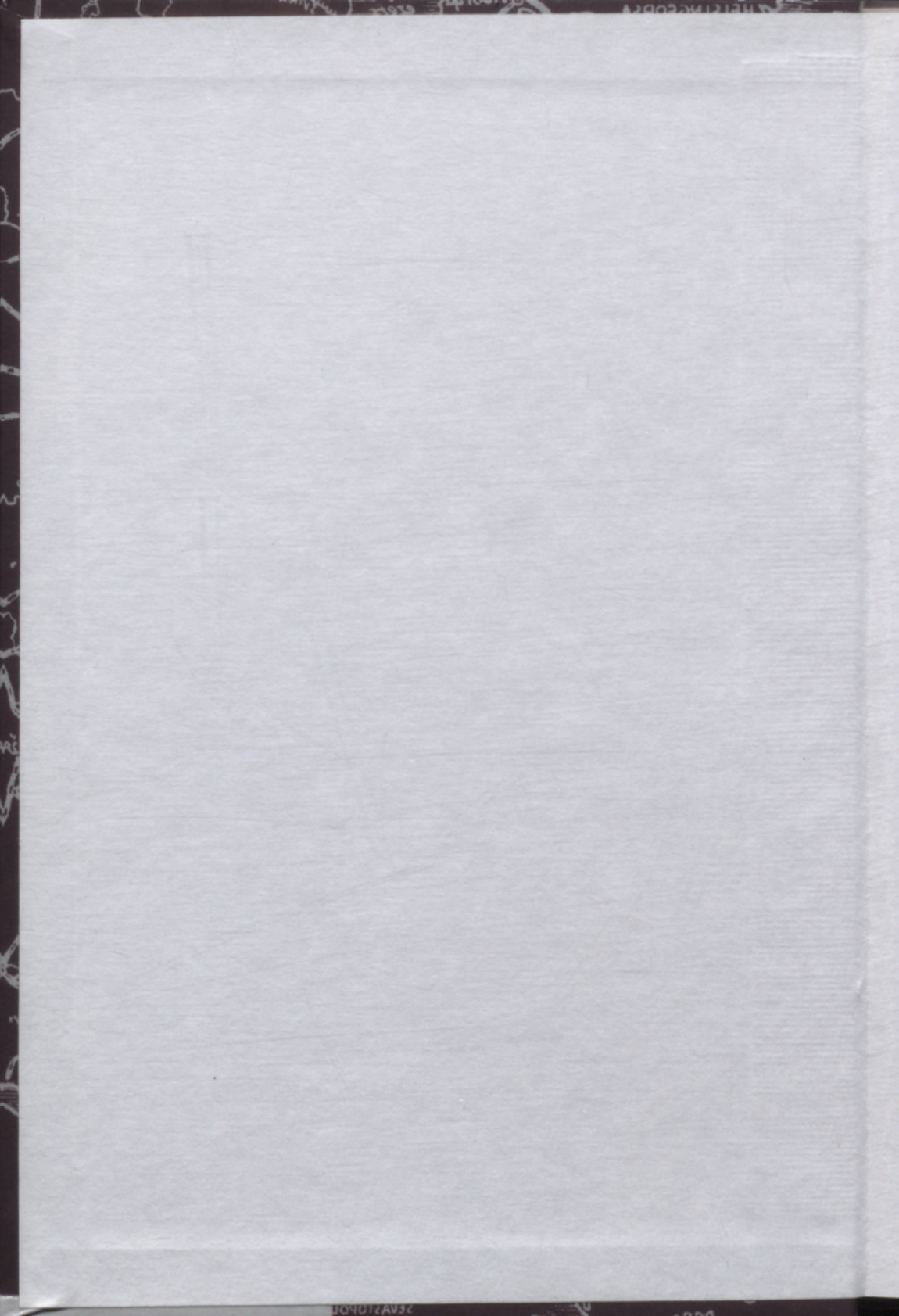

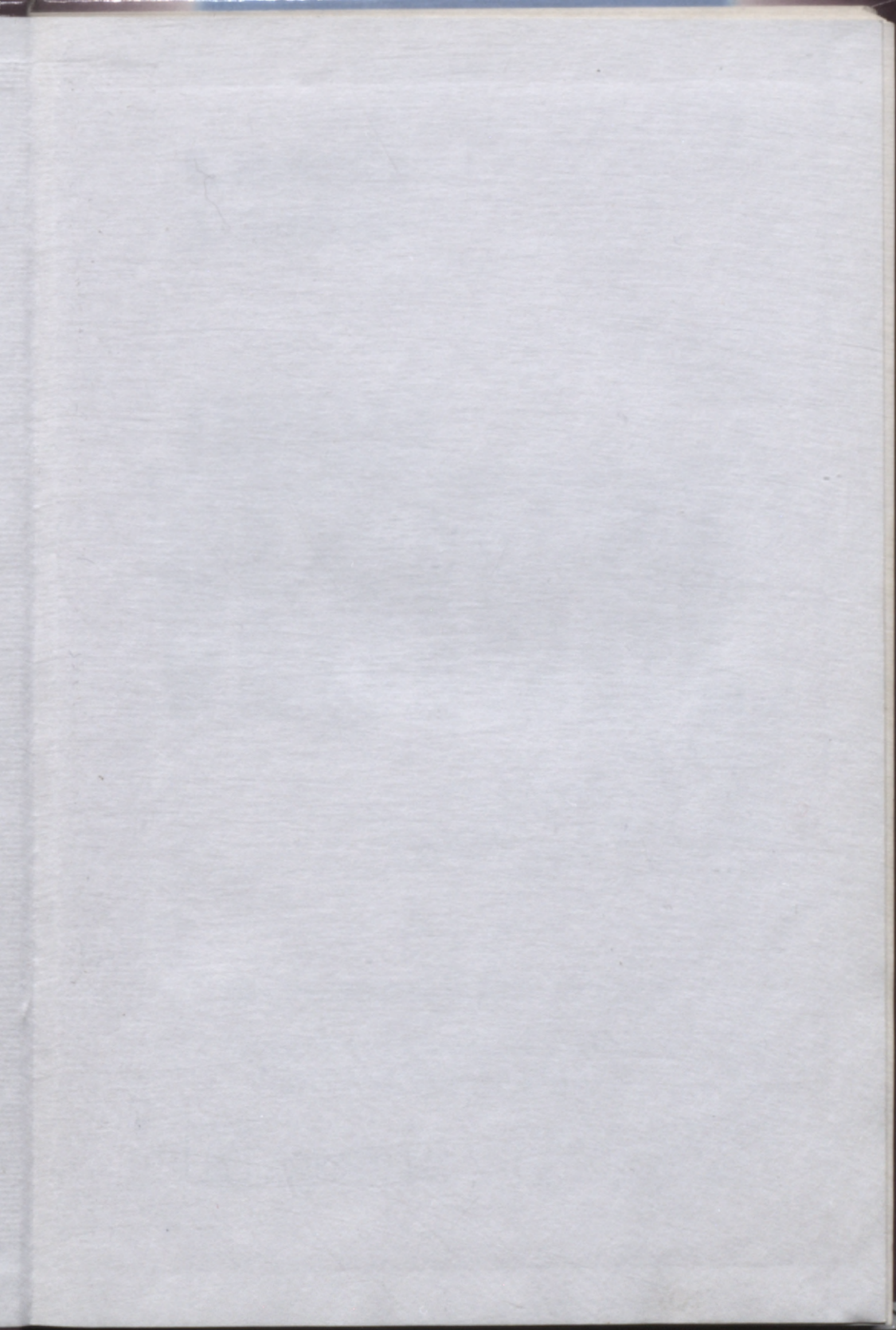
MELNĀ JŪRA

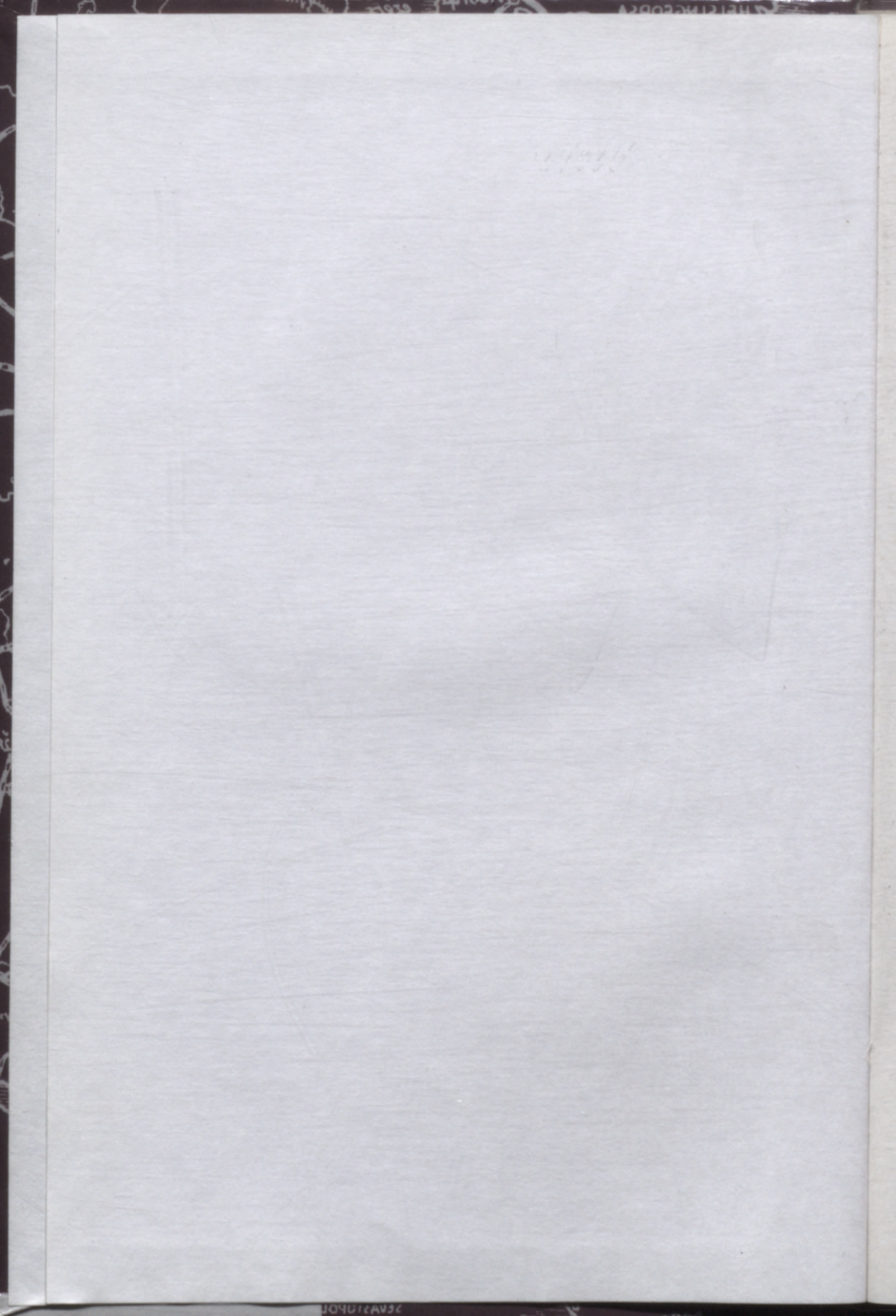
SEVASTOPOL

ZVAIGZNE ABC

98-4
L 40

L
9

G. Kurlovičs
A. Tomašūns

LATVIJAS VĒSTURE

okupācijas
gadi

Eksperimentāls mācību līdzeklis

Atļāvusi lietot Latvijas Republikas
Izglītības un zinātnes ministrija

ZVAIGZNE ABC

947.43(075.3)
Ku 720

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98~~ 4.977
0304037339

Autori izsaka pateicību
Latvijas Nacionālajai bibliotēkai
un LR Saeimas bibliotēkai
par atbalstu grāmatas sagatavošanā.

Gunārs Kurlovičs, Andris Tomašūns
LATVIJAS VĒSTURE
Okupācijas gadi

Redaktors *Aivars Paegle*

Recenzents *Elmārs Pelkaus*

© 1998, apgāds "Zvaigzne ABC"
ISBN 9984-04-510-2

PRIEKŠVārds

Latvijas un tās tautas likteņos mūsu gadsimts ir pārbagāts ar visdažādākajiem notikumiem. 1905. gada revolūcijā pašapziņu atguvusi tauta vērsās gan pret nacionālo jūgu, gan pret sociālo netaisnību. Pēc 1914. gada Latvijas zemi pārstaigāja Pirmais pasaules karš. Tas aiznesa daudzas dzīvības, sašķēla tautu ar dažādām, bieži vien svešām, idejām. Tomēr viens no Pirmā pasaules kara rezultātiem bija jaunu nacionālo valstu parādīšanās Eiropas kartē. To vidū bija arī Latvijas Republika. Tā tapa kara beigu posmā ilgās cīņās par valstisko neatkarību ar tās daudzajiem pretiniekiem. Izcīnītā brīvība ļāva gandrīz divdesmit gadus Latvijas Republikai sekmīgi attīstīt saimniecību un kultūras dzīvi. Otrajā pasaules karā, kurš sākās 1939. gadā, Latvija zaudēja savu neatkarību. Divas lielvalstis – PSRS un Vācija – tiecās pārdalīt pasauli un iegūt jaunas zemes. Šo nodomu apstiprināja abu valstu vienošanās, kas ieguvusi nosaukumu *Molotova-Ribentropa pakts* (tā sauca PSRS un Vācijas tā laika ārlietu ministrus). Visas Baltijas valstis ar šo vienošanos tika iekļautas PSRS interešu sfērā. Tā nekavējās izmantot radušos iespēju ieņemt jaunas teritorijas un 1940. gadā okupēja Baltijas valstis. Tiesa – Vācija nevēlējās atteikties no savām interesēm Austrumeiropā. Vācija tikai gaidīja izdevīgu brīdi, lai sagrābtu Baltiju. 1939. gadā Vācija uzbruka Polijai. 1941. gadā pienāca kārta arī bijušajam sabiedrotajam – PSRS. Latvijā vienu okupācijas varu uz laiku nomainīja otra. 1945. gadā Vācija karu zaudēja, bet Latvija neatkarību neatguva. Latvijā palika PSRS karaspēks. Lai gan oficiāli Baltijas valstu iekļaušana PSRS netika atzīta vairumā Rietumvalstu, būtībā uz okupāciju "skatījās caur pirkstiem". Kādreiz starptautiski atzītās Baltijas valstis nonāca ilgā okupācijā. Latviešu tautai bija liegta iespēja pašai lemt savu likteni. Latvija nevarēja

saimniekot, kā vēlējās, pārstāvēt savas intereses starptautiskajā arēnā, netraucēti veidot savu garīgo un kultūras dzīvi. Okupācijas perioda vēsturi svarīgi apzināt arī tādēļ, ka tā aptvēra lielāko daļu no mūsu gadsimta vēstures. Tā nesusi smagus pārbaudījumus – masveida izsūtīšanas uz Sibīriju, kur bargos apstākļos liela daļa izsūtīto cilvēku gāja bojā, kā arī slepkavības un apcietināšanas. Ne velti mēdz teikt, ka Latvijai Otrais pasaules karš beidzās tikai 1991. gadā, kad valsts atguva neatkarību. To valstu iedzīvotāji, kurām pasaules kara sekas jau ir pagātnē, bieži vien vērtē tagadni no cita redzesloka un pilnībā neizprot mūsu situāciju. Okupācijas sekas Latvijā vēl tik ātri nebūs iespējams pārvarēt. Viens no smagākajiem jautājumiem ir arī nacionālais jautājums. Tas ir cieši saistīts ar iebruucēju statusa noteikšanu. Iepazīstoties ar šo grāmatu, mums vajadzētu saprast un prast izskaidrot arī citiem, kā radusies šodienas situācija.

Grāmata domāta plašam lasītāju lokam, bet īpaši jaunatnei. Tās metodiskā uzbūve veidota tā, lai to varētu izmantot vidusskolā mācību procesā un pašizglītībai.

KĀ STRĀDĀT AR GRĀMATU

Grāmata sastāv no divām daļām:

1. *informatīvais (skaidrojošs) teksts,*
2. *materiāls darbam (kartes un dokumenti).*

Informatīvajā daļā atrodams īss temata **izklāsts** par attiecīgo periodu vai notikumu. To papildina **kopsavilkums** grāmatas beigās. Izklāsts paredzēts, lai dotu skaidrojošu katra temata apskatu. Kopsavilkums palīdzēs tiem, kuri vēlēsies salīdzināt – kā izpratuši nodaļā doto avotu materiālu. Katram ir tiesības uz savu vērtējumu. Tomēr mūsu uzskatus ietekmē ne tikai tas, ko mēs paši redzam un izjūtam, bet arī presē rakstītais, televīzijā un radio dzirdētais. Bieži varam pārlicināties, ka vienu un to pašu notikumu masu informācijas līdzekļi parāda ļoti atšķirīgi. Tāpat ir arī ar vēstures notikumiem. Diemžēl par tiem ir grūtāk atrast savu vērtējumu, jo mēs nevaram tās ziņas, kuras mums sniedz laikmeta liecības, salīdzināt ar savu personisko pieredzi. Tādēļ mums laikmeta liecības savstarpēji jāsalīdzina, lai nonāktu pie patiesiem secinājumiem. Ļoti bieži mēs sastopamies ar atšķirīgu vērtējumu arī par tik nozīmīgu Latvijas vēstures posmu kā *okupācijas periods*. PSRS laiku grāmatās un dokumentos Latvijas inkorporācija Padomju Savienībā tika parādīta kā Latvijas darbatautas gribas izpausme. Vai mēs varam piekrist šādam skaidrojumam? Vai vēstures fakti neliecina par pretējo?

Tomēr arī mūsdienās sastopamies ar līdzīgām nostādnēm, kuras mēģina attaisnot Baltijas valstu okupāciju, parādot to kā nepieciešamību Vācijas militāro draudu priekšā. Mums jāprot argumentēti pamatot un pierādīt šādu apgalvojumu melīgumu. Lai to veiktu, jāpārzina šī tautai tik smagā laikmeta galvenās liecības un arī pretējie uzskati. Tādēļ katrā nodaļā lielu vietu aizņem **darba daļa**, kurā apkopotas visdažādākās laikmeta liecības – dokumentu fragmenti, fotogrāfijas, kartes, attēli, aculiecinieku liecības par šī laikmeta norisēm. Šo materiālu apvieno jautājumi un uzdevumi. Tos veicot, lasītājs var veidot savu viedokli par okupācijas periodu.

I NODAĻA

LATVIJA 30. GADU BEIGĀS – DRAUDI NO AUSTRUMIEM UN RIETUMIEM

Pasaules lielvalstu politika un tās rezultāti

Pirmais pasaules karš pierādīja nepieciešamību pēc starptautiskas drošības sistēmas. Milzīgie cilvēku upuri un postījumi bija pārliecinājuši vairumu politiķu par to, ka starptautisko attiecību risināšana ar spēku nav pieņemama. Diemžēl šādu pārliecību neguva visi politiskie spēki. Daudzās valstīs, bet karu zaudējušajā Vācijā jo īpaši, ar laiku parādījās partijas un kustības, kuru viens no svarīgākajiem politiskajiem lozungiem bija *revanšs* (atmaksā un zaudētā atgūšana). Pēc Pirmā pasaules kara, kad visur, kur vēl bija redzami postījumi un nelaiemes, revanšisma idejas neguva kaut cik vērā ņemamu atbalstu. 1919. gada Parīzes miera sarunās tika dibināta starptautiska organizācija – *Tautu Savienība*. Šīs organizācijas pamatuzdevums bija nodrošināt mieru pasaulē un ar kopīgām valstu pūlēm savaldīt agresorvalstis. Lai arī radīt šādu organizāciju ieteica ASV prezidents Vudro Vilsons, ASV tajā neiestājās. ASV pārsvaru guva *izolacionisma* (noslēgšanās sevī) politikas piekritēji, kuri nevēlējās, lai valsts jauktos Eiropas lietās un uzņemtos jebkādas militāras saistības ārpus Amerikas kontinenta. Sākotnēji Tautu Savienībā darbojās tikai karā uzvarējušās valstis. Vēlāk tajā sāka uzņemt pārējās valstis pēc brīvprātības principa. Latviju Tautu Savienībā uzņēma 1921. gada septembrī. Tautu Savienības augstākā pārvalde bija Tautu Savienības Padome, kurā uzvarētājielvalstīm bija pastāvīga vieta, bet pārējās valstis tika

ievēlētas uz laiku pēc rotācijas principa. Arī Latvija 1936. gadā kļuva par Tautu Savienības Padomes locekli.

Tautu Savienības miera nodrošināšanas idejas pamatā bija kolektīvās drošības sistēma. Tas nozīmēja, ka pret to valsti, kura uzsāks agresiju pret kādu citu valsti, vērsīsies visas Tautu Savienības dalībvalstis. Tautu Savienības statūti paredzēja, ka vispirms izsludina ekonomiskas sankcijas un starptautiski nosoda agresoru, bet galējas nepieciešamības gadījumā arī jāpiesaka karš. Lai arī ideja bija laba, tā praksē nerealizējās, jo neviena valsts, kura tieši nebija apdraudēta, nevēlējās iesaistīties militāros konfliktos. Pie tam Tautu Savienības pārstāvji tā arī nespēja definēt, kas ir agresorvalsts. Lielas problēmas sagādāja arī vienošanās par to, ko uzskatīt par tiešu agresiju. Tomēr Tautu Savienības darbība līdz 30. gadu vidum bija sekmīga, jo tā spēja novērst daudzus konfliktus starp valstīm. Stāvoklis mainījās 30. gadu vidū, kad vairumā Eiropas valstu saira demokrātiskās sistēmas, bet pie varas nāca diktatori – vienpersoniski valsts pārvaldītāji. Pēc Pirmā pasaules kara radušās valstis tā arī nespēja izveidot stabilas demokrātiskas valsts iekārtas, jo trūka pieredzes. Arī sabiedrība tam īsti nebija gatava. Sabiedrības noskaņojumu stipri ietekmēja pēckara saimnieciskās grūtības un trīsdesmito gadu sākumā Eiropā izveidojusies ekonomiskā krīze. Tas nostiprināja vadonības ideju – viena vadoņa – tautas glābēja un virzītāja izšķirīgo lomu vispārējās labklājības sasniegšanā. Daudzās Eiropas lielvalstīs vadonības ideja ieguva agresīvu raksturu, jo sāka sludināt atsevišķu nāciju pārākumu un vēsturisko sūtību – būt kungiem pār pasauli. Nedaudz atšķirīgi šī ideja izpaudās PSRS. Komunistiskajam režīmam vadonības ideja bija neatņemama sastāvdaļa. Tā dēvētos darbatautas vadoņus iecēla tikpat kā elku kārtā, piedēvējot tiem nemaldīgumu un nekļūdīgumu. Trīsdesmitajos gados PSRS nostiprinājās J. Staļina – dzīva vadoņa un "tautu tēva" kults. Toties pasaules kundzība tika pasniegta kā darbaļaužu internacionālā sūtība – visās valstīs nodrošināt komunistiskā režīma uzvaru. Turklāt šī mērķa panākšanai tika pieļauta pat tieša bruņota spēka izmantošana. PSRS ārpolitikā nekautrējās izmantot militāro spēku, lai tur, kur tas iespējams, paplašinātu savu ietekmi. Arī Latvijas

Republikā 1934. gada maijā notika valsts apvērsums. Toreizējais ministru prezidents K. Ulmanis ar domubiedriem, izmantojot aizsargu organizācijas militāros spēkus, bez jebkādas pretestības padzina Saeimu un nodibināja savu diktatūru, kas balstījās uz viņa kā Latvijas valstsvīra autoritāti. Diktatūra Latvijā nebija pārāk stingra. Neviens režīma pretinieks Latvijā netika sodīts ar nāvi, un arī sodi bija nelieli.

Latvijas Republikas Valsts prezidents K. Ulmanis
1934. gada maijā

Latvijas Republikas Valsts prezidents K. Ulmanis
1934. gada maijā

Latvijas Republikas Valsts prezidents K. Ulmanis
1934. gada maijā

Latvijas Republikas Valsts prezidents K. Ulmanis
1934. gada maijā

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

Baltijas valstu loma PSRS un Vācijas attiecībās 1939.gadā

Nr. 1 Vācijas un PSRS 1939. g. 23. augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols.

- ✗ Kā veidojās PSRS un nacistiskās Vācijas attiecības?
- ✗ Ko vēlējās panākt PSRS?
- ✗ Ko vēlējās panākt Vācija?
- ✗ Kādēļ bija iespējama vienošanās abu lielvalstu starpā?
- ✗ Kāda bija Latvijas loma abu lielvalstu plānos?

Slepenais papildu protokols

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šīs apspriešanas rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederīgos apvidos Vācijas un PSRS interešu sfēras aptuveni norobežo upju līnija: Nareva, Visla un Sana.¹

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai tālākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkurā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanās garā.

3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu pilnīgu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā².

Maskava, 1939. gada 23. augusts.

Vācijas valdības
vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības
pilnvarojumā
V. Molotovs

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. // Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

¹ 1939. gada 28. augustā PSRS ārlietu tautas komisārs V. Molotovs un Vācijas sūtnis Maskavā V. fon der Šulenburgs parakstīja "papildu vienošanos", kas precizēja šīs rindkopas beigu daļu. Pēc precizējuma tā skanēja šādi: "[...] norobežo upju līnija: Pīsa, Nareva, Visla un Sana."

² Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma orientācija uz kara izraisīšanu visspilgtāk atklājas tieši slepenajā protokolā, kura mērķis bija "teritoriāli politiska pārkārtošana..."

Nr. 2 Vācijas un PSRS konfidenciālais protokols 1939. gada 28. septembris.

- ✗ Kā divi diktatori izlēma suverēnu valstu pilsoņu likteņus?
- ✗ Kur šeit ir cilvēka tiesību pārkāpumi?

PSRS valdība neliks šķēršļus Vācijas pilsoņiem un citām vācu izcelsmes personām, kas dzīvo teritorijās, kuras atrodas tās interešu sfērā, ja viņi vēlēšies pārcelties uz Vāciju vai vācu interešu sfērā atrodošajām teritorijām. Tā piekrīt, ka šo pārcelšanos realizēs Vācijas valdības pilnvarotie saskaņā ar kompetentām vietējām iestādēm¹, un pie tam paliks neaizskartas izceļotāju īpašuma tiesības.

Atbilstošas saistības uzņemas Vācijas valdība attiecībā uz ukraiņu vai baltkrievu izcelsmes personām, kas dzīvo teritorijās, kuras atrodas tās interešu sfērā.

Maskava, 1939. g. 28. septembrī.

Vācijas valdības
vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības
pilnvarojumā
V. Molotovs

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. // Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

¹ Šis protokols attiecās arī uz Latvijā un Igaunijā dzīvojošajiem vāciešiem. Taču vārdā šis valstis nav tieši nosauktas. Acīmredzot norunām bija jāpalek spēkā arī tādā gadījumā, ja Baltijas valstis, tur vēl esot vietējiem vāciešiem, okupētu PSRS.

Nr. 3 Oficiāls paskaidrojums par aizceļotāju mantu likvidēšanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939. gada 19. oktobris.

X Kādēļ sākās vāciešu izceļošana no Latvijas?

**Oficiāls paskaidrojums
par aizceļotāju mantu likvidēšanu**

Oficiāli ziņo: Saskaņā ar latvju un vācu sarunās par vācu tautības Latvijas pilsoņu un Vācijas pilsoņu atpakaļnometināšanu jau nospraustiem rīcības principiem līdz turpmākam nav ierobežota brīva rīcība zīmējoties uz zemāk nosaukto īpašumu kategoriju likvidāciju, pārdodot tos Latvijas pilsoņiem un juridiskām personām, ievērojot likumu noteikumus:

- a) kustama manta;
- b) nekustama manta pilsētās un uz laukiem;
- c) sīktirdzniecības un amatniecības uzņēmumi, pieprasot finansu ministrijas iepriekšēju piekrišanu.

Paskaidrojums: Latvju un vācu sarunas, kam jākārtoto izceļojošo atpakaļnometinamo vāciešu īpašumu likvidācijas jautājums, ir tiktāl pavirzījušās uz priekšu, ka iespējams tūlīt dot zinamus norādījumus par īpašumu likvidāciju. Pie tam ir atrasts, ka vēlāka likvidācijas procedūra varētu vienkāršoties, ja jau priekš līguma noteikumu galīgas izstrādāšanas, kas aizņems vēl dažas dienas, izceļotāji būtu informēti, ka zinamas īpašumu kategorijas līdz izbraukšanas momentam varēs brīvi likvidēt, protams, pilnā saskaņā ar likumu noteikumiem. Līdz ar to izceļotājiem ir dota iespēja pašiem izvēlēties likvidācijas ceļu un atrast piemērotus pircējus kustamai mantai,

*Vācijas ārlietu ministrs
Joahims fon Ribentrops.*

nekustamiem īpašumiem un mazākiem tirdzniecības un amatniecības uzņēmumiem, ieskaitot šajos uzņēmumos esošo preču krājumus.

Nekustamas mantas atsavināšanai ir vajadzīga tieslietu ministra, bet tirdzniecības un amatniecības uzņēmumiem - finanšu ministrijas piekrišana. Kustamas mantas likvidācijai sevišķa atļauja nav vajadzīga, bet te ir spēkā visi likumu noteikumi par valutas un maksāšanas līdzekļu tirdzniecību un bez tam jāņem vērā, ka zem kustamas mantas nav saprotamas preces, mašīnas un tml., bet galvenokārt iedzīves piederumi.

Ja novēros jel mazākās nelikumības vai spekulācijas pazīmes, tad vainīgos ne tikai bargi sodīs, bet arī tūdaļ ierobežos vai atcels šai virzienā piešķirtos atvieglojumus. Nav atļauta rūpniecības un lieltirdzniecības uzņēmumu brīva likvidācija, par cik te abām valdībām vēl jāsasinas, lai novērstu zaudējumus Latvijas tautsaimniecībai un sastrēgumus saimnieciskā dzīvē.

Rikojums par vācu tautības tiesnešu-izceļotāju atstādināšanu no darba

Tieslietu ministrs H. Apsīts piesūtījis visiem tiesu iestāžu vadītājiem un prokuroriem rīkojumu, ka vācu tautības tiesneši un viceprokurori, kas pieteikuši, kaut arī mutes vārdiem, ka viņi atsakas no Latvijas pavalstniecības un izbrauks uz Vāciju, turpmāk tiesas darbā nav vairs pielaidzami. Viņiem piešķirams īslaicīgs atvaļinājums līdz izceļošanas jautājuma nokārtošanai.

Latvijas banka spriež par vācu pilsoņu saistībām

Latvijas bankas padome pēdējās sēdēs apspriedusi jautājumus, kam sakars ar vācu tautības pilsoņu repatriāciju un kas skar Latvijas bankas intereses. Vakar padome pieņēmusi atzinumus, ko iesniegs finanšu ministram. Padomes priekšsēdētāju

A. Klīvi vakar apmeklēja Vācijas valsts bankas padomnieks V. Zeidels, kas līdz šim darbojies Igaunijā, kārtojot turienes vāciešu repatriāciju, bet tagad piedalīsies apspriedēs Latvijā.

Šodien aizbrauc pirmie izceļotāji no Liepājas

Vācu tvaikonis "Frigg" šodien ar 59 valstsvāciešiem atstās Liepājas ostu, lai dotos uz Vāciju. Daļa izceļotāju ved līdzī tikai nepieciešamo pārtiku un drēbes. Ostas celtnis vakar no tvaikoņa "Ulm" nocēla krastā 7 lielus mebeļu transporta ratus. Ar tiem turīgāko vāciešu dzīvokļu iekārtas pārvedīs uz kuģa.

Vācu kuģis, kas iebraucis Rīgas ostā, lai pārvestu vietējos vāciešus uz Lielvāciju.

Izceļotāji iesaiņo savas mantas

Pēc tam, kad izceļotāju reģistrācija jau gandrīz noslēgusies, plašos apmēros sākusies mantu iesaiņošana. 5 vietās vācu apvienība Rīgā iekārtojusi iesaiņošanas materiālu pārdošanas, kas

iegādājušās 30.000 kastu, 9000 kg koka skaidu, 15.000 kg džutas, 11.000 kg naglu, 20.000 koka dēlīšu uzrakstiem un 30 standartu dēļu. Šos materiālus izsniedz par pašizmaksu. Eksportostas noliktavās izceļotāju vajadzībām rezervēta 10.000 kv. m platība; 2500 kv. m jau piekrauti ar mantām, 200 brīvprātīgo vācu apvienības uzdevumā gādā par mantu piegādi noliktavās. Izbraucējiem piekodināts iesaiņot rokas bagažā veļu, apģērbu un traukus ikdienišķām vajadzībām.

(Jaunākās Ziņas. – 1939. – 18. okt. – Nr. 238.)

Nr. 4 Poļu karavīra M. Zavilova dienasgrāmatas fragments.

- ✗ Kā poļu karavīrs nonāca Latvijā?
- ✗ Ko nozīmē jēdziens *internēšana*?
- ✗ Kā tas atbilst deklarācijai par valsts neitralitāti?

Trešdiena, 20. septembris.

Tumša nakts. Komandieris paņem pavadoni, un soļojam. Dažus soļus priekšā neko neredz, patruļas ir izsūtītas uz priekšu. Kaut kur uz horizonta, aiz mums un mums priekšā var redzēt prožektoru kūlus. Turmonti. Sāk aust gaisma, pa ceļiem staigā civilā sardze ar mazkalibra šautenēm un kaut kādiem zobeniem, ar balti sarkaniem apsējiem uz piedurknes. Pārejām dzelzceļa līniju, paejam garām stacijas ēkai un pa ceļu tuvojamiem robežas pārejas punktam. Neizbraucot līdz robežai, apstājamies, vuzumi stāv ceļa labajā pusē.

Nodaļas komandieris izziņo pulcēšanos laukumā pie dzelzceļa stacijas. Blakus nostājas Lužkas bataljons. Pēc ziņojuma pieņemšanas no kapteiņa Bobrovska komandieris uzrunā mūs.

Viņš runā par to, ko esam piedzīvojuši, un atgādina karavīra pienākumus gūstā, poļu pienākumus. Nedrīkst krist izmisumā un izšķērdēt spēkus, bet vajag atbalstīt citam

citu, jo mēs vēl būsim vajadzīgi, un nākotnē mūs vērtēs ļoti augstu. Tad viņš stāsta, kā jānodod ieroči, ka karabīnes un revolveri nedrīkst būt pielādēti. Pēc uzrunas katrs dodas uz savu vietu. Seko pēdējā sakārtošanās un ceļš uz robežu.

Pulkstenis ir 5 no rīta, 1939. gada 20. septembris – trešdiena.

Latviešu karavīri uz robežas steidzina. Paejam garām robežstabiem un uzejam uz dzelzceļa. Te jau guļ karabīņu un durkļu kaudzes, revolveri kastēs, blakus munīcija.

Es eju pirmais no nodaļas, atdošu latviešu karavīram divus revolverus, 100 lodes, tālskati un paeju tālāk uz dzelzceļa.

Smags ir brīdis, kad jāšķiras no ieročiem, ģimenes, Tēvzemes. Asaras riešas acīs.

Latvietis kaut ko saka man poliski, taču es nespēju viņu

Poļu gūstekņi vācu karavīru un "Schlesvig Holstein" matrožu apsardzībā.

saprast. Velosipēds un personiskās lietas ir pie manis, mugursoma vezumā. Mūsu vezumi brauc līdz Daugavpilij pa autoceļu, uz katra vezuma viens cilvēks un tie, kuri vairs nespēj iet. Pirms mums jau ir gājis liels karaspēka

daudzums. Personisko mantu pārbaudes nav, nostājamies uz dzelzceļa un jau ar latviešu karavīru apsardzi dodamies uz dzelzceļa staciju Zemgale.

Te jau ir pilns ar mūsu policistiem un karavīriem, ļoti daudz velosipēdu. Lūkojos apkārt un redzu gar Polijas–Latvijas robežu spēcīgas jātnieku un kājnieku patruļas, redzamas ložmetēju ligzdas. Stacijā stāv bruņuvilciens. Robeža stipri nocietināta. Uz stacijas ēkas plīvo liels Latvijas karogs. Gaidām. Pēc kāda laika latvieši pavēl mūsu velosipēdus sagrupēt atsevišķi un pierakstīt numurus, kurus glabāsim pie sevis, lai vēlāk varētu atrast savu velosipēdu. [..]

Mūs izvieto vairākās lielās ēkās uzreiz aiz vārtiem no ceļa uz šo rajonu. Tās, šķiet, ir telpas artilērijai vai automobiļiem, mūrētas, augstas sienas. Maz logu, jumti no metāla, pusapaļi, cementa grīda, abās pusēs augstas, bīdāmas durvis. Šeit jau ir sagatavoti salmi. Katrs ieņem vietu, noliekam tās lietas, kas ir mums līdzī, un meklējam ūdeni, lai nomazgātos. Ūdens ir krānos blakustelpā. Pēc mazgāšanās vieni apguļas, lai atpūstos, citi aplūko rajonu.

Vakara pusē ierodas mūsu vezumi, no kuriem paņemam savas lietas, un pievienojas tie karavīri, kuri nevarēja iet kājām un brauca ar vezumiem. Atbrauc armijas lauku virtuve un izdala vakariņas – biezu gaļas zupu, maizi un kafiju ar pienu. Pēc vakariņām atnāk kara ārsti un sanitāri – sākas medicīniskā apskate. Pēc tās vairākas personas tiek aizsūtītas uz hospitāli, galvenokārt ar noberztām kājām. Latviešu karavīri redzami ļoti maz, izņemot sardzi un dienestniekus. Seko šķirošana: robežsargus un armijas vīrus atsevišķi, policistus atsevišķi un privātos – dažus desmitus vīriešu, sieviešu un bērnu – atsevišķi. Nav atļauts iziet ārpus ēkas. Ēdiens ir labs un diezgan barojošs, izsalcis nav neviens. Latviešu karavīru attieksme pret mums ir laba.

1939. gada 23. septembrī pēc brokastīm tika dots rīkojums gatavoties izbraukšanai. Saņēmuši proviantu 2 dienu ceļam – baltmaizi, kausētus taukus un zivi –, atstājam

nometināšanas vietu un ejam kolonnā apmēram 500 m līdz dzelzceļam. [..]

1939. gada 25. septembrī pulksten 11. 20 priekšpusdienā vilciens apstājas, mēs izkāpjam un izejam uz ceļa, šobrīd nav redzama nekāda kustība. Lūkojos apkārt. [..]

Šī vieta ir latviešu Kara flotes hospitāļa kazarmas, bet pilsēta saucas Liepāja. [..]

1939. gada 6. oktobrī nosūtīju pirmo vēstuli sievai uz Glenbokaju ar savu adresi. Pašlaik nav nekādu darbu, izņemot uzkopšanas darbus un palīdzību virtuvē, kā arī lauka tualetes uzbūvēšanu, tas ir, – bedres izrakšanu un dēļu šķūņa ar sēdekļiem uzstādīšanu. Pakāpeniski pāriet nervu sasprindzinājums pēc pārdzīvotā, un daudziem novērojams psiholoģisks sabrukums, dažiem visai nopietns, ir vairāki gadījumi, kad jāved uz hospitāli. [..]

1939. gada novembra otrā pusē nometnē tiek izziņots, ka tiem, kuri vēlas atgriezties mājās uz padomju vai vācu okupēto teritoriju, jāpierakstās kancelejā. Nometnē ir vairākas personas, kas aģitē par atgriešanos vācu okupētajā teritorijā. Izbraukšanai uz vācu okupētajām zemēm pierakstījās 40 cilvēku, uz padomju – 12. Pirmajā grupā – galvenokārt karavīri, kuriem bija ģimenes Polijas rietumdaļā, daļa šo cilvēku pierakstījās aģitatoru terora rezultātā. [..]

Dažas dienas vēlāk aiziet pirmā grupa, ap 40 cilvēku, uz vācu teritoriju. Kaprālis aģitators vēl paliek nometnē. Šo grupu pavada tas pats latviešu seržants, kurš pavadīja grupu uz padomju okupēto teritoriju. Sardze ir samērā spēcīga, ceļš nav tāls, no nometnes pa ceļu apmēram 1 km. Pēc grupas ierašanās ostā vācu kuģis jau stāvēja pie krasta, latviešu virsnieks nodeva dokumentus vācu virsniekam, pēc uzvārdu pārbaudes krastā karavīri uzkāpj uz klāja un nostājas ierindā. Te jau vācu komandas un ļoti asa vāciešu izturēšanās pret šiem karavīriem. Viņi tiek novesti no klāja. Seržants saka, ka krievi liecinieku klātbūtnē esot bijuši pieklājīgāki, bet vācieši nav pievērsuši uzmanību tam, ka to redz gan civilie, gan Latvijas karaspēks.

Ziema kļūst arvien skarbāka, centrālā apkure darbojas dienu un nakti. Darbs katlumājā trīs maiņās, samaksa paaugstināta no 1 lata un 20 santīmiem uz 2 latiem, kas tiek sadalīti trīs daļās.

Komandants sāk izdot caurlaides iziešanai uz pilsētu – dienā vairākām personām uz dažām stundām. Gājēji nodibina kontaktus ar vietējiem poļiem ar to poliešu palīdzību, kas strādā nometnē. Caur šīm sievietēm mēs saņemam dažādas ziņas no pasaules. Tiek stāstīts, ka sāk ierasties Liepājas padomju garnizona virsnieku sievas, un citas interesantas lietas. [..]

Dažas dienas pēc svētkiem (Ziemassvētkiem), pirms Jaunā gada, izbrauc otra grupa, ap 30 cilvēku, uz vācu okupēto teritoriju. Atšķirībā no pirmās grupas, kur lielākā daļa pierakstījās labprātīgi, otrā grupa sastāvēja no karavīriem, kas pierakstījās tāpēc, ka tiem bija piedraudēts vērst represijas pret ģimeni. To darīja aģitators kaprālis un viņa divi palīgi. Šis kaprālis uzvārdā Večoreks, šķiet, bija Silēzijas sacelšanās dalībnieka dēls un jau pirms kara un pirms dienesta piederēja pie slepenām hitleriešu jaunatnes organizācijām. Tagad viņš to neslēpa un atklāti nēsāja hitleriešu nozīmīti. Jau pašā sākumā nometnē viņš kaut kādā veidā noorganizēja sakarus ar vācu konsulu Liepājā un no tā saņēma rīkojumus un instrukcijas. [..]

Ejot uz pilsētu ar caurlaidēm vēl poļu armijas mundiešos, mēs satikām daudzus padomju karavīrus, gan virsniekus, gan ierindniekus. Viņu uzvedība un attieksme pret mums un otrādi bija vienaldzīga, mēs vērojām cits citu. Lielākā daļa viņu karavīru, sevišķi kājnieki, neatšķīra mūs no latviešu karavīriem. Turpretī apakšvirsnieki un bieži pat virsnieki no tehniskām daļām, ģērbti ādas jakās un cepurēs, mūs sveicināja, salutējot, bet mēs tiem atbildējām. Tā nedarīja visi, taču gandrīz lielākā daļa. Viņi zināja, ka mēs esam poļu karavīri. Gadījās, kaut arī ļoti reti, ka viņi sāka ar mums kā ar poļiem sarunas.

Dažas dienas pēc Jaunā gada nometnes komandants pasludināja pulcēšanos visiem un teica: "Neesmu nodo-

mājis un nevēlos ierobežot caurlaižu izdošanu iešanai uz pilsētu, vēl jo vairāk tāpēc, ka līdz šim jūsu uzvedība tur ir bijusi priekšzīmīga, kā jau es biju domājis, taču situācija pašlaik ir tāda, kādu jūs to redzat. Tik mazā valstī kā Latvija pašlaik atrodas trīs dažādas armijas, tās ir – latviešu pati savā valstī, krievu un poļu. Tiesa, jūs esat visliktākajā situācijā, bet mums, latviešiem, situācija arī nesola neko labu. Tādēļ pacentieties sagādāt privātas drēbes, es ceru, ka jums tas izdosies, un caurlaides tiks izdotas tāpat kā līdz šim." Mēs tiešām no vietējiem poļiem sagādājām dažus mēteļus un jakas, kā arī cepures. Caurlaides, vairākas dienas, turpinājām saņemt.

Pilsētā dažāda veida veikali ir pārpildīti visāda veida precēm. Cenas ir vairāk vai mazāk tādas, kādas bija Polijā, dažas preces lētākas, piemēram, bulciņa, kura Polijā būtu maksājusi 10 līdz 15 grošu, šeit maksā 5 līdz 10 santīmu, pārtikas preces ir lētākas, nekā bija Polijā. Pilsētas veikalos, kā apgalvo latvieši, jau pēc 4 nedēļu ilgas padomju karaspēka klātbūtnes var ievērot arvien straujāku dažāda veida preču daudzuma samazināšanos. Iemesls tam ir šo preču izpirkšana. Karavīri, pirmām kārtām padomju jūrnieki uz pilsētu nāk kājām, bet atpakaļceļā nolīgst zirgu pajūgus un, apkrāvušies pakām kā siena gubas, atgriežas ostā. Sākumā tas smīdināja latviešus, taču pēc kāda laika sākās uztraukums, veikalos parādījās arvien vairāk vecu preču, un viss tika pirkts, labākās preces sāka neuzkrītoši uzglabāt. [..]

Dažas dienas pēc Jaunā gada polietes, kas strādāja no metnē, pastāstīja mums notikumu, kas izraisīja smieklus un līdzjūtību Liepājas iedzīvotājos. Vecgada vakarā pēc tādas pašas tradīcijas kā Polijā Liepājas garnizona virsnieki rīkoja lielo Jaungada balli. Uz šo balli uzlūdzta padomju virsniekus ar sievām. [..]

Ap pulksten 9. 00 vakarā, kad balle jau sākās, ierodas padomju virsnieki ar sievām, ar ģenerāli priekšgalā. Seko sasveicināšanās, un viņi ienāk zālē. Visi ir ļoti ieinteresēti, kā ciemiņi būs apģērbusies. Padomju virsnieki ir apģērbusies

pieticīgi, un visa klātesošo uzmanība tiek pievērsta šo virsniņu sievām. Ir diezgan liela grupa, kas apgērbta diezgan labi, ir kundzes, kas apgērbtas vidēji un labi, taču ne ballei, bet ir arī diezgan liela grupa jaunu un skaistu sieviešu, kuras it kā ir apgērbtas kā uz balli – garās kleitās – zilā, rozā un citās krāsās, taču kaut kas nav tā, kā vajag. Tās nebija balles kleitas, bet gan skaisti un diezgan dārgi... dāmu naktskrekli.

Sarkanarmietis Saveļjevs ar savu palīgu Nacionālajā operā rāda augstāko balansēšanas māku.

Starp saimniekiem, sevišķi kundzēm, iestājās zināms apjukums, sākās neuzkrītoši smaidi, taču tas ātri pāriet, un balle ritēja tālāk tādā garastāvoklī, kā vēl nekad līdz šim.

Toties pēc balles ilgāku laiku riņķoja daudz atstāstījumu un anekdošu. Šai ballei bija plaša atbalss Latvijā un pat ārzemēs. Dažas dienas vēlāk Londonas radiopārraidē latviešu un poļu valodā ziņoja par dažiem šīs balles fragmentiem, to skaitā arī par naktskrekiem kā balles kleitām. [..]

Uz Poliju? Nē. Mēs zinām, ko tas nozīmē. Tā ir braukšana uz Krieviju. Galu galā agrāk vai vēlāk mēs to gaidījām. Lielākā daļa latviešu jau saprot, ko tas nozīmē.

Bēgt nav kur. Lietuvā un Igaunijā situācija ir tāda pati. Latvieši saka, ka nu jau arī Lietuvā ir sākušies aresti. [..]

Aiz dzelondrātīm jau var redzēt kopā ar latviešiem arī padomju sardzes, bet trešajā dienā ap nometni ir tikai padomju sardzes.

Iekšienē viss ir mierīgi, iztika samērā laba. Šeit mēs vēl iznīcinām dažas piezīmes, kas mums ir bijušas līdzī, bet daži saglabā visu. [..]

1940. gada 2. septembrī pēc brokastīm visi ar mantām pulcējas laukumā. Pēc uzvārdu nolasīšanas un saskaitīšanas iekāpjam kravas automašīnās stiprā padomju karavīru apsardzībā un izbraucam no nometnes.

Piebraucam pie dzelzceļa līnijas nevis stacijā, bet mežā, preču vilciens jau stāv. Kad visi sakāpuši vagonos, durvis tiek aizvērtas. Pēc dažām minūtēm vilciens dodas ceļā.

Mēs braucam nezināmajā.

1940. gada 2. septembrī Latvijā internētos poļu karavīrus ņēma savā "gādībā" Padomju Krievija, un, pateicoties šai "gādībai", simti un tūkstoši poļu cilvēku atstāja savus kaulus neizmērojamos Padomju Krievijas plašumos.

Braucam? Nē, mūs ir piespieduši un ved ar spēku.

Mūsu liktenis ir Dieva rokās.

Maskavas spiediens uz Baltijas valstīm

Nr. 5 Savstarpējās palīdzības pakts un konfidenciālais protokols starp Latviju un PSRS 1939. gada 5. oktobrī.

- ✗ Kā izpaudās Latvijas loma šajā līgumā?
- ✗ Vai to var saukt par "savstarpējās palīdzības" līgumu?
- ✗ Ko apņēmas PSRS šajā līgumā?
- ✗ Kādēļ Latvijas valdība piekrita šāda līguma noslēgšanai?

Latvijas Republikas Prezidents, no vienas puses, un PSRS Augstākās Padomes Prezidijs, no otras puses, nolūkā attīstīt 1920. gada 11. augusta miera līguma nodibinātās draudzīgās attiecības, kuras pamatojas uz otras puses valstiskās neatkarības atzīšanu un neiejaukšanos tās iekšējās lietās;

atzīstot, ka 1920. gada 11. augusta miera līgums un 1932. gada 5. februāra līgums par neuzbrukšanu un konfliktu nokārtošanu miera ceļā joprojām ir viņu savstarpējo attiecību un saistību stiprs pamats;

pārliecināti, ka abu Līdzēju Pušu interesēm atbilst precīzo nosacījumu noteikšana par savstarpējās drošības nodrošināšanu;

atzina par nepieciešamu noslēgt savā starpā sekojošo savstarpējās palīdzības paktu un šai nolūkā iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Republikas Prezidents:

Vilhelmu Munteru, Ārlietu Ministru,

PSRS Augstākās Padomes Prezidijs:

*V. M. Molotovu, Tautas Komisāru Padomes
Priekšsēdētāju un Ārlietu komisāru,*

kuri, savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kas atrastas vajadzīgā un pienācīgā formā, vienojās par sekojošo:

I pants

Abas Līdzējas Puses apņemas sniegt viena otrai visādu palīdzību, ieskaitot arī militāru, gadījumā, ja notiktu tiešs uzbrukums vai rastos uzbrukuma draudi no jebkuras Eiropas lielvalsts puses

*Savstarpējā palīdzības pakta parakstīšana
starp Latviju un Padomju Savienību.*

Līdzēju Pušu jūras robežām Baltijas jūrā vai viņu sauszemes robežām caur Igaunijas vai Lietuvas Republikas teritoriju, kā arī pakta III pantā minētām bāzēm.

II pants

Padomju Savienība apņemas sniegt Latvijas armijai uz izdevīgiem noteikumiem palīdzību ar apbruojumu un citiem kara materiāliem.

III pants

Latvijas Republika, nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības nostiprināšanai, piešķir Padomju Savienībai tiesību turēt Liepājas un Ventspils pilsētās kara

flotes bāzes un dažus aerodromus aviācijai, uz nomas pamata par salīgstamu cenu. Noteiktās vietas bāzēm un aerodromiem ierādāmas un to robežas nosakāmas uz savstarpējas vienošanās pamata.

Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķirta tiesība uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot krasta artilērijas bāzi jūrmalā starp Ventspili un Pitragu.

Flotes bāžu, aerodromu un krasta artilērijas bāzes aizsardzības nolūkā Padomju Savienībai ir tiesība turēt šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēku daudzumu, kuru maksimālais skaitliskais sastāvs nosakāms ar atsevišķu vienošanos.

IV pants

Abas Līdzējas Puses apņemas nenoslēgt nekādas savienības un nepiedalīties nekādās koalīcijās, kas vērstas pret vienu no Līdzējām Pusēm.

V pants

Šī pakta izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību.

Bāzēm un aerodromiem ierādāmie iecirkņi (III pants) paliek Latvijas Republikas teritorija.

VI pants

Šis pakts stājas spēkā ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu. Dokumentu apmaiņa tiks izdarīta Rīgā sešu dienu laikā, skaitot no šī pakta parakstīšanas dienas.

Šis pakts ir spēkā desmit gadus, pie kam gadījumā, ja viena no Līdzējām Pusēm neatzīst par vajadzīgu uzteikt šo paktu vienu gadu pirms termiņa notecēšanas, tas automātiski paliek spēkā uz turpmākiem desmit gadiem.

Šo apliecinot, augšā minētie pilnvarotie šo līgumu parakstījuši un piespieduši tam savus zīmogus.

Sastādīts Maskavā, divos oriģinālos, latviešu un krievu valodā, 1939. gada 5. oktobrī.

V. Munters
V. Molotovs

1939. gada 5. oktobra savstarpējās palīdzības pakta starp PSRS un Latviju konfidenciālais protokols

I

Ir norunāts, ka, lai novērstu un darītu galu centieniem ievilkt Līdzējas Puses pašlaik Eiropā notiekošajā karā, PSRS ir tiesības šī kara laikā turēt vietās, kas ierādītas aerodromiem un bāzēm (Pakta III p.), atsevišķus sauszemes un gaisa bruņoto spēku garnizonus, kopskaitā līdz divdesmit pieciem tūkstošiem cilvēku.

II

Pakta I panta noteiktā palīdzība tiek sniegta pēc otrās puses izteiktās vēlēšanās, turklāt, pēc abpusējās vienošanās puse, kuras pienākums ir sniegt palīdzību otras puses kara gadījumā ar trešo valsti, var palikt neitrāla.

III

Lai novērotu šī Pakta īstenošanu un risinātu šajā sakarā radušos jautājumus, uz paritātes pamatiem tiek izveidota Jauktā komisija, kas izstrādās savus lietvedības noteikumus.

Rodoties nesaskaņām bāzu un aerodromu vietu un robežu noteikšanā, kā arī vispār Jauktās Paritātes komisijas darbā, strīdīgos jautājumus izšķir diplomātiskā ceļā vai tiešās sarunās starp valdībām.

IV

Šis konfidenciālais protokols ir 1939. g. 5. oktobrī noslēgtā Pakta par savstarpēju palīdzību starp PSRS un Latviju pielikums.

Maskavā, 1939. g. 5. oktobrī

V. Molotovs

V. Munters

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939. – 1940. //Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Latvijas politika
līdz 1940. gada vasarai

Nr. 6 Izvilkums no LR 1938. g. likuma par neitralitātes noteikumiem.

- ✗ Kā definēta neitralitāte šajā likumā?
- ✗ Vai Latvija varēja nodrošināt noteikumu ievērošanu?

Ministru kabinets 1938. g.
13. decembrī ir pieņēmis un
Valsts Prezidents izsludina
šādu likumu:

Likums par neitralitātes noteikumiem

I

1. Karojošo valstu kara kuģiem ir atļauts iebraukt Latvijas ostās un citos Latvijas teritorialos ūdeņos ar sekojošiem izņēmumiem, ierobežojumiem un nosacījumiem.

2. Karojošo valstu kara kuģiem ir aizliegts iebraukt ostās un jūras ūdeņos, kas pasludināti

par kara ostām vai ūdeņiem, kas pieder pie piekrastes aizsardzības ierīču joslas.

Tāpat aizliegts karojošo valstu kara kuģiem iebraukt iekšējos ūdeņos, kuru ieeja ir noslēgta ar zemūdens mīnām vai ar citām aizsardzības ierīcēm.

Par Latvijas "iekšējiem ūdeņiem" saskaņā ar šo likumu uzskatāmi ostas, ieejas ostās, līči un līcīši, kā arī tie ūdeņi starp vai šaipus Latvijas salām, saliņām un jūras klintīm, kas neatrodas pastāvīgi zem ūdens.

Karojošo valstu militari apbruņotām zemūdenēm ir aizliegts kuģot un uzturēties Latvijas teritorialos ūdeņos.

Tomēr šis aizliegums nav piemērojams zemūdenēm, kuras jūras stāvokļa vai avarijas dēļ ir spiestas iebraukt aizliegtajos ūdeņos, paziņojot ar starptautiskiem signāliem, kāda iemesla dēļ tās uzturas šajos ūdeņos. Šām zemūdenēm aizliegtie ūdeņi jāatstāj, tiklīdz būs izbeidzies iemesls, kura dēļ viņas tajos iebraukušas. Latvijas teritorialos ūdeņos zemūdenēm jābūt visu laiku ar paceltu nacionālo karogu, un tām jākuģo virs ūdens.

Latvijas suverēno tiesību un tās neitralitātes aizsargāšanai Valsts Prezidents patur tiesību, ņemot vērā starptautisko tiesību vispārīgos principus, ārkārtējos gadījumos aizliegt iebraukšanu Latvijas ostās un citās noteiktās Latvijas teritorialo ūdeņu joslās, kurās ar augšā minētiem noteikumiem iebraukšana nav aizliegta.

Tāpat Valsts Prezidents patur tiesību aizliegt iebraukšanu Latvijas ostās un enkurvietās tādiem karojošo valsts kara kuģiem, kas nebūtu ievērojuši Latvijas piekritīgo iestāžu izdotos rīkojumus vai kas būtu aizskāruši Latvijas neitralitāti.

(Valdības Vēstnesis. – 1938. – 21. dec. – Nr. 290.)

Nr. 7 Latvijas neitralitātes deklarācija 1939. g. 1. septembris.

- ✗ Uz ko cerēja LR valdība, pasludinot šo deklarāciju?
- ✗ Kādi bija LR valdības mērķi, pieņemot šo likumu?

Valsts Prezidenta deklarācija

Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis vakar parakstījis sekojošu deklarāciju:

- 1) Pasludinu, ka karā, kas izcēlies starp ārvalstīm, Latvija ievēros stingru neitralitāti.
- 2) Pamatojoties uz Likumu par neitralitātes noteikumiem III (Lik. kr. 1938. g. 227)¹, nolemju, ka minētā likuma noteikumi iepretim visām karojošām valstīm piemērojami, sākot ar 1939. gada 1. septembri.

K. Ulmanis

Valsts Prezidents

(Valdības Vēstnesis. – 1939. – 2. sept.)

Nr. 8 Vācijas ārlietu ministra J. fon Ribentropa slepens paziņojums 1939. g. 6. oktobris.

- ✗ Ko par nacionālsociālistiskās Vācijas nostāju Baltijas valstu jautājumā liecina šis dokuments?
- ✗ Kā interešu sfērā atradās Latvija?

¹ 1938. gada 21. decembra likums par neitralitāti.

Berlīne, 1939. g. 6. oktobrī pol. VI.....

- 1.) Diplogerma Tallina Nr.
- 2.) " Rīga Tel. i. z.
- 3.) " Helsinki slep. šifr. V.

vienīgi sūtņiem personīgi

Papildinot šās lappuses telegrammu

pie 1.) :Nr. 241,

pie 2.) :Nr. 302,

pie 3.) :Nr. 305,

es Jums stingri un slepeni un tikai Jūsu personiskajai informācijai paziņoju vēl sekojošo:

Maskavas sarunu laikā ar Padomju valdību stingri konfidenciāli pārrunāts jautājums par abu pušu interešu sfēru Austrumeiropā norobežošanos un proti, kā par līdžšinējās Polijas valsts teritoriju, tā arī par Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Somijas valstīm. Pie tam interešu norobežošanās saskaņota šo teritoriju teritoriāli politiskās pārveidošanas gadījumam. Šim nolūkam noteiktā robežlīnija tā paša, kas līdžšinējas poļu valsts 28. septembra vācu, padomju robežas un draudzības līguma pirmajā pantā noteiktā un publiski paziņotā līnija. Starp citu, šī līnija identiska ar vācu-lietuviešu robežu. No tā izriet, ka Lietuva, Latvija, Igaunija un Somija nepieder augšminētajā jēgā pie vācu interešu sfēras. No kaut kādiem paziņojumiem par šo tēmu es lūdzu arī uz priekšu atteikties.

Ribentrops.

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 1.)

Baltijas valstu loma PSRS un Vācijas attiecībās 1939.gadā

Jaunās valstis jau kopš savas pastāvēšanas sākuma viena otrai bija palīdzējušas. Igauņi palīdzēja latviešiem cīņā pret vācu armiju un Sarkano armiju, poļi atbalstīja latviešus pret Sarkano armiju. Igauņiem cīņās pret krievu armijām palīdzēja somi. 1920. gadā Bulduros sanāca Baltijas valstu konference, kurā apsprieda lielākas savienības izveidošanu, lai garantētu savu drošību. Latvijas valstsvīrs un ārlietu ministrs Z. A. Meierovics centās izveidot plašu savienību, kurā bez Latvijas, Lietuvas un Igaunijas piedalītos arī Somija un Polija. Šī savienība varētu sniegt bijušajām Krievijas impērijas zemēm savstarpējas drošības garantijas. Diemžēl iecere nerealizējās, jo Polija 1920. gadā Lietuvai atņēma Viļņu un tās apgabalu, tādējādi radot konfliktu starp abām valstīm, kurā Latvija un Igaunija nevēlējās iesaistīties. Kamēr bija efektīva Tautu Savienības darbība, starptautiskajās attiecībās pastāvēja zināma stabilitāte. Tautu Savienības ietekmei mazinoties, Baltijas valstis nokļuva starp divu agresīvu lielvalstu – Vācijas un PSRS interešu zonām. Praktiski tās nonāca izolācijā, jo nekādu efektīvu palīdzību demokrātiskās lielvalstis nespētu sniegt pat tad, ja to vēlētos. Kamēr PSRS un Vācijas attiecības bija vēsas, stāvoklis bija samērā drošs. Abas lielvalstis nebūtu pieļāvušas vienas vai otras valsts ietekmes palielināšanos. Baltijas valstis varēja izmantot PSRS un Vācijas savstarpējo sacensību.

Stāvoklis mainījās, kad Vācijas vadonis Ā. Hitlers negaidīti piedāvāja PSRS noslēgt savstarpējas neuzbrukšanas līgumu. Priekšlikums tika labprāt pieņemts. J. Staļins te redzēja iespējas, pieņemot Vācijas priekšlikumu, izdarīt diplomātisku spiedienu uz Angliju un Franciju, ar kurām viņam bija sarunas par militārās palīdzības līgumiem. Šajās sarunās PSRS vadonis J. Staļins centās panākt, lai sabiedrotie piekrīt, ka viņš Baltijas valstīm un Polijai dos drošības garantijas pret Vāciju. Turklāt J. Staļins paredzēja šajās

Adolf Hitler

Lielvācijas vadonis Ādolfs Hitlers.

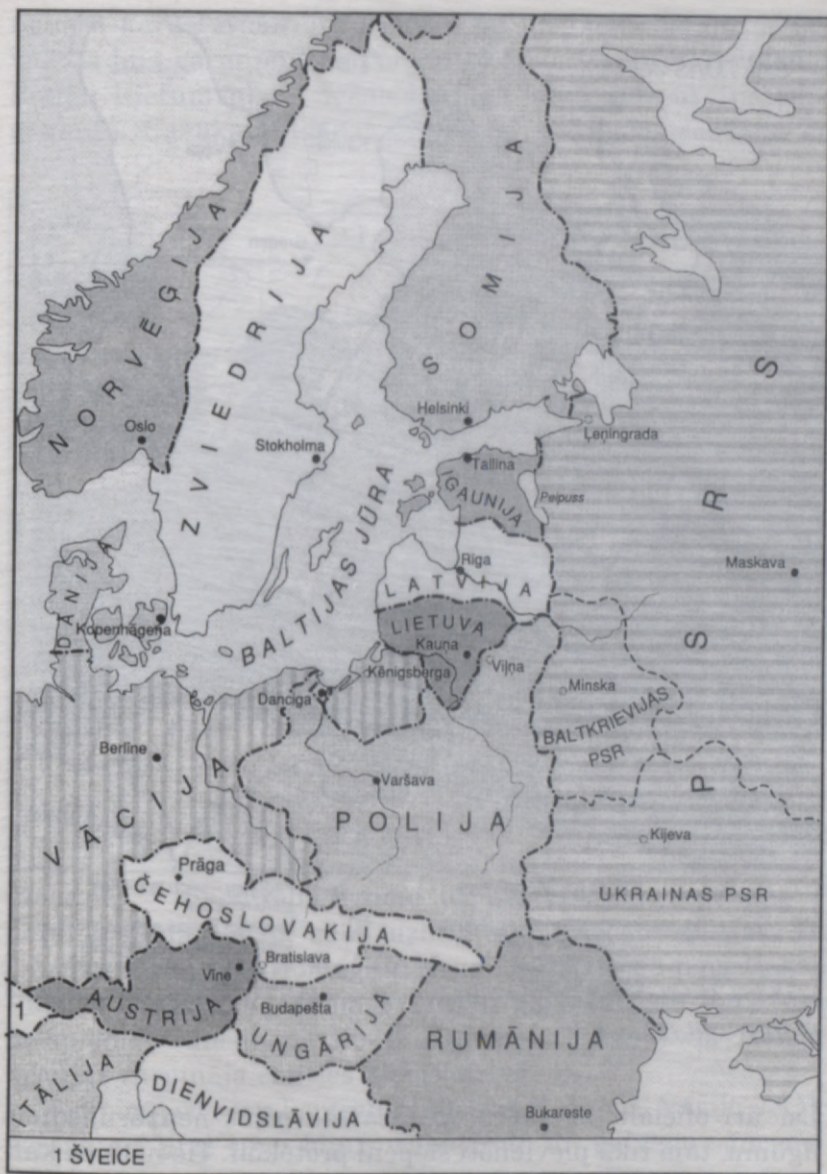
valstīs ievest PSRS karaspēku. Patiesībā aiz šīm garantijām slēpās mēģinājums padarīt Baltijas valstis atkarīgas no Padomju Savienības. Baltijas valstis un Polija Maskavas priekšlikumu kategoriski noraidīja, jo saprata PSRS mērķus. Tad J. Staļins vienojās ar Vāciju par Baltijas valstu un Polijas sadalīšanu. Neraugoties uz atšķirībām, gan PSRS, gan Vācija bija jauna tipa valstis, kuras vēlējās iznīcināt Eiropas demokrātisko kultūru un tās vērtības. Abas valstis radīja sevišķi nežēlīgus režīmus ar stingru policejisku uzraudzību, cietumiem un soda noietnēm. Šajās valstīs

iedzīvotājiem tika uzspiestas vardarbīgas sadzīves normas. Vācijā un PSRS atsevišķu personu vai to grupu diktatūra aptvēra pilnīgi visas dzīves jomas un nepieļāva ne mazākās brīvdomības izpausmes. Līdzīgu režīmu pastāvēšana tuvināja komunistisko PSRS un nacistisko¹ Vāciju apvienoties pret Eiropas demokrātiskajām valstīm. Šajā situācijā Baltijas valstis paziņoja, ka tās ieturēs stingru neitralitāti, cerot izvairīties no kara. Neitralitātei nebija nekādas nozīmes, jo, pilnīgi izolētas, tās kļuva atkarīgas no PSRS un Vācijas ārpolitikas.

Vācijai Versaļas miera noteikumi pēc Pirmā pasaules kara bija smagi. Tai visu laiku vajadzēja cīnīties ar nopietnām saimnieciskām grūtībām. Līdzīga situācija izveidojās arī Itālijā, lai arī tā nebija zaudējusi karā. Saimnieciskās grūtības sekmēja fašistiska režīma izveidošanos. Pasaule bija sadalījusies divās naidīgās nometnēs. Totalitārās valstis tiecās pēc pasaules kundzības un savas ietekmes paplašināšanas. Tās uzsāka plašu bruņošanās programmu un ignorēja visas starptautiskās vienošanās, ja tās nebija viņām izdevīgas. Bruņošanās uz laiku atrisināja arī saimnieciskās problēmas, jo deva daudz jaunu darbavietu. Diktatori vēlējās uzvarām vainagotu karu, lai uz iekaroto zemju rēķina ātri varētu atrisināt saimnieciskās problēmas. Lai nodrošinātu labvēlīgu starptautisko situāciju, diktatoriskās valstis slēdza savstarpējus līgumus, kuros nerēķinājās ar pārējo, īpaši mazo valstu, neatkarību un interesēm. Pasaules sadalīšana sākās jau pirms karadarbības uzsākšanas. Agresīvo valstu grupā līderis bija nacistiskās Vācijas vadonis Ā. Hitlers. 1938. gadā Vācijas karaspēks okupēja Austriju un daļu no Čehoslovākijas (Sudetu apgabalu). Rietumvalstis efektīvi nepretojās agresijai. Tas iedrošināja Ā. Hitleru un citus diktatorus. Viņu plāni kļuva arvien agresīvāki un nekaunīgāki.

1939. gada 23. augustā Vācija noslēdza līgumu ar PSRS par Austrumeiropas valstu sadalīšanu, kuru vēlāk precizēja.

¹ Nacisms – šādu nosaukumu vēsturē ieguvusi Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas (NSDAP) un tās vadoņa Ā. Hitlera politika, kura balstījās uz apgalvojumiem par āriešu rases pārkumu un vāciešu vēsturisko sūtību – kļūt par pasaules kungiem. Tā saistās arī ar Lielvācijas izveidošanu uz citu valstu teritoriju rēķina un cittautiešu apspiešanu.

*Ziemeļaustrumeiropa (1921 - 1938).
Karte sagatavota, pamatojoties uz Dr. hab. hist. Pauļa Lazdas
izstrādāto karti (OMF).*

Polijas sadalīšana.

Lai arī oficiāli tas saucās par savstarpējās neuzbrukšanas līgumu, tam tika pievienoti slepeni protokoli. Tie noteica katras lielvalsts ietekmes sfēras un ļāva tām netraucēti okupēt tajās iekļautās valstis. Saskaņā ar šiem protokoliem Baltijas valstis, Austrumpolija, Rumānijas austrumu daļa (tagad Moldovas pamatteritorija un daži Ukrainas apgabali) un Somija nonāca tiešā PSRS ietekmes sfērā, bet pārējā Austrumeiropa – Vācijai. **1939. gada 1. septembrī** Vācija, uzbrūkot Polijai,

nonāca karastāvoklī arī ar Franciju un Lielbritāniju, jo šīs valstis bija garantējušas Polijas drošību. Efektīvu palīdzību Polijai Rietumvalstis nesniedza. Īsā laikā poļu armija tika sakauta. Savukārt Polijas austrumu apgabalos saskaņā ar

Vācu un padomju virsnieku draudzīgā tikšanās pēc Polijas neatkarības iznīcināšanas.

Molotova – Ribentropa līgumu iegāja PSRS karaspēks. Pēc nepilna gada Vācija sāka uzbrukumu Rietumvalstīm. Tā iebruka Dānijā un Norvēģijā. Negaidīti īsā laikā nacistiskās Vācijas karaspēks ieņēma Francijas galvaspilsētu Parīzi un piespieda Franciju parakstīt pamieru. Tomēr daļa franču armijas turpināja cīnīties Ziemeļāfrikā.

Nodibinājusi savu kontroli gandrīz visā Eiropā, Vācija vēlāk vērsās arī pret savu bijušo sabiedroto un galveno sāncensi PSRS.

Maskavas spiediens uz Baltijas valstīm

PSRS bija ieguvusi rīcības brīvību Baltijas valstīs un Somijā. Atšķirībā no Somijas Igaunija, Latvija un Lietuva piekāpās Maskavas prasībām. Tas izpaudās kā mēģinājums piespiest Baltijas valstis parakstīt līgumus par PSRS karabāzu izvietojšanu to teritorijā. Oficiālais PSRS prasību iegansts bija pastiprināt savu un Baltijas valstu drošību. Baltijas valstis 1939. gada rudenī bija spiestas parakstīt šādus līgumus, jo PSRS nepārprotami lika manīt, ka pretējā gadījumā Sarkanā armija iebruks Baltijas valstīs. Lai

*PSRS karabāzes Latvijā pēc 1939. g. 5. oktobra līguma.
Karte sagatavota, pamatojoties uz Dr. hab. hist. Pauļa Lazdas
izstrādāto karti (OMF).*

novērstu okupāciju, 1939. gadā K. Ulmanis piekrita PSRS karabāzu izvietojšanai Latvijā. Tās izvietoja no Kolkas līdz Liepājai un gar Latvijas – Lietuvas robežu. Lielākās bija Liepājā un Ventspilī. **1939. gada 5. oktobrī** Latvija parakstīja

savstarpējās palīdzības līgumu. Lai arī līgums paredzēja, ka PSRS karavīri nedrīkst pastāvīgi uzturēties ārpus karabāzu teritorijas, tas netika ievērots. No PSRS karabāzēm tika izplatīta komunistiska literatūra, un vietējie komunistu piekritēji tika kūdīti, lai izrādītu pretestību K. Ulmaņa valdībai. PSRS okupācijas laikā padomju vēsturnieki šīs aktivitātes iztēloja kā darbaļaužu kustības sākumu pret pastāvošo iekārtu, bet PSRS okupāciju centās parādīt kā tautas revolūciju.

Tajā pašā gadā PSRS sāka uzbrukumu Somijai, jo tā bija atteikusies pakļauties Maskavas prasībām. Ziemas karš parādīja, ka Somiju viegli sakaut neizdosies, tomēr milzīgais pārspēks darīja savu un Somijai bija jākapitulē. Somija zaudēja daļu savas teritorijas Ļeņingradas tuvumā un bija spiesta atļaut izvietot PSRS karabāzes Hanko pussalā, tomēr Somija Ziemas karā savu neatkarību nosargāja. PSRS nebija gaidījusi tādu somu tautas pretestību.

Latvijas politika līdz 1940. gada vasarai

Latvijas valstsvīri daudz darīja, lai nodrošinātu valsts drošību starptautiskā mērogā. Latvija iestājās un aktīvi darbojās Tautu Savienībā, centās nesanaidoties ne ar vienu kaimiņu. Trīsdesmito gadu beigās kļuva skaidrs, ka lielvalstu sadursme ir neizbēgama. Tāpēc Latvija pasludināja, ka tā paliks neitrāla jebkura konflikta gadījumā. Tas bija veltīgs solis, jo ar mazo valstu tiesībām ne PSRS, ne Vācija nerēķinājās. Grūti arī pārvest Baltijas valstu valdībām uzņēmības trūkumu, jo nebija nekādu cerību uz palīdzību no ārienes. Latvijas armija bez ārvalstu palīdzības nevarēja nosargāt Latvijas neatkarību, un valdība negribēja pieļaut veltīgu asinsizliešanu. Tādēļ arī K. Ulmanis izšķīrās pieņemt PSRS noteikumus un piekrita parakstīt savstarpējās palīdzības

līgumu. Lai gan līgums ar PSRS Latvijas valdībai aizliedza palīdzēt somiem, uz Somiju cīnīties pret Sarkano armiju devās Latvijas brīvprātīgie. Kamēr notika karš ar Somiju, PSRS neriskēja pārkāpt līgumus par karabāzu izvietošanu. Pēc Somijas kapitulācijas Padomju Savienība steidzās pievienot sev Baltijas valstis. Vācijas panākumi Francijā lika PSRS pasteigties, lai saņemtu savu daļu. PSRS izstrādāja sadomātus un nepatiesus apvainojumus Baltijas valstu valdībām, lai pārņemtu tām līgumu nepildīšanu.

1940. gada 15. jūnijā pulksten 3.00 no rīta PSRS specvienības uzbruka Latvijas robežsargu postenim *Masļenkos*. Tika nogalināti 2 robežsargi un robežsarga sieva. 39 Latvijas pilsoņus sagūstīja un aizveda uz Krieviju.

Ultimātu pirmā saņēma Lietuva, kuru apvainoja līguma nepildīšanā. Maskava pieprasīja mainīt valdību, kā arī ielaist Lietuvā neierobežotā daudzumā PSRS karaspēku. Tūlīt sekoja arī ultimāts Latvijai.

Noskaidro un secini!

1. Kas bija ieinteresēts kara izraisīšanā?
2. Kāda bija PSRS un Vācijas loma Latvijas liktenī?
3. Kā noritēja Latvijas un pārējo Baltijas valstu likteņa izlemšana?
4. Vai lielvalstis rēķinājās ar mazo valstu tautu tiesībām?
5. Kādēļ ietekmīgās Rietumvalstis neaizstāvēja Baltijas valstis?
6. Kā Latvijas valdība centās panākt valsts drošības nostiprināšanu?
7. Kādēļ Latvijas valdības politika valsts ārējās drošības nostiprināšanā cieta neveiksmi?
8. Kā vērtējama PSRS ārpolitika attiecībā pret Baltijas valstīm?

II NODAĻA

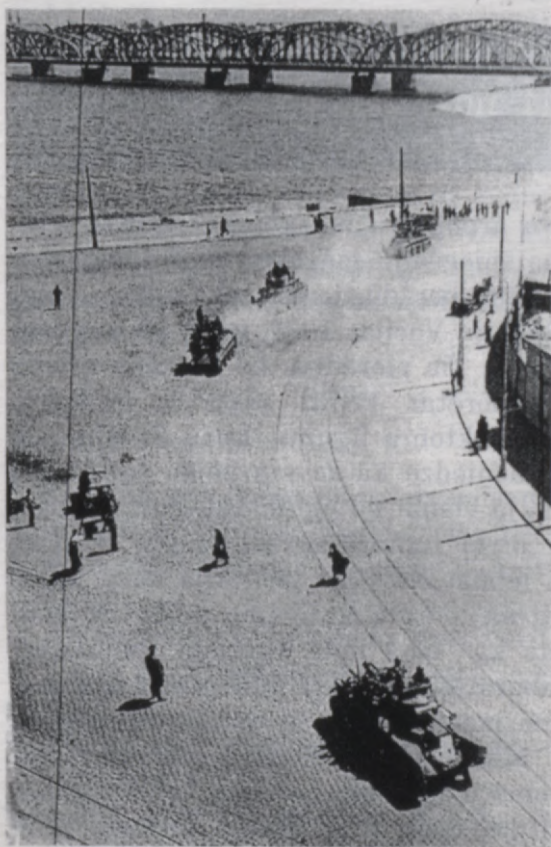
PSRS OKUPĒ UN INKORPORĒ LATVIJU

Draudī no Austrumiem

PSRS savu agresīvo ārpolitiku maskēja, cenšoties iztēloties to kā palīdzības sniegšanu mazajām kaimiņvalstīm. Okupācijas faktu bija grūti pierādīt, tomēr pēc Otrā pasaules kara nāca gaismā PSRS un Vācijas 1939. gada 23. augusta līguma slepenie protokoli. Tie pierādīja, ka Baltijas valstis plānveidīgi tika inkorporētas PSRS sastāvā. Padomju Savienība 1939. gada 5. oktobra līgumu, kuru K. Ulmanis parakstīja ar PSRS, pasniedza kā savstarpējās palīdzības līgumu. Tas paredzēja, ja vienai no līgumslēdzējām valstīm uzbrūk trešā valsts, otrai līgumslēdzējai valstij ir jāiet palīgā. PSRS prasīja ielaist Latvijas teritorijā savu karaspēku, lai it kā "efektīvāk" varētu šo līgumu pildīt. Formāli līgums tika noformēts kā "labā lielā kaimiņa" palīdzība, kurai mazās valstis labprātīgi piekrīt. PSRS izteica draudus tikai ar diplomātiskām metodēm, un to būtība sabiedrībai ilgi palika nezināma. Mūsdienās tikai retos arhīvos saglabājušies Latvijas diplomātu ziņojumi Latvijas Ārlietu ministrijai, kas liecināja par draudiem un spiedienu, ar kādu "palīdzības" līgums tika uzspiests Latvijai. PSRS galvenais mērķis bija karabāzu izvietošana, bet šie nodomi toreiz sabiedrībai atklāti netika pateikti. Plaši netika izpausts arī fakts, ka Latvijā izvietotais PSRS karaspēks bija krietni lielāks par Latvijas armiju. Tikai pēc tam, kad Somija atteicās parakstīt līdzīgu līgumu ar PSRS, Maskavas agresīvie nodomi nāca gaismā. Sākot karu ar Somiju, PSRS skaidri parādīja, kas sagaidīja Baltijas valstis, ja tās būtu atteikušās parakstīt

"draudzības līgumus". Baltijas valstu valdību pasludinātā neitralitāte netika ņemta vērā. Pēc uzbrukuma Somijai pasaules sabiedrības acīs PSRS kļuva par agresorvalsti. PSRS pat izslēdza no Tautu Savienības.

Daudz atklātāk un nekaunīgāk PSRS valdība rīkojās 1940. gadā, kad izvirzīja ultimatīvas prasības Latvijai, Lietuvai un

1940. gada 17. jūnijs. Padomju tanki Rīgā.

Igaunijai. Tās sastāvēja no prasībām ielaist šajās valstīs neierobežoti daudz Padomju Savienības karaspēka vienības un sastādīt Maskavai labvēlīgas valdības. PSRS iejaukšanos Baltijas valstu iekšējās lietās vāji maskēja ar apvainojumiem, ka Baltijas valstis nepilda "savstarpējās palīdzības" līgumus.

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

1940. gada jūnijs - okupācijas sākums

Nr. 9 No Politiskās policijas Liepājas rajona priekšnieka N. Roznieka ziņojuma 03.06. 1940.

- ✗ Kāds bija Latvijas strādniecības noskaņojums 1940. gada vasarā?
- ✗ Kāda bija iedzīvotāju attieksme pret Padomju Savienības bruņotajiem spēkiem?

[...] Iedzīvotāju noskaņojums.

Strādnieku aprindās galvenais sarunu temats ir kara notikumi rietumu frontē un iziešana vasaras sezonas darbos. Apskatot kara notikumus, apmēram 80 % strādnieku cer uz Sabiedroto uzvaru, 10 % ir Vācijas uzvaras gaidītāji, bet apm. 10 % savu atzinību izsaka Padomju Savienības rīcībai, kas noteikšot turpmāko notikumu gaitu arī Latvijā. Pēdējo uzskatu pa lielākai daļai pauž krievu tautības strādnieki, bet arī latvieši, kuri pievienojas šim uzskatam. Kreisi noskaņotu strādnieku starpā klīst valodas, ka rudenī, kad būs novākta raža, PSRS okupēsot Baltijas valstis. [...]

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.-1940. // Dokumenti un materiāli. - R., 1995.)

Nr. 10 Latvijas robežsargu brigādes kapteiņa Holandera telefonogramma Nr. A 11-851. 15.06.1940.

- ✗ Kas notika Masļenku robežpostenī?
- ✗ Kāds bija provokācijas nolūks?

1940. gada 15. jūnija, plkst. 12.45

Robežsargu brigādes komandierim.

III Abrenes bt1. 1. rotas iecirknī noticis sekošais:

Šorīt š. g. 15.VI. pl. 03.00, gaismai austot, pārnākuši robežu PSRS robežsargi un uzbrukuši 2. sardzes mītnēi Masļenki, kur pārsteiguši minētās sardzes sastāvu. Rezultātā: sardzes ēka nodezināta. Gruvešos pārogļojušies atrasti sardzes pr-ka sievas un viena sarga līķis. Otra, nošauta no muguras puses, sarga līķis vienā veļā atrasts 100 mtr no sardzes uz aizmuguri. Bez tam smagi ievainoti atrasti - viena sarga sieva un sardzes pr-ka 14 g. vecais dēls. Sarkanarmieši sagūstījuši un aizejot paņēmuši līdzī minētās sardzes 3 sargus. Notikuma vietā no sarkanarmiešiem atstāti šādu lietišķie pierādījumi: 20 gab. izšautu patronu čaulīšu, 1 rokas granāta, 1 stiepuļu griežamās šķēres, ar kurām apm. 150 mtr no sardzes mītnes pārgriezti telefona līnijas vadi, un 1 individuālā pakete, ar kuru rīkojies kāds ievainotais, jo redzamas asins pēdas virzienā uz robežu. Vienā laikā noticis uzbrukums 3. sardzes mītnēi Šmaiļi. Šeit pēc aculiecinieces, sarga sievas Ozolnieces, izteicieniem iebrukuši apm. 15 sarkanarmieši, kuri sadalījušies divās grupās: viena no tām devusies uz sardzei tuvāko aizmuguri un meklējusi sargus pie viņu ģimenēm privātos dzīvokļos, bet otra bez cīņas sagūstījusi sargus dienesta mītnē. Sardzē no telefona aparāta norauta klausule. No šejienes sarkanarmieši pāri robežai aizveduši 4 sargus, 1 sarga sievu un dzirnavnieku

Smukkalnu ar viņa ģimeni un strādniekiem. Redzot 2. sardzes ugunsgrēku, ganuzēns no Kareļu dzirnavām, Vītoliņš, devies uz 1. sardzi ziņot. No turienes steidzies palīgā sardzes pr-ks ar 2 sargiem, bet, pienākot pie 2. sardzes, viņi sagūstīti un līdž ar citiem aizvesti pāri robežai. Bez minētiem sagūstīts un aizvests pāri robežai 4. sardzes pr-ks, kurš ap pl. 03.20 bija devies pārbaudīt 3. sardzi.

Pavisam: *nošauti 2 sargi un 1 sieviete
ievainoti 1 sieviete un 1 zēns
aizvesti pāri robežai 2 sardžu pr-ki,
9 sargi, 1 sarga sieva un, kā vēlāk
noskaidrojās, 27 privātie iedzī-
votāji.*

Ne mazāko iemeslu sarkanarmiešu iebrukumam un varasdarbiem mūsu robežsargi nav devuši un vispāri nekādu robežkonfliktu ar PSRS robežsargiem nav bijuši.

III Btl. k-ra a. p. i.,
kapteinis Holanders.

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. //Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Nr. 11 PSRS valdības paziņojums Latvijas valdībai.
16.06.1940.

- ✗ Kādos savstarpējā līguma pārkāpumos PSRS apvaino Latvijas valdību?
- ✗ Vai pēc dokumenta teksta var secināt, kāds bija PSRS valdības mērķis?
- ✗ Kā vērtējamas PSRS izvirzītās prasības Latvijas valdībai?

1940. gada 16. jūnijā

Uz Padomju valdības rīcībā esošā faktu materiāla un arī uz domu izmaiņas pamata, kas pēdējā laikā notika Maskavā starp PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju Molotovu un Lietuvas ministru prezidentu Merķi, Padomju valdība uzskata par konstatētu, ka Latvijas valdība ne tikai nav likvidējusi vēl pirms Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas radīto militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret PSRS, bet arī to paplašinājusi, pievelkot šai savienībā Lietuvu, un cenšas iesaistīt tajā arī Somiju.

Sarkanās armijas parāde.

Līdz Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanai 1939. gada rudenī Padomju valdība vēl varēja skatīties caur pirkstiem uz tādas militārsavienības pastāvēšanu, kaut gan tā pēc būtības bija pretrunā ar agrāk noslēgto PSRS un Latvijas neuzbrukšanas paktu. Bet pēc Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Padomju valdība uzskata pret PSRS vērstas militārsavienības pastāvēšanu starp Latviju, Igauniju un Lietuvu ne tikai par nepielaižamu un

neciešamu, bet arī par dziļi bīstamu un draudošu PSRS robežu drošībai.

Padomju valdība rēķinājusies ar to, ka pēc Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Latvija izstāsies no militārsavienības ar citām Baltijas valstīm un tādā kārtā šī militārsavienība būs likvidēta. Taču Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar augšminētās militārsavienības atdzīvināšanu un paplašināšanu, par ko liecina tādi fakti kā divu slepenu trīs Baltijas valstu konferenču sasaukšana 1939. gada decembrī un 1940. gada martā, lai formāli izveidotu paplašināto militārsavienību ar Igauniju un Lietuvu; Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģenerālštābu sakaru pastiprināšana, ko dara slepenībā no PSRS; speciāla militārās Baltijas antantes preses orgāna radīšana 1940. gada februārī - "Revue Baltique"¹, ko izdod angļu, franču un vācu valodās Tallinā un tamlīdzīgi.

Visi šie fakti runā par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības paktu, kurš aizliedz abām pusēm "noslēgt jebkādas savienības vai piedalīties koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līgumslēdzējām pusēm" (Līguma 4. pants).

Šī Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta rupjā pārkāpšana no Latvijas valdības puses notiek tai laikā, kad Padomju Savienība vedusi un turpina vest augstākā mērā labvēlīgu, noteikti prolatvisku politiku, punktuāli izpildīdama

¹ Saskaņā ar Tallinā 1939. gada 10. decembrī noslēgto vienošanos Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sadarbības biroja orgānam "Revue Baltique" tika izvirzīts uzdevums sekmēt Baltijas valstu ciešāku tuvināšanos, savstarpēju informācijas apmaiņu un zināšanu izplatīšanu par šīm valstīm pasaulē. Iespējamai sagatavotajā žurnāla 2. numurā bija paredzēti sekojoši materiāli par Latviju: V. Munters. Latvijas ārpolitikas attīstība; A. Zalts. Vāciešu repatriācija no Latvijas; O. Nonācs. Par garīgo vērtību apmaiņu; J. Vitoliņš. Strāvojumi latviešu mūsdienu mūzikā; J. Kadilis. Problēmu nostādnes un galvenie virzieni latviešu literatūrā.

visas Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta prasības.

Padomju valdība atrod, ka tādu stāvokli tālāk vairs nevar paciest.

PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1) nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu izvešanu dzīvē;

2) bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekošs, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par tādu elementāru noteikumu, bez kura nav iespējams panākt Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu un lojālu izpildīšanu¹.

(Valdības Vēstnesis. – 1940. – 17. jūn.)

¹ PSRS valdības paziņojuma teksts kā TASS informācija 1940. gada 17. jūnijā publicēts laikrakstā "Известия" Maskavā. Latvijas Telegrāfa aģentūra tulkoja un izplatīja šo materiālu latviski – 17. jūnijā to publicēja "Valdības Vēstnesis", bet vēlāk citi laikraksti. TASS ziņojumā nav iekļauta notas pēdējā rindkopa: "Padomju valdība gaidīs Latvijas valdības atbildi līdz 16. jūnija plkst. 11 naktī. Latvijas valdības atbildes nepiesūtīšana līdz šim termiņam tiks uzskatīta par atteikumu izpildīt augšminētās Padomju Savienības prasības." Tā vietā TASS ziņojumā bija pieminēts: "Vēl vakar sūtis Kociņš nodevis atbildi, kurā paziņota Latvijas valdības piekrišana Padomju valdības noteikumiem."

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. //Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Nr. 12. No Vācijas ārlietu ministrijas ierēdņa V. fon Grundherra ziņojuma 17.06.1940.

- ✗ Kā tiek vērtēta Baltijas valstu sadarbība?
- ✗ Kāpēc neizveidojās cieša sadarbība Baltijas valstu starpā?

I. Baltijas valstu - Igaunijas, Latvijas un Lietuvas - sadarbība bāzējas uz savstarpējās saprašanās un sadarbības līguma, ko noslēgušas šīs valstis 1934. gada 12. septembrī uz desmit gadiem. Bez tam Latvija un Igaunija 1923. gada 1. novembrī parakstīja paktu par savstarpēju aizsardzību. Praksē politiskā sadarbība izpaužas reizi pusgadā notiekošajās ārlietu ministru konferencēs un kopējās preses konferencēs; tajā pašā laikā Baltijas Antantē pārpilnām ir nesaprašanās un sāncensības. Latvija un Igaunija skaidri un gaiši norādīja uz savu neieinteresētību Mēmeles un Viļņas problēmās, kas bija svarīgas Lietuvai. Apgalvojumi par to, ka Lietuva pievienojusies Igaunijas un Latvijas militārajam paktam, kurus tagad izteikuši krievi, pēc šeit esošās informācijas, ir nepamatoti. Ņemot vērā diezgan līdzīgo šo valstu ekonomisko struktūru, ekonomiskā sadarbība viņu starpā īpašu progresu nav sasniegusi, neraugoties uz daudzskaitlīgiem mēģinājumiem pēdējo gadu laikā. Kopš padomju savstarpējās palīdzības paktu noslēgšanas ar Baltijas valstīm 1939. gada septembrī - oktobrī starp Baltijas valstīm nav radusies daudz ciešāka sadarbība antisovetisma nozīmē. Ņemot vērā savu valstu krievu karaspēka okupāciju (iespēju), visas trīs valdības apzinās par tādas politikas bīstamību.

(Latvijas Vēstures apcerējumi (no 1940. gada līdz mūsdienām). - R., 1990.)

Inkorporācijas norise

Nr. 13 Padomju karaspēka pavēlniecības pārstāvju un Latvijas karaspēka pārstāvju nolīguma protokols. 17.06.1940.

X Kurās vietās izvietoja okupācijas armiju?

1940. gada 17. jūnijā

No padomju puses tanku karaspēka ģenerālpulkvedis biedrs Pavlovs; no Latvijas puses pulkvedis Ūdentiņa k-gs.

1940. gada 17. jūnijā puses pieņēma noteikumus sekojošos punktos:

1.

Pielaut padomju karaspēka izvietojānu sekojošos Latvijas rajonos:

- 1) Cēsis (Венден)-Valmiera;
- 2) Rīga-Jelgava-Bauska;
- 3) Tukums-Talsi;
- 4) Ventspils (Виндава)-Kuldīga (Гольдинген) - valsts robeža no Piķeļiem līdz jūrai;
- 5) Jaunjelgava (Фридрихштадт)-Madliena (krievu kartē "к Литве");
- 6) Birži (Бушгоф)-Jēkabpils (Якобштадт)-Jaunkalsnavas st. (ст. Ново-Кальценау);
- 7) Višķi (Дубны)-Ilūkste - valsts robeža ar Lietuvu no Novoaleksandrovskas (Зарасай) rajona - Jozefova;

8) Dricēni-Baranaja-Ludza (Люции)-Rēzekne;

9) Ape (Хоппенгоф)-Gulbenes st. (Альт-Гулбене)-
tikai Balvi (Боловск)-Alūksne (Мариенбург), ezeru
ieskaitot.

Sarkanās armijas parāde.

2.

Karaspēka izvietošana, izņemot PSRS un Latvijas valdības noslēgtajā pamatnolīgumā un papildus nolīgumā norādītajos rajonos, ir pagaidu un tā jāizskata īpašai komisijai.

3.

Kravas padomju karaspēkam tiklab no PSRS, kā arī no Lietuvas pa dzelzceļu tiek piegādātas bez apskates un aizkavēšanas, pēc Latvijas valdības ieskata, netraucējot normālo kustības grafiku.

4.

Piešķir padomju [karaspēka] vienībām tiesības izmantot telefonu un telegrāfu Latvijas teritorijas tīklos uz vispārējiem noteikumiem. Sakariem

starp svarīgākajiem padomju karaspēka garnizoniem Latvijā pēc iespējas tiks piešķirts tiešais vads.

5.

Piešķirt padomju pavēlniecībai tiesības caur attiecīgām Latvijas administratīvām iestādēm līgt darbaspēku no Latvijas iedzīvotāju vidus aerodromu un laukumu celtniecībai un iekārtošanai.

6.

Padomju karaspēka apgādes priekšniekiem (ne zemāk par divīzijas apgādes priekšnieku) dot iespēju iepirkt visa vajadzīgā veida pārtiku un elpi no Latvijā brīvajiem resursiem caur attiecīgām administratīvām iestādēm, to visnotaļ sekmeļot.

7.

Par PSRS Jūras kara spēkiem jautājums netika apspriests; tiks izskatīts īpašā nolīgumā. Protokols uzrakstīts rokrakstā divos eksemplāros uz divām lapām krievu valodā un parakstīts.

No padomju puses
tanku karaspēka ģenerālpulkvedis *Pavlovs*

No Latvijas puses
pulkvedis *Ūdentiņš*

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. //Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Nr. 14 Prezidenta K. Ulmaņa radioruna pēc okupācijas.
17.06.1940.

- ✗ Kā vērtēt Latvijas prezidenta nostāju pret notikušo?
- ✗ Ko Latvijas prezidents cerēja panākt?

...Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju karaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlos, ka arī mūsu zemes iedzīvotāji ienākošās karaspēka daļas uzlūko ar draudzību. Tai pašā laikā jums jāzina, ka karaspēka kustībai jānorit bez traucējumiem un to jūs varat veicināt, ierobežojot pārlieko ziņkārī un atturoties no kārtības traucējumiem.

Šorīt jūs arī dzirdējāt ziņu par to, ka valdība pilnā sastāvā man ir pieteikusi savu atkāpšanos un ka es esmu uzdevis ministriem palikt savās vietās līdz jaunās valdības sastādīšanai. Pirmais uzdevums mums visiem ir līdzšinējā vienprātībā un darba gribā palikt savās vietās un turpināt kalpot tai lietai, kas mums ir augsta un svēta - Latvijas un mūsu tautas interesēm...

Es palikšu savā vietā, jūs palieciet savās.

(Latvijas vēstures apcerējumi. - Rīga. - 1990.)

Nr. 15 Latvijas darbaļaužu bloka vēlēšanu platforma.
06.07.1940.

- ✗ Par ko cenšas pārliecināt Latvijas vēlētājus šī dokumenta sastādītāji?
- ✗ Kā vērtēt uzsaukuma tekstu "Par mieru, maizi un tautas brīvību"?
- ✗ Par ko tiek apvainota Latvijas pirmsokupācijas perioda valdība?

Par mieru, par maizi, par tautas brīvību!

Brīvās Latvijas Republikas pilsoņi un pilsones!
Šī gada 14. un 15. jūlijā saskaņā ar Latvijas Republikas valdības lēmumu visā zemē vēlēs jaunu Saeimu, augstāko Latvijas valsts varas orgānu, kam jāizteic visas Latvijas tautas valdoša griba.

Gadiem ilgi Latvijas tauta cieta no vecās valdības, beztiesībā un bezlikumībā. Vecā valdība padzina tautas pārstāvjus, kas bija likumīgi ievēlēti saskaņā ar 1922. gada 7. novembra Satversmi, sistemātiski un rupji mīdīja kājām tautas intereses un noniecināja tautas tiesības.

Gadiem ilgi vecā valdība tautas intereses upurēja savai politikai, kas bija tautai naidīga, un veida tautu pretim sabrukumam, kara postam un iznīcībai.

Vecā valdība rupji pārkāpa ar Padomju Savienību 1939. g. 5. oktobrī noslēgto savstarpējās palīdzības līgumu un ar šādu rīcību apdraudēja Latvijas valsts drošību, neaizskaramību un neatkarību.

Latvijas vecā valdība necentās godīgi pildīt savstarpējās palīdzības līgumu ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību, necentās uz šī līguma pamata konsekventi realizēt stipru un nesatricināmu savienību starp Latviju un lielo Padomju Savienību. Taisni otrādi: tā sāka piekopt nepareizu un divkosīgu politiku, kas apdraudēja Latvijas tautas mierīgo darbu un visas valsts labklājību.

Šī valdība krita, pilnīgi zaudējusi cieņu katra godīga savas zemes patriota acīs, tautas nīsta un neieredzēta. Krita arī vecais tautas beztiesības, apspiestības un patvarības režīms.

Ar tautas piekrišanu pie varas nākusī jaunā valdība savā 21. jūnija Deklarācijā svinīgi solījās kalpot savai tautai, aizstāvēt tautas intereses, sargāt viņas suverēnās tiesības.

Valsts suverēnai varai Latvijas Republikā jāatrodas pašas tautas un tikai tautas rokās.

Šajās vēsturiskajās dienās Latvijas tauta tiek aicināta ievēlēt Saeimu vispārējā, vienlīdzīgā, tiešā, aizklātā un proporcionālā balsošanā.

Saeimas vēlēšanu dienas - šī gada 14. un 15. jūlijs - tuvojas. Latvijas tautai šajās dienās jāiet pie balsošanas urnām tik cieši vienotai kā vēl nekad, apgarotai uzticībā un mīlestībā par savu slaveno dzimteni, ar draudzības un sirsnīgas brālības simpātijām pret mūsu lielo un vareno draugu - neuzvaramo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību.

Latvijas tautai šajās dienās jādodas pie balsošanas urnām apziņā, ka vienīgais ceļš uz laimi, valsts neatkarību, kultūras uzplaukumu un tautas materiālās labklājības augstākiem sasniegumiem - tas ir ciešas draudzības un izturēti godīgas savienības realizēšanas ceļš starp Latvijū un PSRS, tas ir Latvijas un padomju tautu brālības ceļš, mūsu tautu kopīgais ceļš cīņā par mieru, laimi, par Latvijas Republikas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības uzplaukumu.

Brīvās, demokrātiskās Latvijas pilsoņi un pilsoņes!

Mēs, strādnieki, zemnieki, darba inteliģence, arodbiedrības, fabriku - darbavietu komitejas, kultūras, izglītības un sporta organizācijas, brīvās Latvijas sievietes, Latvijas darba jaunatne un Latvijas Komunistiskā partija, jaunās Saeimas vēlēšanu lielā uzdevuma veikšanai esam apvienojušies "Latvijas darbaļaužu blokā", lai draudzīgi, visi kā viens izvestu vēlēšanas un Saeimā ievēlētu cienīgus tautas pārstāvjus - īstenus tautas pārstāvjus, kas izsaka tautas patieso gribu.

Mēs, kas apvienojušies "Latvijas darbaļaužu blokā", aicinām visus strādniekus, zemniekus, inteliģentus, visus mūsu zemes godīgos patriotus

priekšā stāvošās vēlēšanās šī gada 14. un 15. jūlijā balsot par tiem, kas konsekventi, godīgi un ar visu revolucionāro enerģiju cīnīsies, lai realizētu šādas mūsu prasības - visu mūsu zemes darbaļaužu, visas mūsu tautas prasības.

Lūk, mūsu prasības:

a) Ārējā politikā:

Draudzība starp Latvijas un Padomju Savienības tautām un stipra, nesagraujama savienība starp Latvijas Republiku un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību;

b) Iekšējā politikā:

1. Plaša valsts palīdzība bezzemniekiem un sīkzemniekiem zemes iegūšanā.

2. Trūcīgo un mazturīgo zemnieku atbrīvošana no nenokārtotiem maksājumiem valstij, nodokļiem utt., kā arī atbrīvošana no dažādiem administratīviem sodiem.

3. Strādnieku un kalpotāju materiālā stāvokļa uzlabošana, paaugstinot darba algas. . .

Mūsu tautas ienaidnieki, vecās iekārtas piekritēji, provokatori, izplata dažādas nepamatotas baumas, lai sagrautu mūsu vienību, satricinātu strādnieku, zemnieku un darba inteliģences sadarbību. Viņi izplata provokatoriskas baumas, ka strādnieku un komunistu nolūks ir piespiedu kārtā kolektivizēt laukus. Šos melus izplata, lai sašķeltu strādnieku un zemnieku kopību.

Neticiet šīm provokatoriskām baumām, atmaskojiet provokatorus!

Mūsu prasības ietvertas mūsu platformā, un mēs aicinām jūs cīnīties par šīm prasībām.

Gatavojieties mūsu Saeimas vēlēšanām!

Balsojiet visi kā viens par mūsu - "Latvijas darbaļaužu bloka" - kandidātiem!

Lai dzīvo brīvā Latvija!

Lai dzīvo mūsu draudzība un cieša savienība

ar lielo, neuzvaramo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību!

Lai dzīvo mūsu zemes strādnieki, zemnieki un darba inteliģence!

Par mieru, par maizi, par tautas brīvību!

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.-1940. //Dokumenti un materiāli. - R., 1995.)

Nr. 16 Pilsoniskās grupas vēlēšanu platforma.

✗ Salīdzini šī dokumenta saturu ar Latvijas darbaļaužu bloka platformu!

✗ Kur saskatāmas atšķirības?

Demokrātisko latviešu aicinājums

vēlētāji!

Pārdzīvojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanās, kas notiks šī gada 14. un 15. jūlijā, izšķiras mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir jāsaprot, ka šo likteni nedrīkst izšķirt nejaušība, kūtrība vai pat bailība. Mēs griežamies pie visiem krietniem mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām:

Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs to negribam zaudēt.

Mēs gribam cieši un pastāvīgi sadarboties ar Padomju Savienību un tās tautām.

Mēs gribam lojāli sadarboties valsts saimnieciskās un kulturālās dzīves celšanā ar mūsu organizēto strādniecību.

Mēs gribam kārtību, kur visiem ir pavērts ceļš uz izglītību, kur visiem ir visas demokrātiskās brīvības, darbs un maize un kur katram pieder tas, ko viņš ar godīgu darbu ieguvis.

Tamdēļ mēs izejam Saeimas vēlēšanās šī gada 14. un 15. jūlijā ar savu vienotu kandidātu sarakstu uz šādas vēlēšanu platformas:

1. Brīvā, neatkarīgā, demokrātiskā Latvija.
2. Ciešu, pastāvīgu sadarbību ar PSRS 1939. g. 5. oktobra savstarpējās palīdzības līguma mērķu sasniegšanai un tālākai izveidošanai.
3. Valsts iekšējā celtniecībā uz progresa un demokrātisma pamatiem, lojāli sadarbojoties ar Latvijas strādniecību un viņas organizācijām.
4. Valsts zemes fonda paplašināšana darba zemniecības apgādāšanai ar zemi.
5. Valsts saimnieciskās dzīves izveidošana un pārkārtošana, stādot pirmā vietā strādājošo intereses.
6. Privāta īpašuma rosības uzturēšana un aizsargāšana, ierobežojot kā vienu, tā otru, ja to prasa valsts intereses un tautas labklājība.
7. Latviešu nacionālās kultūras izkopšana, darot to pieejamu ikvienam Latvijas Republikas pilsonim, nodrošinot arī mazākuma tautībām viņu kulturālo vajadzību apmierināšanu. Izglītības, arī visaugstākās, nodrošināšana visiem mazturīgiem censoņiem.
8. Kulturālo un saimniecisko vērtību apmaiņas paplašināšana un attiecīgu sakaru padziļināšana ar PSRS un tās tautām.

9. Latvijas valsts dzīves izveidošana uz stingriem tiesiskiem pamatiem, nodrošinot ikvienam viņa personas un mantas neaizskaramību un demokrātiskās, t. i., vārda, sapulču, preses, ticības utt. brīvības.

VĒLĒTĀJI! Mums nav bijis daudz laika. Pilnīgus mūsu kandidātu sarakstus mēs jums izziņosim papildus.

Starp citiem mūsu sarakstos kandidēs:
Atis Ķeniņš, ģen. J. Balodis, V. Zāmuels,
K. Skalbe, H. Celmiņš, P. Bergis.

Mūsu kandidātu vidū nav neviena, kas tīkotu pēc deputāta goda.

Mēs aicinām jūs balsot par mūsu sarakstu dziļā, nopietnā apziņā, ka pārdzīvojamais laiks šādu rīcību no mums prasa.

Mūsu valsts un mūsu pašu likteņi prasa izšķiršanos. Neviens nevar un nedrīkst palikt malā.

Demokrātisko latviešu vēlētāju
Saeimas vēlēšanu komisija

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.–1940. //Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Nr. 17 Mandātu komisijas ziņojums Latvijas Tautas Saeimai. 23.07.1940.

X Vai mandātu komisijas ziņojums atbilst patiesai situācijai?

1940. gada 23. jūlijā

Deputāts Fricis Deglavs: Biedri Saeimas deputāti! Mans ziņojums būs ļoti īss.

Saeimas vēlēšanās 14. un 15. jūlijā bija tikai viens saraksts - Latvijas Darba tautas bloka saraksts. Par šo sarakstu nodots vairāk kā 97 % no visu nododoto balsu kopskaita. Tāpēc mandātu

Balsu skaitīšana padomju virsnieku modrā uzraudzībā.

komisijas uzdevums bija tikai pārbaudīt, vai visiem Darba tautas bloka kandidātiem ir likumīgi izsniegti mandāti. To mēs arī izdarījām, par ko uzrakstījām šādu protokolu:

"Mandātu komisija, iepazīsies ar Centrālās vēlēšanu komisijas protokoliem un darbību, atrod,

ka 1940. gada 14. un 15. jūlijā ievēlētiem un "Valdības Vēstnesī" š. g. 160. nr. publicētiem Saeimas deputātiem mandāti izsniegti likumīgā kārtībā. Šo konstatējumu mandātu komisija nolēmj ziņot Saeimai, reizē sniedzot dažas ziņas par ievēlēto Saeimas deputātu sastāvu."

Saeimas deputātu sastāvs pēc nodarbošanās:
no 100 Saeimas deputātiem 92 ir vīrieši un 8 - sievietes;

pēc nodarbošanās strādnieki - 18 vīrieši un 4 sievietes, kopā 22; laukstrādnieki - 2 vīrieši, 1 sieviete, kopā - 3; lauksaimnieki - 13, visi vīrieši; brīvo profesiju darbinieki - 17, visi vīrieši; sabiedriskie darbinieki - 12 vīrieši, 2 sievietes, kopā - 14; karavīri - 5; kalpotāji - 14, visi vīrieši; augstskolas mācību spēki un skolotāji - 10 vīrieši, 1 sieviete, kopā - 11; tirgotājs - 1 vīrietis¹.

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.-1940. //Dokumenti un materiāli. - R., 1995.)

Nr. 18 Latvijas sūtņa Vācijā memorands Vācijas ārlietu ministram. 22.07.1940.

Berlīnē, 1940. gada 22. jūlijā

Reihministra kungs!

Man ir tas gods informēt Jūsu Ekselenci par sekojošo:

Parlaments, sanācis Rīgā šī mēneša 21. datumā, pasludinājis Latviju par padomju republiku un

¹ Mandātu komisija neinformēja, ka sesijas laikā deputāts P. Kurlis jau bija arestēts.

vērsies pie Maskavas ar lūgumu iekļaut Latviju Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā. Šai rezolūcijai nav nekāda likumiska pamata, jo pašam parlamentam par savu eksistēšanu jāpateicas vēlēšanām, kuras notika krievu okupācijas terora apstākļos un kuras nekādā gadījumā nevar tikt uzskatītas par tautas gribas brīvu izpausmi. Agrāk notikušais padomju karaspēka iebrukums Latvijā jau pats par sevi bija visu esošo Latvijas un PSRS līgumu pārkāpums.

Kā Latvijas likumīgās valdības ārkārtējais un pilnvarotais sūtnis uzskatu par savu pienākumu informēt Jūsu Ekselenci par savu protestu pret šo rīcību.

Vēlreiz pieņemiet, Jūsu Ekselence, manus visdziļākās cieņas apliecinājumus.

Edgars Krieviņš
Latvijas Ārkārtējais un
pilnvarotais sūtnis

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939.-1940. //Dokumenti un materiāli. - R., 1995.)

Nr. 19 Vācijas ārlietu ministrijas memorands. 24.07.1940.

- X Salīdzini ar E. Krieviņa iesniegto memorandu!
- X Kā situāciju vērtē Latvijas sūtnis?
- X Kāda bija Vācijas valdības nostāja?

Berlīnē, 1940. gada 24. jūlijā

Šodien es draudzīgi atdevu atpakaļ Lietuvas un Latvijas sūtņiem viņu notas par viņu valstu iekļaušanu PSRS un savam attaisnojumam paziņoju, ka mēs varam pieņemt no sūtņiem tikai tās notas, kuras viņi iesniedz savas valdības vārdā. Atbilstoši instrukcijām, es norādīju, ka tās ir atdotas viņiem pēc Reiha ārlietu ministra rīkojuma.

Igaunijas sūtnis šodien arī gribēja iesniegt man analogisku notu. Es palūdzu viņu atturēties to darīt, norādot augšminētos iemeslus.

Lietuvas sūtnis paziņoja man, ka viņš pēc savas personiskās iniciatīvas nosūtījis Lietuvas [padomju] valdībai telegrammu ar protestu pret [Lietuvas] iekļaušanu Padomju Savienībā, cita starpā deklarējot, ka viņš neuzskata šo rezolūciju par saistošu Lietuvas iedzīvotājiem, nācijai un sev. Latvijas un Igaunijas sūtņi man teica, ka viņi šādas telegrammas nav sūtījuši un negrasās to darīt.

Tālāk es teicu trim sūtņiem, ka viņi līdz ar citiem savu diplomātisko misiju locekļiem kopā ar ģimenēm, ja viņi to vēlēšies, var palikt Vācijā. Trīs sūtņi par to izteica milzīgu pateicību un lūdza pateikties ārlietu reihsministram.

Vērmans

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939. –1940. // Dokumenti un materiāli. – R., 1995.)

Nr. 20 PSRS likums par Latvijas uzņemšanu PSR Savienībā.

✗ Salīdzini dokumentu ar LR Satversmi!

✗ Kādēļ inkorporācija nebija likumīga?

PSRS Augstākās Padomes likums par Latvijas uzņemšanu PSR Savienībā.

Noklausījusies Latvijas Saeimas Pilnvarotās Komisijas deklarāciju, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākā Padome nolemj:

1) Izpildīt Latvijas Saeimas lūgumu uzņemt Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā kā līdztiesīgu savienotu Padomju Sociālistisko Republiku.

2) Sarīkot saskaņā ar PSRS Konstitūcijas (Pamatlikuma) 34. un 35. pantu Savienotā Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikā deputātu vēlēšanas PSRS Augstākai Padomei.

3) Uzdot PSRS Augstākās Padomes Prezidijam noņemt vēlēšanu dienu.

Maskavā, Kremlī, 1940. gada 5. augustā.

PSRS Augstākās Padomes Prezidija

Priekšsēdētājs

M. Kaļiņins

PSRS Augstākās Padomes Prezidija

Sekretārs

A. Gorkins

(Valdības Vēstnesis. – 1940. – 12. aug.)

*Augstākās Padomes 7. sesijas 5. augusta sēdē
par Padomju Latvijas uzņemšanu PSRS
runāja (no kreisās) – PSRS Augstākās Padomes
deputāts Ahun-Babajevs un Padomju Latvijas
Tautas Saeimas delegāti P. Plēsums,
prof. Dr. A. Kirhenšteins, J. Rūsis-Paldiņa,
J. Lācis un J. Pabērzs.*

Nr. 21 V. K. Derevjanska biogrāfija avīzē "Padomju Latvija".

- ✗ Kā atainoti dzīves fakti?
- ✗ Kas bija jāparāda vēlētājiem?
- ✗ Kāda bija Derevjanska saikne ar Latviju?

Balsojiet par komunistu un bezpartijisko bloku
kandidātiem!

V. K. Derevjanskis – mūsu kandidāts Savienības
Padomei

Biedrs Vladimirs Konstantinovičs Derevjanskis
savas darba gaitas sācis kā "Jaroslavas lielās
manufaktūras" strādnieks – māceklis. Šai rūpnīcā,
kas pēc Oktobra revolūcijas pārdēvēta par "Sarkano

Perekopu", Vladimira Konstantinoviča tēvs bez pārtraukuma nostrādājis 32 gadus. Kad 1917. gadā nomira tēvs, fabrikā iestājās dēls.

Noklausījies ievadlekciju par strādnieku fakultātes uzdevumiem, biedrs Derevjanskis nolemj iestāties fakultātē, un, kaut gan klausītāju pieņemšana jau izbeigta, viņu tomēr uzņem.

Arvien vēl turpinādams darbu fabrikā, biedrs Derevjanskis cītīgi mācās strādnieku fakultātē, un, kad 1925. gadā to beidz, viņš ir starp tiem trim labākiem fakultātes audzēkņiem, kurus komandē uz Ļeņingradu izglītības turpināšanai. 1930. gadā biedrs Derevjanskis beidz Ļeņina vārdā nosaukto elektrotehnikas institūtu kā elektrometalurģijas inženieris.

Sākumā jaunais inženieris gatavojas zinātniskam darbam pie ferrokausējumu katedras, bet lielais celtniecības darbs, ko ieveda pirmā piegāde, sauc biedru Derevjanski atpakaļ praktiskā darbā. PSRS Augstākā tautsaimniecības Padome uztic b. Derevjanskim augstākā mērā atbildīgu uzdevumu - vadošu tehnisku darbu jaunceļamajā elektrodu rūpnīcā.

Rūpnīcu ceļ Maskavā, un tas ir pirmais šāds uzņēmums Padomju Savienībā. Neraugoties uz to, ka padomju inženieriem šai elektrotehnikas nozarē tikpat kā nav praktiskas pieredzes, biedrs Derevjanskis uzdevumu veic sekmīgi. Ar to valsts pasargāta no milzīgiem izdevumiem, ko citādi prasītu ārzemju inženieru konsultācija. Bet tas nav viss, veiktam darbam daudz lielāka nozīme: tagad Padomju Savienība pati sāk ražot elektrodus, kas padara neatkarīgas no ārzemēm tādas svarīgas padomju zemes tautas saimniecības nozares kā elektrometalurģiju un elektroķīmiju.

Tā ir svarīga uzvara Padomju Savienības industrializācijas frontē, kas pie tam realizēta trieciena tempā: jaunā rūpnīca sāk strādāt priekš plānā paredzētā termiņa. To pienācīgi atzīmē sabiedriskās organizācijas un fabrikas kolektīvs.

Kad jaunās fabrikas celtniecība pabeigta, biedru Derevjanski iecel par fabrikas ražošanas vadītāju, bet vēlāk - par tās tehnisko direktoru. Abos šais posteņos viņš veic lielu darbu - izaudzē kvalificētu strādnieku kadrus rūpniecības nozarē, kas līdz tam laikam padomju strādniecībai bija pilnīgi sveša.

Ar sekmīgo darbu Maskavas elektrodu fabrikā biedrs Derevjanskis ir pierādījis, ka viņš spējīgs veikt visatbildīgākos darbus, un 1935. gadā Smagās Rūpniecības Tautas Komisariāts viņam uztic vēl atbildīgāku darbu, iecelot par PSRS enerģijas-elektrotehniskās rūpniecības uzņēmumu projektēšanas valsts institūta vadītāju. Arī šinī darbā b. Derevjanskis parāda savas izcilās spējas.

V. K. Derevjanskis.

1938. gadā PSRS valdība iecel biedru Derevjanski par pilnvaroto Padomju Savienības pārstāvi Somijā. Šai pirmā savas diplomātiskās darbības posmā biedram Derevjanskim iznāk cīnīties ar somu baltgvardu provokatorisko rīcību, ko viņš veic ar labiem panākumiem, līdz galam aizstāvēdams Padomju Savienības intereses.

1940. g. aprīlī biedru Derevjanski iecel par PSRS pilnvaroto pārstāvi Latvijā. Jaunā vietā viņa diplomātiskās darbības pamatā gan likts draudzības līgums, ko PSRS noslēdza ar Latviju Ulmaņa valdības personā, bet jaunais pārstāvis drīz vien pārliecinās, ka tai laikā, kad Padomju Savienība līgumu cenšas pildīt pēc labākās apziņas,

Latvijas valdošā kliķe slepenībā dara visu iespējamo, lai kaitētu PSRS, lai zem draudzības maskas organizētu uzbrukumu Padomju Savienībai. Te biedrs Derevjanskis pierāda, ka viņš ir darbā rūdīts boļševiks, kas prot aizstāvēt Sociālistiskās dzimtenes un arī Latvijas darba ļaužu intereses: viņš atmasko valdošās kliķes intrigas un neatlaidīgi cīnās par Padomju Savienības taisnīgo prasību pildīšanu.

Kad 1940. gada jūnijā Latvijas darba tauta ar Padomju Savienības palīdzību satriec plūtokratu valdību, biedrs Derevjanskis aktīvi palīdz noorganizēt padomju varu atbrīvotajā Latvijā. Augustā biedru Derevjanski ieceļ par VK(b) Partijas CK un Padomju Savienības Tautas Komisāru Padomes pārstāvi Latvijas PS Republikā.

Partijas IX kongress biedru Derevjanski ievēl par LK(b) Partijas CK locekli.

Visa biedra Vladimira Konstantinoviča Derevjanska dzīve – pārlicināta, līdz galam uzticīga boļševika paraugs. Boļševika, kas audzis kopā ar savu Sociālistisko dzimteni, kam cīņa par Ļeņina-Staļina Partijas ideāliem pārgājusi miesā un asinīs. Latvijas darba ļaudīm tas ir dzīvs, pārlicinošs paraugs, ka padomju vara veido ievērojamus valsts darbiniekus.

Neatlaidīgi, boļševistiski strādādams Lielās sociālistiskās dzimtenes labā, b. Derevjanskis ir palīdzējis arī Latvijas darba ļaudīm visgrūtākajā laikā, palīdzējis atmaskot, sagraut un nokratīt plūtokratijas važas. Savu patieso draugu, jaunās Padomju Latvijas līdzcīnītāju un organizētāju b. Derevjanski Latvijas darba ļaudis ar lielu sajūsmu izvirzīja par savu deputāta kandidātu uz PSRS Augstāko Padomi. 12. janvāra vēlēšanās Latvijas darba ļaudis, apliecinādami savu uzticību Ļeņina-Staļina Partijai, vienprātīgi nodos savas balsis par b. Derevjanski.

(Padomju Latvija. – 1941. – 4. janv.)

Terors pret tautu

Nr. 22 ASV sūtniecības Berlīnē ziņojums par situāciju okupētajās Baltijas valstīs.

- ✗ Ko var secināt no dokumenta par Baltijas tautu likteni?
- ✗ Kādas bija padomju režīma represijas?
- ✗ Vai šis dokuments ir objektīvs? Pamato savu atbildi ar argumentiem!

Amerikas Savienoto Valstu sūtniecība
Berlīnē, 1940. gada 3. decembrī

Temats: situācija padomju okupētajās
Baltijas valstīs

Stingri slepeni
Godājamajam valsts sekretāram
Vašingtonā

Ser: Man ir tas gods izvirzīt kā Valsts departamenta iespējami interesējošus dažus novērojumus attiecībā uz padomju okupētajām Baltijas valstīm, ko sūtniecībai darījuši zināmus vācu diplomāti, kuri saistīti ar vācu interesēm šajās valstīs.

Vācu pārstāvības stāvoklis

Bijušās vācu sūtniecības trijās Baltijas valstīs turpina darboties, bet kā "vācu interešu pārstāves", nevis kā akreditētas diplomātiskas misijas. Tām paredzēts darboties šādā stāvoklī, kamēr netiks likvidētas vācu intereses un netiks evakuēti balti un tautvācieši, ko pabeigs līdz 1941. g. pavasarim. Vācu iestādēm jāsaduras ar daudzām grūtībām un neērtībām attiecībās ar vietējām amatpersonām un centrālā padomju režīma pārstāvjiem šo triju valstu galvaspilsētās, un

Istie vācieši nav imūni pret vardarbīgo izturēšanos, par ko liecina apmēram 170 cilvēku arests Padomju Lietuvā, kurus bija paredzēts atkal nometināt Vācijā.

Attiecībā par pašreizējo pārstāvību likvidāciju Baltijas galvaspilsētās jāpiebilst, ka Vācijas valdība ir nodomājusi dibināt Vācijas ģenerālkonsulātu Rīgā. Šādas iestādes atvēršanai jānotiek uz savstarpējās vienošanās pamata, un mēs gaidām, ka padomju varas iestādes lūgs un saņems atļauju dibināt padomju papildu konsulātu kādā no Vācijas pilsētām pēc Maskavas izvēles.

Baltijas personību likteni

Kauņā paziņots, ka Petss (Igaunija) un Ulmanis (Latvija) nesen miruši ar "sirdskaiti" ar nedēļas starpību. Latvijas ārlietu ministrs Munters Rīgā arestēts un viņa pašreizējā atrašanās vieta nav zināma. Voldemaras, bijušais Lietuvas diktators, kurš dažus gadus dzīvoja trimdā Francijā un Itālijā, pēc Smetonas valdības aizceļošanas atgriezies Lietuvā cerībā ieņemt kādu politiski svarīgu stāvokli. Viņa draugi Vācijā centās viņu atrunāt no šāda soļa, un, kad viņam bija Lietuvas pierobežā Austrumprūsijā dažas dienas jāgaida atļauja iebraukt Lietuvas teritorijā, vietējās varas iestādes viņu brīdināja no šā ceļojuma. Pēc ierašanās Kauņā Voldemaras tika aizsūtīts uz Maskavu, un tagad ir ziņas, ka viņam iedots mazsvarīgs profesora postenis kādā Maskavas mācību iestādē.

Militārā situācija

Padomju karaspēks nesen atvilkts no Lietuvas un Austrumprūsijas robežas tieša tuvuma. Agrāk ierīkotie padomju prettanku grāvji pie šīs robežas pēdējo nedēļu laikā aizbērti, vienlaikus likvidētas arī lielgabalu novietnes un ložmetēju ligzdas. Kauņai jāklūst par Baltijas valstu militāro

centru (pirms pasaules kara tā bija svarīgākais krievu cietoksnis Baltijas reģionā). Pagaidām nav ziņu par padomju plāniem attiecībā uz bijušās impērijas jūras kara flotes bāzes Liepājā rekonstrukciju vai izmantošanu.

Administratīvie pasākumi

Pavasārī Lietuvas reģiona administratīvajam centram jātiek pārvietotam uz Viļņu, un no Kauņas tiks evakuētas praktiski visas civiliedzīvotāji, lai to padarītu par Baltijas reģiona militāro centru. Rīgai paredzēts kļūt par tirdzniecības un transporta centru. Jau tuvojas nobeigumam krievu platuma sliežu dzelzceļa līnijas ierīkošana, sliežu platums tiks mainīts arī citiem stratēģiski un tirdznieciski svarīgiem dzelzceļa atzarojumiem. Dzelzceļa dienests Baltijas valstīs un arī pašā Padomju Savienībā, šķiet, funkcionē normāli, ja neņem vērā biežākus kavējumus nekā agrāk, kas vairāk izskaidrojami ar administratīvo jucekli nekā ar transporta grūtībām.

Nauda un cenas

Trijās Baltijas valstīs tikko ieviesta padomju nauda - rublis, un šo valstu nacionālā valūta vairs tagad nebūs apgrozībā. Pirms rubļa ieviešanas bija vērojama ātra Baltijas valstu naudas inflācija, vai drīzāk stipri pazemināta tās pirktspēja, lai cenu struktūru daudz maz pielīdzinātu tai, kāda pastāv Padomju Savienībā. Piemēram, pārtikas produktu cenas Lietuvas valūtā kopš padomju okupācijas strauji cēlās, un pirms dažām dienām sviesta cenas litos jau bija desmitreiz augstākas nekā iepriekš. Tas pats sakāms arī par visām citām precēm, un līdz ar rubļa ieviešanu cenu mērogi jau bija tādi paši kā Padomju Savienībā. Tas, dabiski, radīja lielas grūtības lielākajai daļai iedzīvotāju šajā reģionā, kuru ienākumi necēlās tik strauji kā cenas, un daudzviet vietējie

iedzīvotāji varēja izdzīvot, tikai pārdodot personīgo īpašumu, kam bija liels pieprasījums ienākušo padomju karavīru un civilpersonu vidū. Tā okupētajās Baltijas valstīs tika izmantota tā pati naudas un cenu shēma, kura 1939.-1940. g. ziemā tika ieviesta padomju okupētajā Polijā.

Vietējās saimniecības izlaupīšana

Notika strauja pilnīga vietējās saimniecības izlaupīšana. Baltijas valstīs izzuda praktiski visas preces, kuras izpirka padomju ierēdņi vai iestādes, lieli to daudzumi tika izvesti uz Krieviju. Piemēram, tādas preces kā šujmašīnas, darbgaldi, visāda veida importa preces, vilnas un kokvilnas audumi, sviests, siers tika realizētas vairumtirdzniecībā Krievijā. Tekstilpreču tagad gandrīz nav, un sviests, ko Lietuva gadiem ilgi bija ar uzviju eksportējusi, tagad kļuvis par greznību, kas augsto cenu dēļ lielākajai daļai lietuviešu nav pieejams pat nelielos daudzumos. Padomju ierēdņi atveduši līdzī savas ģimenes, kas veikalos izpirkušas lielāko daļu preču un piespiedu kārtā nabadzībā nonākušo iedzīvotāju personīgās mantas. Tādējādi padomju okupāciju pavada (1) valsts saimniecības izlaupīšana un (2) iedzīvotāju grimšana nabadzībā lielās cenu inflācijas rezultātā.

Vāciešu repatriācija

Trijās Baltijas valstīs, lielākoties Lietuvā, palikušie vācieši pēc iespējas drīzāk jānogādā atpakaļ Vācijā. Viņus paredzēts nogādāt reiham anektētajā bijušās Polijas teritorijā un lielāko daļu no viņiem noņemt gar Vislas ieleju. Šis process ir ļoti aizkavējies lielā mērā pārmaiņu dēļ Maskavas administrācijā un šķietami bezcerīgās padomju puses vilcināšanās dēļ. Jaunielcētais Padomju Savienības sūtnis Berlīnē Dekanovs ir atbildīgs par sarunām, un cerams, ka viņš

tagad būs tās paātrinājis, it sevišķi pēc Molotova apspriešanās ar fon Ribentropu nesenās vizītes laikā Berlīnē. Molotovs apgalvoja, ka repatriācijas plāns no padomju puses tiks realizēts ātri un godīgi. Vācu varas iestādes piekritušas "ģimeņu nešķiršanas" principam repatriācijas gaitā, kā rezultātā daudzas personas ar rasiski attālu saistību ar Vāciju tiks izvestas no Padomju Savienības kā tautvācieši.

Baltijas tautību noņemšana Krievijā

Ir sagaidāms, ka padomju varas iestādes ķersies pie masu deportācijām no Lietuvas un citām Baltijas valstīm, tiko būs realizēta vāciešu repatriācijas programma. Tā kā Lietuva plešas gar Vācijas robežu un "98 procenti lietuviešu lūdz vācu armiju viņus atbrīvot", Kauņas pārvēršanas gaitā par reģiona militāro centru padomes neapšaubāmi gribēs šo teritoriju rasiski "attīrīt", kā tas jau izdarīts ar anektētajiem Polijas un Somijas apgabaliem un agrāk ar Padomju Karēliju. Šī attīrīšana notiks iespējami drīzāk un var sākties pavasarī, ja ne vēl agrāk. Tā rezultātā Baltijas tautas kā rasiski politisks faktors gar Baltijas jūru var izzust, un deportāciju politika var iznīcināt visu 20 neatkarības gadus iegūto. Acīmredzot Baltijas iedzīvotāji, tāpat kā poļi, tiks noņemti Padomju Vidusāzijā un Sibīrijā.

Nobeigumā jāpiebilst, ka vācu varas iestādes, aplūkojot padomju teroristisko politiku un brutalitāti okupētajās Baltijas valstīs, pauž šausmas un sašutumu par šīm akcijām, kuras pēc savas intensitātes un mērogiem desmitkārt pārsniedz vācu varas iestāžu izturēšanos pret poļiem un ebrejiem.

Patiesi JŪsu,

LELANDS MORISS, pilnvarotais lietvedis

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 3.)

Nr. 23 LPSR prokurora Soldnieka ziņojums KP 1. sekretāram J. Kalnbērziņam. 13.04.1941.

- ✗ Kādus pasākumus padomju vara veica laukos?
- ✗ Kas bija cilvēki, kuri tika dēvēti par "kulakiem"?

LK(b)P CK I sekretāram b. Kalnbērziņam
Latvijas PSR prokurora Soldnieka ziņojums

Paziņojumu, ka izmeklēšanas lieta par kulaka Dominika Valtera, LK(b)P Rēzeknes apriņķa komitejas kadru nodaļas instruktora Aleksandra Mežčaniņa, Siljāņu pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja Bronislava Reča un Siljāņu pagasta partorganizatora Eliferija Kudravceva noziedzīgo rīcību pie kulaka Dominika Valtera saimniecības aprakstīšanas un pārņemšanas valsts īpašumā, kā arī par kulaka Dominika Valtera kontrrevolucionāros nolūkos izdarīto pret padomju varu vērsto agitāciju un propagandu ir pabeigta, pie tam izmeklēšanā izdibināts sekojošais:

izpildot 1941. gada 14. marta Latvijas PSR Komisāru Padomes lēmumu, ir tikusi aprakstīta un pārņemta valsts īpašumā mašīnu un zirgu koplietošanas vajadzībām Siljāņu pagasta kulaka Dominika Valtera saimniecība - Kazimirovas pusmuiža. Lauksaimniecības un pie tās piederošā lauksaimniecības inventāra aprakstīšanai un pārņemšanai valsts īpašumā Rēzeknes apriņķa izpildu komiteja saziņā ar Rēzeknes apriņķa LK(b)P Komisiju nozīmēja atsevišķu komisiju. Par šīs komisijas priekšsēdētāju tika nozīmēts Siljāņu pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs Bronislavs Rečs un par locekļiem LK(b)P Rēzeknes apriņķa Komitejas kadru nodaļas inspektors Aleksandrs Mežčaniņovs - partijas biedrs no 1930. g., un Siljāņu pagasta partorganizators partijas kandidāts Eliferijs Kudravcevs. Nākošā dienā pēc komisijas nozīmēšanas - 26. martā no rīta - pārņemšanas komisija ieradās Kazimirovas pusmuižā un stājās pie kulaka

Valtera saimniecības aprakstīšanas un pārņemšanas valsts īpašumā.

Komisija tika aprakstījusi visas lauksaimniecības rakstura mantas, izņemot vienas ragavas, 500 kg auzu un rudzu paunas, 168 kg kviešu, 493 kg izkulstītu un neizkulstītu linu un 3 pilnas kannas, kas aiz kļūdas pie akta stādīšanas nebija aktā ierakstītas, bet kāds saimniecības inventārs tomēr līdz ar citām aprakstāmām mantām tika pārņemts valsts īpašumā. Bijušais saimniecības īpašnieks Valters līdz ar savu ģimeni saimniecību atstāja tās pašas dienas vakarā, aizvedot tikai aprakstīšanai nepakļautās mantas - savu dzīvokļa iekārtu un drēbes. [..]

29.III Valters atbraucis vēlreiz pēc mantām, aizvedis 3 alumīnija piena kannas aptuveni 300 rbļ. vērtībā. Pirms padomju varas nodibināšanās kulkam Valteram ir piederējuši 54,94 ha zemes. 1918. gadā Valters ir bijis baltais partizāns. Pēc tam trīs gadus Siljāņu un Maltas pagasta vecākais policijas kārtībnieks, no 1927. gada līdz 1940. gada vasarai bijis aizsargs un pēdējos divus gadus aizsargu organizācijas Siljāņu pagasta vada komandieris, kā arī bijis Zemnieku savienības partijas biedrs. [..]

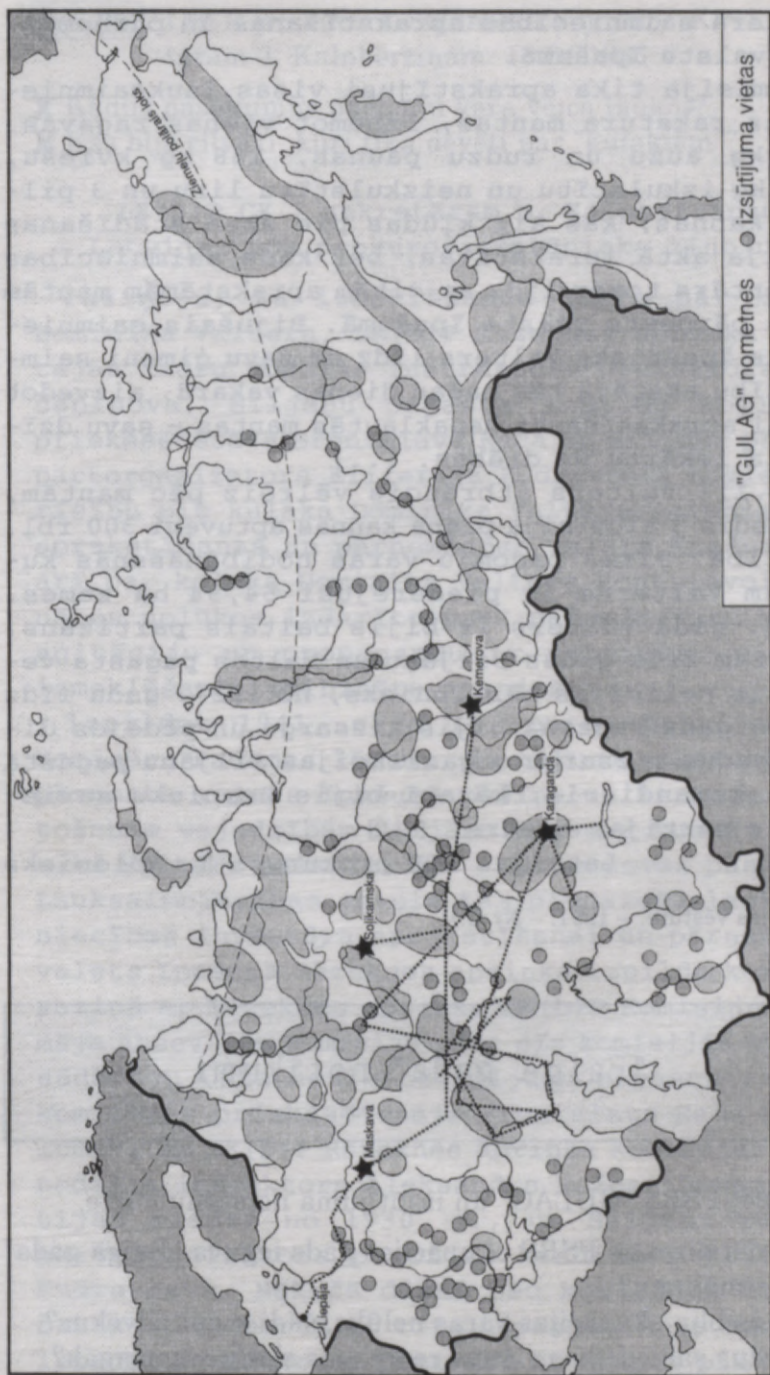
Latvijas PSR prokurors E. Soldnieks

(Latvijas vēsture. - 1991. - Nr. 3.)

"Baigā gada" notikumi

Nr. 24 PSRS "GULAG" un izsūtījuma nometņu karte.

- ✘ Kādēļ pirmais PSRS okupācijas gads ieguva "Baigā gada" apzīmējumu?
- ✘ Kāds bija okupācijas varas nolūks, šādi sodot cilvēkus?
- ✘ Kādus sabiedrības slāņus represijas skāra vissmagāk?

Karte sagatavota, pamatojoties uz Dr. hab. hist. Pauļa Lazdas izstrādāto karti.

Masu deportācijas

Nr. 25 PSRS Sabiedriskās Drošības komisariāta 3. pakāpes komisāra Serova pavēle.

- ✗ Kādus cilvēka tiesību pārkāpumus varam konstatēt šajā dokumentā?
- ✗ Kas bija "troikas"?
- ✗ Kā komisāra Serova pavēlē ievērota personas tiesību iero-bežošanas (arests, apcietināšana, izsūtīšana nometinājumā) juridiskā procedūra?
- ✗ Kā notika izsūtāmo cilvēku sarakstu sastādīšana?

Pavēle nr. 001223
Pieņemta 1939. gada 11. oktobrī

Pilnīgi slepeni

PAR PRETPADOMJU ELEMENTU DEPORTĀCIJAS PROCEDŪRU LIETUVĀ, LATVIJĀ UN IGAUNIJĀ

1. Vispārīgā situācija

Pretpadomju elementu deportācija no Baltijas republikām ir ārkārtīgi svarīgs politisks uzdevums. Tās veiksmīga izpilde ir atkarīga no rajona operatīvo "troiku" un operatīvo vadītāju prasmes rūpīgi izstrādāt operāciju plānu un paredzēt visu nepieciešamo.

Vēl vairāk - jārūpējas, lai operācijas veiktu bez traucējumiem un panikas tā, lai nepieļautu demonstrācijas un citas nekārtības ne tikai no deportējamo puses, bet arī no padomju administrācijai naidīgo apkārtējo iedzīvotāju puses.

Instrukcijas operāciju vadīšanai dotas zemāk. Pie tām stingri jāpieturas, bet sevišķos gadījumos tiem, kas iesaistīti operāciju veikšanā, jāievēro operāciju konkrēto apstākļu specifiskais raksturs un, pareizi novērtējot situāciju, var un vajag pieņemt citu lēmumu, kas noteikts pavēles beigās, lai bez trokšņa un panikas izpildītu uzticēto uzdevumu.

2. Instruēšanas procedūra

Operatīvās rajona "troiku" grupas jāinstruē pēc iespējas ātrāk, dienu pirms operācijas sākuma, ņemot vērā laiku, kas nepieciešams, lai nokļūtu operāciju vietā.

Rajona "troikai" iepriekš jāsaģatavo nepieciešamais transports, lai nogādātu operatīvās grupas ciematā, kur tiek veiktas operācijas.

Jautājumā par nepieciešamā transporta automašīnu un vagonu iedalījumu rajona "troika" uz vietām organizē apspriedes ar padomju un partijas vadītājiem.

Izstrādātās instrukcijas punkti iepriekš rūpīgi jāsaģatavo, kā arī jāapsver svešu personu iejaukšanās to saturā, sākumā un beigu darbībā. No instrukciju izpildes paša sākuma operatīvajiem darbiniekiem rūpīgi jāuzmana to norise.

Ja kāds no operācijas veicējiem neierodas uz instruktāžu, rajona "troikai" nekavējoties jārikojas un iztrūkstošais jāaizvieto ar rezerves darbinieku, kas izraudzīts jau iepriekš.

Ar policijas oficiēru palīdzību "troika" paziņo valdības savāktajām nodaļām par pretpadomju elementu skaitu noteiktā republikas vai rajona teritorijā. Vēl vairāk - tiem īsi jāpaskaidro, ka deportējamie jāaizstāv.

Uz instruktāžu sasaukto vietējo padomju un partijas darbinieku uzmanība jāpievērš faktam, ka deportējamie ir padomju tautas ienaidnieki, un nevar būt izslēgta iespēja, ka tie pretojas ar ieročiem rokās.

3. Dokumentu apgūšanas procedūra

Pēc operatīvo grupu vispārīgas instruktāžas dokumentus, kas attiecas uz deportējamajiem, iedala šādās grupās. Izvedamo personīgie dokumenti jāsavāc iepriekš un jāizdala apdzīvoto vietu un ciemu operatīvajām grupām tā, lai operācijas veikšanas laikā nebūtu nekādas kavēšanās.

Saņemdams personu dokumentus, operatīvās grupas vecākais iepazīstas ar deportējamās ģimenes personu lietu. Turklāt viņam jāpārlicinās par šās ģimenes sastāvu, par izsūtāmās personas budžeta galvenajām formām, par transporta nodrošinājumu un jāsaņem izsmeloša atbilde uz visiem neskaidrajiem jautājumiem.

Vienlaikus ar dokumentu izsniegšanu rajonu "troika" izskaidro katram operatīvās grupas vecākajam, kur atrodas izvedamās ģimenes, un apraksta ceļu, pa kuru jādodas uz deportācijas vietu. Jānorāda arī ceļi, pa kuriem operatīvajām personām ar deportējamo ģimenēm jādodas uz dzelzceļa staciju, lai iekāptu vilcienu vagonos. Ir svarīgi norādīt, kur atrodas militārās rezerves grupas, ja kādu nepatīkšanu gadījumā vajadzētu tās izsaukt palīgā.

Jāreģistrē visi operatīvā personāla ieroči un munīcija, kā arī ekipējums. Ieročiem jābūt pilnīgā kaujas gatavībā, magazīnām pilnām, gaiļiem uzvilkti. Ieroči jāizmanto tikai galējas nepieciešamības situācijā, kad operatīvajai grupai draud uzbrukt vai arī tai tiek izrādīta pretestība.

4. Deportāciju izvešanas procedūras

Ja no noteiktas vietas jāizved vairākas ģimenes, viens no operatīvajiem darbiniekiem jānozīmē par vecāko, kas atbildētu par deportāciju šajā ciemā, un operatīvajām personām attiecīgajā ciemā jārīkojas pēc viņa norādījumiem. Ierodoties ciemā, operatīvajām grupām jāuzņem sakari (ievērojot nepieciešamo slepenību) ar vietējām

autoritātēm, priekšsēdētāju, sekretāru vai ciemu padomes locekļiem, jāpārlicina tieši par šo ģimeņu deportācijas pareizību.

Pēc tam operatīvās grupas kopā ar vietējās varas autoritātēm, kas uzrāda īpašuma sastāvu, dodas uz deportējamo ģimeņu dzīvesvietām. Operācijām jāsākas pievakarē. Ieejot deportējamo ģimenes mājā, operatīvās grupas vecākajam jāsavāc visa deportējamā ģimene vienā istabā, ievērojot visus nepieciešamos piesardzības soļus pret iespējamām nepatīkšanām.

Pēc tam kad pēc saraksta pārbaudīti visi ģimenes locekļi, noteikts iztrūkstošo un slimo personu skaits, viņiem jāierosina atdot ieročus. Neatkarīgi no tā, vai kāds ierocis tiek nodots vai ne, deportējamo katru personīgi pārbauda un tad izkrata visu īpašumu, lai atrastu noslēptus ieročus.

Īpašuma kratīšanas laikā viens no operatīvās grupas jānorīko deportējamo uzmanīšanai.

Ja meklējot atrod noslēptus ieročus mazā skaitā, operatīvajai grupai tie jāsavāc un savstarpēji jāsadala. Ja atrod daudz ieroču, tie jāiekrauj operatīvās grupas ratos vai kravas automašīnā, vispirms tos izlādējot. Munīcija jāiekrauj kopā ar šautenēm.

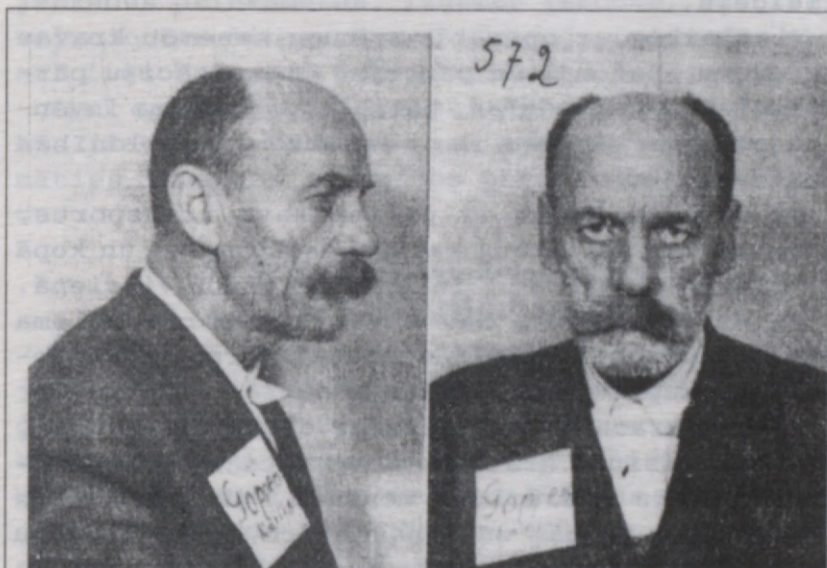
Ja ir nepieciešams, jāorganizē ieroču transporta apsardze ar papildu cilvēkiem.

Ieroču, kontrrevolucionāru pamfletu un literatūras, ārzemju izdevumu, liela daudzuma dārglietu atrašanas gadījumā jāuzraksta īss ziņojums, nekavējoties jāveic pratināšana, kurā jāuzrāda ieroči un kontrrevolucionārā literatūra. Ja ir bruņota pretošanās, rajona "troikai" jāizlemj jautājums par nepieciešamo cilvēku grupas arestu un nosūtīšanu uz rajona Tautas sabiedriskās drošības komisariātu.

Attiecīgi jāiesniedz ziņojums par tiem, kas slēpjās, un par slimajām personām. Uz šā ziņojuma

jābūt padomju un partijas organizācijas pārstāvju parakstam.

Kad deportējamo kratīšana pabeigta, jāpaziņo, ka saskaņā ar valdības lēmumu viņus izsūtīs uz citiem Padomju Savienības rajoniem.

Latvijas armijas ģenerālis K. Gopers – čekas gūsteknis.

Deportējamiem atļauts ņemt līdzī nepieciešamos iedzīves priekšmetus, nepārsniedzot 100 kg.

1. Uzvalks. 2. Kurpes. 3. Apakšveļa. 4. Gultasveļa. 5. Šķīvji. 6. Glāzes. 7. Virtuves piederumi. 8. Pārtika vienam mēnesim uz ģimeni. 9. Nauda, kas ir klāt. 10. Ceļasoma vai kaste, kurā iepakot piederumus. Nav ieteicams ņemt līdzī lielus priekšmetus.

Ja pretpadomju kontingentu deportē no lauku rajona, var atļaut ņemt līdzī nelielus lauksaimniecības darbarīkus - cirvjus, zāģus un citus priekšmetus, kas jāsapako tā, lai iekāpšanas laikā vilcienā tos varētu iekraut īpašos preču vagonos.

Lai tie nesajuktu ar priekšmetiem, kas pieder citiem, uz pakas jāuzraksta deportējamā vārds, tēva vārds, uzvārds un ciema nosaukums.

Iekraujot šos priekšmetus ratos, jāveic drošības pasākumi, lai deportējamie nevarētu tos izmantot pretestībai, kamēr kolonna dosies pa lielceļu.

Vienlaikus ar operatīvo grupu saņemot kravas uzdevumu, padomju un partijas organizāciju pārstāvjiem, kas piedalās, jāsaģatavo īpašuma inventarizācija saskaņā ar saņemto aizbildnības instrukciju.

Ja deportējamiem ir pašiem savs transports, viņu mantas jāiekrauj satiksmes līdzeklī un kopā ar ģimeni jānosūta uz iekāpšanas vietu vilcienā.

Ja deportējamiem nav sava transporta, ciema vietējām autoritātēm jānoorganizē rati pēc operatīvo grupu vecāko norādījuma.

Visas personas, kas ierodas deportējamo mājā, kamēr norisinās kratīšanas operācija, vai atrodas tur šīs operācijas momentā, jāaiztur līdz operācijas beigām un jānoskaidro, kāds ir viņu sakars ar izsūtāmo ģimeni. Tas tiek darīts tādēļ, lai atrastu personas, kas slēpjas no policijas, žandarmiem un citām personām. Pēc tam kad noskaidrota aizturētā personība un atklājas, ka tā nepieder pie izsūtāmo kontingenta, šī persona jāatbrīvo.

Ja ciema iedzīvotāji pulcējas ap deportējamā māju, kamēr tiek veikta operācija, tiem jāliek atgriezties savās mājās, nedrīkst ļaut veidoties pūļiem. Ja deportējamais atsakās atvērt savas mājas durvis, tās jāuzlauž, negaidot, kamēr ieradīsies Tautas sabiedriskās drošības komisariāta pārstāvis. Atsevišķos gadījumos var aicināt palīgā kaimiņu operatīvās grupas, kas veic operācijas šajā vietā.

Deportējamie jāpārved no ciema uz savākšanas vietu dzelzceļa stacijā vēl dienas gaismā, turklāt

jārūpējas, lai katru ģimeni tur nogādātu ne ilgāk kā divu stundu laikā.

Visos gadījumos operācijas stingrajai un iepriekš nolemtajai kārtībai jārisinās bez uztraukuma, trokšņa un panikas.

Kategoriski ir aizliegts ņemt no deportējamiem jebkādus priekšmetus, izņemot ieročus, kontrrevolucionāru literatūru un ārzemju izdevumus vai arī lietot deportējamo pārtiku.

Visi operāciju dalībnieki jābrīdina, ka viņiem būs jāatbild pēc likuma par mēģinājumu piesavināties izvedamo noderīgos personīgos priekšmetus.

5. Nošķiršanas procedūra no deportējamās ģimenes

Ņemot vērā faktu, ka liels skaits deportējamo jāarestē un jāiedala speciālās nometnēs un viņu ģimenes jānogādā īpašās nometinājuma vietās attālos rajonos, galvenais ir vīriešu nošķiršana no deportējamās ģimenes, sadalīšanas operācijas veikt vienlaikus, nepaziņojot viņiem par priekšāstāvošo sadalīšanu. Kad dzīvesvieta pārmeklēta un attiecīgi identifikācijas dokumenti deportējamo mājā uzrakstīti, operatīvajiem darbiniekiem, kam jāaizpilda vīriešu dokumenti, jāieliek šie dokumenti viņu personas lietā, bet dokumenti par ģimenes locekļiem jāieliek deportējamās ģimenes lietā. Taču visu ģimeni konvojē uz staciju vienos ratos un tikai stacijā vīriešus jāatdala no ģimenes un jāievieto tam īpaši paredzētā vagonā.

Apspriedes laikā izvedamo (ģimenes) mājā jābrīdina ģimenes galva, ka personīgais inventārs jāsapako atsevišķā koferī, jo deportējamo vīriešu sanitārā pārbaude notiks atsevišķi no sievietēm un bērniem.

Stacijā vīriešus, kurus paredzēts arestēt, jānošķir; viņu mantas jāiekrauj vagonos, kas speciāli tam paredzēti un operatīvo darbinieku norādīti.

6. Deportējamo apsardzes procedūra

Kolonnu apsardzes palīgiem stingri jāaizliedz sēdēt deportējamo pajūgos. Palīgiem jāseko deportējamo kolonnai blakus vai aizmugurē. Apsardzes palīgu vecākajiem brīdi pa brīdim jāapiet apkārt visai deportējamo kolonnai un jākorīgē tās kustības norise.

Kad kolonnas dodas cauri apdzīvotām vietām vai gar daudziem garāmgājējiem, apsardzei tā jākontrolē ar sevišķu rūpību un atbildīgajiem jāraugās, lai neviens nemēģinātu izbēgt, nedrīkst pieļaut sarunas starp deportētajiem un garāmgājējiem.

7. Vilcienā iekāpšanas procedūra

Katrā šādā iekraušanas punktā operatīvās "troikas" pārstāvis un šim nolūkam speciāli norīkota persona ir atbildīgi par iekāpšanas norisi.

Iekāpšanas dienā punkta priekšnieks kopā ar deportācijas vilciena priekšnieku un Iekšlietu ministrijas tautas komisariāta militāro spēku priekšnieku pārbauda dzelzceļa vagonus, lai tie būtu savesti kārtībā un lai tajos būtu viss nepieciešamais. Iekāpšanas punktos vecākajam kopā ar deportējamo vilciena vecāko jānosaka procedūra, kas jāievēro, saņemot un izvietojot izvedamos.

Iekšlietu ministrijas tautas komisariāta apsardzes spēkiem kopā ar sarkanarmiešiem jāaplenc iekāpšanas stacija.

Operatīvo grupu vecākie iesniedz deportācijas vilciena vecākajam vienu deportējamo uzvārdu saraksta kopiju katram vagonam. Deportācijas vilciena vecākajam pēc šā saraksta jānosauc katra deportējamā uzvārds, rūpīgi atzīmējot katru uzvārdu un norādot deportējamās personas vietu dzelzceļa vagonā.

Deportējamo personīgās mantas jāiekrauj vagonā kopā ar viņu pašu, izņemot sīko lauksaimniecības inventāru, kas jāiekrauj atsevišķā vagonā.

Deportējamie jāiekrauj vilciena vagonos kopā ar ģimenēm; ir atļauts sadalīt ģimeni (izņemot vīriešus, kurus nepieciešams arestēt). Jāievēro iepriekš noteiktais 25 cilvēku skaits katrā vagonā.

Kad dzelzceļa vagoni piepildīti ar nepieciešamo ģimeņu skaitu, tie jāaizslēdz.

Kad cilvēki savākti un novietoti deportācijas vagonā, vilciena vecākais ir atbildīgs par visiem viņam nodotajiem cilvēkiem un viņu nogādāšanu līdz mērķim. Pēc deportējamo nodošanas operatīvās grupas vecākais uzraksta īsu ziņojumu par veikto operāciju, norādot deportējamā uzvārdu, kā arī to, vai nav atrasti ieroči un kontrrevolucionāra literatūra un kā noritējusi operācija.

Pēc tam kad deportējamie izvietoti vilcienā un savākti ziņojumi par veikto operāciju rezultātiem, operatīvo grupu pārstāvji tiek atbrīvoti un viņiem jādarbojas saskaņā ar Tautas sabiedriskās drošības komisariāta rajona priekšnieku instrukcijām.

PSRS Tautas deputātu sabiedriskās drošības
komisariāta trešās pakāpes
sabiedriskās drošības komisārs
Serovs (paraksts)

(Latvijas Vēsture. – 1994. – 11. jūn.)

1940. gada jūnijs - okupācijas sākums

1940. gada 16. jūnijā Latvijas valdība saņēma ultimātu no PSRS, uz kuru Latvijai bija jādod atbilde 6 stundu laikā. PSRS apvainoja Latvijas valdību piecos savstarpējās palīdzības līguma pārkāpumos:

1. Latvija esot noslēgusi slepenu militāru savienību ar Lietuvu un Igauniju, kas vērsta pret PSRS,
2. Latvija nav atcēlusi 1923. gada militārās savienības līgumu ar Igauniju,
3. Baltijas valstu ārlietu ministri noturējuši divas slepenas konferences,
4. Baltijas valstu armiju komandieri ir noturējuši apspriedes, kurās nav iesaistīti Padomju puses militārie speciālisti,
5. Baltijas valstis izdevušas kopīgu preses izdevumu – REVUE BALTIQUE.

Starptautiskā situācija tajā laikā bija labvēlīga Vācijai un tās toreizējai sabiedrotajai PSRS. Vācu armija bija ieņēmusi Francijas galvaspilsētu Parīzi un jau kontrolēja lielāko Rietumeiropas daļu. Tikai Anglija vēl spēja izrādīt Vācijai nopietnu pretestību. Šajā situācijā Latvijai palīdzību nebija no kā gaidīt. PSRS ārlietu ministrs V. Molotovs Latvijas pārstāvjiem piedraudēja, ka iznīcinās jebkuru pretestību, ja ultimāts netiks pieņemts. V. Molotovs apsolīja Latvijai, ka valstiskā iekārta tiks saglabāta un Latvijas prezidents arī turpmāk būs K. Ulmanis. Šo solījumu iedrošināts, K. Ulmanis radio-runā aicināja tautu neuztraukties un turpināt strādāt Latvijas labā.

Inkorporācijas norise

Latvijas valdība izlēma pieņemt PSRS ultimātu. **1940. gada 17. jūnijā** Padomju karaspēks ienāca Latvijā no Lietuvas, kas jau bija okupēta, un PSRS teritorijas. Karaspēkam līdzī nāca padomju darbinieki. Viņu uzdevums bija organizēt demonstrācijas un mītiņus, lai parādītu pasaules sabiedrībai, ka Latvijas iedzīvotāji atbalsta Padomju karaspēka ienākšanu. Jaunā vara atbrīvoja politiešlodzītos, kuru uzdevums

1940. gada 21. jūnijā atbrīvotie "politiešlodzītie".

bija organizēt demonstrācijas pilsētās. Tā kā politiešlodzīto bija ļoti maz, tika atbrīvoti arī kriminālnoziedznieki. Demonstrācijās vajadzēja piedalīties arī strādniekiem.

PSRS augsts valdības pārstāvis A. Višinskis 19. jūnija vakarā ieradās pie Valsts prezidenta K. Ulmaņa un iesniedza viņam Maskavā sastādītu jaunā Latvijas Ministru kabineta ministru sarakstu, kas sastāvēja no PSRS ielikteņiem. 21. jūnijā A. Višinskis no PSRS vēstniecības ēkas balkona uzrunāja speciāli šim nolūkam sapulcinātus demonstrantus.

Savā runā A. Višinskis apsolīja, ka PSRS ievēros Latvijas neatkarību. PSRS pārstāvis pat runu beidza ar saukļiem latviešu valodā: "Lai dzīvo brīvā Latvija! Lai dzīvo Latvijas Republikas un Padomju Savienības draudzība!"

Ļoti veiksmīgā Latvijas okupācija PSRS valdību pārliecināja uzsākt enerģiskāku rīcību. Maskava izlēma iekļaut Baltijas valstis PSRS sastāvā jau kā "savienotās republikas". Jaunā valdība slēdza visas ārvalstu pārstāvniecības, izraidīja ārzemju korespondentus, kurus uzskatīja par nevēlamiem lieciniekiem. **14. un 15. jūlijā** vienlaicīgi visās trijās valstīs tika sarīkotas vēlēšanas. Padomju darbinieki vēlēšanas gatavoja tā, lai tajās varētu balsot tikai par tā saukto "Latvijas darbaļaužu bloka" (Latvijas Darba tautas bloks) kandidātu sarakstu. Sarakstā neko nedrīkstēja grozīt vai svītrot. Laikrakstos publicēja vēlēšanu kārtību, kurā bija nepārprotami draudi tiem, kuri neies balsot. Jau dažus

Latvijas darba tautas cīņas vainago lielā uzvara – Pār mums mirdz Staļina konstitūcijas saule

LPSR Saeimas pilnvaroto delegāciju Rīgas stacijā tauta saņem gaviļiem un ar pateicību

mēnešus vēlāk uz vergu nometnēm izsūtāmo sarakstos parādījās tie cilvēki, kuriem pasē nebija zīmoga par piedalīšanos vēlēšanās. Vēlēšanu komisijas pilnībā kontrolēja padomju režīmam uzticami cilvēki. Tādēļ arī oficiāli tika paziņots, ka par vienīgo sarakstu vēlēšanās nobalsojuši 97,8 % Latvijas

iedzīvotāju. Jaunievelētājā "Saeimā" bija padomju režīmam labvēlīgi noskaņotie un politiski apmuļķotie cilvēki. Pēc PSRS darbinieku plāna "Saeima" pieņēma lēmumu par Latvijas iestāšanos PSRS, kas ir pretrunā ar Satversmi. 1940.

LPSR

*Latvijas PSR valsts
karoga emblēmas
attēls.*

*Latvijas PSR valsts
ģerboņa attēls.*

gada 21. jūlijā K. Ulmanis bija spiests atstāt Valsts prezidenta amatu. Nākamajā dienā viņu arestēja un aizveda uz Krieviju, no kurienes viņš tika pārvests uz Turkmenistānu. Krasnovodskas ieslodzījumā K. Ulmanis mira. Vienlaicīgi notika arī citu valstsvīru un augstāko virsnieku aresti. **1940. gada 5. augustā Latviju "uzņēma" PSRS sastāvā.** Sākās terors pret tautu.

PSRS dienesti pilnīgi nelikumīgi noorganizēja Latvijas "brīvprātīgo" iestāšanos Padomju Savienībā. PSRS nedrīkstēja ultimātīvi jaukties Latvijas iekšējās lietās un prasīt valdības maiņu, tādējādi ignorējot starptautiskās tiesības. PSRS līgumā bija apsoliļusi ievērot Latvijas suverenitāti (neatkarību), tomēr pārkāpa vienošanos un inkorporēja Latviju. Saeimas vēlēšanas nebija likumīgas un brīvas, jo valstī atradās svešas valsts karaspēks. Vēlēšanās netika ievērota balsošanas kārtība, nebija iespējas izvēlēties, jo pastāvēja tikai viens saraksts. Pats rupjākais noziegums bija Latvijas Satversmes pārkāpšana. Saskaņā ar to Saeima nevar pieņemt lēmumu par atteikšanos no valstiskās suverenitātes. Šādu lēmumu var pieņemt tikai tautas nobalsošana – referendum.

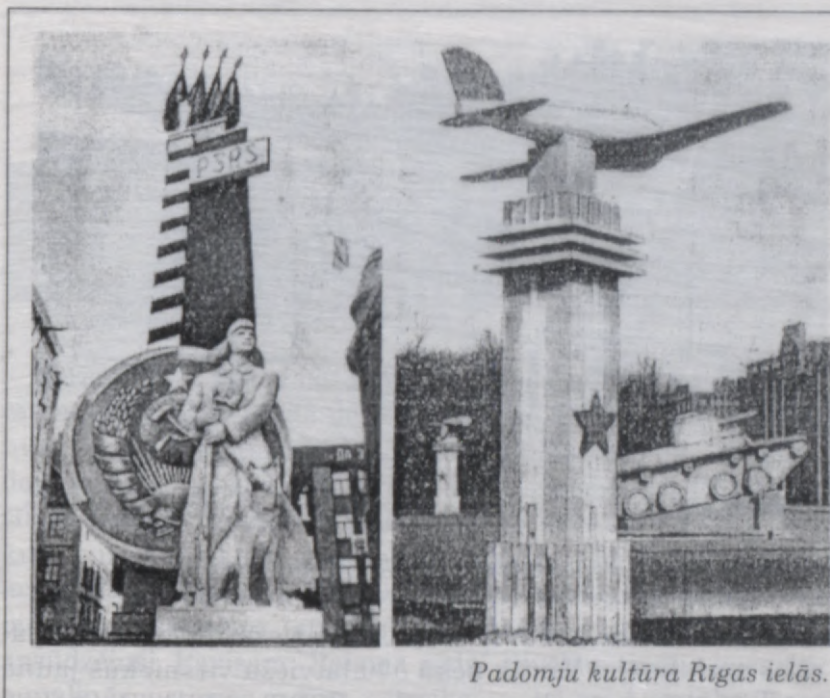
Terors pret tautu

Terors sākās jau tūlīt pēc okupācijas. Vispirms okupanti vērsās pret mēģinājumiem "vēlēšanās" iekļaut citus kandidātu sarakstus. Tomēr bijušajam izglītības ministram un tieslietu ministram **Atim Ķeniņam** izdevās izveidot alternatīvu bloku un sastādīt "Demokrātisko latviešu" sarakstu. Tas nobiedēja padomju varas iestādes. Okupācijas vara darīja visu, lai A. Ķeniņa sastādītais saraksts netiktu iesniegts. Kad nekādas viltības nelīdzēja, komunistu varasvīri lika arestēt Ati Ķeniņu un lielāko daļu "Demokrātisko latviešu" saraksta kandidātu. 1940. gada 10. jūlijā komunistu prese paziņoja, ka centrālā vēlēšanu komisija par derīgu atzinusi tikai vienu sarakstu – "Latvijas darbaļaužu bloka" kandidātu sarakstu.

Nākamais okupācijas varas mērķis bija privātīpašuma likvidācija, lai sagrautu Latvijas tirgus saimniecības sistēmu. Visa Latvijas zeme tika pasludināta par "tautas īpašumu". Zemniekiem atņemto zemi sadalīja sīkos gabalos un izdalīja bijušajiem bezzemniekiem. Padomju varasvīri cerēja, ka sīkās saimniecības nespēs pastāvēt un tāpēc zemniekus būs vieglāk piespiest apvienoties kolhozos. Tomēr okupācijas vara pārrēķinājās, jo nenovērtēja latviešu zemniecības sīkstumu un čaklumu. Latviešu zemnieks spēja izdzīvot arī smagos apstākļos. Okupācijas vara nacionalizēja Latvijā arī visu nekustamo īpašumu, uzņēmumus, bankas, veikalus. Tautsaimniecību pakļāva centralizētai plānošanai un vadībai. Tirgus likumsakarību neievērošana noveda pie straujās saimniecības lejupslīdes.

Padomju vara vērsās arī pret Latvijas kultūras dzīvi. Tieši kultūras darbiniekiem, pēc padomju varasvīru ieceres, bija jātop par padomju ieroci masu pāraudzināšanā. Mākslai vajadzēja slavināt J. Staļina vadonības kultu, šķiru cīņu un darbaļaužu internacionālismu. Latvijā parādījās primitīvas ārišķības – "sarkanie stūriši", plakāti ielās, glaimojoši dzejoļi

J. Staļinam un komunistiskajai partijai. Lai radošos māksliniekus un inteliģenci pakļautu kontrolei, tika organizētas speciālas radošās savienības, kas apvienoja inteliģenci. To uzdevums bija diktēt māksliniekiem komunistiskās partijas prasības. Jaunā valdība lielu vērību pievērsa arī izglītības

Padomju kultūra Rīgas ielās.

reformai. Stingras prasības tika izvirzītas skolotājiem. Skolotājiem izdalīja instrukcijas, kurās bija sīki norādīts, ko skolotājs drīkst un ko nedrīkst mācīt. Sevišķi stingri padomju vara vērsās pret kristīgās ticības mācīšanu. Skolotāji nedrīkstēja apmeklēt baznīcu un pat staigāt ar kaklā iekārtu krustiņu. Skolām bija jānoliecinā kristīgā baznīca. Latvijas Universitātes teoloģiskās fakultātes tika slēgtas. Laulāšanu, kristīšanu, kā arī izvadišanu no baznīcas padomju vara centās apkarot visiem līdzekļiem. 1941. gada martā valdība atņēma baznīcai visus īpašumus un Latgalē tika slēgti katoļu klosteri. Ticīgos cilvēkus komunisti vajāja, lai panāktu kristīgās ticības iznīkšanu. Aktīvākos un populārākos mācītājus padomju vara izsūtīja uz Sibīriju.

Ļoti nežēligi padomju režīms vērsās pret Latvijas armiju un tās virsniekiem. Latvijas armija tika pārdēvēta par Tautas armiju, bet vēlāk – par Sarkanās armijas teritoriālo korpusu. Latvijas armijas augstākos virsniekus nomainīja ar padomju komandieriem. Daļu Latvijai uzticīgo virsnieku

Latgales artilērijas pulka baterija Litenes nometnē.

Litenes nometnē nošāva bez jebkāda tiesas sprieduma, pārējos apcietināja. Vairāk nekā 540 latviešu virsniekus jaunā vara izsūtīja uz soda nometnēm. PSRS vadonis J. Staļins bija izveidojis veselu soda nometņu sistēmu – GULAGu. Nometnes atradās tālu no apdzīvotām vietām un bargos klimatiskos apstākļos. Soda nometnēs gāja bojā miljoniem cilvēku. Tikai retais izdzīvoja necilvēcīgajos, antisanitārajos un bada apstākļos.

Lai novērstu jebkuru pretestību padomju režīmam, darbojās īpašs varas mehānisms, kuru kontrolēja PSRS iekšlietu tautas komisariāta (NKVD) drošības dienests (kopš 1934. gada tas saucās galvenā valsts drošības pārvalde – GUGB). Komunistiskā partija, tiesa, milicija, prokuratūra un citas drošības organizācijas nodrošināja bezierunu paklausību, neapmierināto uzraudzību un izsekošanu. Masu informācijas līdzekļi atradās varas iestāžu kontrolē. Tajā pašā

laikā Padomju valsts un komunistiskās partijas jubilejas tika atzīmētas ļoti plaši un ar pārspīlētu greznību, kurās obligāti bija jāpiedalās strādniekiem. Diemžēl Latvijas sabiedrībai vadonības kults nebija svešs, un daļa cilvēku ātri ar to samierinājās.

"Baigā gada" notikumi

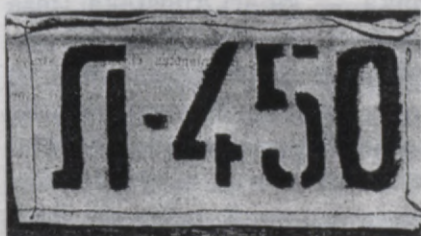
Periodu no 1940. gada jūnija līdz vācu karaspēka iebrukumam 1941. gada jūnijā dēvē par "Baigo gadu". Šāds apzīmējums kļūst saprotams, ja iedziļinās PSRS drošības dienestu dokumentos. Lai izsekotu "pretpadomju elementus", PSRS drošības dienests izmantoja plašu slepenu ziņotāju tīklu.¹ Cilvēkus, kuri kaut kādu iemeslu dēļ iekļuva NKVD redzeslokā, arestēja un pratināja. NKVD arestētos nežēlīgi spīdzināja, lai piespiestu arestētos "atzities" visā, par ko ziņotāji bija viņus apsūdzējuši. Pavisam "Baigajā gadā" cilvēkus tiesāja kara tribunāli, ārpustiesas orgāns – "troika" –, kā arī Augstākā Tiesa tiesāja pēc čekas izmeklētajām lietām. Bez īpašiem pierādījumiem piesprieda tūkstošiem cilvēku nāves sodus un izsūtīšanu uz GULAGa nometnēm. Piemēram, drošības dienestu vadītāji S. Šustins un A. Noviks parakstīja dokumentus par cilvēku nošaušanu, kuros kā vienīgās apsūdzības tika minētas: "bijis aizsargs" (Latvijas toreizējā zemessardze saucās aizsargi), "bijis policists", "slēpies mežā", "dienējis baltu armijā" (Krievijas pilsoņu kara laikā), "pametis darbu", "uz ielas dziedājis patriotiskas dziesmas" vai "eksploatējis svešu darbaspēku". Lielākās apcietināšanas sākās jau 1940. gada 5. augustā. "Baigā gada" laikā, pēc Sarkanā krusta ziņām vien (tās ir nepilnīgas), tiesāja

¹ PSRS izlūkdienesti plašu aģentūras tīklu Latvijā jau bija izveidojuši Latvijas neatkarības laikā, kas sekmēja Latvijas okupāciju un vēlāk tās nostiprināšanu.

7020 cilvēkus. No tiem 404 bija sievietes, 17 bērni, 172 pensionāri. 980 no arestētajiem tika nošauti, pārējie izsūtīti uz GULAGa nometnēm. Tie bija padomju varas tradicionālākie sodi, kurus piesprieda pēc spīdzināšanām. Lielākā daļa no nocītajiem būtībā nekādu pretestību komunistu režīmam nebija izrādījuši. Baigajā gadā izveidojās arī pretestības organizācijas, kurās galvenokārt iesaistījās jaunatne. Lielākās no pretestības organizācijām bija "Tēvijas Sargi" un KOLA (Kaujas organizācija Latvijas atbrīvošanai), kurā 1941. gada pavasarī darbojās jau apmēram 200 biedru.

Masu deportācijas

Masu deportācijas jeb piespiedu izsūtīšanas uz spaidu nometnēm Sibīrijā vai aiz polārā loka PSRS varas iestādes izplānoja jau pirms Latvijas okupācijas 1940. gada janvārī. Deportācijas bija izstrādāts staļinistu paņēmieni, lai likvidētu jebkādu pretestības iespēju un iebaidītu iedzīvotājus.

*Tāds izskatījās GULAG nometnes
politieslodzītā numurs.*

Turklāt komunistiem vajadzēja brīvus dzīvokļus un mājas, lai izvietotu Latvijā pēc iespējas vairāk padomju un komunistiskās partijas darboņu. Pilnīgā slepenībā, ar vietējo komunistu un padomju darbinieku starpniecību, tika sastādīti "neuzticamo" cilvēku saraksti. Pēc NKVD

tribunālu spriedumiem cilvēkus deportēja uz soda nometnēm katru dienu, bet **1941. gada naktī no 13. uz 14. jūniju** sākās masveida deportācija. Visi padomju dienesti tika iesaistīti izsūtīšanas akcijā. Cilvēkus naktī piecēla no miega, lika

apģērbties, paņemt līdzī tikai pašu nepieciešamāko un bruņotu sargu pavadībā aizveda uz stacijām. Bija gadījumi, kad visu atstāto mantu padomju darbinieki pievāca sev.

Stacijās vīriešus nošķīra no ģimenēm un bērniem. Cilvēkus sasēdināja jau iepriekš sagatavotos preču vagonos, kuros nebija nekādu ērtību un iespējas ceļā dabūt dzeramo ūdeni. Vīriešus izvietoja stingrā režīma nometnēs aiz dzeloņdrāšu žogiem un sardzes, bet sievietes ar bērniem – nometinājamos, tālu no apdzīvotām vietām. 1940. un 1941. gadā padomju vara no Latvijas izsūtīja 15 081 cilvēku, no tiem 1214 bija bērni līdz septiņu gadu vecumam. Ļoti daudz cilvēku mira jau ceļā uz soda nometnēm, jo nevarēja izturēt necilvēcīgos apstākļus preču vagonos, kas ilga vairākus mēnešus. Visvairāk gāja bojā bērni un sirmgalvji. Tai pašā laikā par deportēto cilvēku likteni padomju prese un varas iestādes nesniedza nekādas ziņas un izturējās tā, it kā nekas nebūtu noticis. Piederīgie bija atstāti pilnīgā neziņā par saviem tuviniekiem. Arestētie cilvēki centās mest no vagoniem zīmītes, lai informētu tuviniekus par savu likteni. Līdzjūtīgi ļaudis šīs zīmītes salasīja, salika aploksnēs un aizsūtīja adresātiem.

GULAG nometne ar dzeloņstieplu žogu un sargtorņiem.

Pirmā deportācija bija sevišķi nežēlīga. Bieži vien cilvēkus nometināja klajās vietās, kur viss, ieskaitot dzīvojamās barakas, bija jāceļ pašiem ieslodzītajiem. No tiem, kurus izsūtīja

1941. gadā, reti kurš vēlāk atgriezās Latvijā. No deportācijām paglābās tikai daži sarakstos iekļautie cilvēki, kuri kaut kādu iemeslu dēļ minētajā naktī nebija mājās.

Noskaidro un secini!

1. Vai var apgalvot, ka PSRS armija ienāca Latvijas teritorijā saskaņā ar savstarpēju vienošanos valdību līmenī?
2. Kas notika pēc Sarkanās armijas ienākšanas?
3. Kā tika izveidota jaunā "valdība"?
4. Kā tika organizētas vēlēšanas?
5. Kādēļ PSRS pārstāvjiem bija vajadzīgs demonstrēt tautas masu atbalstu jaunajam režīmam?
6. Kā PSRS varas pārstāvji organizēja tautas masu atbalsta demonstrējumus jaunajam režīmam?
7. Kādā veidā tika panākts, ka vēlētājiem nebija iespējas izvēlēties, par ko balsot?
8. Kā notika privātīpašuma likvidācija?
9. Kas draudēja par pretestību jaunās varas lēmumiem?
10. Kādas izmaiņas skāra izglītību un kultūru?
11. Kādēļ okupācijas vara vērsās pret baznīcu un reliģiju?
12. Kā interesēs bija Latvijas armijas sagraušana un represijas pret virsniekiem?

III NODAĻA

VĀCU OKUPĀCIJAS VARA LATVIJĀ OTRĀ PASAULES KARA LAIKĀ

Vācijas loma Latvijas neatkarības zaudēšanā

Lai arī PSRS okupēja Baltijas valstis, Ā. Hitlera vadītā Vācija bija līdzatbildīga notikušajā. Tikai abām totalitārajām lielvalstīm vienojoties, varēja sadalīt ietekmes sfēras robežvalstīs, kuras šķīra abas lielvaras. Starp Vāciju un PSRS atradās Polija un Lietuva, bet Latvijai un Igaunijai bija izdevīgas jūras robežas. Abu valstu diktatoriem nebija īpašu problēmu vienoties par teritorijas sadalījumu. Sakarā ar Parīzes miera līgumu pēc Pirmā pasaules kara Polijai piešķīra šauru zemes strēmeli uz Dancigu, tagadējo Gdaņsku. To darīja tādēļ, lai atjaunotajai Polijas valstij būtu kaut viena osta Baltijas jūrā. Šo strēmeli sauca par "Dancigas koridoru", jo tā atdalīja Prūsiju no pārējās Vācijas teritorijas. Tā kā pirms Pirmā pasaules kara "Dancigas koridors" piederēja Vācijai, Ā. Hitlers pieprasīja no Polijas šo teritoriju atpakaļ. Rietumpoliju un Baltijas valstis nacisti uzskatīja par jaunu "dzīves telpu" vācu nācijai. Lai realizētu pasaules iekarošanas plānus, nacistiskajai Vācijas valdībai vajadzēja nodrošināties pret karu divās frontēs. Tādēļ Ā. Hitlers nolēma uz laiku piekāpties PSRS, lai netraucēti tiktu galā ar Rietumvalstīm. Sākotnējā līgumā ar PSRS Lietuva un Latvijas daļa līdz Daugavai tika iekļauta vācu ietekmes zonā, bet vēlāk to koriģēja par labu PSRS. Tādējādi Vācija atbalstīja 1940. gada Baltijas valstu okupāciju.

Pēc slepeno protokolu parakstīšanas 1939. gadā Vācija realizēja plašu baltvāciešu *repatriāciju* (atgriešanu) uz vēsturisko dzimteni. Latvijā dzīvoja apmēram 63 000 vācu tautības cilvēku. No 1939. gada oktobra līdz 1940. gada sākumam lielākā daļa no viņiem (49 000) izceļoja. Vēlāk tiem pievienojās vēl 10 500 baltvāciešu. Izceļotājiem bija jāpārdod savi īpašumi un jāapmetas okupētās Polijas teritorijā.

Heinrich Loze

Austrumzemes valsts komisārs
Heinrihs Loze.

Savu nostāju Vācija nemainīja arī kara laikā – tā uzskatīja Baltijas valstis par PSRS okupētu teritoriju, kuru Vācija Padomju Savienībai atņēmusi. Vēl 1943. gadā Ostlandes vietvaldis reihskomisārs H. Loze savā vēstulē raksta: "No Lielvācijas reihapuses ir izslēgts, ka netiktu atzīta Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā." Tāda nostāja ir tipiska totalitārām lielvalstīm. Tās vienmēr uzskata, ka mazās valstis ir domātas tam, lai lielvalstis tās pievienotu sev. Atzīstot citas lielvalsts tiesības nerēķināties ar mazo valstu suverenitāti, tās negribot attiecina

šādu izturēšanos uz sevi. Otrais pasaules karš vēlāk vāciešiem skaidri parādīja, ko nozīmē dzīvot pēc likumiem, kur taisnība ir tikai stiprākajam.

Latvijas valsts okupācija

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

Nacistiskās Vācijas plāni Baltijā

Nr. 26 TASS paziņojums 1941. gada 14. jūnijā.

- ✗ Kāda bija PSRS valdības reakcija uz ziņām par vācu aktivitātēm pie robežas?
- ✗ Kāda bija PSRS gatavība karadarbības uzsākšanai?

TASS ziņojums

Jau pirms angļu vēstnieka PSR Savienībā Kripsa kunga ierašanās Londonā, bet sevišķi pēc viņa ierašanās, angļu un vispār ārzemju presē sākusies baumu izplatīšana par "kara tuvumu starp PSRS un Vāciju". Pēc šīm baumām: 1) Vācija it kā uzstādījusi PSR Savienībai teritoriāla un ekonomiska rakstura pretenzijas un tagad notiek sarunas starp Vāciju un PSRS par jauna, ciešāka nolīguma noslēgšanu starp tām; 2) PSRS it kā noraidījusi šīs pretenzijas un sakarā ar to Vācija sākusi koncentrēt savu karaspēku pie PSRS robežām nolūkā uzbrukt PSRS; 3) Padomju Savienība, savukārt, it kā sākusi pastiprināti gatavoties karam ar Vāciju un koncentrē karaspēku pie pēdējās robežām.

Neraugoties uz šo baumu acīmredzamo nejēdzību, atbildīgās aprindas Maskavā tomēr atzinušas par nepieciešamu, ievērojot šo baumu neatlaidīgo

izplatīšanu, pilnvarot TASS paziņot, ka šīs baumas ir PSR Savienībai un Vācijai naidīgu spēku neveikli savārstīta propaganda, - spēku, kas ieinteresēti kara tālākā paplašināšanā un izraisīšanā.

TASS paziņo, ka: 1) Vācija nav uzstādījusi PSRS nekādas pretenzijas un neliek priekšā nekādu jaunu, ciešāku nolīgumu, kādēļ arī sarunas šai lietā nevarēja notikt; 2) pēc PSRS datiem, Vācija tāpat noteikti ievēro padomju-vācu neuzbrukšanas pakta noteikumus, kā to dara Padomju Savienība, kādēļ, pēc padomju aprindu domām, baumas par Vācijas nodomu saraut paktu un uzbrukt PSR Savienībai ir bez jebkāda pamata, bet pēdējā laikā notiekošā pēc operācijām Balkānos atbrīvotā vācu karaspēka pārvietošana uz Vācijas austrumu un ziemeļaustrumu rajoniem stāv sakarā, domājams, ar citiem motīviem, kam nav sakara ar padomju-vācu attiecībām; 3) PSRS, kā tas izriet no tās miera politikas, ievērojusi un domā ievērot padomju-vācu neuzbrukšanas pakta noteikumus, kādēļ baumas par to, ka PSRS gatavojas karam ar Vāciju, ir melīgas un provokātoriskas; 4) patlaban notiekošā Sarkanās armijas rezervistu vasaras izsaukumu un gaidāmo manevru mērķis nav nekas cits, kā rezervistu apmācīšana un dzelzceļu aparāta darba pārbaude, ko izdara, kā zināms, katru gadu; kādēļ iztēlot šos Sarkanās armijas soļus kā Vācijai naidīgus, ir, vismaz, nejēdzīgi.

(LPSR AP Prezidiņa Ziņotājs. - 1941. - 14. jūn. - Nr. 138.)

Nr. 27 PSRS ziemeļrietumu frontes karaspēka komandiera ģenerālpulkveža F. Kuzņecova 3. pavēle Baltijas atsevišķam kara apgabalam. 23.06.1941.

- ✗ Kādi bija kara laika noteikumi civiliedzīvotājiem?
- ✗ Vai pavēles 5. punkts varēja tikt izmantots represīvos nolūkos?
- ✗ Kādēļ iedzīvotājiem tika liegta iespēja saņemt informāciju pa radio?

3. pavēle

Baltijas atsevišķam kara apgabalam.

Kara darbībai sākoties, ienaidnieks dažādām metodēm sācis izplatīt visdažādākās melīgas baumas nolūkā sēt pāniku iedzīvotājos, graut aizmugures darbu, vājināt fronti. Caur savu spiegu tīklu tas sācis plašos apmēros izmantot radio, telegrafu, telefonu, sarīkot diversijas, izplatīt baumas.

Apstākļos, kad visa valsts kā viens cilvēks pacēlusies sargāt mūsu dzimteni, mūsu sociālistisko tēviņu; kad Sarkanā armija frontēs ved cīņu pret iebrūkošajiem fašistiskajiem suņiem, jebkādai bezrūpībai, nevērībai jādara gals. Visur un katrā vietā jābūt pilnīgai revolūcionārai kārtībai, disciplīnai un šķiras modrībai. Strādniekam pie darba galda, zemniekam pie arkla, kalpotājam savā arodā jāsauglabā aukstasinīga, augsta revolūcionārā disciplīna un pamatos jāiznīcina jebkādas melīgas baumas, viss, kas vērsts uz valsts aizsardzības spēju vājināšanu. Jebkādu melīgu baumu izplatīšanai jādara gals.

Nolūkā nodrošināt sabiedrisko kārtību un valsts drošību p a v ē l u :

1. Līdz 24. jūnijam, plkst. 17 noņemt visas gaisa antēnas, lai kam tās piederētu. Atļaujas gaisa antēnu atstāšanai var dot vienīgi garnizona priekšnieki.

2. Ikviens dzīvojamās ēkas, uzņēmuma, rūpnīcas, iestādes saimnieks vai pārvaldnieks pilnā mērā

nes atbildību par bandītu grupu un atsevišķu personu, kas mēģina radīt pānīku un dezorganizāciju, paradīšanos tanīs. Pilnīga atbildība par sabiedriskās kārtības saglabāšanu uzlikta nama, uzņēmuma, rūpnīcas, iestādes pārvaldniekam un sētniekiem.

3. Aizliegts personām parādīties uz namu jumtiem, bēniņiem un balkoniem.

4. Visiem pilsoņiem, kam nav speciālas atļaujas ieroču turēšanai, pēdējie nekavējoties jānodod IeTK.

5. Visas aizdomās turamās personas aizturēt un nodot IeTK organiem.

6. Šīs pavēles neizpildīšanā, melīgu baumu izplatīšanā, tāpat visās lietās un noziegumos, kas vērsti pret aizsardzību, vainojamās personas uzskatīs par tautas ienaidniekiem un tās sodīs ar visu kara laika likuma bardzību.

Kara apgabala vadība pārliecināta, ka apgabala iedzīvotāji pastiprinās savu modrību, saglabās aukstasinību un kārtību, visiem iespējamiem līdzekļiem sadarbosies ar varas organiem, pašos pamatos iznīcinot ienaidnieka naidīgās darbības mēģinājumus.

Rīgā, 1941. g. 23. jūnijā.

Apgabala karaspēka komandiera vietnieks (paraksts).

Par apgabala kara padomes locekli (paraksts).

Apgabala štāba priekšnieka vietnieks (paraksts).

Nr. 28 Trampedaha ziņojums. 16.08.1941.

- ✘ Kā valsts padomnieks vērtē boļševiku varas sekas Latvijā?
- ✘ Kā viņš vērtē latviešu pozīciju?
- ✘ Kādi ir Trampedaha ieteikumi par vācu politiku pret latviešiem?

Valdības padomnieks Trampedahs.

Kauņa, 1941.16.8.

Slepeni

Ziņojums par politisko stāvokli Latvijā

Mana komandējuma laikā uz Jelgavu un Rīgu no 10. līdz 12.8.41. pēc pārrunām ar ģenerālkomisāru Latvijā, novada komisāru Jelgavā un ar ziemeļos no Daugavas dežurējošiem drošības policijas un vērmahta pretizlūkošanas dienesta spēkiem - novada pazinējiem esmu ieguvis šādu ainu par politisko stāvokli Latvijā un no tā izrietošajām iespējamībām.

Boļševiki:

Boļševiku varasvīri pilsētās un laukos krietnu daļu izmeklēto latviešu iedzīvotāju bieži vien ar spīdzināšanu nogalināja vai aizveda ar varu. Vēl būtu ierosināma šo zaudējumu precīza aptveršana. Naidis pret boļševikiem un žīdiem tāpēc latviešu tautas daļā, ko skāra boļševiku terors, itin īpaši vecsaimnieku zemniecībā ir ārkārtīgi liels. Šo aprindu uzstādītā paš aizsardzība atbrīvojās no žīdiem un boļševikiem, proti, arī no vietējiem latviešiem, ciktāl šim nolūkam tai bija vara un izdevība. Saskaņā ar latviešu paš aizsardzības ziņojumiem mežos uzturas boļševiku bandas, kas terorizē izolēto māju iedzīvotājus. Viņi tāpēc neuzdrošinājās sniegt nepieciešamās tuvākās ziņas par šīm bandām. Atrasti izpletņi liek secināt, ka regulārā boļševiku vadība uztur sakarus ar bandām.

Zemnieki baidījās no sabotāžas aktiem pret no-
vākto ražu. [...]

Latvieši:

Latviešu tautā viņas liktenis pēdējā gadā
atstāja dziļu ietekmi un tāpēc viņus sašķēla. Ir
saskatāmas trīs grupas:

a) latviešu proletariāts pilsētās un laukos,
kas uzturēja ciešas attiecības ar boļševismu, kas
to varas ziņā un saimnieciski ir veicinājis;

b) latviešu intelīgences, visupirms Rīgā, kura
bija un ir latviešu patstāvības idejas nesēja.
Par cik tā atbalstīja veco parlamentāro sistēmu,
bet itin īpaši Ulmaņa diktatūru, tā latviešu
iedzīvotājos, it sevišķi lauku iedzīvotājos, ir
zaudējusi jebkādu autoritāti. Tās politiskajai
vadībai tiek piedēvēta vaina par boļševistisko
katastrofu. Lauciniekiem Rīgas pilsēta ir šās par
liktenīgu atzītās politiskās lielmanības sim-
bols. Izņēmums ir ugunskrustieši (Pērkonkrusts).
Viņi līdz šim stāvēja opozīcijā un vēl nav no-
lietoti. Viņi arī labprāt sevi dēvē par latviešu
nacionālistiem, ar to tiek modināts iespaids, it
kā viņi būtu dotie starpnieki ar vācu vadību. Pie
tam nekad nedrīkst aizmirst, ka viņi līdz 1940.
ar aicinājumu "Latvija latviešiem" ir prasījuši
žīdu un vāciešu aizgādāšanu prom no Latvijas.
Pašreiz viņi esot sašķēlušies divos virzienos, no
kuriem viens, laikam pārsvarā esošais, uzstājas
par Latvijas patstāvību, kamēr otrs esot sa-
pratis, ka Latvijas patstāvība nav iespējama un
latviešu tauta paliekošā vācu aizsardzībā vis-
labāk ir drošībā. Ugunskrustieši mēģina dabūt sa-
vās rokās visas zemē latviešiem atvēlētās organi-
zācijas un vietas. Pastāv briesmas, ka caur viņiem
tiek vadīta latviešu tautas vienota politiskas
gribas izpausme ar nacionāliem mērķiem, kura arī
vērstos pret vācu kundzību. Žīdu un boļševiku

likvidācijā viņi gan bija uzticami un pirmām kārtām nepieciešami;

c) latviešu zemnieki ar vecu īpašumu, tā saucamie vecsaimnieki. Šī iedzīvotāju daļa vienmēr bija labākās attiecībās ar vācietību zemē un, tāpat kā tai, arī viņiem katrā boļševiku kundzības laikā bija jādod asins upurī. Viņu vēlēšanās palikt zem vācu kundzības, liekas, ir godīga. Ir jāizvairās viņus atstāt ugunskrustiešu garīgajai vadībai. Vislabāk to var panākt ar to, ka veicina viņu lauku pašapziņu, uz lauciniekiem noskaņotus preses ražojumus un nepolitiskas lauku kopības formas bez centrālas latviešu vadības no Rīgas un izvērza no šām aprindām vāciešiem draudzīgas personas.

Politiski secinājumi.

Kā "Vispārīgās direktīvās okupēto Austrumu apgabalu politiskajai un saimnieciskajai pārvaldīšanai" tiek prasīts mūsu politiskās darbības pirmajam posmam "iegūt iedzīvotāju plašu masu simpātiju", tā mums Latvijā jābūt vissvarīgāk zemnieku iedzīvotāju simpātija, jo viņi politiski, saimnieciski, rasiski un stājas ziņā iedzīvotāju labākā daļa. Tāpēc arī nedrīkst baidīties viņiem nepārprotami dot priekšroku iepretim latviešu tautas citām grupām. Pretējā gadījumā zaudē latviešu vecsaimnieki, neiegūstot citu grupu simpātijas. Ciktāl mēs ņemām vērā vecsaimnieku intereses, dodot viņiem boļševiku atsavināto zemi atkal apsaimniekošanai vai atstājām viņiem brīvas rokas izrēķināšanai ar saviem vietējiem pretiniekiem, viņi mums pateicās ar savu atklāto noteikto attieksmi pret vācu kundzību. Protams, jo vairāk atmiņas par boļševiku kundzību izbālēs, jo stiprāk arī pie viņiem varētu atkal griba par nacionālo patstāvību izvīrīties priekšplānā. Tāpēc ir jāizmanto pašreizējais labvēlīgais noskaņojums, lai lauku iedzīvotājus stiprāk saistītu pie vāciešiem.

Šim nolūkam visupirms ir jāizslēdz jebkura centrāla latviešu vadība, kura ikkurā veidā iznākt kaut kā no latviešu pilsētas inteligences. Nepastāv nekādas vajadzības pēc apvienības vai atsevišķas personas, kas lai pārstāvētu pie ģenerālkomisāra visu latviešu tautu. [...]

Beidzot, nedrīkstētu būt latviešu aizsargu organizācijas un citkārtēju latviešu biedrību centrāla vadība.

Vienotu latviešu vienību uzstādīšanu cīņai pret boļševismu es uzskatu par smagu kļūdu. Tāpat kā lietuvieši secina no savu partizānu cīņām par savām morālajām tiesībām uz savu patstāvību, tad to pašu arī darītu latvieši no savu vienību cīņām. Šo vienību brīvprātīgie visupirms komplektēsies no zemniecības un trūktu lauksaimniecībā: ar šo saimniecisko pamatojumu varētu arī pārliecinoši noraidīt iesniegumus par pušu militāru piedalīšanos cīņā pret boļševismu. Pret pārbaudītu atsevišķu personu ieskaitīšanu vācu vērmahtā turpretim nedrīkstētu nekādu iebildumu būt.

Lēmumi par svarīgiem kultūrpolitiskiem jautājumiem skubina. Ar vērmahta iecietību tiek sagatavota Rīgas universitātes atklāšana. Nekādā ziņā nedrīkstētu pieļaut universitātes atklāšanu. Kā pamatojums pietiktu ar aizrādījumu, ka universitātes vietas un veida jautājums izšķirtos pēc kara. Turpretim varētu dažus pārbaudītus studentus pieļaut studēt reihā. Augstākas skolas drīkstētu pieļaut tikai tad, kad mēs varētu noteikt to apmācības materiālus un caur vācu mācības spēkiem, piem., vācu valodas skolotājiem, ietekmētu apmācības gaitu. Vācu skolās Latvijā varētu pieļaut pārvācošanai cienīgus latviešus. Tanī pašā laikā, kad es uzskatu par iespējamu un nepieciešamu ierobežot latviešu politiskās tiesības, it īpaši viņiem atņemt jebkādu latviešu centrālās vadības veidu, man liekas piemērota pretimnākoša personiska un saimnieciska apiešanās. Latviešu

zemniekam visupirms jānodrošina iespēja pēc visu boļševistisko ierobežojumu krišanas saimnieciski atkopties. 1921. g. agrārās reformas gaitā ieliktos kolonistus arī nedrīkstētu vispirms aizskart, ja laukos negrib izsaukt stiprāku nemieru

1941. gada 1. jūlijā, vācu karavīriem ienākot Rīgā, no boļševiku terora atbrīvotās latviešu tautas sajūsma izpaudās neviltotās gavilēs.

un lauksaimnieciskās ražošanas traucēšanu. Bet arī pārējie iedzīvotāji nedrīkst gūt iespaidu, ka viņus ekspluatē. Ciktāl kura saimniecība to pieļauj, viņiem jānodrošina darbs, peļņa un apgāde.

Tad viņi arī turpmāk turēsies zem vācu kundzības un viņiem būs arī darba griba, bez kuras katrs darbs ir bez vērtības. Latvietis savā tieksmē izcelties ir ļoti jūtīgs un šinī ziņā to nedrīkst bez vajadzības aizvainot. No citas vietas kādreiz plānotais aizliegums latviešiem ienākt vācu pilsētas kvartālā pēdējie izjustu kā smagu apvainojumu. Šāds viens vienīgs pasākums var sakaitināt iedzīvotāju noskaņojumu pret mums. Dažu latviešu ielu nosaukumu pārdēvēšana vācu nosaukumos bija, manuprāt, kļūda. Saskaņā ar fīrera norādījumiem nedrīkstēja atklāti parādīties nodoms galīgi zemi atstāt zem vācu pārvaldīšanas. Bet ielu nosaukumi kā "Ādolfa Hitlera", "Hermaņa Gēringa" utt. ļauj saredzēt šādu nodomu. Tāpat, manuprāt, varētu vispirms paciest latviešu simbolus, karogus un pieminekļus, ja tie netiek ļaunprātīgi izmantoti demonstrācijām pret vācu kundzību. Ar to aizliegumu tiem tikai piešķirtu nozīmi. Bet, ja tos ignorē mūsu neapstrīdamās kundzības apziņā, tad tie ar laiku zaudēs savu aģitējošo spēku un savu jēgu.

Mūsu politiskā darba Latvijā otro nodaļu noteiks vācu iedzīvotāju nometināšanas mērķis un rasis-tiski vērtīgu latviešu pārvācošana. Jau tagad ir jānorāda, ka abi centieni var viens ar otru konkurēt. Latviešu vecsaimnieki ir savas tautas tā daļa, kas ir viscienīgāka un visatsaucīgāka pārvācošanai. No otras puses, iedzīvotāju nometināšanas ziņā lieta grozās visupirms par iedzīvotāju nometināšanu laukos, kur latviešiem jādod vieta vāciešiem, ja gribēs senajā latviešu novadā nometināt tikai vāciešus. Bet latviešu zemnieks ir savā veidā konservatīvs un tā ir pieķēries savai dzimtenei, ka viņš uz piespiedu pārvietošanu austrumu apgabalos atbildēs ar skaidru naidu pret vāciešiem un ar to pārvācošanai nepadotos. Bet jau šodien iespējama stipra vācu nometināšana izkaisītā veidā, jo daudzas mājas boļševiku slep-

kavību un bezbērnības dēļ ir vai kļūs brīvas. Tas tad novestu pie senā latviešu novadā jauktas vācu un latviešu iedzīvotāju noņemšanas, kas būtu labākais pamats tautu sajaukšanai un ar to latviešu zemnieku pārvācošanai.

Arī latviešu inteligencē droši vien ir savas rases ziņā spēki, cienīgi pārvācošanai, bet šeit bieži vien šo aprindu politiskā stāja aizkavēs pārvācošanu. Šiem elementiem varēs norādīt "eiropiešu kultūras uzdevumu" Krievijā, kur viņi svešajā vidē būtu spiesti legāli līdzstrādāt. Tur viņi palīdzētu pildīt krievu tautā milzīgus robus inteligencē un būtiski atvieglotu mūsu pārvaldīšanas uzdevumu.

Parakstīts

Trampedahs

Reihskomisāra kunga piezīme malā ziņojuma pirmajā lapusē:

Ziņojums ir lielisks. Tas ir paziņojums okupēto austrumu apgabalu reihministram un ģenerālkomisāriem Kauņā un Rīgā.

Paraksts

Loze

(Latvijas Vēsture. – 1994. – Nr. 1.)

Nr. 29 *Rīkojumu Vēstnesis* par pašvaldību tiesību piešķiršanu Baltijas tautām. 20.03.1942.

- ✗ Kāda bija pārvaldes organizācija Latvijā vācu okupācijas laikā?
- ✗ Kādēļ vācu pārvaldē izmaiņas notika tikai pirmā okupācijas gada beigās?

RĪKOJUMU VĒSTNESIS

Nr. 40 Piekdien, 1942. g. 20. martā 1. gada gājums

Piešķirtas pašvaldības tiesības latviešu, lietuviešu un igauņu tautām

Berlīnē, 19. martā (DNB).

Reichsministrs Alfred's Rosenberg's, kārtojot okupēto austrumu apgabalu pārvaldes uzbūves darbu, izdevis Austrumu apgabala reichskomisāriātam rīkojumu, kas rēgulē Lietuvas, Latvijas un Igaunijas ģenerālapgabalu pārvaldi un kas sevišķi paredz vietējo zemes iestāžu līdzdalību ar patstāvīgu atbildību. Rīkojuma realizēšanas noteikumos starp citu minēts, ka vietējie iedzīvotāji cīņu un zemes okupācijas laikā snieguši tik daudz labas gribas pierādījumus sadarbībai, ka tagad iespējama plaša apmēra pašvaldības piešķiršana. No tā izriet, ka vācu vadība šais trijos ģenerālapgabalos ir tikai pārraudzības pārvalde, kamēr tiešais zemes pārvaldes darbs jāveic pašām zemes vietējām iestādēm.

Atsevišķi pārvaldes organizācija šāda: vācu augstākā vara un politiskā vadība okupēto austrumu apgabalu reichsministra virspārraudzībā atrodas Austrumu apgabala reichskomisāra rokās resp. tiem padoto iestāžu, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas ģenerālkomisāru un pēdējā instancē atsevišķo apgabala komisāru rokās. Attiecīgais ģenerālkomisārs pārrauga visu zemes pārvaldi un

ir pilnvarots spert kārtībai nepieciešamos soļus. Tas it sevišķi attiecas uz saimniecības pārvaldes lietām, cik tālu tās tiešo vadību prasa četrgadņu plāna kara saimnieciskās vajadzības. Zemes pārvaldi augšminēto noteikumu ietvaros reālizē vietējie, t. i., lietuviešu, latviešu un igauņu organi un iestādes ar savām amatpersonām, kuras, atkarībā no viņu amata pakāpes, iecel vai nu vācu civīliestādes tieši, vai arī ar vācu civīliestāžu piekrišanu. Augstākais zemes orgāns Lietuvā - ģenerālpadomnieki, Latvijā - ģenerāldirektori, Igaunijā - zemes direktori, no kuriem ikreiz galvenais ir iekšlietu vadītājs, kamēr pārējie sadalās pa atsevišķiem resoriem. Zemes pašvaldības pārvaldei padotās iestādes ir apriņķu, apriņķos neiekļautās pilsētu (ar apriņķa vecāko priekšgalā, kam līdzīgs stāvoklis ar zemes padomnieku resp. pilsētas lielvecāko), pagastu un pagastu apvienību pašvaldības iestādes. Oficiālā valoda satiksmē ar vācu civīlpārvaldēm ir vācu, bet zemes pašvaldībā - vācu un attiecīgā vietējā valoda.

Ar šo jauno kārtību Austrumu apgabala pārvaldes ziņā visām trim Baltijas tautām dota nevien izdevība rosīgi piedalīties savas eksistences izveidošanā, bet arī visplašākā pašatbildība. Ja Austrumu apgabalam piederīgais Baltrutenijas

*Lielvācijas ministrs ieņemtiem
Austrumu apgabaliem
Alfrēds Rozenbergs.*

ģenerālapgabals jaunajā rīkojumā nav iekļauts, tad tas tādēļ, ka šajā vecajā padomju apgabalā bolševiku ilgstošās virskundzības dēļ vēl trūkst organizātoriska un personāla rakstura priekšnoteikumu.

Alle Spinnstoffwaren sind in einem Warenverzeichnis aufgeführt, das in jeder Textilwarenausstellung vorgelesen ist.

Einige textiltypische Stichproben werden angegeben, ihre Prüfung ist jedem Käufer empfehlenswert.

Beispiele für die Punktbewertung

Wollschleif 30 cm	mit 300 g Wolle	6 Punkte
Wollschleif 30 cm		
Wollschleif 30 cm		
1 Männerhemd aus Baumwolle		3
1 Paar Männer-Socken		1
1 Frauenkleider, Knäuelchen		1
1 Frauenkleider, Halbwolle		30
1 Männer-Strickjacke, Halbwolle		30

Punktebewertungsschema (Punkte)

Wollschleif 30 cm	mit 300 g Wolle	6 Punkte
Wollschleif 30 cm		3
Wollschleif 30 cm		18
1 Herrenhemd aus Baumwolle		30
1 Paar Männer-Socken		1
1 Kleider, alle aus Baumwolle		1
1 Herrenkleider, Halbwolle		30
1 ein Stück Jacke, Halbwolle		30

Beispiel für eine 30 Punkte Bewertung

Austrumu apgabalu tekstilpreču vērtisīme.

Pēc jaunās agrārkārtības šis reichsministra rīkojums okupētiem austrumu apgabaliem ir jauns izšķirējs solis, lai galīgi likvidētu bolševiku mantojumu un atraisītu tos spēkus austrumos, kas vēlas strādāt uzbūves darbā.

Nr. 30 No SS reihsfirera H. Himlera paskaidrojuma vācu rases nostiprināšanas komisariāta štāba priekšniekam par ģenerālplānu "Ost" 12.06.1942.

✕ Kāds liktenis bija paredzams Latvijai pēc SS reihsfirera Himlera plāniem?

Firera mītnē

1942. g. 12. jūnijā

Dārgais Greifelt!

Man šķiet, ka vienā punktā neesmu pareizi saprasts. Šim divdesmitgadu plānam jāietver Igaunijas un Latvijas, kā arī visas ģenerālgubernatūras¹ pilnīga pārvācošana. Tā mums pēc iespējas jāīsteno 20 gadu laikā. Es pats esmu pārliecināts, ka to var izdarīt. Priekšlikums ģenerālgubernatūras teritorijā un visā Ostlandē² radīt tikai atbalsta punktus neatbilst maniem nodomiem un plāniem.

Heil Hitler!

Jūsu H. Himlers

(Mēs apsūdzam. // Dokumenti un materiāli. – Rīga. – 1965.)

¹ Ģenerālgubernatūra (*Generalgouvernement*) – tā hitlerieši dēvēja okupētās Polijas teritoriju.

² Ostlande – burtiskā tulkojumā: Austrumzeme. Ostlandes jēdziens plašākā nozīmē ir ļoti sens, un tajā ietvertas visas teritorijas uz austrumiem no vācu apdzīvotās pamatteritorijas. Pavisam Ostlandē skaitījās pāri par pusmiljona km² platības ar gandrīz 20 miljoniem iedzīvotāju. Kara norisē Ostlandes teritorija strauji samazinājās, pēc okupantu statistikas oficiālajiem datiem, 1944. g. 1. janvārī tā aptvēra vairs tikai 234 201 km² teritorijas ar 8 030 088 iedzīvotājiem.

✗ Kā tika izprasta "pārvācošana"?

Vai pārvācot?

Žurnāla "Deutsche Arbeit" numuram, kas veltīts kolonizēšanas jautājumiem Austrumos, SS reihsfīrers rakstījis šādus ievada vārdus:

"Mūsu pienākums ir nevis Austrumus pārvācot senajā izpratnē, tas ir, tur dzīvojošiem cilvēkiem iemācīt vācu valodu un vācu likumus, bet gan rūpēties par to, lai tur dzīvotu tikai cilvēki ar īstām vācu, ģermāņu asinīm."

Visu pārvācošanas tendenču noraidīšana nav nekas jauns. Tā ir vismaz tikpat veca kā nacionālsociālisms. Bet, ja to saka SS reihsfīrers, kas ir vācu rases nostiprināšanas reihministrs, tad tas kļūst par pavēli. Tāda ir šo vārdu jēga. [...]

Vācu liktenis

Ādolfa Hitlera tautas valsts uzskata par savu uzdevumu kopt, uzturēt un veicināt tautiskumu un tieši tautiskumu, ko tai uzticējis liktenis. Tā kā vācu tautas nākotni var nodrošināt, tikai reiham kļūstot par pasaules mēroga lielvalsti, un ar to, ka tas "ikvienai mūsu tautas atvasei spēj dot uz gadsimtiem savu kaktiņu un stūrīti zemes", tad jauniekarotā telpa jāpiepilda ar vācu asinīm un vācu dzīvību, nevis ar pārvācotiem cilvēkiem...

Austrumos ne tikai šodien meklējams mūsu liktenis, tas arī turpmākajos gadsimtos tur izšķirsies. Vai mums - un varbūt gluži vienkārši ērtības labad - vajadzētu uzticēt mūsu turpmāko likteni cilvēkiem, kuri gan runā mūsu valodu, bet kuru rasiski pamatotajai vienaldzībai nekad nepieņemtīs mūsu tautas dvēseles brīnišķīgais svētums kā dzīves saturs un kuri to nekad neaizstāvēs?...

No tā izriet SS reihsfīrera uzdevums rūpēties par to, lai Austrumos dzīvotu tikai cilvēki ar īstām vācu, ģermāņu asinīm!

Šis uzdevums ietilpst cilvēka iespēju robežās. Tas nav tā jāsaprot, ka Austrumiem - šim telpiski plašajam jēdzienam - būtu jākļūst par vienlaidu vācu kolonizācijas zemi. Vācu uzdevums Austrumos ir galvenokārt vadīšanas uzdevums. Bet tieši tam jāstiprina mūsu apņēmība allaž ievērot skaidru un tīru norobežojumu. Tam, kas Austrumos ir vācisks un kļūst vācisks, tam jābūt ar īstām vācu, ģermāņu asinīm.

(Mēs apsūdzam. // Dokumenti un materiāli. - Rīga. - 1965.)

Genocīds pret ebrejiem

Nr. 32 Īpaši noteikumi ebrejiem. Ģenerālkomisāra O. Drekslera rīkojums Latvijas ebrejiem. 01.09.1941.

- ✗ Kādas cilvēka tiesības pārkāpa šī rīkojuma izdevējs?
- ✗ Kāda bija šī rīkojuma jēga?

1941. g. 1. septembrī

I

Žīdiem arvien jānēsā redzamā vietā kreisajā krūšu pusē un muguras vidū dzeltena sešstūraina zvaigzne vismaz 10 cm caurmērā.

II

Žīdiem aizliegts: 1) Mainīt dzīves vietas un dzīvokļus bez gebīts (pilsētas) komisāra atļaujas. 2) Lietot trotuārus, publiskus satiksmes līdzekļus (piemēram, dzelzceļus, tramvajus, autobusus, pasažieru tvaikoņus, ormaņu pajūgus). 3) Lietot iedzīvotāju atpūtai paredzētos publiskos apstādījumus un iestādes (piemēram, dziedniecības un peldu iestādes, parkus, zaļumu joslas, spēļu un sporta laukumus). 4) Apmeklēt kinoteātrus, teātrus, bibliotēkas un muzejus. 5) Apmeklēt visu veidu skolas. 6) Būt spēkratu un radioaparātu īpašniekiem. 7) Kaut lopus pēc žīdu rituāla.

III

Žīdu ārsti un zobārsti drīkst ārstēt un sniegt padomus tikai žīdu pacientiem. Žīdu aptiekāriem un veterinārārstiem prakse aizliegta.

IV

Žīdiem vēl aizliegts: 1) Darboties par advokātiem, notāriem vai tieslietu padomniekiem. 2) Nodarboties ar banku, naudas maiņas un lombardu operācijām. 3) Būt pārstāvjiem, aģentiem un starpniekiem. 4) Tirgoties ar nekustamiem īpašumiem. 5) Apkārtstaigājot izpildīt kādu amatu.

V

Šis rīkojums stājas spēkā šodien plkst. 12 dienā.

(Tēvija. - 1941. - 1. septembrī. - Nr. 54. - 2. lpp.)

Nr. 33 Liepājas pilsētas valdes dārzniecības strādnieces
A. Strazdas apliecinājums par izcelšanos.

✕ Kādus secinājumus var izdarīt no šī dokumenta?

1943. g. 24. maijā

Es apliecinu, ka pēc rūpīgas pārbaudes man nav zināmi nekādi apstākļi, kas varētu norādīt uz manas nākamās sievas - vīra izcelšanos no žīdu vecākiem vai vecvecākiem. Es zinu, ka par apzi-
nāti nepareizu ziņu sniegšanu man draud tūlītēja
atļaišana, manas iecelšanas atzīšana par nenoti-
tikušu vai disciplinārlietas ievadīšanu pret
mani, nolūkā panākt manu atļaišanu no dienesta.

A. Strazda

(Mēs apsūdzam. // Dokumenti un materiāli. - Rīga. - 1965.)

Nr. 34 SD operatīvās komandas darbības pārskats 1942. g.

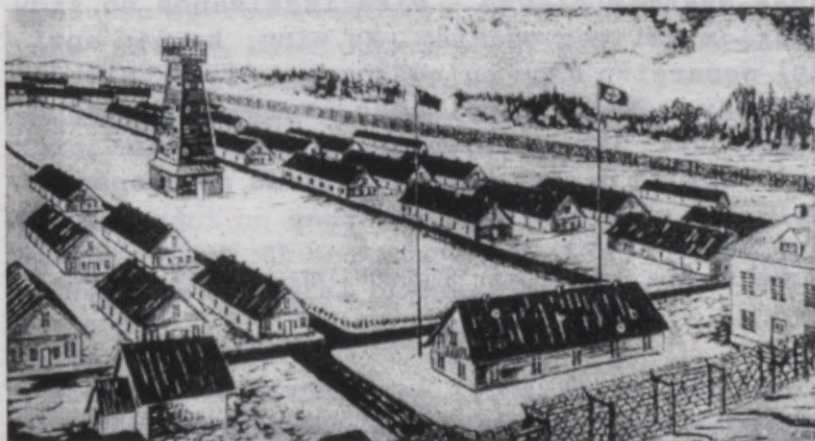
- ✕ Kāds bija operatīvās komandas mērķis Latvijā?
- ✕ Vai slepkavības tika slēptas?
- ✕ Kas bija geto?
- ✕ Kas ir atbildīgs par ebreju vajāšanām un slepkavībām Latvijā?
- ✕ Kādēļ nacistiem izdevās iesaistīt antisemitiskajā politikā arī atsevišķus latviešus?

1942. g. sākumā

Ienākot vācu karaspēkam, Latvijā bija ap 70 000 žīdu. Bolševiku laikā Latvijā dzīvoja ievērojami vairāk žīdu, bet liela daļa aizbēgusi ar bolševikiem.

II operatīvās komandas sākumā iecerētais mērķis bija žīdu problēmas radikāla atrisināšana, visus

žīdus eksekutējot¹. Šai nolūkā visā iekļāves apgabalā, palīdzot latviešu palīgpolīcijas izmeklētiem spēkiem [...] izdarītas plašas tīrīšanas akcijas. Ap oktobra sākumu operatīvās komandas apgabalā eksekutēto žīdu skaits bija apmēram 30 000. Te vēl jāpieskaita daži tūkstoši žīdu, kurus iznīcinājušas pašaizsardzības formācijas, kad tām bija dots attiecīgs mājiens. [...]

Tāda izskatījās Salaspils nāves nometne. Šo kopainu pēc atmiņas zīmējis Kārlis Bušs.

Līdz oktobra beigām Latvijas lauku apgabali tomēr tika pilnīgi iztīrīti. Lai darbam vēl nepieciešamos žīdus pilnīgi izslēgtu no sabiedriskās dzīves, tie novietoti Rīgā, Daugavpilī un Liepājā iekārtotajos geto. [...]

1941. g. novembra sākumā Rīgas geto bija vairs tikai ap 30 000, Liepājā ap 4300 un Daugavpilī ap 7000 žīdu. Kopš tā brīža 400–500 žīdu eksekutēti. [...] Bez tam lielāku akciju ietvaros no geto iztīrīti nepilnīgi darba spējīgie un vairs nevajadzīgie žīdi. Tātad 1941. g. 9. novembrī Daugavpilī eksekutēti 11 034, 1941. g. decembra sākumā

¹ T. i., noslepkavojot.

pēc augstākā SS un policijas vadītāja rīkojuma izdarītā lielakcijā Rīgā - 27 800 un 1941. g. decembra vidū pēc reihskomisāra vēlēšanās Liepājā - 2350 žīdu. Atlikušos žīdus (Rīgā 2500, Daugavpilī 950 un Liepājā 300) no šīm akcijām atdalīja, jo tie bija labi speciālisti, kuru darbaspēks arī turpmāk nepieciešams saimniecībai, īpaši kara saimniecībai.

Kopš 1941. g. decembra īsās laika atstarpēs pienāk žīdu transporti no reiha. Pavisam līdz šim no reiha un protektorāta¹ Rīgā atsūtīti 19 000 žīdu. Tie novietoti pa daļai geto, pa daļai jauniekārtotā baraku nometnē Rīgas tuvumā². No šiem reiha žīdiem tikai niecīga daļa ir darba spējīga. Sieviešu un bērnu, tāpat vecu, darba nespējīgu vīriešu ir apmēram 70-80 %. Evakuēto žīdu vidū pastāvīgi aug mirstība. Galvenokārt vecajiem un nevarīgajiem žīdiem nav vairs pietiekama pretestības spēka, lai pārciestu ārkārtīgi bargo ziemu.

Lai geto un abās nometnēs jau iedīgli novērstu sērgu briesmas, atsevišķi ar lipīgām slimībām (dizentēriju un difteriju) saslimuši žīdi atlasīti un eksekutēti. Lai vietējie žīdi un žīdi reihā par šo rīcību neuzzinātu, aiztransportēšana tika maskēta ar ievietošanu kādā žīdu nespējnieku un slimnieku namā. Bez tam tādā pašā veidā atlasīti daži garā slimi žīdi.

(Mēs apsūdzam. // Dokumenti un materiāli. - Rīga. - 1965.)

¹ Protektorāts - tā hitlerieši apzīmēja okupētās Čehoslovākijas daļu (bez Slovākijas un Sudetu apgabala).

² Domāta Salaspils koncentrācijas nometne un īpaša nometne Jumpravmuižā, kas pastāvēja no 1941.-1942. g.

Latvieši Vācijas un PSRS bruņotajos spēkos

Nr. 35 Paskaidrojumi par brīvprātīgo iestāšanos latviešu kārtības sargu dienestā.

- ✗ Kādēļ tapa šāds aicinājums?
- ✗ Kādi bija dienesta nosacījumi?

1) Vācijas valsts uzņēmusies Austrumu apgabala un līdz ar to arī Latvijas iekšējās un ārējās drošības sargāšanu.

2) Katram kara dienestam derīgam latvietim dota iespēja izpildīt savu pienākumu pret savu tautu kārtības sargu dienesta rindās.

Tādēļ piesakieties brīvprātīgi kārtības sargu dienestam!

3) Pieteikties var visos latviešu policijas iecirkņos un pie aprīņķu priekšniekiem, kā arī visās vācu policijas dienesta vietās.

Jāņem līdzi personības dokumenti.

4) Katram brīvprātīgam jāuzņemas saistības pagaidām līdz 1942. gada 31. decembrim. Šai laikā katram ir tiesība uzteikt saistību uz katra mēneša beigām, ievērojot 14 dienu iepriekšējās uzteikšanas termiņu. Tomēr uzteikšana pielaižama tikai sevišķi svarīgos gadījumos personīgo vai saimniecisko iemeslu dēļ.

5) Gadījumos, kad brīvprātīgais nāk no lauku saimniecības, paredzēts sagādāt viņam vietnieku pavasara lauku darbu veikšanai; bez tam paredz aprīlī piešķirt atvaļinājumus palīdzības sniegšanai lauku darbos vecāku vai paša lauksaimniecībā.

6) Atlīdzība (dienas alga):

	neprecē- tiem:	precē- tiem:
a) novietojuma vietā:	RM	RM
kareivjiem	2,40	3,40
apakšvirsniekiem	3,-	4,-
seržantiem	5,30	6,80
vada komandieriem	6,50	8,-
rotas komandieriem	8,30	9,80

b) ārējā dienestā:

kareivjiem	2,80	3,50
apakšvirsniekiem	4,40	5,40
seržantiem	5,80	7,40
vada komandieriem	8,30	9,80
rotas komandieriem	12,50	14,80

Pie dienas algas, kas minēta punktā b), pastāvot attiecīgiem priekšnoteikumiem, pieskaitīs frontes pielikumu RM 1,- dienā.

7) Uzturs:

Brīvs, pietiekošs uzturs, sastāvošs no rīta, pusdienas un vakara devas.

Cenšas izgādāt priekšrocības uztura saņemšanā ģimenes locekļiem, ja apgādnieks atrodas ārējā dienestā.

Galda piederumi jāatnes līdz.

8) Brīvs novietojums.

Vilnas segas, ja tādas ir, jāatnes līdz. Par tām maksās piemērotu atlīdzību (RM 0,05 dienā).

9) Brīvs apģērbs.

Cik vien iespējams, jāatnes līdz paša apģērba gabali, sevišķi: bikses, zābaki resp. saišu zābaki, siltā apakšveļa, pulloveri, cimdi, galvas sildītāji, šalles, par kuriem maksās piemērotu atlīdzību, un proti: par 1 svārkiem 0,10 RM, par 1 biksēm 0,10 RM, par 1 mēteli 0,10 RM, par

pārējiem ietērpa gabaliem (pulloveru, galvas sildītāju, cimdiem, kaklautiem u.t.t.) 0,15 RM, par 1 pāri garo resp. saišu zābaku 0,15 RM, par 1 kreklu 0,05 RM, par 1 apakšbiksēm 0,05 RM, par 1 pāri īso zeķu resp. zeķu 0,05 RM, tā tad kopā 0,75 RM.

(Rikojumu Vēstnesis. – 1942. – 17. marts. – Nr. 3.)

Nr. 36 Latvijas okupācijas laika pašpārvaldes iekšlietu ģenerāldirektora O. Dankera aicinājums latviešu jauniešiem doties darba dienestā. 4.12.1942.

- ✗ Kas bija darba dienests?
- ✗ Kāds bija tā izveidošanas nolūks?

Latviešu jaunekļi!

Savas tiesības uz dzīves telpu jaunajā Eiropā mēs varam pierādīt tikai ar mūsu cīņas gribu un darbu. Jums, kam vēl trūkst pietiekama rūdījuma dzīvei un darbam, dota iespēja savu gribu kalpot tautai apliecināt darbā, tverot rokās miera ieroci – lāpstu. Tagad trešo reizi savās rindās jūs aicina valsts darba dienests. Tas prasa no jums pienākuma izpratni, ko jums uzlikusi pieredze pie savas tautas un pašreizējais lielais laiks. Tādēļ es gaidu, ka jūs atsauksities šim aicinājumam, sekodami to savu biedru priekšzīmei, kas jau ieslēgušies Eiropas darba kopībā un godam valkā darba dienesta vīra tērpu.

O. DANKERS, iekšlietu
ģenerāldirektors.

(Rikojumu Vēstnesis. – 1942. – 10. dec. – Nr. 253.)

Nr. 37 Divīzijas komandiera R. Bangerska uzsaukums.
22.03.1943.

Latviešu leģiona ģenerālinspektora R. Bangerska
rīkojums par 1925./26. g. dzimušo Latvijas viriešu
iesaukšanu kara dienestā. 26.07.1944.

- ✗ Kādēļ vācu okupācijas vara veicināja šāda nacionāla formējuma izveidošanu?
- ✗ Kādi apstākļi veicināja latviešu iesaistīšanu vācu armijā?
- ✗ Vai vācu okupācijas vara drikstēja iesaistīt savā armijā okupētas zemes pilsoņus?
- ✗ Vai latviešu pašpārvalde piekrita latviešu iesaukšanai vācu armijā?
- ✗ Vai var uzskatīt, ka leģions ir brīvprātīgo formējums?

Latviešu virsnieki un instruktori!

Pienācis brīdis mums visiem Latvijas bijušās armijas virsniekiem un instruktoriem ar savu nostāju cīņā pret boļševikiem pierādīt, ka gribam un esam gatavi darīt visu, lai pārdzīvotais boļševiku valdīšanas baigais gads nekad vairs pie mums neatgrieztos. Daudzi jūs šai cīņā esat piedalījušies jau kā partizāni; kopš Lielvācijas armija atbrīvojusi mūsu zemi no boļševiku jūga, jau tūkstošiem latviešu karavīru dalās ar viņu kopējā cīņu frontē gan atsevišķos latviešu brīvprātīgo bataljonos, gan arī tieši vācu karaspēka rindās. Tagad atkal vairāki tūkstoši jaunekļu vai nu paklausījuši latviešu pašpārvaldes aicinājumam un brīvprātīgi pieteikušies, vai arī, aicināti darba dienestā, tai vietā izvēlējušies kara dienestu Latviešu brīvprātīgo SS leģionā, kura formēšanu atļāvis Lielvācijas Vadonis.

Šie jaunekļi nāk dziļā ticībā un pārliecībā, ka mēs - latviešu virsnieki un instruktori - palīdzēsīm viņiem ar savām zināšanām un piedzīvojumiem. Attaisnosim viņu cerības! Iesim un stāsimies arī mēs Latviešu leģiona rindās it kā šo

jaunekļu vecākie brāļi - kā viņu audzinātāji, apmācītāji un vadītāji cīņu laukos. Visu šo jaunekļu un viņu vecāku acis raugās uz mums un aicina mūs. Vai mēs šim aicinājumam varam nesekot?

Rūdolfs Bangerskis.

Cik naktis, slapstīdamies mežos un purvos no sarkanās čekas taustekļiem, esam klusībā ilgojušies brīža, kad ar ieročiem rokā varētum stāties pretim tai varai, kas no austrumiem nesa mūsu tautai pazemojumu, apsmieklu un iznīcību, - tagad šis brīdis ir pienācis. Vai mēs drīkstam to palaist garām?

Pārskatiet vēlreiz savās atmiņās visu baigajā gadā pārdzīvoto: atcerieties, kā sarkanās varas

nesēji apsmēja mūsu sasniegumus izglītības un kultūras laukā ar savām plaši izreklāmētām "analfabētu apmācībām", kā ņirgājās par mūsu darbīgās tautas saimnieciskiem panākumiem ar savu inscenēto dāvanu vākšanu "Latvijas bada cietējiem" tanī laikā, kad uz austrumiem ripoja neskaitāmi vagoni ar mūsu zemē ražotām vērtībām, atcerieties tās daudzās bezmiega nakts, kurās satrauktām sirdīm gaidījām, kad pienāks mūsu rinda pazust aiz čekas pagraba durvīm, tuviniekiem pat nezinot, kas ar jums noticis, atcerieties savu tuvinieku, radu un draugu pārdzīvojumus tais 1941. gada jūnija naktīs, kad visu mūsu zemi bija pārņēmis cilvēku masu ķeršanas un aizvešanas trakums; beidzot, ar klusu lūgšanu godbijībā nostāigājiet pie baigā gada daudzo zināmo un nezināmo upuru atdusas vietām un tad, stiprinādamies apziņā, ka mēs pat domās nevaram pielaist pārdzīvotā atkārtošanos, jautāsim paši sev: kā mēs, virsnieki un instruktori, vislabāk varētum palīdzēt, lai baigā gada briesmas būtu novērstas mūsu tautai un tēvzemei uz visiem laikiem?

Es ticu, ka jūsu un visas mūsu tautas atbilde būs:

Latviešu leģionā un
ar Latviešu leģionu!

R. Bangerskis,
Latviešu brīvprātīgo SS leģiona
ģenerālmajors un divīzijas komandieris.

Rīgā, 1943. g. 22. martā.

(Rīkojumu Vēstnesis. – 1943. – 24. marts. – Nr. 69.)

RĪKOJUMS

par 1925. un 1926. gadā dzimušo
Latvijas vīriešu kārtas pilsoņu iesaukšanu
aktīvā kara dienestā

Pamatojoties uz Zemes pašpārvaldes š. g. 22. jūlija lēmumu, uzdošu SS kara apriņķu komandieriem iesaukt aktīvā kara dienestā 1925. un 1926. gadā dzimušos Latvijas vīriešu kārtas pilsoņus. Ilūkstes apriņķī dzīvojošo pilsoņu iesaukšanu uzdošu izdarīt Daugavpils SS kara apriņķa komandierim. Liepājas, Jelgavas un Valmieras SS kara apriņķos nodibinu pa vienai papildu karaklausības komisijai ar apriņķu karaklausības komisijas tiesībām un pienākumiem. Papildu karaklausības komisiju darbības vietas un personālo sastāvu noteic attiecīgie SS kara apriņķu komandieri.

Iesaukšana jāizdara laikā no 1944. g. 26. jūlija līdz 1944. g. 12. augustam.

1926. g. dzimušos, kuri atzīti par derīgiem kara dienestam, nekavējoties pēc apskates nosūtīt uz apmācības karaspēka daļām.

1925. g. dzimušiem pilsoņiem, kurus karaklausības komisijas apskatījušas, jāierodas attiecīgās SS kara apriņķu pārvaldēs nosūtīšanai uz savām apmācības vienībām viņiem izsniegtās iesaukšanas pavēlēs noteiktos termiņos. Attieksmē uz 1925. gadā dzimušiem, kurus karaklausības komisijas vēl nav apskatījušas, apskate nobeidzama un iesaukšana izdarāma līdzšinējā kārtībā.

Rīgā, 1944. g. 24. jūlijā.

Latviešu SS brīvpr. leģiona ģenerālinspektors un
Latvijas SS papildinājumu pārvaldes komandieris
ģenerālis R. BANGERSKIS.

(Rīkojumu Vēstnesis. - 1944. - 26. jūl.)

Nr. 38 Valsts aizsardzības komitejas lēmums par Latvijas strēlnieku divīzijas nodibināšanu un partizānu vienību izveidošanu.

- ✗ Kāpēc Valsts aizsardzības komiteja izlēma dibināt jaunu karaspēka daļu ar nosaukumu "Latvijas strēlnieku divīzija"?
- ✗ Kāpēc tikai kara gados komunistiskā partija ieteica dibināt šādu divīziju?

1941. gada 3. augustā

Latvijas K(b)P CK jautājumi

1. Pieņemt Latvijas K(b)P CK priekšlikumu nodibināt Latvijas strēlnieku divīziju, iekļaujot to Ziemeļrietumu frontes sastāvā.

2. Uzdot Latvijas K(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomei kopā ar Ziemeļrietumu frontes štābu sākt formēt Latvijas strēlnieku divīziju no bijušās strādnieku gvardes karavīriem, milicijas, partijas un padomju darbiniekiem un citiem Latvijas PSR pilsoņiem, kas evakuēti uz Krievijas Padomju Federatīvo Sociālistisko Republiku.

3. Uzdot Latvijas K(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomei sākt formēt partizānu vienības un grupas darbībai pretinieka aizmugurē.

*Valsts Aizsardzības Komitejas
priekšsēdētājs*

(Reiz cēlās strēlnieks sarkanais. 1. sēj. – Rīga. – 1965.)

Nr. 39 Izraksts no Latvijas KP CK biroja lēmuma par Latvijas strēlnieku divīzijas izveidošanu un pasākumiem tās kaujas spēju palielināšanai.

- ✗ Kāpēc tapis šāds lēmums?
- ✗ Vai Latvijas iedzīvotāji atsaucīgi uzņēma aicinājumu iestāties Latvijas strēlnieku divīzijā?
- ✗ Ar kādu mērķi, tavuprāt, cilvēki stājās Latvijas strēlnieku divīzijā?

1941. gada 30. oktobrī

Latvijas K(b)P CK biroja 1941. gada
30. oktobra sēdes
PROTOKOLS Nr. 46

Latvijas K(b)P CK birojs ar gandarījumu atzīmē, ka Valsts Aizsardzības Padomes Lēmums par Latvijas strēlnieku divīzijas nodibināšanu izpildīts sekmīgi un laikā.

Ap 70 % divīzijas kaujinieku ir brīvprātīgie; tas liecina par Latvijas darbaļaužu dedzīgo vēlēšanos cīnīties līdz hitlerisko karapūļu pilnīgai iznīcināšanai.

Lai gan Latvijas strēlnieku divīzija ir spēcīga, labi apbruņota kaujas vienība, kas spēj izpildīt jebkuru partijas un valdības pavēli, turpmāk nedrīkst mazināt atbildību un rūpes par divīzijas stāvokli, gluži otrādi – tās vēl vairāk jāpalielina.

(Reiz cēlās strēlnieks sarkanais. 1. sēj. – Rīga. –1965.)

Kara noslēgums un PSRS okupācijas atjaunošana

Nr. 40 R. Bangerska ziņojums par Latvijas Nacionālās komitejas nodibināšanos Latvijā un tās darbību no 20.02.1945.–31.05.1945.

- ✗ Kādi apstākļi neļāva atjaunot Latvijas neatkarību kara noslēgumā?
- ✗ Ar ko izskaidrojams lielais bēgļu skaits Kurzemē?
- ✗ Ar ko saistījās latviešu bēgļu cerības Rietumos?
- ✗ Kas liecināja, ka PSRS okupācijas vara turpinās Latvijas neatkarības centienu un ideju apspiešanu?

Generāļa R. Bangerska pārskats par LNK nodibināšanos un tās darbību laikā no 1945. g. 20. februāra līdz 31. maijam, kas sniegts 1945. g. 31. maijā latviešu pārstāvju sanāksmē Lībekā.

Latviešu tautas ilggadīgie centieni un cīņas par patstāvību un neatkarību ieguva piepildījumu. Pirmā pasaules kara nobeigumā 1918. g. 18. novembrī tika proklamēta Latvijas valsts. To atzina visas lielvalstis un kā pilntiesīgu locekli uzņēma Tautu savienībā. Vairāk nekā 20 Latvijas patstāvības gados latviešu tauta mierā un godīgā darbā sasniedza augstu garīgās un materiālās labklājības līmeni. [...] Latviešu tautas lielais vairums cerēja, ka karš starp Padomju Savienību un Vāciju, kas sevi dēvēja par boļševisma ienaidnieci, atdos arī Latvijai brīvību un neatkarību. Bet pēc Latvijas ieņemšanas vācu armijai sekojošā nacionālsociālistu civilā pārvalde

šīs cerības drīz izgaisināja. Tā boļševiku izdotos ģpašumu atsavināšanas, nacionalizācijas u. c. likumus vācieši neatcēla, bet pārņēma visu noteikšanu savās rokās. Vācu okupācijas vara uzsāka arī gan komunistu, gan latviešu nacionālistu nesaudzīgu vajāšanu. Šajos grūtajos apstākļos daļa latviešu darbinieku tomēr palika un strādāja kā valsts aparātā, tā rūpniecībā, saimniecībā, kultūras pasākumos u. c., lai, cik iespējams, palīdzētu savai tautai un uzturētu viņā ticību labākiem laikiem pēc kara beigām.

Vērojot latviešu aktivitāti savas zemes lietu kārtošanā, arī nacionālsociālistiskā vācu civilpārvalde pēc ilgāka laika piekrita radīt Latvijas ģenerālapgabalam Zemes pašpārvaldes institūtu, bet tas bija visai beztiesisks. Iecēla ģenerāldirektorus, bet faktiski tiem teikšanas nebija, nemaz nerunājot par lēmumu īstenošanu dzīvē. Kad austrumu frontē vācu stāvoklis pasliktinājās, Pašpārvaldes funkcijas nenozīmīgi paplašināja. Beidzot, pirms vāciešu atkāpšanās no Latvijas teritorijas, 1944. g. 27. septembrī Zemes pašpārvaldi komandēja, patiesībā izraidīja uz Vāciju. Tūlīt pēc tam sakarā ar Rīgas krišanu uz Vāciju izbrauca arī gandrīz visi atbildīgie iestāžu vadītāji un darbinieki. Latvijā pārvaldes aparātā palika tukša telpa, kuru aizpildīja ar dažādiem ierēdņiem - tie sakarā ar Ukrainas un Baltrutēnijas zaudēšanu bija palikuši bez darba. Latviešu direktorus atvietoja ar vācu landesdirektoriem. Kurzemē nebija nevienas centrālās latviešu iestādes, kas varētu rūpēties par latviešu iedzīvotājiem. Bet arī Vācijā nebija tādas iestādes. Zemes pašpārvaldi ne pie kāda darba nepielaida, kaut gan formāli to arī nelikvidēja. Vienīgais, ko tā varēja darīt, bija - rakstīt iesniegumus Latvijas valsts tiesiskā stāvokļa noskaidrošanai. Tas arī tika darīts, un 1944. g. novembrī un decembrī Pašpārvalde iesniedza vairākus memorandumus

šajā lietā attiecīgām Vācijas iestādēm. Nekādu centrālu, kaut arī tikai bēgļu aprūpes orgānu, nebija izveidojusi arī pati latviešu sabiedrība Vācijā.

Tajā pašā laikā vācu militārā vara, lai pamudinātu latviešu leģiona vienības uz cīņu, izdeva mūsu divīzijām pavēles ar saukļiem: "Jūs cīnāties par brīvu, neatkarīgu Latviju!" Bet šīs pavēles palika npublicētas kā slepenas pavēles tikai karaspēkam. Latviešu ģenerālinspekcija uzskatīja šādu stāvokli par necienīgu un neciešamu un vairākos mutiskos un rakstiskos iesniegumos norādīja uz to, ka šādi paņēmieni - karavīriem solīt vienu, bet dzīvē īstenot pretējo - grauj karavīru morāli. [...] 1945. g. 1. februārī es atkal iesniedzu garāku memorandu Vācijas militārajai vadībai par stāvokli Kurzemē. Iesniegumā es apstākļus apgaismoju bez jebkādas retušas - tā, kādi tie patiesībā bija, un šo iesniegumu noslēdzu ar prasību neatzīt Latvijas aneksiju, atzīt Latvijas neatkarību, atzīt Latvijas pagaidu valdību un necelt šķēršļus Latvijas pagaidu valdības tūlītējas darbības uzsākšanai Latvijā.

Uz šiem Zemes pašpārvaldes un maniem iesniegumiem, bet visvairāk laikam gan pateicoties tam, ka krievu fronte arvien vairāk pievirzījās Vācijas robežām un vajadzēja spert ārkārtējus soļus vācu sabrūkošās armijas atvairīšanas spēju stiprināšanai, kam ļoti labi varēja noderēt leģiona kaujas spara uzliesmojums, - beidzot sekoja Vācijas valdības piekrišana nodibināt centrālu orgānu latviešu lietu kārtošanai un interešu pārstāvībai. [...]

Padomes locekļu izraudzīšana, kā arī visa tālākā komitejas veidošana notika brīvi, bez jebkādas vācu iestāžu iespaidošanas. Pastis un dzelzceļš šajā laikā Vācijā jau bija lielā nekārtībā, un aicinājumi uz Padomes sēdi tālākos apvidos dzīvojošajiem bija jāizsūta pa Iekšlietu ministrijas

telegrāfu. Tas lielā mērā kaitēja mūsu lietai, jo vienam otram radās iespaids, ka Nacionālās padomes sasaukšana ir tieši vācu Iekšlietu ministrijas aranžēta. Tomēr atsaucība bija liela, un akts Drēzdenē būtu bijis iespaidīgs uz ārieni. Drausmīgā Drēzdenes bumbošana 14. februārī aktu izjauca, un to nācās noorganizēt vienkāršos apstākļos ar mazāku darbinieku skaitu 1945. gada 20. februārī Potsdamā. Tas tomēr nemazina to ieguvumu, kādu mēs beidzot esam panākuši, un, proti: mēs esam deklarējuši un to arī daļēji īstenojuši dzīvē Kurzemē, ka Nacionālajai komitejai, kas bija nodibināta Potsdamā, ir visas tās tiesības likumdošanas un pārvaldības ziņā, kas piekrita Latvijas valdībai pēc 1940. g. 16. jūnija spēkā bijušiem likumiem.

Lai savas tiesības drīzāk varētu realizēt, Nacionālā komiteja devās uz Kurzemi pārņemt Kurzemes civilpārvaldi savās rokās, jo uzskatīja, ka Nacionālajai komitejai jāliek pamats uz savas zemes. Arī Kurzemē bija jāiztur sīvas cīņas, sevišķi pret famozo Wa-führeru institūtu, kas bija izaudzis sevišķi kupls. Ne bez zināmiem kompromisiem vienošanās par Nacionālās komitejas darbības apjomu tomēr tika panākta, un 19. martā Nacionālā komiteja pārņēma galvenās civilpārvaldes nozares savā ziņā. Tās ziņā pārnāca viss finanšu aparāts, tiesu lietas, policija, cietumi, pašvaldības, izglītības, darba pārvaldes, kooperācijas un vēl citas nozares. Ar policijas un cietumu pārņemšanu izdevās atbrīvot no ieslodzījuma 650 cilvēkus, kuri bija apvainoti izbraukšanas mēģinājumā uz Zviedriju un par dažiem nacionālās noskaņas izpauzumiem. Tāpat izdevās atbrīvot tos cilvēkus, kuri bija ievietoti koncentrācijas nometnēs par to, ka 5. oktobrī nebija ieradušies kāpt kuģī un aizturēti uz ielas. Finansiālā laukā izdevās atjaunot Latvijas bankas darbību, kam arī varēja būt liela principiāla nozīme mūsu patstāvības

jautājuma tālākā risināšanā. [...] Aprīļa beigās, pārrunājot visādas varbūtības, kas varētu iestāties momentā, kad frontes cīņas ies mums pāri, Nacionālā padome nolēma radīt neitrālu orgānu, kam būtu iespēja jebkuros apstākļos uzņemties gādību par grūtībās nonākušiem tautiešiem un gūstekņiem. Tāda organizācija ir Latvijas Sarkanais Krusts, kura pagaidu valdi 1945. g. 1. maijā Nacionālā komiteja apstiprināja. Tāda ir bijusi Latvijas Nacionālās komitejas nodibināšanās un tās darbs līdz Vācijas kapitulācijai. [...]

Lībekā, 13.6.1945.

Parakstā: Latv. nac. kom. Bangerskis.
Gulbis, Miezis, Plensners

(Lauku Avīze. – 1993. – 14. maijs.)

Nr. 41 LCP deklarācija sabiedroto nācijām 1943. g. augusts.

- ✗ Kā LCP centās nepieļaut atkārtotu Latvijas inkorporāciju PSRS?
- ✗ Kāda ir deklarācijas autoru attieksme pret vācu okupācijas varu?
- ✗ Kādu Latvijas nākotni vēlējās redzēt deklarācijas autori?

LCP deklarācija sabiedroto nācijām

Latvijas Centrālā Padome, izsakot vācu okupācijas apspiestās Latvijas tautas un tās politisko partiju uzskatus, deklarē sekošo:

1940. g. jūnijā PSRS militāri okupēja Latviju, laužot tādā kārtā ar Latvijas Republiku 1920., 1933. un 1939. gados slēgtos līgumus. Šinīs līgumos PSRS bija uz visiem laikiem atteikusēs no suverēnām tiesībām uz Latvijas teritoriju un tautu, noraidījusi uzbrukumu un katra veida agresiju

un iejaukšanos LR iekšējās lietās, kā arī apsoli-
jusēs izšķirt visus konfliktus šķīrējtiesas ceļā.
Turpretim 1940. g. jūnijā PSRS valdība brutālā
kārtā iejaucās Latvijas iekšējās lietās, ofi-
ciāli pieprasot valdības maiņu, un saviem bruņo-
tiem spēkiem okupēja visu Latvijas Republikas
teritoriju.

Jauno LR Kirchenšteina vadīto valdību, pretēji
LR satvērsmei, sastādīja okupācijas varas un PSRS
valdības pārstāvis Višinskis. Valdības locekļu
skaitā bija personas, kas nebija LR pilsoņi
(ministru biedri Vāleskalns un Blaus). Valsts
prezidenta atvietošana ar okupācijas varas ie-
celto ministru prezidentu Kirchenšteinu notika
nelikumīgā kārtā, jo pēc LR satvērsmes valsts
prezidenta vietas izpildītājs ir Saeimas priekš-
sēdētājs. Tādēļ okupācijas varas nozīmētie
valsts prezidents un ministru kabinets bija radīti
nelikumīgā kārtā un viņiem nebija tiesība rīkoties
kā LR augstākiem valsts un pārvaldes orgāniem.

1940. g. 14. un 15. jūlijā notikušās Saeimas
vēlēšanas bija nelikumīgas, jo okupācijas varas
ieceltā valdība, pretēji satvērsmes noteikumiem,
grozīja Saeimas vēlēšanu likumu. Turklāt vēlē-
šanās patvarīgi noraidīja citas un pielaida tikai
vienu, no okupācijas varas sastādītu kandidātu
listi, tādējādi laupot vēlētajiem iespēju balsot
pēc savas pārliecības. Bez tam Kirchenšteina val-
dība deklarēja, ka tā sargāšot LR neatkarību, un
vēlētajiem netika paskaidrots, ka jaunā Saeima
lems par Latvijas pievienošanu Padomju Savienī-
bai. Vēlētajiem nekur nebija devuši ievēlētajiem
deputātiem pilnvaras balsot par LR neatkarības
izbeigšanu. Vēlētajus dzina piedalīties vēlēša-
nās gājienos no darba vietām un piedraudēja ar
represijām tiem pilsoņiem, kam nebūs atzīmes
pasē, ka viņi balsojuši. Vēlēšanas faktiski bija
atklātas, kas terorizēja vēlētajus. Vēlēšanu rezul-
tātus vairākās vietās viltoja, uzdodot daudzkārt

lielāku dalībnieku skaitu, nekā tas bija patiesībā. Beidzot vēlēšanas notika svešas zemes militāras okupācijas ietekmē, kas laupīja Latvijas tautai katru brīvības un patstāvīgas rīcības iespēju. Vēlēšanas dienās pilsētās un laukos visas svarīgākās vietas bija ieņēmis karaspēks, visur vēlētājiem pretim rēgojās padomju tanki, lielgabali un ložmetēji.

1940. g. 14. un 15. jūlijā ievēlētā Saeima ir nekonstitucionāla un nelikumīga. Tai nebija tiesība un pilnvara rīkoties suverēnās Latvijas Tautas vārdā. Tālāk šīs uzurpatoriskās Saeimas 1940. g. 20. jūlija lēmums par pievienošanos PSRS ir nenozīmīgs arī vēl tadēļ, ka saskaņā ar LR satvērsmi lēmumu par Latvijas neatkarības izbeigšanu vajadzēja nodot tautas nobalsošanā, bet pretējā gadījumā tas neieguva likumīgu spēku. Tautas nobalsošanā nodotam Saeimas lēmumam bija jāpiekrīt vismaz pusei no visiem balsstiesīgiem Latvijas pilsoņiem. Pretējā gadījumā tas skaitās par noraidītu. Tāpēc šis lēmums par Latvijas pievienošanu PSRS nekad nav ieguvis likuma spēku.

LR nav likumīgi pievienota PSRS arī pēc pašas PSRS konstitūcijas. Pēdējā paredz vienīgi brīvprātīgu iestāšanos Padomju Savienībā. Turpretim Latvija nekad nav brīvprātīgi atteikusies no savas neatkarības un PSRS okupācijas vara nemaz nedeva Latvijas tautai iespēju pašai brīvi izteikties pievienošanas jautājumā.

LR pievienošana PSRS ir arī krasa starptautisko normu laušana. Latvijas neatkarība ir atzīta de jure no visām pasaules valstīm, tā ir Tautu Savienības locekle. Eiropas un Amērikas valstis ir vienojušās neatzīt varmācīgas teritoriālas pārmaiņas. PSRS rīcība pret Latvijū nozīmēja brutālu Tautu Savienības pakta un Keloga pakta laušanu. Starptautiski-tiesiski LR ar PSRS okupāciju nezaudēja savu suverenitāti un PSRS to neieguva. Neviena valsts nav juridiski atzinusi LR pievie-

nošanu PSRS. Latvija bija vienīgi militāri okupēta no PSRS bruņotiem spēkiem, kuriem varēja būt vienīgi Hāgas 1907. g. konvencijas noteiktās militāra okupanta tiesības.

1941. g. jūnijā PSRS okupāciju atvietoja Vācijas bruņoto spēku iebrukums Latvijā, kas mūsu zemē radīja vācu okupāciju ar savām militārām un civilām pārvaldes iestādēm. Okupējot Latviju, Vācija, kas daudzkārt nonicināja Latvijas neatkarību, juridiski nav ieguvusi nekādas suverenas tiesības attiecībā uz Latvijas teritoriju un tautu.

Vācu okupācijas varas radītā un Vācijas pavalstniecībā pārgājušā ģen. Dankera un prof. Prīmaņa vadītā "vietējā pašpārvalde" ir vācu okupācijas iestāde. Tai nav nekādu tiesību runāt Latvijas tautas vārdā. LR satvērsme šāda iestāde nav paredzēta. Tā ir tikai nekonstitucionāla un nelikumīga, tāda pat kā krievu okupācijas varas radītā Kirchenšteina valdība.

Vācu okupācijas varas izsludinātās un Dankera atbalstītās Latvijas pilsoņu spaidu mobilizācijas Vācijas armijai, dārba dienestam un dārbiem Vācijas rūpniecībā un izsūtīšana ārpus Latvijas ir starptautisko tiesību un it sevišķi Hāgas 1907. g. konvencijas rupja pārkāpšana. Visi šie soļi izdarīti pret Latvijas tautas gribu un ir kaili vācu varmācības akti.

Latvijas tauta dziļā sašutumā vēršās pret vācu okupācijas represijām Latvijā. Bez tiesas un izmeklēšanas vairākās koncentrācijas nometnēs un cietumos smok 5.000 Latvijas pilsoņi, nopratināšanās vācu drošības policijas ierēdņi viņus nežēlīgi spīdžina, apm. 10.000 latviešu ir vācu okupācijas divos baigos gados nošauti un šaušanas arvien vēl turpinas. Notikusi arī nežēlīga izrēķināšanās ar LR žīdu tautas pilsoņiem. 1943. g. septembrī vācu okupācijas vara sāka spaidu kārtā izlikt no savām saimniecībām Dundagas apkārtnē vairāk kā 10.000 latviešu iedzīvotājus, nolaupot

viņu kustamo un nekustamo mantu. No Latgales uz Vāciju kā politiski neuzticamus tanī pašā laikā izraida vairākus tūkstošus iedzīvotāju, pie kam ģimenes sadala - bērņus atdala no vecākiem, sievas no vīriem.

Visa Latvijas tauta vienprātīgi noraida Vācijas tieksmes pievienot sev Latviju un cīnās pret vācu okupācijas žņaugiem. Mūsu tauta nesatricināmī stāv par neatkarīgu un demokrātisku Latvijas republiku, kas pastāvēja 22 gadus un valsts - un starptautiski tiesiski turpina pastāvēt arī tagad, tiklab padomju, kā vācu okupācijas laikā.

Latvijas tauta ir cieši pārliecināta, ka šinī karā uzvarēs ASV un Anglijas vadītās sabiedroto nācijas. Tā stingri cer, ka ASV un Anglija pielietos attiecībā uz Latviju Atlantijas Chartas cēlos princīpus, kurus Latvijas tauta noteikti atbalsta.

LCP uzdođ LR diplomātiskiem pārstāvjiem izteikt pateicību ASV un Anglijas valdībām par viņu līdzšinējo labvēlīgo nostāju iepretim Latvijas neatkarībai un lūgt tās visas sabiedrotās nācijas arī turpmāk aizstāvēt mūsu tautas vienprātīgo gribu pēc neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas, kas savos politiskos centienos pilnīgi piesliesies sabiedroto nāciju demokrātiskiem kara mērķiem. LCP deklārē, ka, tiklīdz kara apstākļi to atļaus, Latvijā konstitucionālā kārtā radīsies valdība un satvērsmē paredzētie valsts orgāni, kas reprezentēs visu Latvijas tautu un tās politiskās grupas. LCP lūdz sabiedrotās nācijas atbalstīt smagi ciekušās Latvijas tautu šo nodomu realizēšanā.

Latvijas Centrālā Padome
Rīgā, 1943. gada augustā.

(Latvijas Centrālā Padome - LCP. Latvijas nacionālā pretestības kustība. 1943-1945. - Upsala. - 1995.)

Pretestības kustība

Nr. 42 A. Plensnera ziņojums par paš aizsardzības vienību izveidošanu un darbību līdz 1941. gada 9. jūlijam.

- ✗ Kāda bija paš aizsardzības vienību loma laikā, kad vācu okupācijas vara nomainīja PSRS okupāciju?
- ✗ Pret ko cīnījās paš aizsardzības vienības?

Pārskats

par paš aizsardzības vienību izveidošanu, grupējumu un cīņas darbību laika posmā no lielvācu karaspēka ienākšanas līdz 9. jūlijam

Pēc lielvācu karaspēka iesoļošanas Latvijā un pēc šeit operējošo galveno spēku iznīcināšanas izklīdētie "sarkano" karaspēka pulciņi sāka Latvijas dažādo novadu izlaupīšanu un sagraušanu. Lai aizkavētu šo graužošo darbību, jau pirmajās dienās atsevišķas paš aizsardzības grupas sāka pret darbību. Tās sastāvēja no Latvijas armijas virsniekiem un kareivjiem, kā arī daudziem aizsargiem un privātiem.

Pirmajās dienās pēc vācu vienību parādīšanās pret darbība notika pēc atsevišķu vadītāju paš iniciatīvas.

1. jūlijā sākās atsevišķu paš darbības grupu organizēšana un vadība Liepājā un Ventspilī, 4. jūlijā, pateicoties paš aizsardzības vadībai, - Rīgā visciešākajā sadarbībā ar vācu militārajām iestādēm.

Līdz 8. jūlijam pašaizsardzības vadība Rīgā ir noorganizējusi un nosūtījusi uz dažādām vietām sekojošas grupas:

- 46 aizsargu grupas (katrā 9 vīri, 1 vieglais ložmetējs, 8 šautenes),
- 6 ložmetējnieku grupas (katrā 6 vīri, 1 ložmetējs, 4 šautenes),
- 1 jātnieku grupu (12 jātnieki, 1 vieglais ložmetējs).

Vienojoties vietējām pašaizsardzības nodaļām, iepriekš minētās organizētās grupas ir sadalītas sekojoši:

Valmierā (Wolmar) un Valmieras apriņķī - pltn. Jaunsnikers	ap 500 vīru
Valkā (Walk) un Valkas apriņķī -	ap 150 vīru
Cēsīs (Wenden) un Cēsu apriņķī - pltn. Kasparsons	ap 450 vīru
Madonas apriņķī - plkv. Kandis	ap 270 vīru
Jaunlatgales apriņķī - vlt. Piezers-Millers	
Rēzeknes (Rositten) apriņķī - vlt. Ankevics	
Daugavpils apriņķī - plkv. Kripens	ap 120 vīru
Ilūkstes apriņķī - pltn. Rusmans	
Jēkabpils (Jakobstadt) apriņķī - pltn. Dzenītis	ap 120 vīru
Bauskā un Bauskas apriņķī (Bausk) - pltn. Druvaskalns	ap 40 vīru
Jelgavā un Jelgavas apriņķī (Mitau) - plkv. Apsītis	ap 500 vīru
Liepājā un Liepājas apriņķī (Libau), ieslēdzot arī Aizputes apriņķi (Hasenpoth) - pltn. Griķis	ap 500 vīru

Talsos un Talsu apriņķī - pltn. Vēvers	
Ludzā un Ludzas apriņķī - kpt. Saulītis	
Tukumā (<i>Tuckum</i>) un Tukuma apriņķī -	
kpt. Saharans	ap 400 vīru
Kuldīgas apriņķī (<i>Goldingen</i>)	ap 130 vīru
Ventspilī (<i>Windau</i>) un Ventspils apriņķī -	
pltn. Lobe	ap 200 vīru
	[..]
Rīgas apriņķī - kopā	ap 700 vīru
Pavisam	ap 6000 vīru

Piezīme: komandpunkti ir iezīmēti pievienotajā kartē.

Pašaisardzības vienību darbību raksturo šādi līdz šim saņemtie dati:

Sagūstīti	- 1540 sarkanarmieši,
Krituši	- 805 sarkanarmieši,
Pašu zaudējumi	- 12 virsnieki,
	91 instruktors
	un aizsargs.

Gūstekņi ir nodoti garām ejošām vācu karaspēka vienībām vai tuvākajām komandantūrām.

Vairākās vietās notika cīņas, no kurām dažas te aprakstītas:

1. 4. jūlijā tīrīšanas akcijā Limbažos (*Lemsal*) boļševiku pusē - 120 kritušu.
Mūsu zaudējumi - 5 virsnieki, 11 instruktoru un aizsargu.
2. 5. jūlijā pie Olaines (*Olai*) - 270 sagūstītu un 70 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 1 virsnieks, 11 instruktoru un aizsargu.
3. Cēsu (*Wenden*) apriņķī - 200 sagūstītu un 70 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 1 virsnieks, 8 instruktoru un aizsargi.

4. Valmieras (Wolmar) apriņķī - 60 sagūstītu un 40 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 9 instruktori un aizsargi.
5. Rīgas apriņķī - 350 sagūstītu un 180 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 2 virsnieki, 14 instruktoru un aizsargu.
6. Jelgavas (Mitau) apriņķī - 200 sagūstītu un ap 70 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 1 virsnieks un 6 instruktori un aizsargi.
7. Tukuma (Tuckum) apriņķī - ap 280 sagūstītu un 110 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 2 virsnieki un 9 instruktori un aizsargi.
8. Ventspils (Windau) apriņķī - 130 sagūstītu un ap 60 kritušu sarkanarmiešu.
Mūsu zaudējumi - 8 instruktori un aizsargi.

Rīgā 1941. g. 10. jūlijā.

(Paraksts): A. Plensners
Pulkvedis
Latviešu pašaizsardzības
vadonis

(Paraksts): V. Deglavs
Pulkvežleitnants
Štāba priekšnieks."

(Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - 1992. - Nr. 4.)

Nr. 43 Paziņojums par Audriņiem. 8.01.1942.

- ✗ Par ko tika sodīti iedzīvotāji?
- ✗ Vai sarkanarmiešu slēpšana liecina par noteiktām politiskām simpātijām?

1942. g. 8. janvārī

1. Pretēji vairākkārtējiem paziņojumiem, ka personas, kas piedalās pretvalstiskā darbā, bargi sodīs, un sevišķi bargi sodi sagaida tos, kas šādus elementus uzņem savos dzīvokļos vai saimniecībās, slēpj, sagādā tiem uzturu, ieročus un tādā kārtā neievēro vācu iestāžu uzaicinājumu - par šiem elementiem nekavējoties ziņot policijai, atsevišķi gadījumi pēdējā laikā man tomēr rādījuši, ka šos rīkojumus un uzaicinājumus neievēro.

2. Rēzeknes apriņķa Audriņu sādžas iedzīvotāji vairāk nekā gada ceturksni bija mitinājuši pie sevis sarkanarmiešus, slēpuši tos, devuši tiem ieročus un katrā iespējamā veidā palīdzējuši tiem viņu pretvalstiskajos centienos.

Cīņā pret šiem elementiem nošauti latviešu policijas darbinieki.

3. Tādēļ atmaksai par šiem pārkāpumiem esmu licis:

- a) Audriņu sādžu nolīdzināt ar zemi,
- b) Audriņu sādžas iedzīvotājus apcietināt un
- c) 30 Audriņu sādžas vīriešu kārtas iedzīvotājus 1942. g. 4. janvārī Rēzeknes tirgus laukumā atklāti nošaut.

4. Arī nākotnē es visādākiem līdzekļiem vērsīšos kā pret tām personām, kas iedomājas, ka var sabotēt pastāvošo kārtību, tā arī pret tām, kas šiem elementiem kaut kādā veidā palīdz.

Latvijas drošības policijas komandieris

Štrauks,

SS oberšturbānfīrers

(Tēvija. - 1942. - 8. janvārī. - Nr. 6.)

Nr. 44 Ģenerāļa J. Kureļa vēstule LCP priekšsēdim V. Tepferim.

- ✗ Ko šī vēstule liecina par situāciju Latvijā 1944. gada augustā?
- ✗ Ko mēģināja panākt vēstules autori?

Generālim T e p f e r a Kungam

Kā zināms, Latvijas mežos un laukos alēpjās lielāks skaits tādu karavīru, kas kaujās nokļūduši, vai dezertējuši no savām vienībām. Frontes kustību laikā var rasties apstākļi, kas karavīrs nevar vairs atrast savu vienību un pilnīgi pret savu gribu noķēvē ierašanās laiku karaspēka daļā, tādējādi kļūstot par desertieri.

Vai izklīdušas vienības karievi, kas no kaujas atiedams, pārstaigājot savu dzimto pagastu pirmkārt cenšas nogādāt savu atstāto ģimeni drošībā un tikai tad meklē sakarus ar armijas vienībām, mēs varam nicināt kā desertierus? Protams, nav viegli atgriezties savā daļā un panest līdzcīnītāju pelnītu vai nepelnītu nicināšanu. Kā novērojumi rāda, lielākā daļa šādu karavīru nav zuduši savai tautai, t. i. nav zaudējuši cīņas gūru pret boļševiku ordām, kas pasta mūsu laukus un pilsētas. Viņi cīnītos vēl ar lielāku niknumu kā cīnījušies, bet tikai ja tos iesaistītu citā vienībā, tādējādi dodot iespēju izbēgt no līdzbiedru nievas. Mūsu tautas, mūsu zemes interesēs ir iesaistīt arī šos cilvēkus aktīvā aizsardzībā, kas būtu panākama ar to, ka visus nokļūdušos karavīrus uzaicinātu pieteikties tuvākā latviešu karaspēka daļē.

Ja augšminētā iespēja nokļūdušiem karavīriem tiks liegta, tad sagaidāms, ka daudzi vispār neatgriezīsies karaspēka daļēs un kā aktīvi cīnītāji pret boļševikiem savai tautai būs zuduši.

Lūdzu Jūs neatteikties ierosināt latviešu vienību štābos izstrādāt noteikumus vai dot atļauju rezolūcijas veidā, savākt šādu karavīrus pie aizsargu štābiem, saformēt viņus atsevišķās vienībās un šīs vienības nosūtīt tuvākās aktīvās karaspēka daļās rīcībā kā papildinājumu. Še, kara apstākļos, nebūtu tik ļoti svarīga forma, bet gan patiesā būtība.

Štāba priekšnieks

J. Kureļš
Eurelijs
Ģenerālis.

K. Upelnieks
Kapteinis.

Ģenerāļa J. Kureļa un viņa štāba priekšnieka K. Upelnieka 1944. gada 17. augusta iesniegums LCP priekšsēdim ģenerālim V. Tepferim par latviešu karavīriem.

(Latvijas Centrālā Padome – LCP.
Latvijas nacionālā pretestības kustība.
1943–1945. –
Upsala. – 1995.)

Nacistiskās Vācijas plāni Baltijā

"Baigais gads" izgausināja jebkuras ilūzijas par PSRS nolūkiem Latvijā. Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju vācu karaspēka iebrukumu uztvēra kā atbrīvošanu no komunistiskās varas. Nežēlīgais padomju režīms bija panācis to, ka Latvijas iedzīvotāji sagaidīja vācu armiju ar cerībām, turpretim Rietumeiropā vāciešus uzskatīja par iekarotājiem.

Nošauto un bez vēsts pazudušo piederīgie meklē savus tuviniekus starp liķiem Centrālcietuma pagalmā.

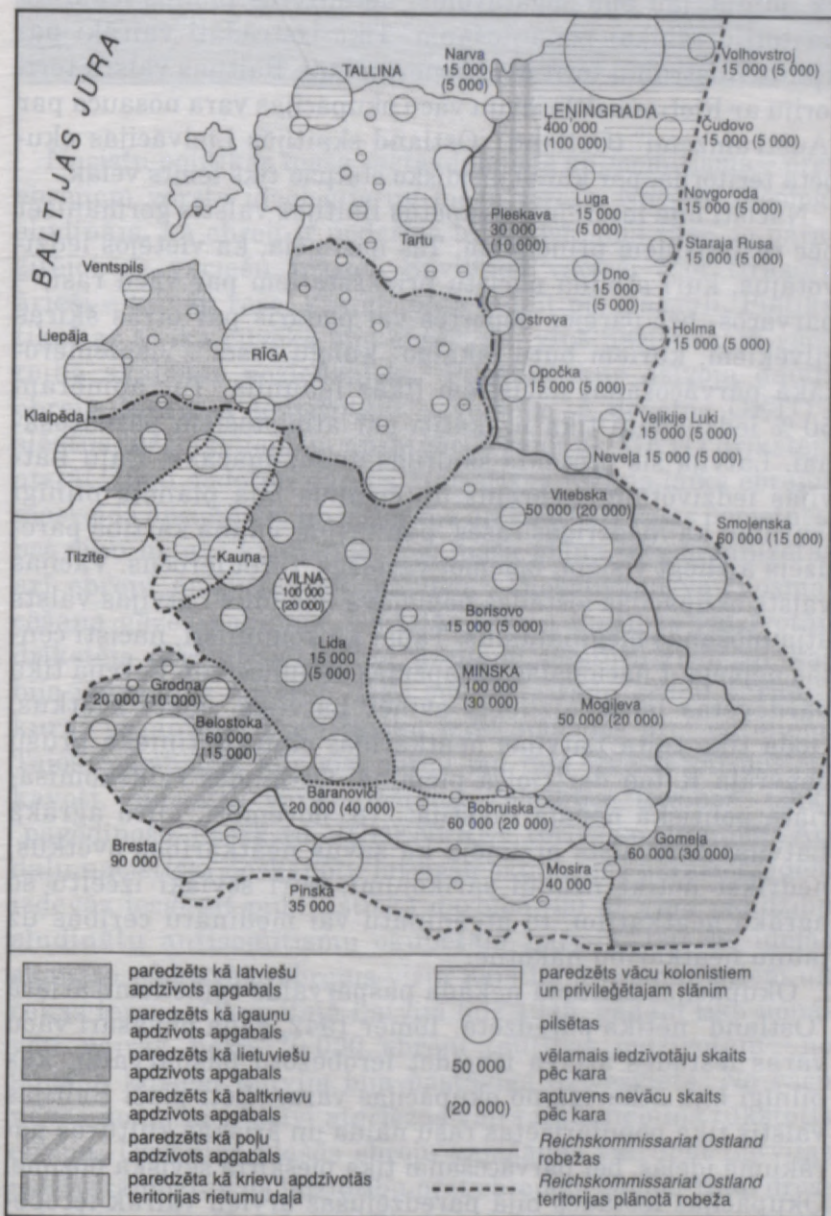
Vācu uzbrukums pārsteidza PSRS vēl pilnībā nesagatavotu. Padomju karaspēka daļas no Latvijas neorganizēti atkāpās. Nopietnu pretestību Padomju karaspēks izrādīja tikai dažās vietās, tomēr čekas terors turpinājās līdz pēdējam brīdim. Vēl 1941. gada 26. jūnijā uz soda noietnēm Krievijā tika izvesti 3100 politiešlodziņi. Tos, kuri tika arestēti jau pēc kara sākuma, čekas darbinieki nošāva. To redzot,

Vācijas armijas iebrukums Padomju Savienībā un latviešu vienību aizstāvēšanās kaujas Sarkanās armijas rindās.

aktivizējās tautas pretestība. Organizējās latviešu paš aizsardzības spēki, kuri sastāvēja no bijušajiem aizsargiem un Latvijas armijas militārpersonām un citām civilpersonām. Viņi centās aizsargāt iedzīvotājus no padomju aktivistu un militāro grupējumu izrēķināšanās atkāpjoties. Šajās cīņās tika nogalināti apmēram 6000 komunistiskās partijas un padomju aktivistu. Padomju karaspēkam atkāpjoties, notika arī savstarpēja rēķinu kārtošana iedzīvotāju starpā par iepriekšnodarītajām pārestībām.

Vācu okupācijas vara ātri izgaisināja cerības, ka Latvija atkal kļūs par brīvu valsti. Vācu okupācijas iestādes padomju okupācijas laikā atņemtos īpašumus neatdeva bijušajiem īpašniekiem, bet paturēja kā kara laupījumu. Tikai 1943. gadā, kad Vācijas armijas stāvoklis frontē sāka pasliktināties, mainījās okupācijas politika. Daļu īpašumu atdeva bijušajiem īpašniekiem.

Slepenais Austrumzemes izveidošanas plāns.

Nacistiskā Vācija, uzsākot karu pret PSRS 1941. gada 22. jūnijā, jau bija sagatavojusi detalizētus plānus iekaroto teritoriju tālākai izmantošanai. Tika izstrādāti vairāki pakļauto Austrumu teritoriju ģenerālplāni. Baltijas valstu teritoriju ar Rietumbaltkrieviju vācu okupācijas vara nosauca par "Austrumzemi" (Ostland). Ostland skaitījās Lielvācijas okupēta teritorija, par kuras juridisko statusu tiks lemts vēlāk.

Nacisti bija iecerējuši okupētās Baltijas valstis ģermanizēt pēc rasistiskiem principiem. Tas nozīmēja, ka vietējos iedzīvotājus, kuri atbilda nacistu priekšstatiem par vācu rasi, – pārvācos, bet pārējos deportēs vai padarīs par otrās šķiras cilvēkiem, kuriem būtu jākalpo "kungu rasei". Vispiemērotākā pārvācošanai nacistiem likās Igaunija. Tur apmēram 50 % iedzīvotāju tika uzskatīti par atbilstošiem pārvācošanai. Latvijā šis procents skaitījās daudz mazāks. Daļu Latvijas iedzīvotāju – ebrejus un čigānus bija plānots pilnīgi iznīcināt kā "nederīgas rases" pārstāvjus. Jaunā kārtība paredzēja aizliegt visiem, izņemot vāciešus, turēt ieročus. Vācijas valsts okupācijas iestādes nepieļāva nekādus Latvijas valsts atjaunošanas mēģinājumus. Tāpat kā komunisti, nacisti centās nepieļaut nacionālās pašapziņas atjaunošanu. Latvijā tika pārdēvētas ielas, aizliegts svinēt Latvijas valsts svētkus. Godā tika celta Latvijas neatkarības cīņu pretinieka prūšu ģenerāļa R. fon der Golca piemiņa. Ostlandes reihskomisariāta politiskā nodaļa rakstīja: "18. novembrī, kuru agrākā Latvijas brīvvalsts atzīmēja kā savus neatkarības svētkus, nedrīkst notikt nekādi sarīkojumi, kuri sevišķi izceltu šo agrāko neatkarību, to atgādinātu vai modinātu cerības uz jaunu neatkarību nākotnē."

Okupācijas sākumā nekāda pašpārvalde reihskomisariātā "Ostland" netika paredzēta. Tomēr 1942. gada pavasarī vācu varas iestādes atļāva izveidot ierobežotu pašpārvaldi, kas pilnīgi bija atkarīga no okupācijas varas. Ļoti plaši Baltijas valstīs tika popularizētas rasu naida un āriskās kultūras pārkuma idejas, bet pārvācošanai tika piešķirta sevišķa nozīme. Okupācijas iestādes bija paredzējušas arvien vairāk ierobežot izdevumus vietējās valodās, un, tāpat kā padomju laikos, parādījās aizliegto grāmatu saraksti.

Genocīds pret ebrejiem

Nacistu politikas īpaša sastāvdaļa bija antisemitisms – pret ebrejiem vērsta ideoloģija un masu terors. Nacistu ideologi sludināja, ka ebreji ir nederīga un iznīcināma rase, jo parazitējot uz vāciešu rēķina. Savukārt vācieši esot tīrasīņu ārieši – kungu rase, kas aicināta valdīt pār pasauli. Pietika tikai ar to, ka cilvēks bija ebrejs, lai viņš nacistiskajā vācu reihā skaitītos noziedznieks. Pilsētās, kur dzīvoja daudz ebreju tautības iedzīvotāju, izveidoja tā dēvētos GETO – slēgtus, dzeloņstieplēm apsargātus rajonus. GETO drīkstēja atstāt, tikai dodoties darbos. Nacistiskā režīma laikā ebrejus masveidā apcietināja un ieslodzīja arī koncentrācijas nometnēs, bet viņu mantu konfiscēja. Pēc īpaša plāna tika organizētas arī ebreju masveida slepkavības – nošaušana vai nosmacēšana gāzes kamerās. Uz ielas ebreju tautības iedzīvotāji drīkstēja parādīties tikai ar dzeltenu sešstūru zvaigzni, kas bija jāuzšuj uz apģērba. Tika veicināta tādu grupu darbība, kuras organizēja prettiesisku izrēķināšanos pret ebrejiem. Tajos apgabalos, kur visi ebreji jau bija izvesti vai noslepkavoti, nacistu varas iestādes piešķīra tiesības izlikt "pagodinošo" uzrakstu "JUDENFREI" (brīvs no ebrejiem). Arī daļu nacistiski noskaņotu latviešu okupācijas varasiestādēm izdevās iesaistīt publicistiskā darbībā, lai ar viņu palīdzību sludinātu antisemitismu okupētajā Latvijā. Lai šīs idejas skanētu efektīvāk, ebrejus visur saistīja ar komunistiem un čekas teroru. Okupētajā Latvijā līdz 1945. gadam tika nonāvēti vairāk nekā 70 000 ebreju tautības iedzīvotāju no 90 000, kuriem Latvija bija pastāvīga dzīvesvieta. No vācu nāves nometnēm dzīvi atgriezās vairs tikai nepilns tūkstošis ebreju. Uzsāktās plašās ebreju vajāšanas vairumā Latvijas iedzīvotāju izraisīja līdzjūtību pret ebrejiem. Tomēr tikai drosmīgākie uzdrošinājās riskēt un slēpa ebreju ģimenes. Latviešu līdzpilsoņi izglāba dzīvību vairāk nekā 300 ebrejiem. Arī kristīgā baznīca centās palīdzēt nelaimīgajiem.

Ebreju iznīcināšanas vietas.

Okupācijas vara genocīdā pret ebrejiem, čigāniem, kā arī pret antinacistiski noskaņotiem civiliedzīvotājiem centās iesaistīt latviešus. No viņiem izveidoja vācu drošības dienesta SD palīdzības grupas, kurām bija jāveic akcijas pret sarkanajiem partizāniem un tā dēvētās "tīrīšanas" akcijas pret ebrejiem. Šajās vienībās iestājās cilvēki bez principiālas nostājas, kuriem bija vienalga, ar kuru diktatūru sadarboties. Viens no lielākajiem cilvēku slepkavām V. Arājs, kura vadītā nodaļa noslepkavoja ap 30 000 cilvēku, savulaik bija saņēmis diplomu kā padomju jurists un padomju varas laikā uzskatīja sevi par komunistu. SD nodaļas vērsās arī pret latviešiem. Par sadarbību ar sarkanajiem partizāniem SD specvienības nodedzināja Audriņu ciemu. Par masu slepkavu kļuva arī slavens Latvijas neatkarības laika lidotājs H. Cukurs.

Latvieši Vācijas un PSRS bruņotajos spēkos

Latvieši pašaizsardzības vienības jau bija izveidojuši, komunistiskā režīma piekritējiem atkāpjoties, bet vācieši tās izformēja. Pašaizsardzības vienību vietā tika izsludināta pieteikšanās brīvprātīgajos policijas bataljonos. 1941. gadā tika saformēti pirmie trīs bataljoni. 1942. gadā brīvprātības princips vairs netika ievērots. Tomēr vācu prese jauniesauktos latviešus turpināja saukt par brīvprātīgajiem, lai izvairītos no apsūdzībām, ka Vācija pārkāpj *Hāgas konvenciju*, kas aizliedz okupētas zemes pilsoņu iesaistīšanu karadienestā. 1941. gadā, kad naidis par komunistu nodarītajām pārestībām Latvijā vēl bija liels, pieteicās brīvprātīgie. Vēlākajos kara gados, kad vācu okupācijas vara parādīja, ka tā negrasās atdot padomju nacionalizētos īpašumus un atjaunot Latvijas neatkarību, brīvprātīgo skaits strauji saruka. Tādēļ vācieši sāka lietot piespiešanu, lai nokomplektētu policijas bataljonus. Vienu no pirmajiem trim bataljoniem jau kara sākumā nosūtīja uz Austrumu fronti dzelzceļa sargāšanai, kur to iesaistīja arī kaujās. Vācu okupācijas vara sāka organizēt arvien vairāk šādu bataljonu. Lai gan šos bataljonus sauca par policijas bataljoniem, patiesībā tie cīnījās arī frontē. Kad situācija Austrumu frontē Vācijai kļuva nelabvēlīga, okupācijas vara spieda latviešu pašpārvaldi piekrist latviešu leģiona formēšanai. Pašpārvalde pēc ilgas vilcināšanās piekrita, bet izvirzīja šādus noteikumus.

1. Latviešu tautai jādod noteikti cīņas mērķi, kā arī garantijas, ka latvieši tiešām cīnīsies par brīvu un neatkarīgu Latviju.

2. Nekavējoties jāpārtrauc nacionāli noskaņotu latviešu vajāšana, no apcietinājuma jāatbrīvo visi par nacionālu darbību arestētie un tiesas sodītie latvieši.

3. Agrākajiem īpašniekiem jāatdod visi lielinieku valdīšanas laikā nacionalizētie īpašumi.

4. Latvieši jāpielīdzina vāciešiem uztura, algas un tiesību ziņā.

Šos noteikumus vācu okupācijas vara pilnībā nekad netaisījās pildīt. **1943. gada 10. februārī** Ā. Hitlers parakstīja rīkojumu par Latviešu brīvprātīgo SS leģiona izveidošanu. Karaspēka lielumu un veidu pavēlēja pieskaņot rīcībā esošajam latviešu karavīru skaitam. "SS brīvprātīgo leģiona" nosaukuma dēļ latviešiem pēc Vācijas kapitulācijas angļu un amerikāņu gūstā neklājās viegli, jo SS vienības skaitījās uzticamākās Ā. Hitlera bruņotās vienības, kuras komplektēja no fanātiskiem nacistiem. Ļoti grūti nācās pārliecināt sabiedrotos, ka leģions nav brīvprātīgo formējums, bet mobilizēts un latviešiem nav nekāda sakara ar nacistu SS vienībām, kā tikai nosaukums. Iesaucot latviešu jauniešus

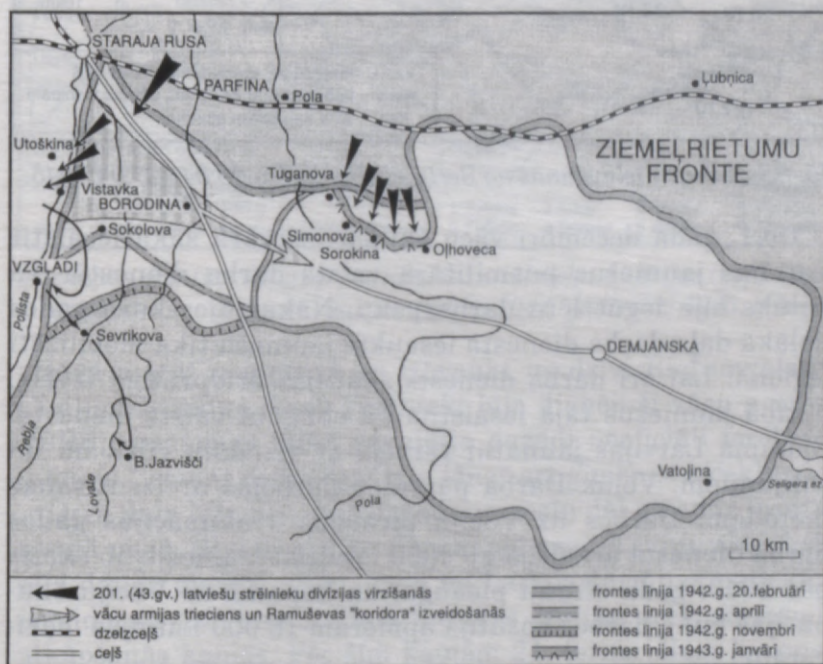
*Latviešu trieciengrupas karavīri pēc apbalvošanas
1944. gada 2. februārī.*

militārajā dienestā, viņiem bija paredzēts ļaut izvēlēties: dienēt leģionā, gaisa spēku izpalīgos, militārā darba vienībās vai policijas bataljonos. Arī no "brīvprātības" principa vācu iestādēm bija jāatsakās, jo latviešu brīvprātīgo skaits bija neliels. Tā kā trešā daļa no iesaukumam pakļautajiem lat-

viešiem izvairījās dienēt vācu karaspēkā, iesauktajiem vairs nedeva izvēles iespēju, bet norīkoja pēc vajadzības. Par Latviešu leģiona komandieri sākumā apstiprināja ģenerāli *R. Bangerski*. Vācu okupācijas vara tomēr neuzticējās

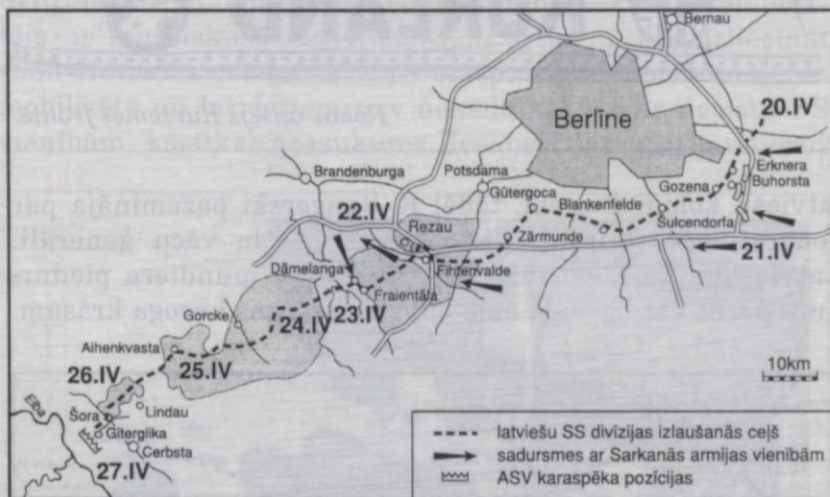

latviešu komandieriem, tādēļ *R. Bangerski* pazemināja par ģenerālinspektoru. Par komandieri iecēla vācu ģenerāli. Latviešiem kā atšķirības zīmi atļāva uz mundiera piedurknes nēsāt vairogveida emblēmu ar Latvijas karoga krāsām.

Sarkanās armijas 201. (43. gv.) latviešu strēlnieku divīzijas cīņas pret vācu armijas Demjanskas grupējumu.

Sākās leģionāru smagās cīņas Austrumu frontē. Vairums leģionāru domāja, ka viņi cīnās par brīvo Latviju, tādēļ karoja ļoti varonīgi un daudzi atdeva savas dzīvības. Ar leģionu savas cerības saistīja arī daļa demokrātiski noskaņotās latviešu sabiedrības. Vissīvākās kaujas abas leģiona kājnieku divīzijas izcīnīja Volhovas purvos, pie Mores, Jelgavas un Kurzemes aizstāvēšanā.

15. SS divīzijas izlaušanās no Berlīnes ielenkuma 20.04.–27.04.1945.

1941. gada decembrī vācu okupācijas vara sāka iesaistīt Latvijas jauniešus pusmilitārā valsts darba dienestā. Tā nolūks bija iegūt lētu darbaspēku. Nākamajos kara gados lielākā daļa darba dienestā iesaukto jauniešu tika mobilizēti leģionā. Lai arī darba dienests skaitījās brīvprātīga izvēle, būtībā jauniešus tajā iesaistīja kā obligātā valsts dienestā. Sākumā Latvijas jaunatni vervēja ar visādām viltībām un solījumiem. Vēlāk Darba pārvalde darbojās ar izsūtīšanas metodēm. Darbos uz Vāciju pirmajos 3 okupācijas gados darba dienestā aizsūtīja ap 4000 latviešu jauniešu. To skaits pēc 1943. gada strauji pieauga, un kopumā uz Vāciju okupācijas laikā darbos nosūtīja apmēram 16 000 Latvijas iedzīvotāju.

Leģionā bez divām divīzijām bija arī citas mazākas karaspēka daļas un palīgvienības, pat neliela aviācijas eskadriļa.

Kara noslēgumā abu divīziju likteņi atšķīrās. 19. SS divīzija pēc varonīgām cīņām Kurzemes frontē un Vācijas kapitulācijas nonāca Sarkanās armijas gūstā. Leģionārus izsūtīja uz Tālajiem Austrumiem. Tur vairākus gadus viņi tika turēti pusbadā gūstekņu nometnēs. Kurzemē atradās arī dažas 15. SS divīzijas daļas, bet 15. SS divīzijas kodols kara beigas sagaidīja Vācijā, kur padevās Rietumu sabiedroto spēkiem. Sākumā leģionāriem sabiedroto gūstekņu nometnēs klājās grūti, uzraugi uzskatīja viņus par SS specvienību vīriem. Vēlāk, pēc situācijas noskaidrošanās, leģionāriem pamazām

Sarkanās armijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas (kopš 1944. gada jūnija – korpusa) kaujas ceļš no 1944. gada līdz 1945. gadam.

atļāva atstāt nometnes un izbraukt uz dzīvi Rietumvalstīs. Civiliedzīvotājus, kuru radnieki bija dienējuši vācu armijā, PSRS okupācijas laikā sagaidīja dažādi neoficiāli ierobežojumi, jo "leģionāra zīmogs" bija jānes arī ģimenes locekļiem.

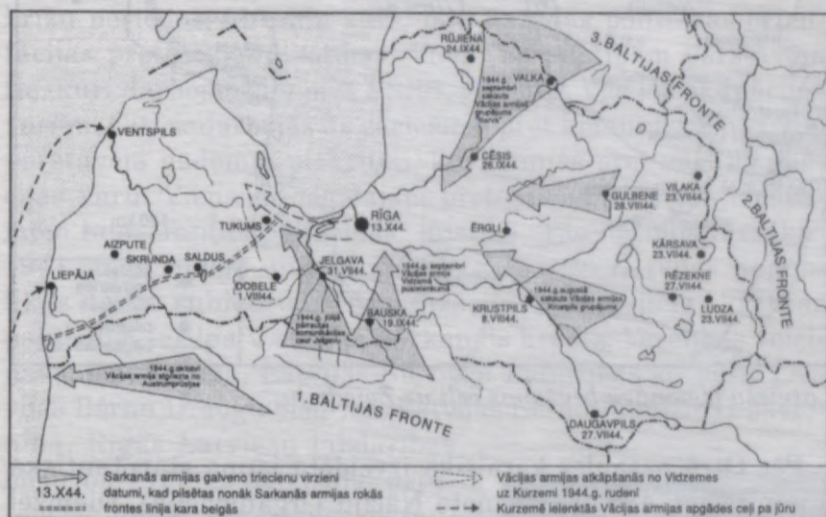
Otra daļa latviešu, kas dažādu iemeslu dēļ atradās frontes otrajā pusē, tika iesaistīta Sarkanajā armijā. Viņu skaitliski bija daudz mazāk. 1940. gadā no Latvijas armijas paliekām izveidotais 24. teritoriālais korpuss cīnījās pret vāciešiem atkāpšanās kaujās. Pēc šīm kaujām 24. teritoriālajā korpusā bija palikuši aptuveni 3000 karavīri, kuru skaitu vēlāk papildināja ar jaunosauktajiem. Vēlāk no latviešu karavīriem tika

izveidota divīzija, kurai 1942. gadā par varonību piešķīra 43. gvardes divīzijas nosaukumu. Arī J. Staļins neuzticējās nacionālajām vienībām, tādēļ latviešu karavīrus sūtīja uz smagākajiem frontes sektoriem. Jau pirmajos kara gados krita ap 26 000 latviešu kareivju. Nacionālo vienību papildināja ar citu tautību karavīriem. Divīzijas komandieris J. Veikins Latvijas kompartijas sekretāram J. Kalnbērziņam rakstīja, ka divīzija strauji tiek pārkrievota un daudzi ir aizmirsuši, ka 43. gvardes divīzija ir latviešu divīzija. 1944. gadā, kad saformēja arī otru divīziju, tika izveidots latviešu strēlnieku korpuss, kurš jūlijā sāka cīņās Latvijas teritorijā. Cīņās Kurzemē abās karotāju pusēs sastapās latviešu karavīri. Tas bija traģiskākais posms tautas vēsturē, kad svešu varu iesauktie latviešu karavīri tika nolikti cīņā viens pret otru.

Kara noslēgums un PSRS okupācijas atjaunošana

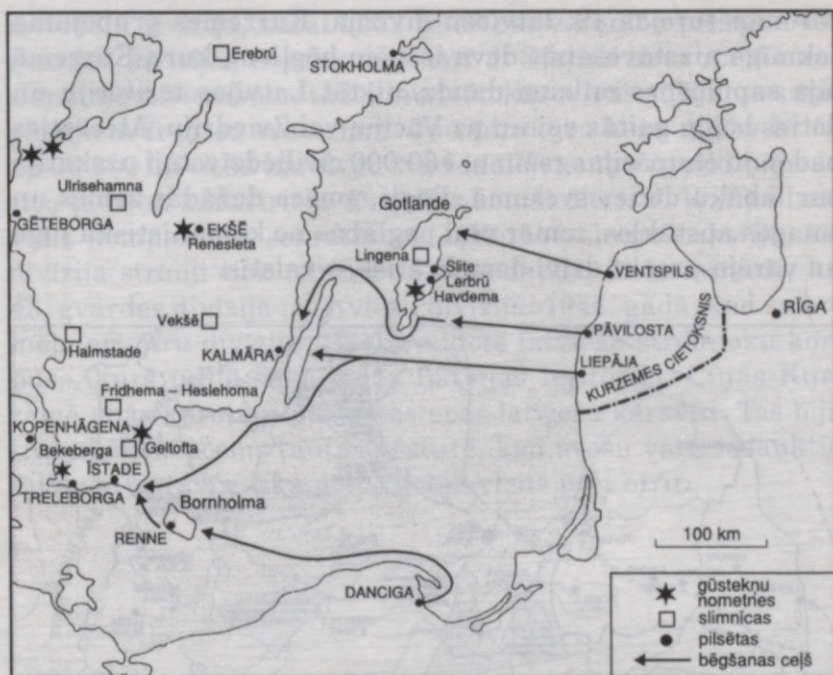
1944. gada jūnijā, kad sabiedrotie Rietumos atklāja otro fronti, PSRS armija sāka strauji tuvoties Latvijas robežām. Pagāja nepilni divi mēneši, un padomju karaspēks pārgāja Latvijas robežu. **1944. gada vasaras vidū** Latgalē ienāca pirmās Sarkanās armijas daļas. Zemgalē padomju karaspēks ienāca no Šauļu puses, ieņēma Jelgavu, tad uz īsu laiku izlauzās pat līdz Rīgas līcim. Līdzās vāciešiem Latvijas teritorijā cīnījās arī abas leģiona divīzijas. 13. oktobrī vācieši atstāja Rīgu. Fronte līdz pat kara beigām nostabilizējās Kurzemē, kur aplenkumā cīnījās 32 vācu un viena (19.) latviešu divīzija. Kurzemes grupējums noturējās līdz pat kara beigām pret milzīgu padomju karaspēka pārspēku. Pēckara literatūrā tas ieguva nosaukumu "Kurzemes cietoksnis", jo padevās tikai nākamajā dienā pēc Vācijas kapitulācijas. Sevišķi

varonīgi turējās 19. latviešu divīzija. Kurzemes grupējuma sekmīgā aizstāvēšanās deva iespēju bēgļiem, kuru Kurzemē bija sapulcējies milzum daudz, atstāt Latvijas teritoriju un doties bēgļu gaitās vai nu uz Vāciju, vai Zviedriju. Atceroties padomju okupācijas režīmu, 160 000 civiliedzīvotāji uzskatīja par labāku doties svešumā. Bēgļi nonāca dažādās zemēs un smagos apstākļos, tomēr viņi paglābās no komunistiskā jūga un varēja uzsākt dzīvi demokrātiskās valstīs.

Cīņas Otrā pasaules kara beigās Latvijas teritorijā.

Kara rezultātā Latvija no jauna nonāca padomju okupācijas jūgā. Komunistiskais režīms ar padomju karaspēka palīdzību nostiprinājās arī lielā daļā Eiropas valstu. Galvenokārt tās bija zemes, kurās iegāja PSRS bruņotie spēki. Atbrīvojot vācu okupētās valstis, PSRS uzspieda Austrumeiropai savu ieliekteņu komunistiskos režīmus. 1945. gada Potsdamas konferencē J. Staļins panāca sabiedroto piekrišanu jaunajai pēckara Eiropas kārtībai. Vācija palika sadalīta divās daļās. Vācu reihā vietā pusē Eiropas pēc kara valdīja komunistisks režīms, kuru balstīja Maskavas līderi. PSRS ietekme bija milzīgi pieaugusi salīdzinājumā ar pirmskara periodu. Tikai pēc 50 gadiem, kad sabruka PSRS, izira arī komunistiskie režīmi Austrumeiropā un Centrāleiropā.

Latviešu leģionāru bēgšanas ceļi uz Zviedriju.

Pēc Otrā pasaules kara tika izveidota jauna starptautiska organizācija ANO (Apvienoto Nāciju Organizācija). Diemžēl Latvija ANO varēja iestāties tikai pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. Tad arī beidzās PSRS okupācijas laiks.

Pretestības kustība

Pretestības kustībai pret okupācijas varām Latvijā jāizšķir gan legālas, gan nelegālas formas. Kā jau lielu sabiedrības krīžu periodos, ko rada karš, bija dažādas politiskas orientācijas pretestības kustības. Vienu no kustībām pārstāvēja tie, kuri darbojās gan pret PSRS, gan pret Vācijas okupācijas varām. Citi sadarbojās ar vāciešiem pret komunistiem. Trešo pārstāvēja padomju piekritēji, kuri cīnījās pret vācu okupācijas varu. Viena no legālajām pretestības kustības izpausmēm bija "Tautas palīdzības" kustība. Tās darbība aizsākās 1941. gada rudenī un tika izveidota no sešu Latvijas Republikas laika sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem. "Tautas palīdzībā" ietilpa: Latvijas Sarkanais krusts, Veselības veicināšanas biedrība, Latvijas Sieviešu Palīdzības korpuss, Latvijas Bērnu Draugu biedrība, Latvijas Bērnu Palīdzības savienība, Rīgas Latviešu labdarības biedrība. "Tautas palīdzība" uzturēja slimnīcas, sanatorijas, bērnu dārzus, bērnu vasaras kolonijas, kā arī sniedza materiālus pabalstus komunistu terorā cietušajām ģimenēm.

Nelegālā pretestības kustība sākās jau padomju okupācijas laikā. Viena no pirmajām izveidojās *Latviešu Nacionālistu savienība* un *Virsnieku apvienība*. Latvijā pastāvēja arī nelielas pretestības grupas aizsargu, studentu un skolu jaunatnes vidū. 1943. gadā nodibinājās **Latvijas Centrālā padome**. Šīs organizācijas mērķis bija sekmēt Latvijas Republikas atjaunošanu. LCP cerēja uz demokrātisko Rie-

Konstantīns Čakste

tumvalstu atbalstu. Kaut arī sakari ar Rietumiem tika nodibināti, Rietumvalstis nevēlējās aizskart savu sabiedrotā PSRS intereses. Tādēļ Baltijas valstu jautājumu Rietumvalstis ignorēja. Centrālās padomes kodolu veidoja četru Latvijas Saeimas partiju pārstāvji. Iniciators bija pirmā Latvijas prezidenta J. Čakstes dēls *Konstantīns Čakste*. LCP dalībniekus vācu okupācijas vara izsekoja un apcietināja. Pretestības kustības organizatori tika ieslodzīti gan Salaspilī, gan dažādās koncentrācijas nometnēs Vācijā.

Latvijas sarkano partizānu brigādes izlūki 1943. gada rudenī.

Pagrīdes kustība pret vācu okupācijas jūgu okupētajā Latvijā sākumā nepastāvēja, jo vāciešus sagaidīja kā atbrīvotājus. Pēc tam kad iedzīvotāji vīlās arī vācu okupācijas varā, kura negrasījās atjaunot Latvijas valsti, sākās pagrīdes kustība. Kad Austrumu frontē vācu armija sāka ciest neveiksmes, aktivizējās komunistiski orientētas pretvācu grupas. Tās organizēja padomju aģenti, kurus PSRS speciālie dienesti sāka iesūtīt vācu aizmugurē. Pāri fronteī Maskava iesūtīja veselas diversiju grupas, lai grautu vācu aizmuguri. Latvijā šīs grupas ienāca no Baltkrievijas partizānu apgaba-

liem. Partizānu taktika bija pēkšņi uzbrukumi vācu aizmugures spēkiem, pārvaldes iestādēm, transportam un tiltiem. Pagrīdes grupas pilsētās izlūkoja, vāca informāciju un izplatīja pret vācu okupācijas varu vērstas skrejlapas. Nacionāli noskaņotās pagrīdes grupas nekādus militāros spēkus pret krievu un vācu armijām neorganizēja. Izņēmums bija 1944. gadā sākusies *kureliešu kustība*, kas bija vērsta gan pret Sarkanarmiju, gan pret vāciešiem. Kureliešu vadītājs skaitījās bijušais Latvijas armijas ģenerālis *Jānis Kurelis*, bet galvenā loma organizācijas vadībā bija bijušajam Rīgas policijas virsniekam *Kristapam Upelniekam*. Vācu virspavēlniecība bija pārliecināta, ka kurelieši cīnīsies pret Sarkanarmiju, tomēr, kad kļuva skaidri kureliešu patiesie mērķi, vācu militārā policija uzbruka kureliešu nometnēm Kurzemes mežos un tos sakāva. Septiņus no sagūstītajiem kureliešu vadītājiem vācieši sodīja ar nāvessodu, bet pārējos kureliešus ieslodzīja koncentrācijas nometnēs.

Noskaidro un secini!

1. Vai latviešu tauta pretojās okupācijas varām?
2. Kādi bija pretestības kustības izplatītākie veidi?
3. Kāda bija Latviešu Centrālās padomes loma?
4. Kas bija kurelieši?

IV NODAĻA

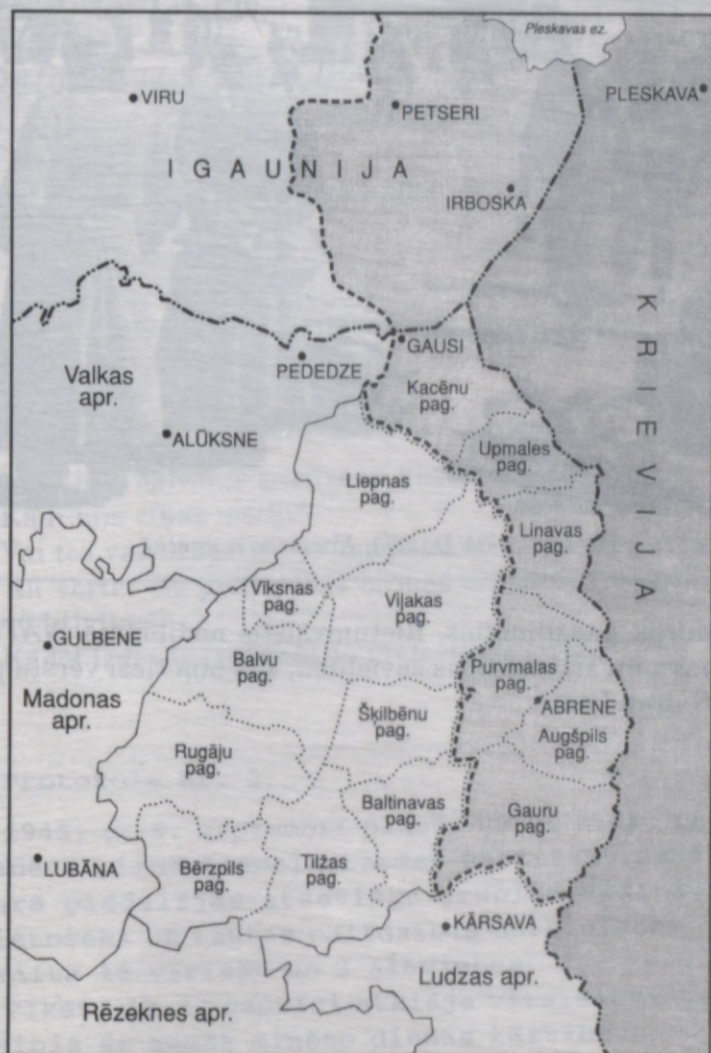
PSRS KUNDZĪBA LATVIJĀ

Latvija pēc Otrā pasaules kara

1945. gada 8. maijā nacistiskā Vācija kapitulēja un vācu karaspēks padevās uzvarētāju armijām. Līdz ar aplenkto vācu grupējumu Kurzemē gūstā nonāca arī latviešu karavīri, galvenokārt no 19. SS divīzijas. Leģionāriem sākās grūti gadi padomju gūstekņu nometnēs. Tikmēr uzvarētājlielvalstis lēma par pēckara pasaules likteni. Sarunas par Eiropas sadalījumu bija sākušās jau 1943. gada *Teherānas konferencē*. Lielvalstu vadītāju apspriedēs J. Staļins panāca savu gribu, un gandrīz visās zemēs, kur bija iegājis krievu karaspēks, nodibinājās komunistiski režīmi. PSRS autoritāte pasaulē pēc Otrā pasaules kara bija cēlusies. Tādēļ Baltijas valstu jautājums pat netika īpaši apspriests, lai gan tās palika inkorporētas PSRS sastāvā. Krievija, pat nesagaidījusi kara beigas, sāka pārkārtot Latviju. 1944. gadā no Latvijas teritorijas tika atdalīta liela daļa *Abrenes apriņķa* un administratīvi iekļauta Krievijas PFSR sastāvā. Abrene tika pārdēvēta par Pitalovu. Oficiāli ar savu lēmumu Krievijai to atdeva "Padomju Latvijas Augstākās padomes prezidijs". Arī Igaunijai tika atņemtas teritorijas pie Austrumu robežas. Šie akti gan tolaik bija tīri formāli, jo visas Baltijas valstis atradās PSRS sastāvā.

Tā latviešu bēgļu daļa, kura ārzemēs, galvenokārt sakautajā Vācijā, gaidīja kara beigas, lai atgrieztos mājās, bija spiesta meklēt jaunas mītnes zemes. Leģionāriem klājās ļoti grūti, jo viņus nepieņēma bēgļu nometnēs. Tos leģionārus, kuri bija patvērušies Zviedrijā, 1946. gadā Zviedrijas valdība izdeva PSRS. Attiecību pasliktināšanās starp PSRS un tās

bijušajiem Rietumu sabiedrotajiem glāba latviešu gūstekņus un bēgļus no izdošanas. Sliktās attiecības kļuva par iemeslu arī tam, ka daudzas Rietumvalstis neatzina Baltijas valstu

Abrene.

inkorporāciju PSRS par likumīgu. Sevišķi noteikta nostāja šajā jautājumā izveidojās ASV. Tur visu okupācijas laiku darbojās Latvijas Republikas vēstniecība. Konfliktam ar PSRS

Leģionāru gūstekņi gūstā Dānijā, Korseras nometnē.

vēl vairāk padziļinoties, Rietumvalstis nodibināja NATO – politisku un aizsardzības savienību, kas bija tieši vērstā pret PSRS draudiem.

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

Nacionālās pretestības kustība Latvijā

Nr. 45 Ziemeļkurzemes partizānu organizācijas dibināšanas sapulces protokols 9.09.1945.

Nr. 46 Partizānu štāba sarakste.

- ✗ Kādi bija galvenie partizānu kustības cēloņi?
- ✗ Kādi bija cīņas mērķi?
- ✗ Vai tos var uzskatīt par banditismu?
- ✗ Kā vērtēt šīs pretestības formas organizācijas pakāpi un efektivitāti?
- ✗ Kādēļ izdevās iznīcināt šo pretestības formu?

Protokols Nr. 1

1945. g. 9. septembrī plkst. 09.00 Zlēku pagastā sanāca pirmā Ziemeļkurzemes partizānu sanāksme, kurā piedalījās atsevišķu grupiņu vadītāji, to vietnieki un tautas palīdzības darbinieces - kopskaitā 18 vīriešu un 3 sievietes.

Plkst. 12.30 sapulci atklāja virsleitnants Ziedainis ar zemāk minēto dienas kārtību.

1) Ja krievu karaspēks paliek pa ziemu:

a) bunkuru būve,

b) tautas palīdz. darbs - pārtikas sagāde, medicīnas, naudas līdz., apģērbu un tehn. piederumu sagāde,

- c) atsevišķu partizānu izvietošana pa mājām,
- d) kurzemn., vidzemn. utt. grupu pārvietošana uz saviem apgabaliem.

2) Ja sākas karš starp Sabiedrotiem un Padomju Savienību.

3) Ja ierodas sabiedroto kontrole.

4) Dokumentu sagāde.

Pārrunājot partizānu uzdevumus, Padomju kara spēka pārziemošanas gadījumā galvenais saglabāt partizānu kaujas spējas un stiprumu.

Ievērojot Latvijas samērā bargo ziemu, jāizveido arī bunkuru sistēma (dzīvošanai, kā arī produktu sadabūšanai).

Pārrunās bunkurus nolēma celt 5-6 vīriem, skatoties pēc grupas, kā arī grupas pārmērīgi nesašaldot.

Materiālu piegādei jāizlieto pašiniciatīva. Tāpat no piedzīvojušiem partizāniem tika doti dažādi paskaidrojumi attiecībā uz to tehnisko un taktisko būves pusi.

1b) Šinī tautas palīdzības darbā nolēma pieaicināt katru īstu latvieti. Pārrunājot daudz un dažādas variācijas, šīs lietas vadību uzņēmās /M. Damanes/¹ jaunkundze tiešā sadarbībā ar vln. Ziedaini.

1c) Atkarībā no apstākļiem (saslimšanas utt.) var būt arī runa par atsevišķu partizānu novietošanu dzīvokļos, kūtsaugšās, slimnīcās utt.

1a) Ievērojot, ka daudzi kurzemnieki atrodas Vidzemē, un otrādi, būtu vēlams šos partizānus dabūt uz savu apvidu - ir labāki kā pārtikas piegādes ziņā, tā arī apvidus pazīšanas ziņā. Ziņas par šādiem partizāniem jāiesūta štābā, lai slēgtā grupā pa drošākiem ceļiem varētu tos nogādāt vēlamā vietā, saistot tūlīt pie turienes grupām.

2) Kara gadījumā starp Sabiedrotiem un Padomju Savienību partizāniem pēc iepriekš izstrādātā

¹ Dokumentā vārds un uzvārds nav nosaukti. Tie noskaidroti citur.

aizsardzības un uzbrukuma plāna jātraucē ienaidnieks, kavējot, postot un pārņemot viņa kara tehniku un dzīvo spēku. Šinī gadījumā partizānu darbībai jābūt stingri organizētai un aktīvai.

3) Sabiedroto karaspēku ierašanās gadījumā jābūt zināt viņu nostāja. Jābūt tāpat ļoti uzmanīgiem, lai aizkavētu nevēlamu elementu ieplūšanu, jābūt gataviem ar attiecīgiem amatvīriem saraksti. Tad valdības (7. maijā) kopā ar projektējamo valdību nosūtīt tālāk uz attiecīgo valsti.

4) Pārrunājot dokumentu jautājumu, radās visādas grūtības kā zīmogu, tā veidlapu sagādē, ko klātesošie cerēja noskaidrot uz nākošo sēdi.

(Latvijas Arhīvi. – 1994. – Nr. 1.)

Ziemeļkurzemes partizānu štābs

1945. g. 13. septembrī

Nr. 1

Apvidus partizānu komandierim

Sakarā ar paredzēto sanākumi 24. IX nosūtu projektēto dienas kārtību:

1. Iepriekšējās sanāksmes protokola nolasīšana un apstiprināšana.

2. Pagrīdes valdības formu izstrādāšana saziņā ar citiem apvidiem.

3. Grupiņu apvienošana taktiskām operācijām zem vienas vadības (3-4 grupiņas).

4. Stūraštampu un zīmogu projekti un izgatavošanas iespējas.

Dienas kārtību varēs papildināt sanāksmes sākumā.

Uz minēto sanākumi grupiņas iesniedz precīzi savas atrašanās vietas un sniedz ziņas par krievu atrašanās vietām un stiprumu. Minētās ziņas štābam nepieciešamas kopēju aizsardzības vai uzbrukuma plānu izstrādāšanai un vajadzības gadījumā minētos plānus realizējot. Tāpat grupiņas sastāda sarakstus – minimālos, par nepieciešamo amatūru.

Pašreiz var dabūt miltus un sāli. Grupas ziņo, kur tām var piegādāt minētos produktus, vai labāki, ja grupa pati gādā savu transporta līdzekli un produktu saņemšanai dabū izsniegšanai atļauju no štāba.

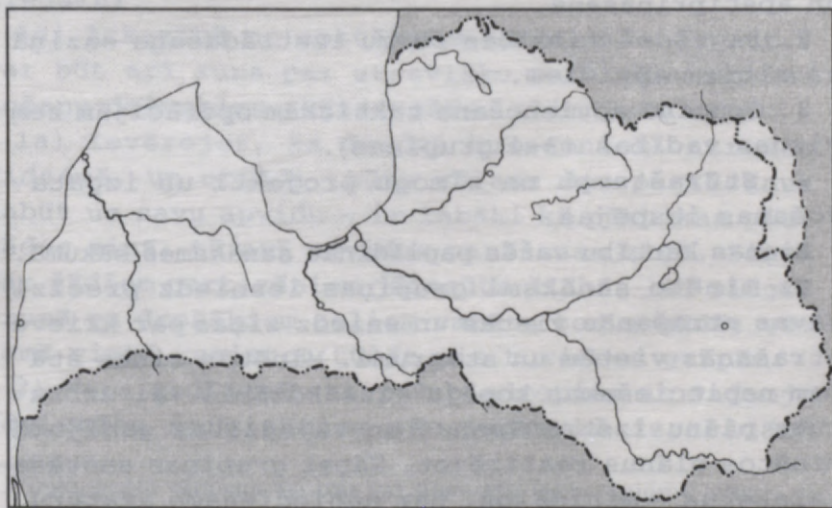
Papildus vēlams uzzināt arī miliču atrašanās vietas un to darbību. Ventspilī Akmeņu iela no miličiem likvidēta. Vecie sakarnieki zin manu atrašanās vietu.

Komandieris vlt. n. M. Ziedainis
Štāba priekšnieks ltn. A. Zutis

(Latvijas Arhivi. – 1994. – Nr. 1.)

Nr. 47 LPSR Valsts Drošības ministrijas slepens dienesta ziņojums Ministru Padomes priekšsēdētājam V. Lācim.

- ✗ Kādus secinājumus no šī ziņojuma var izdarīt par pretestības kustību?
- ✗ Vai varēja notikt aprakstā minētie terora gadījumi arī pret iedzīvotājiem?
- ✗ Atzīmē kontūrkartē pretestības kustības vietas, darbojušās vienības un darbības aktivitātes apjomu pēc VDK datiem!

Pilnīgi slepeni

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājam
biedram Lācim

Dienesta ziņojums

par rezultātiem, kas gūti cīņā pret bandītismu
Latvijas PSR līdz 1947. g. 1. martam

Pēc fašistiskās Vācijas sagrāves un kapitulācijas ievērojama daļa bijušo policistu, šurmanu, aizsargu, dažādu soda vienību dalībnieku un SS divīziju leģionāru, kas agrāk sadarbojās ar vāciešiem "Kurzemes katlā", izklīda pa republikas apriņķiem un pārgāja nelegālā stāvoklī, lai turpinātu bruņotu cīņu pret padomju varu.

Tajā pašā laikā vācu izlūkošanas orgāni graužošai darbībai un nacionālistiskās bandītiskās pagrīdes organizēšanai atstāja pirms Vācijas kapitulācijas izveidoto diversiju un terora organizāciju "SS Jagdverband Ostland" štāba priekšnieka SD hauptmaņa Jankava vadībā.

Šī kontrrevolucionārā pagrīde, kas sākotnēji darbojās nošķirti, organizējusies atsevišķās bandās un bandītiskās grupās, uzsāka aktīvu darbību, veicot terora aktus pret partijas un padomju aktīvistiem un padomju varai labvēlīgi noskaņotiem zemniekiem un šo darbību apvienojot ar laupīšanu. Šādu aktīvu bandu republikas teritorijā, galvenokārt Valkas, Viļakas, Daugavpils, Jēkabpils, Ilūkstes, Ludzas, Rēzeknes, Madonas un Cēsu apriņķī, 1945. gadā bija vairāk par trim simtiem.

1945. gada vidū un beigās atsevišķās republikas daļās - Latgalē, Vidzemē un Kurzemē - šīs izolēti cita no citas darbojošās bandas sāka apvienoties. Tā izveidojās nacionālistiskās bandītiskās pagrīdes vadošie centri.

Jau 1944. gada beigās buržuāziski nacionālistiskie elementi sīkās bandītiskās grupas un bēgulojošos nodevējus mēģināja apvienot cīņai pret padomju varu.

Latgalē inženieris Kempis izveidoja "Latvijas Nacionālās atbrīvošanas komiteju", kuru IeTK orgāni likvidēja 1945. gada sākumā.

Madonas apriņķī pēc bijušā Latvijas armijas virsnieka Kārļa Plauža iniciatīvas tika izveidota kontrrevolucionāra nacionālistiska organizācija "Pašaizsardzība", kura izvirzīja uzdevumu Valmieras, Valkas, Cēsu, Madonas un Rīgas apriņķa atsevišķās bandītiskās grupas apvienot aktīvai bruņotai cīņai pret padomju varu.

Pēc šīs organizācijas likvidēšanas 1945. gada aprīlī Vidzemē tika izveidots "Latvijas Nacionālo partizānu Ziemeļaustrumu Vidzemes organizācijas" jeb LNPO štābs, kuru vadīja bijušais vācu izlūk dienesta aģents agronoms Pēteris Supe - "Cinītis", bijušais SS

Nacionālie partizāni svin Līgo svētkus Dursupes pagastā.

leģiona leitnants un organizācijas "SS Jagdverband Ostland" dalībnieks Alfrēds Auseklis, bijušais aktīvais aizsargs jurists Pēteris Bukša un citi.

1945. gadā Latgalē no buržuāzisko nacionālistu, bijušo virsnieku, policistu un citu aktīvu pretpadomju elementu vidus izveidojās "Latvijas Tēvijas sargu (partizānu)

apvienība" jeb LTS(P)A, kuru vadīja bijušais ksendzs Antons Juhņevičs un kuras "prezidijā" ietilpa bijušais vācu armijas kaprālis Jānis Zelčāns, bijušais Latvijas armijas virsnieks Leons Krusts un bandītisko grupu vadoni Rudzāts, Blumbergs u. c.

Visas Latgalē darbojošās bandas un bandītiskās grupas LTS(P)A apvienoja divās bandītu divīzijās, kas bija organizētas pulkos, rotās un vados.

Pēc tam Madonas apriņķī tika noorganizēta trešā bandītu divīzija.

LTS(P)A prezidijs izstrādāja un pieņēma organizācijas statūtus un izdeva daudz dažādu direktīvu un materiālu cīņas organizēšanai pret padomju varu.

Kurzemē atstātie vācu organizācijas "SS Jagdverband Ostland" locekļi izveidoja "Latviešu Nacionālo partizānu apvienību" jeb LNPA, kuras štāba priekšgalā atradās bijušais vācu armijas leitnants Ēvalds Pakuls, organizācijas "SS Jagdverband Ostland" dalībnieks un vācu izlūks Vol-demārs Poļakovs, bijušais aizsargu organizācijas vadītājs Jānis Vanags un citi.

LNPA apvienojās 8 bandas un 13 bandītiskās grupas, kopskaitā līdz 400 cilvēkiem.

Minētās organizācijas un apvienības centās izveidot savstarpējos sakarus un apvienoties kopīgai darbībai. Taču LPSR IeM rīcībā patlaban nav materiālu, kas liecinātu, ka šiem mēģinājumiem būtu bijuši panākumi.

Izņēmums bija LTS(P)A un LNPA, kuras pirms šo organizāciju vadības likvidācijas nodibināja savstarpējus sakarus. LTS(P)A iecēla Supi par 4. bandītu divīzijas komandieri.

Pēc vadības likvidācijas sakari pārtrūka, un tos atjaunot bandītiskajai pagrīdei vairs neizdevās.

Bandītisma izplatību republikā pēc Vācijas kapitulācijas un aktivizējoties nacionālistiskajai pagrīdei, kas apvienoja un iesaistīja aktīvā cīņā pret padomju varu tos, kas nelegāli slēpjas, raksturo šādas ziņas:

1945. gadā tika reģistrēts 1081 bandītisma gadījums, tajā skaitā: 33 diversijas, 230 terora aktu, 186 uzbrukumi valsts iestādēm un uzņēmumiem, 154 slepkavības, 367 aplaupīšanas un 102 citi gadījumi. Bandīti nogalināja 635 un ievainoja 294 IeTK, VDTK, milicijas darbiniekus, IeTK karaspēka personālsastāva, iznīcinātāju bataljonu

kaujiniekus, padomju un partijas aktīva darbiniekus un citus pilsoņus.

Šajā laikā IeTK orgāni likvidēja 283 bandas un bandītiskās grupas, kopskaitā 4723 dalībniekus, to skaitā 157 bandu un bandītisko grupu vadoņus, no kuriem nogalināti 1098 un legalizēti 2417 cilvēki. Tika arestēti un notiesāti 985 aktīvi bandītu atbalstītāji.

Sagrauta un likvidēta: "Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība" - LTS(P)A, tās izveidotā 2. un 3. bandītu divīzija ar štābiem, Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils bandītu pulki un virkne organizācijas "SS Jagdverband Ostland" grupu.

Izņemti ieroči: 1246 ložmetēji, 1558 automāti, 19 065 šautenes, 913 pistoles, 4 mīnmetēji, 459 dažādas mīnas, 11 304 rokasgranātas un vairāk nekā 600 tūkst. patronu.

Arestēti un notiesāti 1944 vācu ielikteņi, atbalstītāji, policisti, izlūkošanas un pretizlūkošanas aģenti, kas atradušies nelegālā stāvoklī, 899 dezertieri un personas, kas izvairījušās no iesaukšanas Sarkanajā armijā, un 278 citi kontrrevolucionāri elementi. Tajā pašā laikā legalizēti 237 vācu ielikteņi un atbalstītāji, 2569 dezertieri un personas, kas izvairījušās no dienesta Sarkanajā armijā.

Tādējādi pavisam tika represēti 11 635 cilvēki.

Neraugoties uz 1945. gadā bandītiskajai nacionālistiskajai pagrīdei dotajiem operatīvajiem triecieniem un uz to, ka, salīdzinot ar 1945. gadu, 1946. gadā bandītisma gadījumi samazinājušies par 34 %, to skaits bija ievērojams un sasniedza 724 gadījumus: 11 diversijas, 185 terora akti, 96 uzbrukumi valsts iestādēm un uzņēmumiem, 70 slepkavības, 316 aplaupīšanas un 46 citi gadījumi.

Bandīti nogalināja 22 IeM, VDM un milicijas darbiniekus, 49 IeM karaspēka personālsastāva darbiniekus, 92 iznīcinātāju bataljonu kaujiniekus, 55 padomju un partijas aktīvistus un 177

citus pilsoņus, ievainoti 184 cilvēki, to skaitā 70 personas aplaupīšanu laikā.

1946. gadā IeM orgāni atklāja un likvidēja Latvijas Nacionālo partizānu Ziemeļaustrumu Vidzemes organizācijas - LNPO štābu, Latgalē - 1945. gadā sagrautās 2. bandītu divīzijas atliekas un Rēzeknes bandītu pulku, Kurzemē - Latvijas Nacionālo partizānu apvienības - LNP štābu un 286 bandas un bandītiskās grupas, kopskaitā 2196 cilvēkus.

To skaitā bija 31 nacionālistiskās pagrīdes vadītājs, 98 bandu un bandītisko grupu vadītāji. No viņiem 402 cilvēki tika nogalināti un 1002 legalizēti. 863 aktīvi bandītu atbalstītāji, 191 vācu ieliktenis un atbalstītājs, 77 Sarkanās armijas dezertieri un 109 citi pretpadomju elementi tika arestēti un notiesāti.

123 vācu ieliktenī un atbalstītāji, 512 dezertieri un personas, kas izvairījušās no iesaukšanas Sarkanajā armijā, 937 bijušie leģionāri, kas atradās nelegālā stāvoklī, tika legalizēti.

Atklātas un likvidētas 9 pretpadomju nacionālistiskas organizācijas, kuras bija izveidojuši bandītisko apvienību štābi, arestēti 164 cilvēki.

Izņemti ieroči: 171 ložmetējs, 803 automāti, 2162 šautenes, 697 pistoles, 1361 granāta, 132 mīnas un vairāk nekā 300 tūkst. patronu.

1946. gadā pavisam nogalināti, arestēti un legalizēti 5008 cilvēki. [...]

Ar aktīvu bruņotu cīņu pret padomju varu (diversijas, terors), ar padomju varas politisko un saimniecisko kampaņu izjaukšanu un sabotāžu un pretpadomju agitāciju, orientējoties galvenokārt uz ārvalstu, sākumā - Zviedrijas, pēc tam - Anglijas un ASV iejaukšanos un militāru palīdzību, nepārtraukti pareģojot šo valstu neizbēgamu konfliktu un karu ar PSRS, LTS(P)A, LNPO un LNPA savās programmās un uzrunās iedzīvotājiem izvirzīja politisku uzdevumu gāzt padomju varu un

atjaunot Latvijā Ulmaņa pārvaldes veida nacionāli buržuāzisku republiku.

Visas šīs programmatiskās nostādnes palika tukšu deklarāciju līmenī, un bandītiskās pagrīdes faktiskā darbība kopumā izvērtās par vietējo iedzīvotāju klaju aplaupīšanu nolūkā iegūt eksistences līdzekļus, par zvēriskā naidā veiktu vardarbību un padomju cilvēku, sirmgalvju, sieviešu un bērnu slepkavošanu no stūra. Tādējādi visi šie latviešu tautas "atbrīvotāji" pārvērtās par mežonīgu slepkavu, varmāku un laupītāju bandām.

1946. gadā 316 reizes aplaupīja vietējos iedzīvotājus, nogalināja 177, ievainoja 70 un aizveda 24 cilvēkus, kuri pazuda bez vēsts. [...]

Arestētais LNPA bandītu vienības vadītājs Alfrēds Auziņš ar rūdīta bandīta atklātu cinismu par to liecināja: "Kad mums kļuva skaidrs, ka zemnieki no mums novēršas un negrib vairs mums palīdzēt, mēs nolēmām organizēt tādu teroru un tādas laupīšanas, no kurām zemnieki nodrebētu. Izpildot šo lēmumu, mūsu banda laupīja un nogalināja vīriešus, sievietes, sirmgalvjus un bērnus. Mēs bijām nesaudzīgi, un mūsu rīcība bija tik nekaunīga, ka līdzīga cietsirdība nav iedomājama no cilvēka saprāta, vēl jo vairāk no sirdsapziņas un no morāles viedokļa." [...]

Pēc nacionālistiskās pagrīdes centru, apvienību un vairāku bandu sagraves darbojošos bandītu vienību vadoņi nolūkā saglabāt atlikušos bandītus 1946. gadā deva norādījumus savām grupām sadalīties sīkās vienībās un līdz īpašam rīkojumam slēpties mežos un mājās.

Sakarā ar tālākas cīņas perspektīvu trūkumu bandītisko grupu dalībniekos arvien vairāk nobriest doma par brīvprātīgu pieteikšanos un savas vainas atzīšanu, tāpēc bandu un bandītisko grupu vadoņi līdzās bandītu iebiedēšanai ar padomju varas represijām sākuši viņiem likt parakstīties par atteikšanos atstāt mežu un legalizēties, draudot ar iznīcināšanu tiem, kas solījumu laužīs.

Neraugoties uz šiem parakstiem un iebiedēšanu, IeM orgāni 1946. gadā legalizēja 32 bandītu vadotus, 969 bandītus, 123 vācu ielikteņus, 512 dezertierus un personas, kas izvairījušās no dienesta Sarkanajā armijā, un 938 pagrīdniekus – bijušos leģionārus, no kuriem pamatos sastāvēja bandītu vienības.

Noskaidrots, ka Kurzemē darbojošās bandītu vienības 1946. gada beigās savus dalībniekus sāka iesūtīt Rīgā, lai nogalinātu iedzīvotājus un laupītu, lai sagādātu līdzekļus nelegālajām bandītiskajām grupām un iegūtu viltotus dokumentus bandītiskās pagrīdes legalizācijai. [...]

Bandītiskās nacionālistiskās pagrīdes sekmiņu likvidāciju zināmā mērā apgrūtināja dažu vietējo partijas un padomju orgānu piesārņotība ar padomju varai naidīgiem cilvēkiem, kā arī dažu partijas un padomju orgānu vadītāju modrības zudums un bezrūpība.

Atklājās, ka virkne pagasta izpildu komiteju un ciema padomju

priekšsēdētāju un sekretāru ir bijušie aizsargi, vācu soda vienību dalībnieki, SS leģionāri, budži un personas, kam bandās ir tuvi radnieki, kuri aktīvi palīdzējuši bandītiem, vienlaikus kaitējot vietējo padomju orgānu darbam.

Tā Daugavpils apriņķa Rudzātu pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs – bijušais aizsargs Heks, kura brālis atradās bandā; Rīgas apriņķa Mālpils pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs – bijušais aizsargs un budzis Mednis; Rīgas apriņķa Sējas pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs –

Nacionālie partizāni 1950. gada janvāra sākumā. Centrā – komandieris P. Čevers.

bijušais šucmanis Augusts Lūsis; Talsu apriņķa Valgales pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs - bijušais aizsargs un SS divīzijas leģionārs Fricis Vētra; Jēkabpils apriņķa Daudzeses pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs - bijušais šucmanis, soda vienības dalībnieks un SS leģionārs Valdis Kapelis utt.

Madonas apriņķa Cesvaines pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks Kārlis Upīts bija kontrrevolucionārās nacionālistiskās organizācijas "Melnais sikspārnis" vadītājs.

1947. gada 1. martā pēc Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas ziņām stāvokli republikā un bandītiskās pagrīdes apjomu raksturo šādi skaitļi. Republikas teritorijā turpina slēpties 58 bandas un atsevišķas sadrumstalotas bandītiskas grupas, no tām 15 - Kurzemē (Kuldīgas, Ventpils, Tukuma, Talsu un Aizputes apriņķī), 24 - Vidzemē (Rīgas, Cēsu, Valmieras, Alūksnes un Madonas apriņķī), 8 - Zemgalē (Jelgavas, Bauskas un Jēkabpils apriņķī) un 11 - Latgalē (Daugavpils, Rēzeknes un Viļānu apriņķī), pēc nepilnīgām ziņām kopskaitā līdz 450 cilvēkiem.

Sakarus un kontaktus starp Vidzemes bandītiskajām grupām cenšas nodibināt aktīvs bandīts Antons Circenis - "Vārpa", bijušais budzis un organizācijas "SS Jagdverband Ostland" dalībnieks, kurš pabeidzis vācu izlūku skolu un kuru 1944. gadā vācieši iesūtījuši Sarkanās armijas aizmugurē.

Pēc IeM uzskaites datiem bez šiem bandītisko grupu dalībniekiem Latvijas PSR teritorijā vēl slēpjas 147 vācu ielikteņi, 356 SS leģionāri un 129 dezertieri un personas, kas izvairās no dienesta Sarkanajā armijā. Turklāt atklāti un operatīvajā uzskaitē atrodas 467 bandītu atbalstītāji, 135 sagrauto kontrrevolucionāro organizāciju dalībnieki, 3267 legalizēti bandīti, 999 vācu ielikteņi un leģionāri, 2388 dezertieri un personas, kas izvairās no dienesta Sarkanajā armijā, 33 700 repatriantu.

1947. gada divos mēnešos (janvārī, februārī) pilnīgi vai daļēji likvidēta 61 bandītiskā grupa ar 230 dalībniekiem, to skaitā - 40 bandītu vadītājus. [...]

1947. gada 1. martā turpmākā cīņa ar nacionālistisko pagrīdi un tās bandām atbilstoši Savienības Ministru Padomes lēmumam un tam sekojošām PSRS IeM un VDM pavēlēm nodota Latvijas PSR Valsts drošības ministrijai.

Šajā pašā nolūkā LPSR VDM nodots IeM operatīvais sastāvs, IeM iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzija un viss LPSR IeM iznīcinātāju bataljonu personālsastāvs.

Uzskatu, ka sekmīgai cīņai ar bandītisko nacionālistisko pagrīdi un tās galīgai likvidācijai vienlaikus ar aktīvām operatīvi militārām operācijām turpmāk nepieciešams:

a) plaši izvērst un veikt ikdienas izskaidrošanas darbu iedzīvotāju vidū par bandītisma būtību un bandītiskās nacionālistiskās pagrīdes prettautisko darbību;

b) turpināt iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanu, uz tiem sūtot labākos komunistus un komjauniešus, ar kuriem jāveic pastāvīgs politiskais darbs;

c) attīrīt zemākos partijas un padomju orgānus no padomju varai naidīgiem elementiem;

d) pastiprināt partijas politisko darbu ar jaunatni un uzlabot tās audzināšanu komunistiskā garā.

Latvijas PSR iekšlietu ministrs

ģenerālmajors

Eglītis

(paraksts)

1947. g. 22. martā

Nr. 48 PSRS prokuratūras paziņojums par O. Bileskalna sodīšanu 1951. g.

X Vai O. Bileskalns tika sodīts par spiegošanu vai par nacionālo pretestību padomju varai?

Pēterim Krilovam,
Rīgā, M. Nometņu ielā 73-12

Paziņojū, ka Jūsu iesniegums izskatīts Latvijas PSR prokuratūrā. Pārbaudīta arhīva krimināl-lieta, pēc kuras Bileskalns Osvalds Davida d., dz. 1910. gadā, tika notiesāts ar Baltijas kara apgabala Kara Tribunāla 1951. g. 6. septembra spriedumu pēc KPFSR KK 58-1^a, 58-10, 58-11 pantiem ar augstāko soda mēru un mantas konfiskāciju.

Bileskalns Osvalds tika atzīts par vainīgu, ka 1944. gadā tika savervēts ārzemju izlūkdienestā, sniedza ekonomiska, politiska rakstura ziņas, izpauđa kara noslēpumus, organizēja bēgļu grupas bēgšanai no Ventspils uz Zviedriju, vervēja padomju pilsoņus sadarbībai ar ārzemju izlūkdienestiem.

Bileskalna O. vaina pierādīta iepriekšējā izmeklēšanā un tiesas sēdē ar viņa atzīšanos izdarītajos noziegumos, ar liecinieku Zande, Roba, Klibiķis Antons u. c. liecībām un citiem lietas materiāliem.

Pie šādiem lietas apstākļiem iesniegt protestu uz Kara Tribunāla spriedumu un Bileskalnu reabilitēt nav likumā paredzētā pamata.

Latvijas PSR prokurora palīgs
vecākais justīcijas padomnieks
(paraksts) D. Čibisovs

(Latvijas Centrālā Padome – LCP. Latvijas nacionālā pretestības kustība. 1943–1945. – Upsala. – 1995.)

Nr. 49 VDK ziņojums par padomju varai naidīgām izpausmēm republikā 6.02.1961.

- X Kādas pretestības formas okupācijas režīmam bija raksturīgas 50. gadu beigās un 60. gados?
- X Par ko tās liecina?

Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja ģenerālmajora J. Vēvera ziņojums Latvijas komunistiskās partijas Centrālajai komitejai 1961. gada 6. februārī

Par naidīgām izpausmēm republikā

Neraugoties uz partijas organizācijas un VDK veiktajiem pasākumiem, naidīgas izpausmes pagājušajā, 1960. gadā, turpinājās. Šīs izpausmes, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, skaita ziņā nav mazinājušās, vienīgi mainījušās to formas.

1960. gadā, salīdzinot ar 1959. gadu, pretpadomju lapiņas izplatītas gandrīz divas reizes mazāk, turpretim atklātas cita veida pretvalstiskas darbības.

1960. gadā tikuši norauti un apgānīti 64 valsts karogi, 1959. gadā 14 šādi gadījumi. Pirmā maija svētkos norauti 9, Padomju Latvijas divdesmitgades svinību laikā - 16, Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 43. gadadienā - 34, Padomju Konstitūcijas dienā - 5 valsts karogi. Valsts drošības un milicijas orgāni par valsts karoga noraušanu 1960. gadā aizturēja 51 cilvēku [...].

Nacionālistisku noskaņojumu republikā veido galvenokārt vecā buržuāziskā inteliģence, bijušie Latvijas fašistiskā režīma ideologi, iedzīvotāju vidū to uztur un uzkurina bijušie bruņoto nacionālistisko bandu, pretpadomju organizāciju dalībnieki un citi naidīgi elementi, kas atgriezies no ieslodzījuma un specnometinājuma.

No šā kontingenta republikā atgriezušies vairāk nekā 51 000 cilvēku, to skaitā 20 bijušo pretpadomju pagrīdes organizāciju vadītāju, 13 bijušo bruņoto nacionālistisko bandu vadoņu un 9 ievērojami bijušie nacionālisma ideologi.

Šie cilvēki uztur sakarus, izplata naidīgus izdomājumus par mūsu dzīves īstenību, slavina latviešu emigrācijas pretpadomju darbību, attaisno imperiālistisko valstu agresīvo politisko kursu, cenšas ievilkt jaunatni aktīvā cīņā pret padomju varu.

Naidīgie elementi republikā rod reakcionārās latviešu emigrācijas idejisku atbalstu, savukārt tos balsta kapitālistisko valstu imperiālistiskās aprindas.

Latviešu nacionālistiskās organizācijas ārzemēs savā pretpadomju darbībā izmanto ārvalstu radiostacijas, plašu saraksti ar republikas iedzīvotājiem, tūrismu un citus līdzekļus.

Ārzemju radio apmelojošos pretpadomju raidījumus var brīvi uztvert republikas rajonos, bet dažus arī Rīgā.

Pēdējos gados ievērojami paplašinājusies vietējo iedzīvotāju sarakste un citi pasta sakari ar emigrācijā esošajiem radniekiem un paziņām. 1960. gadā republikas iedzīvotāju sarakstes apjoms ar kapitālistiskajām valstīm bija vairāk nekā 1 200 000 ienākošo un izejošo vēstuļu. Novēroti gadījumi, kad uz padomju pilsoņu adresēm tiek nosūtītas vēstules ar nepazīstamu emigrantu naidīgiem aicinājumiem. Tajā pašā gadā no kapitālistiskajām valstīm republikā pienāca 52 756 banderoles un 60 543 paciņas ar dažādām mantām un pārtikas produktiem.

No iepriekš minētajiem piemēriem izriet, ka naidīgo spēku nodomu galvenie izpildītāji ir svārstīgie elementi no jaunatnes vidus. Lielākoties šie elementi norauj valsts karogus, izplata pretpadomju lapiņas, lozungus, uzrakstus u. c.

1960. gadā republikas valsts drošības orgāni atklāja piecas jauniešu pretpadomju grupas Rīgā, Daugavpilī, Liepājā un Bauskas rajonā. Šo grupu dalībnieki lielākoties ir vidējo mācību iestāžu vecāko klašu audzēkņi, jaunieši, kas nodarbināti celtniecības organizācijās, nelielās rūpnīcās, arteļos u. c., kur vislabprātāk darbavietas meklē naidīgi elementi no bijušajiem aizsargiem, šucmaņiem, SS karaspēka leģionāriem, kuri negatīvi iespaido jauno paaudzi, kā arī jaunieši, kas nav pieraduši strādāt pastāvīgi un iztiek no gadījuma darbiem. Daži jaunieši labāku dzīves apstākļu meklējumos izrāda tieksmi doties uz kapitālistiskās nometnes zemēm.

Jau 1959. gadā valsts robežas dažādos iecirkņos sakarā ar mēģinājumiem to šķērsot tika aizturēti 19 cilvēki no Latvijas PSR, tad pagājušajā gadā aizturēto skaits sasniedza 28. Galvenokārt tie bija jaunieši vecumā līdz 20 gadiem bez noteiktas darbavietas, sapņotāji par vieglu dzīvi, bet dažkārt viņi izdarījuši arī tādus vai citādus kriminālnozieģumus.

Jautājumam par jaunatnes pasargāšanu no ārvalstu raidstaciju kaitīgās ietekmes un republikā vēl esošajām naidīgo elementu paliekām netiek pievērsta pienācīga uzmanība, tāpēc arvien vēl vērojamas minētās parādības.

(Latvijas Arhivi. – 1994. – Nr. 1.)

Nr. 50 VDK ziņojums par mirušo piemiņas dienu Meža kapos 2.12.1967.

- ✗ Vai ziņojumā minētā 1967. gada akcija liecina par tautas atbalstu nacionālās pretestības kustībai?
- ✗ Ko no dokumenta var spriest par aktivistu sastāvu un vecumu?
- ✗ Kādēļ, neskatoties uz represijām, tauta piedalījās šajā akcijā?
- ✗ Kas ir mainījies salīdzinājumā ar 1961. gadu?

Rezolūcija: b. J. J. Rubenim

1967. gada 2. decembrī

Lūdzu šo jautājumu sagatavot LKP CK birojam.

A. Voss /paraksts/

1967. g. 8.XII.

Saņemts: 1967. g. 2.XII.

Slepeni.

1. eksemplārs.

LKP CK.

Ziņojums.

Katru gadu, novembra pēdējā svētdienā, Rīgas pilsētas kapos notiek luterāņu baznīcas svētki - tā saucamā "mirušo piemiņas diena". Apbedīto radnieki šajā dienā apmeklē kapsētas, saved kārtībā savu piederīgo kapus un iededz uz tiem svecītes, kuru daudzums liecina par to, cik radnieki un pazīstamie atnākuši godināt aizgājēja piemiņu.

VDK pie LPSR MP esošie materiāli liecina par to, ka tā saucamās "mirušo piemiņas dienas" norises no gada gadā pieņem arvien plašākus apmērus un no tradicionāliem baznīcas svētkiem pārvēršas pasākumā, kas palīdz virknei personu realizēt savas buržuāziski nacionālistiskās pārliecības klusējošu publisku demonstrāciju.

Tas sevišķi attiecas uz "mirušo piemiņas dienas" atzīmēšanu Brāļu, pirmajos un otrajos Meža kapos, kur apglabāti buržuāziskās Latvijas bijušie darbinieki: pirmais prezidents J. Čakste, pirmais ārlietu ministrs Z. Meierovics, fašistiskajam diktatoram Ulmanim tuvais darbinieks - ģenerālis J. Balodis un citas personas.

"Miruso piemiņas dienā" šā gada 26. novembrī tikai norādītās kapsētas apmeklēja apmēram 70 000 cilvēku, pie kam galvenā apmeklētāju masa, pa lielākai daļai latviešu tautības personas, ieplūda kapsētā pēc tumsas iestāšanās, paralizējot gandrīz visu pilsētas transporta kustību šo kapsētu apkārtnē.

Apmeklētāju straume devās pie "Mātes" statujas Brāļu kapos, uz tā saucamo "balto krustu" rajonu 1. Meža kapos, kur vācu okupanti 1941. gadā apglabāja tā saucamos "čekas zvērību upurus" (partiesībā notvertos un nošautos vācu izpletņu lēcējus - diversantus), pie Čakstes, Meierovica, Baloža kapiem.

Norādītajās vietās apmeklētāji demonstratīvi iededzināja simtiem sveciņu un nolika ziedus, virknē gadījumu sarkan-balt-sarkanā krāsu sakārtojumā - buržuāziskās Latvijas bijušā karoga krāsās.

Tika atzīmēti ap Baloža kapu demonstratīvi defilējoši apmeklētāji, pie kam šim nolūkam ļaudis pa pāriem nostājās līdz 70 metrus garā rindā.

Pievērš sev uzmanību fakts, ka šais darbībās piedalījās arī jaunatne. Starp apmeklētājiem tika ievēroti daudzi LVU un citu augstāko mācību iestāžu studenti, kuri vienatnē vai grupās stāigāja ap nacionālistu (Baloža, Čakstes, Meierovica) kapiem, acīmredzot izmantojot to, ka augstskolu administrācija, partijas un komjaunatnes organizāciju sekretāri par to nezināja.

VDK pie LPSR MP operatīvās grupas līdzstrādnieki un pilsētas komjaunatnes operatīvās nodaļas

locekļi virkni apmeklētāju, kuri visaktīvāk demonstrēja savas nacionālistiskās jūtas, aizturēja personības noskaidrošanai. [...]

Daudzi apmeklētāji, sevišķi pēc tumsas iestāšanās, ieradās kapsētā automašīnās. Pārbaudot kapsētām piegulošās ielas, tajās ceremonijas kulminācijas laikā atrada daudz stāvošas automašīnas,

Tēlnieka Sidraba veidotais pieminēklis Intas kapos ziemeļos. Uzstādīts 1956. gadā.

kuras pieder dažādām valsts iestādēm, uzņēmumiem un sabiedriskām organizācijām. Fiksētas dažas dieņesta automašīnas, kuras ieradušās pat no citiem republikas rajoniem - Talsiem, Jelgavas, Balviem, Siguldas.

Apmeklētāju pamatmasa sāka atstāt kapsētu apmēram 23-00, tomēr vēl pēc 24-00 tur turpināja ierasties studentu un jauniešu grupas, kuras no jauna aizdedzināja jau nodzisušās sveces pie "Mātes" tēla un uz buržuāziskās Latvijas darbinieku kapiem. [..]

1968. gadā paies 50 gadi kopš buržuāziskās Latvijas dibināšanas dienas (18. novembrī).

Pēc esošajiem materiāliem latviešu emigrantu pretpadomju organizācijas aiz robežas jau sāk izvērst propagandas kampaņu par šīs "jubilejas" cienīgu sagaidīšanu.

Šai sakarā gaidāma aizrobežas latviešu buržuāzisko nacionālistu ideoloģiska iedarbība arī uz vietējiem iedzīvotājiem.

Ņemot vērā, ka "mirušo piemiņas diena" 1968. gadā tiks atzīmēta 24. novembrī (tikai 6 dienas pēc 18. novembra), var domāt, ka tā kapsētās pievilks vēl plašākas tautas masas kā 1967. gadā, ko atsevišķi pretpadomju elementi varēs izmantot nacionālistisku izlēcienu un visāda veida provokāciju organizācijai.

Šai sakarā VDK pie LPSR MP uzskata par mērķtiecīgu jau tagad sākt brīdinoši profilaktiska rakstura pasākumu izstrādi un realizāciju, lai savlaicīgi sagatavotu apstākļus, kas izslēgtu iespējas kaut kādu pretsabiedrisku darbību norīsei kapsētās 1968. gada 18. un 24. novembrī.

Pie šādiem pasākumiem varētu attiecināt:

1. Pilsētas izpildkomitejai pieņemt attiecīgu lēmumu (darot to zināmu sabiedrībai), kas reglamentētu dažādu baznīcas pasākumu norises laiku kapsētās, kapsētu apmeklējuma laiku (no 6-00 līdz 22-00), noteikt vietas, kur atļauts novietot sveces, paredzēt kapsētu un tām piegulošo ielu apgaismošanas organizāciju, kapsētu vārtu slēgšanu un apmeklētāju izraidīšanu no to teritorijas nakts laikā. Kontroli par izpildi uzlikt milicijas orgāniem, dodot viņiem tiesības administratīvi iedarboties pret lēmuma pārkāpējiem.

2. Pastiprināt audzināšanas un izskaidrošanas darbu partijas un komjaunatnes organizācijās ar jauniešiem un studentiem, lai tie norādītajās dienās neapmeklētu kapsētas. Vienlaicīgi pakļaut sabiedrisko organizāciju izskatīšanai šā gada 26. novembrī par nacionālistiska noskaņojuma demonstrēšanu kapsētās aizturētos.

3. Izšķirt jautājumu par iedarbību partijas vai administratīvā kārtībā pret personām, kas pielaidušas dienesta autotransporta izmantošanu baznīcas svētku apmeklēšanai šā gada 26. novembrī.

VDK pie LPSR MP priekšsēdētājs Avdjukēvičs
/paraksts/
1967. gada 2. decembrī.
Nr. 13/899

(Latvijas Vēsture. – 1995. – Nr. 2.)

Padomju varas politika pret zemniecību

Nr. 51 Saraksts par Tukuma apriņķa zemniekiem, kuri nav nodevuši valstij naturālo nodevu par 1947. gadu.

- ✗ Kādi bija galvenie šķēršļi zemnieku saimniecību tālākai attīstībai?
- ✗ Kas draudēja zemniekiem, kuri nespēja pildīt saistības ar valsti?
- ✗ Vai padomju varas realizētie pārkārtojumi laukos sakrita ar latviešu zemnieku interesēm?

Saraksts par zemniekiem, kuri nav nodevuši natūrmaksu par 1947. gadu.

Zemnieka uzvārds	Mājas nosaukums	Natūr- maksas	Piezīmes
------------------	-----------------	---------------	----------

Bikstu pagasts

Mārtiņš Bauze	Bērzuļi	90 kg	Nav ko maksāt, tiks nodots tiesai
---------------	---------	-------	-----------------------------------

Blīdenes pagasts

Indriķis Deķis	Mezdambji	168 kg	Viss konfiscēts
----------------	-----------	--------	-----------------

Jaunpils pagasts

Zelma Mazzaļuma	Bārdas	345 kg	Nav ko maksāt, tiks nodota tiesai
-----------------	--------	--------	-----------------------------------

Vilis Rupeika	Dedzoni	98 kg	Nodots tiesai
Roberts Malgda	Rogas	53 kg	Nav ko nodot, tiks nodots tiesai
Līna Ikots	-	80 kg	Nav ko maksāt, tiks nodota tiesai

Struteles pagasts

Leons Gžibovskis	Bērziņi	56 kg	Nav ko maksāt, tiks nodots tiesai
Koniševskis	Laiviņās	104 kg	Atstājis zemi, aizgājis nezināmā virzienā
Malafejevs	Auči	161 kg	Nodots tiesai

Remstes pagasts

Viktorija Markova	Zvīgas	60 kg	Bandītu noslep-kavota
Pēteris Broks	Dunduri	80 kg	Nodots tiesai
Ella Gartens	Azumaēdas	160 kg	Nav ko maksāt, nodota tiesai
Miķelis Feodorovs	Vīndedži	120 kg	Nodots tiesai

Zantes pagasts

Voldemārs Ķēniņš	Pūpoli	27 kg	Nodots tiesai.
------------------	--------	-------	----------------

(Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1992. – Nr. 3.)

Nr. 52 No K. Purmaļa atmiņām par 1948. un 1949. gadu.

✕ Kādēļ zemnieki stājās kolhozos?

✕ Kāds liktenis sagaidīja zemniekus, kuri to nedarīja?

[..] Šoreiz gribu runāt par 1948. un 1949. gadu, kad sākās kolhozu dibināšana un "kulaku" izsūtīšana. Tikai mūsu jaunatnei vajadzētu izskaidrot, kas tas kulaks īsti ir.

Kā tad sākās kolhozu dibināšana? 1948. gadā jau daži tika nodibināti, piemēram, "Uzvara" Smiltenes rajona Blomes pagastā. Protams, visi rakstīja lūgumus, lai uzņem kolhozā.

Tajā laikā dzīvoju Cēsu rajona Liepas ciemā un arī biju saimnieks, jo pēc tēva nāves mantoju jaunsaimniecību. Aramzeme bija tikai 11 ha, pārējā – mežs (piešķirot mežu, katru koku uzmērīja, par visiem bija jāsamaksā), apstrādāšanai nederīga zeme Gaujas krastā, Kulaka "godā" gan nebiju nokļuvis, bet tikt galā ar lielajām nodevām bija ļoti grūti. Jaunsaimniekiem, kam bija tikai 15 ha zemes, nebija jāmaksā liela nodeva.

Pienāca 1949. gada marts, kad sākās tā saucamā atkulakošana, izsūtīšana. Daudzās lauku sētās iebrauca bruņoti vīri un pateica – dodam pusstundu laika, jūs tiekat pārsūtīti uz Sibīriju.

Bija arī man šis ceļš paredzēts. Bērni bija mazi, meitiņai tikai pusotra gada, vienam dēlam – 4 gadi, otram – 7. Vēl šodien nesaprotu, par ko man ar ģimeni bija jāatstāj iemīļotā mājvieta, kur tik daudz strādāts un ciests. Biju taču cīnījies par padomju varu, daudz ko ziedojis tās uzvarai.

Tomēr liktenis mani izglāba no šī ceļa. Gadījās tā, ka izvešanas laikā nebijām mājās. Mūs saņēma vēlāk, bet, tā kā ešelons jau bija projām, "čekas" priekšnieks Cēsīs mani ar ģimeni atbrīvoja. Braucām mājās, bet tur nekā vairāk no mājas iekārtas nebija kā četras sienas. Viss aiznests uz kādu šķūni pagastā. Ko darīt? Gulējām uz kailas grīdas.

Pēc tam, aprīlī, sākās kolhozu dibināšana, visi iesniedza lūgumus, lai uzņem kolhozā, arī tie, kas agrāk teica –

es gan nestāšos, jo baidījās no represijām, veda raudādami savus kostonišus no kūts laukā uz kopīgo un paši gāja strādāt tur, kur nu brigadieris lika iet – no agra rīta līdz vēlam vakaram par dažām kapeikām.

Arī es iesniedzu lūgumu, lai uzņem kolhozā, bet partordze to noraidīja. Dabūju zināt, ka mani grib aplikt ar lielu nodokli, tō pildīt nebūtu spējis.

Tad pametu visu savu kustamo un nekustamo īpašumu (atkal – brīvprātīgi), kurš palika Veidenbauma kolhozam. Aizgāju ar ceļa spieķi. Vai man tas nesāpēja?

Iestājāmie kolhozā "Uzvara" un tur 12 gadus nostrādājām, un neviens par mums neko sliktu neteica. [..]

(Latvijas vēstures apcerējumi. – Rīga. –1990.)

Latvijas iedzīvotāju izsūtīšana uz Sibīriju un terors pret tautu

Nr. 53 LPSR Ministru Padomes 1949. g. 17. marta lēmums nr. 282.

✗ Kas noteica cilvēku masveida deportāciju uzsākšanu?

✗ Vai izsūtīšanai dots kāds tiesisks pamatojums?

(pilnīgi slepeni)

Rīgā

Par kulaku ģimeņu izsūtīšanu ārpus

Latvijas PSR.

Pamatojoties uz PSR Savienības Ministru Padomes 1949. gada 29. janvāra lēmumu nr. 390-138. p. s., Latvijas PSR Ministru Padome nolemj:

1. Izsūtīt ārpus Latvijas PSR uz specnometinājumu PSRS attālās vietās 10 000 kulaku ģimenes.

2. Apstiprināt apriņķu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomiteju iesniegtos kulaku ģimeņu sarakstus, kuras ir paredzētas izsūtīšanai.

3. Kulaku ģimeņu izsūtīšanu uzdot izdarīt Latvijas PSR Valsts drošības ministrijai.

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs

V. Lācis.

Latvijas PSR Ministru Padomes

lietu pārvaldnieks

I. Bastins.

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2.)

Nr. 54 LPSR Ministru Padomes 1949. g. 24. marta lēmums nr. 297.

✕ Kas notika ar izsūtīto personu īpašumu?

✕ Kā vērtējama šāda rīcība?

(pilnīgi slepeni)

Papildus Latvijas PSR Ministru Padomes 1949. gada 17. marta Lēmumam nr. 282 p. s. un saskaņā ar PSR Savienības Ministru Padomes 1949. gada 29. janvāra Lēmumu nr. 390 – 138. p. s., Latvijas PSR Ministru Padome nolemj:

1. Izsūtāmo īpašumu, izņemot to īpašumu, kuru izsūtāmie ņem līdzi, un lopus konfiscēt.

Izsūtāmo konfiscēto īpašumu nodot valsts saistību parādu un tekošo maksājumu dzēšanai; pēc parādu un tekošo maksājumu dzēšanas atlikušo īpašuma daļu (dzīvojamās un saimniecības ēkas, ražošanas uzņēmumus, lauksaimniecības un amatniecības inventāru, kā arī lopus) nodot bez atlīdzības kolhoziem, tās ieskaitīšanai nedalāmajā fondā.

Pārējo īpašumu un kartupeļus nodot realizācijai finansu orgāniem.

Pārtikas graudus, lopbarības graudus un tehniskās kultūras nodot valstij (Graudu sagādes kantoriem).

2. Konfiscētā īpašuma aprakstīšanu, saglabāšanu un realizāciju uzdot apriņķu un pagastu izpildkomitejām.

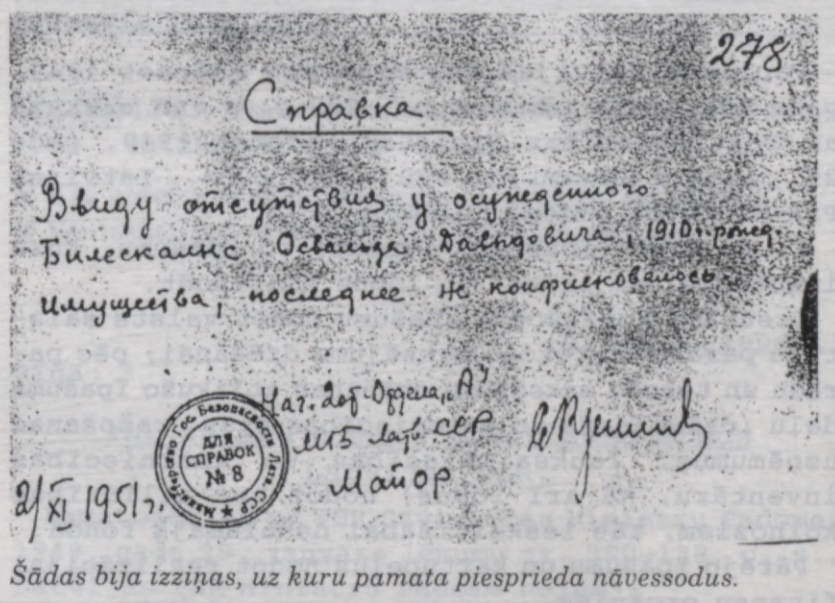
Lai izdarītu konfiscētā īpašuma aprakstīšanu un nodrošinātu tā saglabāšanu, apriņķu un pagastu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejas nozīmē atbildīgos pilnvarotos un izdala viņiem palīgā nepieciešamo cilvēku daudzumu no aktīva vidus.

3. Izsūtāmajiem konfiscētā īpašuma aprakstīšanas, realizācijas un saglabāšanas darbam nozīmēt Latvijas PSR Ministru Padomes pilnvarotos apriņķos saskaņā ar pielikumu.

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs
V. Lācis.

Latvijas PSR Ministru Padomes lietu pārvaldnieks
I. Bastins.

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2.)

Šādas bija izziņas, uz kuru pamata piesprieda nāvessodus.

279

Сов.Секретно.

С П Р А В К А

Приговор Военного Трибунала Прибалтийского
Военного Округа от 6.IX.1951 года в отношении осуж-
денного к ВМН-расстрелу -БИЛЕСКАЛНС Освальда Дарьдо-
вича, уроженца гор.Вентспилс, Латвийской ССР ,приве-
ден в исполнение 5.XI.1951 года в гор.Риге.

Izziņa par Osvalda Bileskalna nošaušanu.

Nr. 55 VDK priekšsēdētāja Vēvera informācija par depor-
tācijām 7.12.1962.

X Kādi bija represiju apjomi?

Slepeni.

Informācija

Pēc Latvijas PSR Sabiedriskās kārtības apsar-
gāšanas ministrijas datiem no republikas teri-
torijas 1941., 1945. un 1949. gadā izsūtītas
19 409 ģimenes vai 60 469 cilvēki.

Tai skaitā:

1. 1941. gadā izsūtīti tirgotāji, aizsargi un
citi sociāli bīstami elementi:
5521 ģimene - 16 563 cilvēki.
2. 1945. gadā izsūtītas vācu tautības personas un
bezpavalstnieki:
384 ģimenes - 675 cilvēki.

3. 1949. gadā izsūtīti kulaki:
9250 ģimenes - 30 469 cilvēki.
4. Notiesāto nacionālistu un bandītu ģimenes:
4254 ģimenes - 12 762 cilvēki.

Pēc stāvokļa uz 1962. gada 1. decembri no ģimenes izsūtījuma atbrīvoti ar tiesībām dzīvot Latvijas PSR:
13 443 ģimenes - 31 596 cilvēki.

[..]

1962. gada 7. decembrī.

VDK pie Latvijas PSR MP
priekšsēdētājs ģenerālmajors Vēvers
/paraksts/

(Latvijas Vēsture. - 1995. - Nr. 1.)

Nr. 56 Par deportēto mantas novērtēšanu un uzskaiti
26.08.1949.

- ✗ Kas notika ar deportēto cilvēku mantu?
- ✗ Vai dokumentā var konstatēt, ka padomju darbinieki, izmantojami savu dienesta stāvokli, piesavinās svešu mantu?

Nr. 236-s

Slepeni
1949. gada 26. augustā

PSRS finanšu ministra vietniekam finanšu
dienesta 1. ranga valsts
padomniekam biedram F. A. Urjupinam

Uz Jūsu 1949. gada 2. jūnija pieprasījumu Nr. 28-299 paziņoju, ka 1949. gadā republikas finanšu orgāni ir ņēmuši uzskaitē administratīvi izsūtīto personu saimniecībās konfiscēto īpašumu pēc 13 723 aktiem ar pagaidu novērtējumu par summu 152 593 tūkstoš rubļiem, tajā skaitā: ēkas par

summu 99 633 tūkstoš rubļi, lauksaimniecības inventārs par summu 5967 tūkstoš rubļi, lopus par 28 813 tūkstoš rubļiem, lopbarību par summu 1101 tūkstoš rubļi, graudus un lopbarības graudus par 1540 tūkstoš rubļiem un citu īpašumu par summu 15 539 tūkstoš rubļi.

1. Laika posmā līdz 1949. gada 1. jūlijam uzskaitītais īpašums ir realizēts par kopējo summu 100 292 tūkstoš rubļi, tajā skaitā nodots bez maksas kolhoziem nedalāmā fonda palielināšanai par 75 154 tūkstoš rubļiem un kā samaksu budžetā, lai dzēstu izsūtīto saimniecību nodokļu parādus par summu 12 286 tūkstoš rubļi. No kopējās realizētā īpašuma vērtības summas 1949. gada 2. ceturksnī budžetā ienāca 7660 tūkstoš rubļi.

2. Viss darbs īpašuma uzskaitē un realizācijā tiek veikts saskaņā ar PSRS Finanšu tautas komissariāta 1943. gada 31. maija instrukciju Nr. 311 par to, kā jāpiemēro Nolikums par kārtību, kādā ir jāuzskaita un jāizmanto nacionalizētais, konfiscētais, bezmantinieku un bezsaimnieku īpašums. Ar LPSR Finanšu ministrijas aparāta spēkiem ir pārbaudīta valsts īpašuma uzskaitē un realizācijā Rīgas, Liepājas un Daugavpils pilsētas finanšu nodaļās, Madonas, Cēsu, Talsu, Liepājas, Kuldīgas, Tukuma, Limbažu un Gulbenes apriņķa finanšu nodaļās.

Pārbaudē tika konstatēts:

a) vairākos gadījumos īpašuma apraksta un novērtēšanas aktos netika izdarīts precīzs priekšmetu apraksts un to raksturojums;

b) vairāki priekšmeti tikuši novērtēti par skaidri redzamām pazeminātām cenām. Tā, piemēram, Kuldīgas apriņķa finanšu nodaļā galds novērtēts par 3 rubļiem, Daugavpils pilsētas finanšu nodaļā - drēbju skapis - par 450 rbļ., kaut patiesā tā vērtība bijusi 3120 rbļ. Tukuma apriņķa finanšu nodaļas vadītājs devis norādījumu pārcenot 9 priekšmetu guļamistabas garnitūru, kas veidota no Karēlijas bērza, no 3000 rbļ. uz 1500 rbļ.;

c) Daugavpils pilsētas un Tukuma apriņķa finansu nodaļas atsevišķos gadījumos konfiscētās mēbeles atdevušas privātām personām, apejot tirdzniecības tīklu;

d) Gulbenes un Limbažu apriņķa finansu nodaļās nebija bezsaimnieku un konfiscētā īpašuma uzskaites un novērtējuma aktu;

e) Limbažu apriņķa finansu nodaļā vairāk nekā pusgadu nebija realizēts konfiscētais īpašums pēc 8 apraksta aktiem par summu 93,1 tūkstoš rubļu.

Visos konstatētajos gadījumos valsts īpašuma uzskaites, novērtēšanas un realizācijas kārtības pārkāpumu gadījumos LPSR Finanšu ministrija ir devusi norādījumus finansu orgāniem par to nekavējošu izlabošanu.

Latvijas PSR finansu ministra vietnieks,
finansu dienesta vecākais padomnieks

V. Šeļepovs

(Latvijas Vēsture. – 1995. – Nr. 1.)

Izmaiņas politikā, saimniecībā,
sabiedriskajā dzīvē
un iedzīvotāju sastāvā

Nr. 57 LKP CK VI plēnuma stenogrammu fragmenti
06.1953.

- ✗ Kādas izmaiņas okupācijas vara radīja politiskajā dzīvē?
- ✗ Kādas izmaiņas tā radīja Latvijas iedzīvotāju sastāvā?
- ✗ Vai var konstatēt saistību starp padomju sociālekonomisko politiku un nacionālo politiku?
- ✗ Kādas domas par latviešu nacionālajām interesēm izskan runātāju teiktajā?

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās
Komitejas
VI plēnuma stenogramma

1953. gada 22.-23. jūnijs

Ivans Desmitnieks - LKP Liepājas pilsētas komitejas sekretārs.

[..] Pilsētā visu komunistu vidū ir tikai 17 % latviešu, bet strādnieku vidū latviešu partijā - 12,5 %. Padomju un saimnieciskā darba vadītāju vidū latvieši partijas biedri ir tikai 23,3 %, bet partijas darbinieku vidū 26 %. Ja 1952. gadā PSKP biedru kandidātos uzņēma ļoti maz latviešu, tad 1953. gada sešos mēnešos par biedru kandidātiem uzņemts viens latvietis.

Kāpēc Liepājā netiek veikts masu politiskais darbs latviešu valodā? Tāpēc, ka to darbinieku vidū, kuriem būtu šis darbs jāorganizē un jārealizē, nepiedodami maz ir tādu, kas prot latviešu valodu. Pilsētas partijas komitejas nomenklatūrā ir 431 amats, no tiem tikai 127 amatos ir latvieši vai latviski saprotoši (29,5 %). Pilsētas partijas komitejā no 29 darbiniekiem tikai 8 var runāt latviešu valodā - 3 sekretāri, 2 nodaļas vadītāji, 2 lektori un tikai viens instruktors. Vēl sliktāk ir ar partijas pirmorganizāciju sekretāriem. No 85 pirmorganizāciju sekretāriem tikai 10 ir latvieši, no 85 sekretāru vietniekiem - 14 latvieši. [..]

Edgars Mūkins - LKP Daugavpils pilsētas komitejas sekretārs.

[..] Īpaši neciešams stāvoklis ir izveidojies vairākos Latgales rajonos, kurus nepareizi uzskata par krieviskiem. Tur daudzos rajonos vadošajos posteņos vai nu pavisam nebija, vai pavisam maz ir vietējo iedzīvotāju, vietējie aizbraukuši uz Rīgu. [..] Par pašu lielāko kļūdu jāatzīst tas, ka vairumā kolhozu par priekšsēdētājiem ir

iebraucēji, kuri nesaprot vietējo iedzīvotāju valodu. Tāpēc arī Latgales kolhozi ir atpalikuši.

Pilnīgi absurdi un pelna nosodījumu Dagdas rajona vadītāju b. Deņisenko un Tihomirova uzskati; viņi neredz un nemeklē atpalcības cēloņus nepareizā kadru politikā un sliktā politiskajā un organizatoriskajā darbā, bet visu cenšas izskaidrot ar kulaku lielo skaitu rajonā un pārdzīvo pašlaik 1933. gada situāciju. Nevar teikt, ka agrāk nebūtu skanējusi kritika par nacionālās politikas izkropļojumiem. Tomēr neviens šajās balsīs neieklausījās. Nosaukšu piemēru. Vienā LKP CK plēnumā, šķiet, 1948. gadā, b. Ozoliņš, būdams avīzes "Cīņa" redaktors, norādīja, ka nepareizi rīkojas Aizputes apriņķa komiteja un Ļeņina rajona komiteja, organizējot visu agitāciju un propagandu krievu valodā. Viņš izteica domu, ka partijas darbiniekiem būtu nepieciešams zināt vietējo valodu, bet tiem, kas nezin, tā jāiemācās. Šī pareizā doma netika atbalstīta, bet pat nosodīta. Tā tas bija. Tagad situācija jāizlabo. Vajag droši vadošajos posteņos izvirzīt vietējos kadrus, kuri zin valodu un vietējos apstākļus.

[..] Tomēr es gribu norādīt uz vienu mūsu pilsētas īpatnību. Pašlaik šeit dzīvo apmēram 15-20 % latviešu, pārējie ir krievi, poļi, baltkrievi, ebreji. Tāpēc nevar piekrist, ka Daugavpilī visiem darbiniekiem ir jābūt latviešiem... Partijas un padomju aparātam ir jāatbilst vietējiem apstākļiem. Kā visrupjāko kļūdu var uzskatīt LKP CK aizliegumu izdot rajona avīzi latviešu valodā rajonā, kurā puse vai pat vairāk iedzīvotāju ir latvieši. Pēc apgabala partijas komitejas likvidēšanas es lūdzu, lai atļauj Daugavpilī un Daugavpils rajonā atsevišķas avīzes, jo pilsētā 3/4 iedzīvotāju runā krieviski, bet rajonā vismaz puse - latviski. Neskatoties uz to, visu mūsu lūgumu neņēma vērā. Agitācijas un propagandas daļas vadītāja vietnieks b. Veselovs

atbildēja, kas neprot lasīt krieviski, lai lasa "Cīņu". [...]

Jakovs Andreičikovs - bijušais Daugavpils apgabala izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks.

[...] Es domāju, ka izteikšu daudzus krievu, kā arī citu nacionalitāšu biedru domas, kuriem pienācis laiks atstāt Latviju, ja atzīmēšu, ka no J. Kalnbērziņa vadītās LKP CK puses, tāpat no valdības orgāniem, Latvijas partijas organizācijas un visas brālīgās latviešu tautas mēs visus šos gadus esam izjutuši visuzmanīgāko, iejūtīgāko un taisnīgāko izturēšanos pret sevi.

Par visu to labo, ko mēs sastapām un izjutām Latvijā, gribas latviešu tautai un tās cienīgai vadībai izteikt mūsu krievisku dvēselisku paldies.

[...] Tā bija arī Viļānu rajonā, kur, strādādams partijas komitejā, es pats pieļāvu veselu rindu kļūdas. Tā par liela M. Gorkija kolhoza priekšsēdētāju rekomendēju no Baškīrijas atbraukušo Jakupovu, lai gan viņš vāji orientējās lauksaimniecībā un mīlēja dzert. Turpat netālu selekcijas stacijā dzīvoja un strādāja jauns agronoms latvietis Bērziņš, bet es nobijos viņu izvirzīt tikai tāpēc, ka viņa tēvocis sevi sakompromitējis, saistoties ar fašistiem. Bērziņš tanī laikā bija pavisam mazs un ar šo tēvoci nekādi nav saistīts. Kad Jakupovs nodzērās, apzaga kolhozu, nācās izvirzīt Bērziņu. Viņu ievēlēja par kolhoza priekšsēdētāju. Pašlaik Bērziņš cenšas uzlabot kolhozā situāciju. Baidoties, "ka tik kas negadās", izvirzot vietējos biedrus, kuri kādreiz ir bijuši, piemēram, mazpulkā, mēs bieži izvirzām krievu biedrus, kuri ļoti drīz sāk dzert, kļūst iedomīgi, kompromitē dižo krievu tautu, rada vietējos iedzīvotājos pret krieviem nepatiku. Tā bija ar Balabanovu - rajona lauksaimniecības daļas vadītāju, Lužkovu - bijušo pagasta partijas

komitejas sekretāru, pēc tam kolhoza, kuru nogremdēja, priekšsēdētāju; Osipovu - dzelzceļa stacijas priekšnieku, kurš pat sāka arestēt pasažierus. [...]

Eduards Berklavs - LKP Rīgas komitejas sekretārs.

[..] Nav nekādu šaubu, ka visi pārmetumi un pretenzijas, kuras izteica PSKP CK Prezidijs mūsu republikas partijas organizācijai, pilnībā un, pirmkārt, attiecas uz Rīgas pilsētas partijas organizāciju un tās vadītājiem.

Eduards Berklavs.

Mēs neesam novērtējuši nacionālo kadru audzināšanas problēmu, kura ir nozīmīga ne tikai valsts iekšienē, bet arī starptautiskajā politikā.

Vainīgi esam mēs un tikai mēs. Mums palīgā atsūtītie biedri ir pelnījuši vislielāko pateicību par lielo palīdzību, kuru viņi mums snieguši. Nacionālo kadru audzināšanā mums pašiem bija jāpaveic vairāk. [..]

Mazāka kļūda nav arī mūsu uzskats, ka vadošus posteņus padomju un partijas darbā var ieņemt tikai partijas biedri. Nevienam, man šķiet, nav šaubu, ka bezpartijiskās inteligences vidū ir ne mazums godīgu cilvēku, kuri vēlas no sirds kalpot tautai, godīgi strādāt, pie tam bieži to darot labāk nekā komunisti.

Lai labotu šo kļūdu, tagad nepieciešams droši atlasīt bezpartijiskos kadrus no padomju varai uzticīgas inteligences un nozīmēt viņus vadošā darbā padomju un saimnieciskajā aparātā.

Šīs divas minētās kļūdas - tas, ka mēs savlaicīgi neizvirzījām partijas darbā nacionālos kadrus, un tas, ka mēs neuzticējāmies bezpartijiskai inteligencei, mūs noveda pie vēl lielāka ļaunuma - gandrīz viss politiskais darbs tiek realizēts krievu valodā.

Vēl viens jautājums, kuram mēs neesam veltījuši pienācīgu uzmanību - tas ir latviešu un krievu valodas apgūšana. Pēc Rīgas atbrīvošanas ir pagājuši jau gandrīz 9 gadi. Tas ir pietiekami ilgs laiks, lai apgūtu otru valodu vismaz sarunvalodu līmenī. Diemžēl, šodien tas tā nav un tas ir tāpēc, ka šim jautājumam nav veltīta pienācīga uzmanība. No krievu biedriem neviens neprasīja valodas zināšanu un necentās palīdzēt ar semināriem un nodarbībām. [..] Bet ir taču skaidrs, ka daļa krievu biedru tomēr arī tagad paliks vadošos posteņos. Tāpēc mums ir jāpanāk, ka viņi sāk nopietni apgūt latviešu valodu.

Tomēr būtu nepareizi visu uzmanību veltīt tikai viena veida izkropļojumiem. Mums ir jābūt gataviem dot prettriecienu, ja pacels balsi buržuāziski nacionālās paliekas. [..]

Par cik visa lietvedība turpmāk tiks realizēta latviešu valodā, mums jābūt gataviem cīnīties ar

noraidošu attieksmi pret krievu valodas apgūšanu. Līdz šim jau bija pietiekami daudz nopietnu trūkumu šajā lietā, tāpēc mums ir jāpanāk, lai tagad partijas aktīvs prastu gan krievu, gan latviešu valodu. [...]

Vilis Samsons - izglītības ministrs.

Visas Latvijas un latviešu tautas visniknākais ienaidnieks visus garos gadu desmitus bija, ir un būs latviešu buržuāziskie nacionālisti, rietumu imperiālisma uzticamie kalpi. Viņi palīdzēja slepkavot 1919. gadā latviešu strādniekus, paši viņus bendēja 1941.-1945. gadā, viņi centās ne-skaitāmas reizes pārdot latviešu tautu, gadu desmitiem centās saindēt tautu ar zvērīgo šovინisma ideoloģiju, viņi to cenšas izdarīt arī tagad un saņem par to maksu amerikāņu dolāros.

Tāpēc partijas organizācijas neatliekams uzdevums ir šī bīstamā ienaidnieka likvidēšana. [...] Buržuāzisko nacionālistu un fašistu cīņas metodes vienmēr bija strādnieku avangarda un komunistu fiziska iznīcināšana, bet pārējās tautas daļas apdullināšana ar šovīnistiskām idejām, baumām un tenkām. [...] Tā šodien rīkojas fašisti Rietumos, it īpaši VDR, tā cenšas rīkoties arī mūsu republikas buržuāziskie nacionālisti. Ar savām intrigām un meliem viņi cenšas iedzīt ķīli starp latviešiem un krieviem, kā arī citām brālīgajām Padomju Savienības tautām. Mēs esam cīnījušies pret atklātajiem buržuāzijas uzbrukumiem un guvuši zināmus panākumus, bet izrādās, ka ar to ir par maz. Vienpusīga cīņa ar buržuāziskajiem nacionālistiem nozīmē liet ūdeni uz buržuāzijas dzirnavām. Tā tas ir arī mūsu republikā. [...]

(Latvijas Vēsture. - 1992. - Nr. 1.)

Nr. 58 LKP CK VII slēgtā plēnuma stenogrammas fragmenti.

- ✗ Par ko tiek kritizēta iepriekšējā okupētās Latvijas vadība?
- ✗ Kas tika radikāli izmainīts nacionālajā politikā pēc 1953. gada?
- ✗ No kā ierosina atteikties PSRS valdības gribas paudēji?
- ✗ Kas tiek pārmests E. Berklavam?

Latvijas KP Centrālās Komitejas VII, slēgtā
plēnuma

STENOGRAMMA

1959. gada 7.-8. jūlijā

1959. gada 8. jūlija rīta sēde

Sēdi vada b. Migliniks.

Sēdes vadītājs. Turpinām plēnuma sēdi. Vārds b. Vanagam - LPSR Lauksaimniecības akadēmijas rektoram.

Vanags. Biedri! Tagad visa mūsu padomju tauta strādā, lai īstenotu mūsu partijas XXI kongresa lēmumus. Mēs visi saprotam: jo stiprāka būs draudzība un saliedētība starp mūsu tautām, jo ātrāk mēs varēsim izpildīt jauno septiņgadi un jo ātrāk uzcelt komunistisko sabiedrību mūsu zemē.

Ja uzbekiem vai tadžikiem ir jauni panākumi kokvilnas ražošanas paplašināšanā, par šiem panākumiem priecājas ne tikai uzbeku un tadžiku tauta, bet visa valsts, visa mūsu padomju tauta. Un tas ir saprotams, jo atsevišķu republiku panākumi mūs tuvina kopīgajam mērķim, t. i., komunistiskās sabiedrības uzcelšanai. Tāpēc tautu draudzība mums nav vienkārši vārds, bet pamatu pamats mūsu mērķa sasniegšanā.

Tāpēc saprotams, ka mūsu partija vienmēr modri raudzījusies un raugās, lai tautu draudzība

nekļūtu vājāka, bet visu laiku arvien vairāk pieņemtos spēkā.

Latviešu tautai tautu draudzība tāpēc ir vēl dārgāka, ka bez lielās krievu tautas palīdzības nebūtu iedomājama uzvara pār fašismu, bez lielās krievu tautas palīdzības nebūtu bijis pašas Padomju Latvijas. Tagad atzīst, ka mums ir zināmi panākumi, pagaidām, tiesa, visai nelieli, taču tie ir. Pa daļai šos panākumus esam guvuši tāpēc, ka pie mums no citām republikām atbraukuši kadri, kas lika lietā savu bagāto pieredzi, kura uzkrāta, ceļot sociālismu vecajās republikās. Pie mums no citām republikām atbraukuši speciālistu kadri ar plašām zināšanām savā nozarē. [..]

Jelgavas rajona kolhozu "Plēsums" jau kopš 1949. gada vada b. Molodenkovs, kas demobilizēts no Padomju Armijas. Līdz karam viņš strādāja vecajās republikās par kolhoza priekšsēdētāju. Šajā kolhozā jūs varat novērot interesantu ainu. Kolhoza priekšsēdētājs b. Molodenkovs ar kolhozniekiem un valdes sēdēs runā krieviski, visi pārējie runā latviski, bet viņi cits citu ļoti labi saprot. Ja kādam arī ienāktu prātā atcelt b. Molodenkovu no kolhoza priekšsēdētāja amata, pat ja to gribētu pirmais sekretārs b. Bogdanovs, kam rajonā ir liela autoritāte, tik un tā nekas neiznāktu, kolhoznieki neatļautu viņu atcelt. Tik liela ir b. Molodenkova autoritāte kolhoznieku vidū. Varētu minēt daudz šādu piemēru.

Kā redzat, faktiski tādas īpašas problēmas starp krievu un latviešu kadriem nav. [..]

Taču man šķiet, ka Jānis Eduardovičs savā referātā šāvis pāri par stripu, meties otrā galējībā. Nav jāaizmirst, ka kadru lietišķajās īpašībās ietilpst arī valodas prašana. Bet, lūk, Jānis Eduardovičs to, šķiet, pilnīgi aizmirst. Jaunu kadru izvirzīšanā mums neapšaubāmi jāņem vērā arī valodu prašana. [..]

Uzziņā, kas tika sastādīta pēc kadru stāvokļa

pārbaudes mūsu republikā, sacīts, ka tagad krievus atbrīvo, bet viņu vietā ieliek latviešus. Turklāt saka apmēram tā. Es nevaru stingri pieturēties pie teksta, jo tikai vienreiz esmu to pārlasījis. "Jūs, biedri, esat labi strādājuši, paldies jums par to. Taču jūs mums palīdzējāt izaudzināt jaunos speciālistus, mēs viņus liekam jūsu vietā, bet jūs atbrīvojiet vietas." Tā izvirzīt jautājumu, protams, ir nepareizi pašos pamatos. Ja krievu kadri labi strādājuši, kāpēc gan lai tos atbrīvotu? Tā patiešām būs šovīnistiska attieksme. Jaunie vietējie kadri mums jāizvirza tur, kur vietas atbrīvojas, kur ir vakantas vietas.

Tālāk par valodu piespiedu apgūšanu. Protams, jāatzīst par nepareizu Rīgas pilsētas komitejas lēmums, kas spiež mācīties valodu, piedraudot ar atcelšanu no darba. Nepareizi ir arī tas, ka CK noteica valodas apgūšanai divu gadu termiņu.

Valoda ir jā mācās, un mūsu partija var ieteikt un tai jāiesaka saviem biedriem drīzāk apgūt kā krievu, tā arī latviešu valodu. Man šķiet, ka vakar šai ziņā pareizi runāja b. Binatjans. Viņš pareizi pateica, ka jāturpina latviešu valodas mācīšanās, taču ne jau ar rungu piespiestiem. Mēs vakar redzējām, ka b. Binatjans pats apguvis valodu, lasa avīzes, viņš vakar citēja dzejoli no laikraksta "Cīņa" un pat izteica piezīmi Pizānam. Es labāk protu latviešu valodu, bet šo dzejoli biju palaidis garām, nebiju izlasījis, turpretim Binatjans to bija ievērojis. Tā faktiski arī jāpieiet valodu apgūšanai.

Tāpēc man mazliet nesaprotams CK jaunākais lēmums par valodu apgūšanas brīvprātību skolās. Tur sacīts tā, ka skolās ar latviešu mācību valodu krievu valodu var mācīties, bet var arī nemācīties. Iznāk, ka krievu valodu var neapgūt, bet vācu vai angļu valoda ir obligāti priekšmeti, tāpēc ka viena svešvaloda ir obligāta. Tas nekur neder.

Man šķiet, ka mūsu skolās katrā ziņā visur jāapgūst krievu valoda. Un es nezinu, vai kaut kur atradīsies tāda ģimene, kas negribētu, lai viņu bērni mācītos krievu valodu. Tapēc arī sekmes neizpaliek. Man šķiet, te nav jābaidās, ka mēs esam lūguši 12 gadus ilgu mācību laiku. Mēs tieši tāpēc arī lūdzām. Es vakar runāju ar Samsonu, ta- gad Samsons laižas krūmos, tā kā atsakās no teiktā.

Pelše. Pastāv Vissavienības likums.

Vanags. Arvīd Janovič, likums pastāv, taču, ja tāds ir mūsu viedoklis, plēnumā mēs to varam izteikt arī Savienības valdībai.

Pelše. Mēs izteicām, mums nepiekrita.

Vanags. Es domāju, mēs pareizi izvirzām jau- tājumu par 12 gadiem, jo nākusi klāt viena va- loda, un, ja gadā saskaita kopā šīs stundas, mēs tā vien paspēsīm to apgūt. Bet kas būs tad, ja mūsu bērni nepratīs krievu valodu?

Gribu pieskarties jautājumam par pierakstī- šanos Rīgā. No dokumenta, ar kuru iepazinos aiz- vakar, ar izbrīnu uzzināju, ka Rīgā pastāv šovi- nistiska nostādne krievu tautības pilsoņu pie- rakstīšanā. Faktiski es nezinu, kā tas ir, bet, ja tas tā ir, man ir pilnīgs pamats sacīt par Lauksaimniecības akadēmijas latviešu pierakstī- šanu, ka tajā tāpat pastāv šovinistiska attieksme, netika pierakstīti cilvēki. Ja uz konkursa pama- tiem ievēlē augstskolā, cilvēks jāpieraksta, tāpēc ka viņš pieņemts pēc konkursa, tomēr nepie- raksta. [...]

Plūdonis. [...] Pirmkārt. Berklavs izvirzījis jautājumu tā, ka gadījumā, ja Rīgā kaut vai par vienu cilvēku palielināsies iedzīvotāju skaita mehāniskais pieaugums, viņš būs pret un prasīs personālu nobalsošanu. Ko tas nozīmē? Iesaldēt un palikt uz vietas. Tas ir viens.

Tālāk Berklavs saka: oficiālie statistikas dati liecinot, ka uz mehāniskā pieauguma pamata iedzī- votāju skaits republikā pēdējos gados palielinā-

jies par 450 000. Viņu klausīdamies, sākumā nesapratu, kā viņš uzskata, vai tas ir labi vai slikti. Manuprāt, tas ir labi. Taču pēc tam es sapratu, ka viņš uzskata, ka tas ir slikti. Bet kāpēc gan Latvijā nevar būt 3 miljoni cilvēku, ja tas palīdzēs attīstīt rūpniecību, tautas saimniecību? Lūk, te arī sākas par asimilāciju.

[..] viņš ir pret smagās rūpniecības paplašināšanu, pret ražošanas līdzekļu ražošanas paplašināšanu, bet iestājas par to, lai attīstītu vieglo rūpniecību. Bet ko tas praksē nozīmē, mēs zinām, esam dzirdējuši

Buharina, Rikova un Tomska runas. Tas ir labējais oportūnisms. Es to citādi nosaukt nevaru. [..]

Arvīds Pelše.

(Padomju Latvijas Komunisti. – 1989. – Nr. 5.)

Nr. 59 Fragmenti no A. Silenieka raksta *Nacionālisma un lokālisma apspiešana okupētajā Latvijā.*

- ✗ Kā A. Silenieks ar skatu no Rietumiem vērtē pārmaiņas Latvijā 1959. gadā?
- ✗ Kas pozitīvs, pēc autora domām, bija iepriekšējo okupācijas varas pārstāvju darbībā?

Nacionālisma un lokālisma apspiešana
okupētajā Latvijā

A. Silenieks

Pērnā gada novembra beigās okupētajā Latvijā notika divi zīmīgi kongresi: 25. novembrī risinājās LKP CK plēnums, bet 26. un 27. novembrī LPSR Augstākās padomes 5. sasaukuma 2. sesija. Šo kongresu sensacionālākie lēmumi bija LKP CK 1. sekretāra Jāņa Kalnbērziņa un LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča atbrīvošana no ieņemtajiem amatiem.

Nozīmīga pretestība

[..] Visvairāk nacionālā pretestība sāka izpausties pēc despota Staļina nāves 1953. gadā. Tā turpināja pieaugt sekojošajos gados, it sevišķi pēc PSRS KP XX kongresa un pēc 1955. gada, kad Rīgu pavēra tūristu satiksmei, tai pat laikā ļaujot pieaugt arī apspiestās zemes ļaužu iespējai sarakstīties ar piederīgajiem rietumos. Par labu tautai dzimtenē nāca arī "skaidrošanās" Kremli varas dēļ, līdz savu stāvokli nostiprināja Čruščovs, kas reizē ar to tikai šī gada sākumā varēja pievērsties Maskavai nelabvēlīgo ietekmju apkarošanai apspiestajās zemēs. Vispirms viņš pievērsās Baltijas valstīm. Tā nebija sagādīšanās, ka Čruščovs pērnā jūnijā viesojās Latvijā, kaut arī oficiālais iemesls bija t. s. Vācijas demokrātiskās republikas viesu pavadīšana. Rīgā un Vidzemē Čruščovs teica vairākas runas, kurās

stingru pamācību saņēma gan okupētās zemes "valdība", gan komunistu partija. Bez tam Rīgā notika visu Baltijas valstu komunistu partiju vadītāju kopsēde ar "augstāko viesi", un kaut par apspriežu tematiem un gaitu nekādu komunikē neizdeva, kļuva zināms, ka runa bijusi par Baltijas komunistu partiju un "valdību" pārorientēšanu Maskavai pieņemamākā garā, tāpat par 7-gades saimniecības plāna izpildīšanu, norādot, ka Kremlis nekādus iebildumus necietīs.

Tīrīšanas un pārkārtojumi

Jau mēnesi pēc Chruščova Rīgas apmeklējuma nāca pirmais apspriežu rezultāts: no amata atbrīvoja LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieku E. Berklāvu (pērnā 15. jūlijā). Otrs upuris 5. augustā kļuva LPSR Arodsavienību padomes priekšsēdis J. Pinksis, kura vietā nāca līdz tam arodsavienības darbā nepazīstams vīrs - V. Blūms. Tālākās tīrīšanās 22. septembrī no pienākumiem atbrīvoja abus augstākos komjaunatnes vadītājus - 1. sekretāru V. Ruskuli un 2. sekretāru J. Brenci. To vietā atkal nāca latviešu komjauniešu aprindās nepazīstamas personas - par 1. sekr. A. Zitmanis un par 2. sekr. N. Karpovs. Starplaikā likvidēja arī divas ministrijas - Tieslietu, no amata atbrīvojot ministru E. Veinbergu, un Komūnālās saimniecības, atstādinot no pienākumiem R. Ķīsi. Tieslietu ministrijas funkcijas uzdeva turpināt LPSR augstākajai tiesai. [...]

Nikita Hruščovs

Pārmaiņu patiesos iemeslus centies pateikt LKP CK sekretārs A. Pelše savā rakstā "Padomju Latvijas komūnists" 9. numurā (1959. g. sept.). Tie īsumā sekojoši: Līdz šim Latvijas komūnisti (tagad izmestie) pirmā vietā likuši vietējā patēriņa preču ražošanu, bet atstājuši novārtā produkciju, kas aizplūst uz citām republikām. Kā no kāda V. Lāča raksta "Partijnaja žizņ" (Nr. 6, 1959) izriet, Berklāvs pretojies paplašinātai Latvijas industriālizācijai, ieteikdams vagonus un citus smagās rūpniecības ražojumus gatavot Krievijā vai Sibīrijā, kur materiāli (izejvielas, ogles, eļļa) ir uz vietas. Pēc viņa domām, Latvijā vajadzēja ražot tādas mantas, kuru izejvielas nav jāpieved no citurienes, galvenokārt pirmās nepieciešamības preces kā drēbes, apavus un pārtiku. Savā atklātībā E. Berklāvs tomēr bija piemirsis Maskavas politiku, kas tiecās Latviju (un arī citas okupētās zemes) ciešāk piesaistīt "mātei Krievijai", izveidojot okupētajās zemēs lielas rūpnīcas, pieblīvējot tās ar krievu strādniekiem un padarot pilnīgi atkarīgas no Maskavas. Pēc Pelšes uzsvērums redzams, ka viņš pilnībā atzīst Maskavas politiku un gribu arvien stingrāk pievilkt padomju kolonizācijas grožus, kādēļ tiem, kas šim nolūkam gribējuši pretoties, bijis laiks pazust no vadošajiem amatiem.

Tālāk Pelše atklāja, ka darbinieku izvēle notikusi gandrīz vienīgi pēc nacionālās piederības principa. Nelatviešu darbinieku (tātad - krievu) tiesības esot bez pamata apcirtas. Pret krievu iespīēšanos Latvijā, it sevišķi atbildīgajos amatos, visus okupācijas gadus pretojās visa tauta, un tās nepatiku pēdējos gados vairākkārt izteica atbildīgākie okupētās zemes vadošie ļaudis, kā LPSR Augstākās padomes priekšsēdētājs K. Ozoliņš, LKP CK 2. sekretārs V. Krūmiņš, E. Berklāvs un arī komjaunatnes bijušā vadība. Šai nacionālkomūnistiski noskaņotajai grupai bija

arī zināmi panākumi, piemēram, pērnā martā LPSR Augstākās padomes vēlēšanās vairs neievēlēja tik daudz krievu kā iepriekšējā "parlamentā" (1955. gadā ievēlēja 57 krievus, 1959. gada martā tikai 29). Tāpat LKP un administrācijā tieši pēdējos gados amatos nāca vairāk latviešu izcelsmes komunistu.

Arī darba spēka sūtīšana uz atmatu zemēm aiz Urāliem esot bijusi nenovēršama un vajadzīga. Daži biedri (Berklāvs, Pinksis, Ruskulis) esot mēģinājuši šo iedzīvotāju kustību nobremzēt. - Te nu Pelšem taisnība, jo lielāko pretestību ļaužu pārvietošanai uz Kazachstanu un citām jaunapgūstamām zemēm tiešām bremsēja minētie vadošie latviešu komunisti. Pinksis tai pretojās, uzsvērdams, ka pašā Latvijā - gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā - trūkst darba spēka, kādēļ tas jāmeklē Krievijā, kamēr pašu ļaudis sūta uz citurieni. Komjaunatnes vadība savukārt prasīja paturēt Latvijā vairāk latviešu, cenšoties pārvietojamo grupās vairāk iedalīt krievu nekā latviešu jauniešus. [...]

Kas Latvijā sagaidāms nākotnē, pateicis tas pats Pelše pag. gada 11. oktobrī LPSR komjaunatnes aktīvā sanāksmē, referēdams par tematu "Komjaunatnes uzdevumi, audzinot jaunatni internacionālisma un PSRS tautu draudzības garā". Viņa referātu vēl papildināja jaunieceltais komjaunatnes 1. sekretārs Zitmanis un citi. Visas runas runātāji pasniedza rusificisma un krievu šovīnisma uzspiešanas paraugmācības stundās. [...]

(Daugavas Vanagu Mēnešraksts. - 1960. - Nr. 1.)

Nr. 60 Fragmenti no trimdā dzīvojošā V. Haznera raksta
Okupētās Latvijas varasvīri.

- ✗ Kādos periodos raksta autors iedala okupācijas laiku?
- ✗ Kas ir nacionālkomunisms?
- ✗ Ko Latvijai nozīmēja nacionālkomunistu darbības periods?
- ✗ Kādēļ tika sagrauta nacionālkomunistu kustība?

Okupētās Latvijas varasvīri

Ievads

Kopš Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā visa noteikšana par tās teritoriju, iedzīvotājiem, saimniecību un citiem jautājumiem ir Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas birojam. Latvijas komunistu partija nav patstāvīga, bet pilnā mērā atkarīga no Vissavienības komunistu partijas resp. centrālās komitejas biroja, tā ka Latvijas komunistu partija ir tikai Padomju savienības komunistu partijas filiāle. Pad. savienības komunistu partija kontrolē atsevišķo komunistu partiju darbību. Tās savukārt vada visu dzīvi savas darbības rajonā, noteikdamas t. s. valdības un citu iestāžu darbu, veido administrāciju, saimniecību, kultūrālo un sabiedrisko dzīvi tā, kā to vēlas un noteic Maskava.

Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas biroja darbā tomēr saskatāmas zināmas īpatnības, kas neparādās tik skaidri citu Padomju savienības komunistu partijas filiāļu attīstības gaitā.

Trīs darbības periodi

Kā pirmais periods Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas biroja darbā minams Staļina laiks resp. laiks no 1940. gada (Latvijas okupācijas) līdz 1953. gadam (Staļina nāvei).

Šis periods ne ar ko neatšķiras no citu Kremlim pakļauto komunistu partiju darbības laikiem: par

visu noteica diktators Staļins un pār visu padomju orbita zemēm valdīja zināmais nežēlīgais Staļina laika terors. Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas birojs šai laikā gan atradās kādu laiku ārpus Latvijas (no 1941. līdz 1944. gadam), par otrā pasaules kara laiku un savā trimdas laikā nekādu darbību neuzrādīja.

Partijas centrālās komitejas biroja darbības laiks pēc okupācijas 1940. gadā arī bija pārāk īss (tikai vienu nepilnu gadu), īstenībā tā darbība sāka izveidoties vienīgi pēc kara. Līdz 1953. gadam izcila nozīme biroja sastāvā bija krievu tautības komunistiem, tā birojos līdz 1953. gadam vairumā bija nelatviešu komunisti. Tie nāca uz viņiem nepazīstamiem darbības apstākļiem, latvieši paši savā komunistu partijā bija minoritāte un plašāk Pad. savienības komunistu partijas darbības metodes nepazīna. Šai darbības periodā visu noteica vienīgi Maskava.

Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas biroju šai laikā vadīja Jānis Eduardovičs Kalnbērziņš, LKP CK pirmais sekretārs.

Valības pēc Staļina nāves Latvijas komunistu partijas dzīvībai iezīmēja otru darbības periodu. Tas ilga līdz 1959. gada rudenim, kad Latvijas komunistu partijā sākās vispārējas tīrīšanas, likvidējot t. s. nacionālkomunismu. Šis periods sākās ar latviešu tautības komunistu pārsvara rašanos centrālās komitejas biroja sastāvā. Pat partijas CK otrā sekretāra amatā nāca (pirmo un vienīgo reizi) latvietis Vilis Krūmiņš, bet no biroja (toreiz tas saucās prezidijs) 11 locekļu un trīs kandidātu sastāva jau 11 bija latvieši, pie tam vairāki tādi, kas Latvijas neatkarības gados bija izauguši partijas darbam tās pagrīdē, tātad darbojušies neatkarīgās valsts teritorijā. Šāds biroja sastāvs ar nelielām pārmaiņām palika līdz 1959. gadam, kad Latvijā sākās jau minētās partijas tīrīšanas.

Arī šai laikā Latvijas komunistu partijas CK biroju vadīja pirmais sekretārs J. E. Kalnbērziņš. Tīrīšanu rezultātā viņš amatu zaudēja un par partijas CK pirmo sekretāru nāca Arviņš Janovičs Pelše, kurš tai laikā veica partijas CK sekretāra amatu.

Trešais Latvijas komunistu partijas centrālās komitejas biroja darbības periods sākās 1959. gada rudenī un turpinās vēl tagad. Šai laikā LKP atkal nonākusi resp. atgriezusies Kremla pakļautībā, un tā varas nesēji Rīgā - Pelše un tagad viņa pēcnācējs Augusts Eduardovičs Voss kā partijas CK pirmie sekretāri iezīmējuši Krievijas latviešu komunistu paaudzes nākšanu pie varas Latvijā. Nevienā citā Pad. savienības komunistu partijas filiālē šāda jaunās maiņas nākšana pie varas nav konstatēta, varbūt zināmā mērā vienīgi pašā Kremlī.

Nacionāļkomūnisma likvidēšana, Kalnbērziņš, Pelše un Krievijas latvieši

Nacionāļkomūnisma likvidēšanas pirmais upuris bija Latvijas PSR ministru padomes priekšsēža vietnieks E. Berklāvs (arī LKP CK biroja loceklis), kurš amatu zaudēja 1959. gada 15. jūlijā, viņam tā paša gada 5. augustā sekoja I. Pinksis, Latvijas PSR arodbiedrību savienības padomes priekšsēdis, vairāki desmiti partijas un pārvaldes augsti funkcionāri un ap 9000 partijas biedru.

Šis partijas tīrīšanas apstiprināja Latvijas komunistu partijas XVII kongress, kurš sanāca 1960. gadā no 15. līdz 17. februārim.

Partijas tīrīšanas izdarīja A. Pelše, kurš CK pirmā sekretāra amatā nāca 1959. gada 25. novembrī, aizstājot J. Kalnbērziņu. Izcils palīgs A. Pelšem bija partijas CK sekretārs Augusts Eduardovičs Voss, kurš savukārt nomainīja A. Pelši 1966. gada 15. aprīlī, Pelšem pārejot darbā Kremlī - Pad. savienības komunistu partijas CK birojā, par

Šī biroja locekli un partijas kontrolkomitejas priekšsēdi.

Īsi pirms un arī LKP XVII kongresa laikā iezīmējās to latviešu tautības komunistu nākšana pie varas, kuŗi bija dzimuši, auguši, izglītojušies un partijas rutīnas darbu apguvuši Padomju savienībā un latvieši bija tikai izcelsmes dēļ. To vairums piederēja pie jaunās paaudzes pārstāvjiem, kas izauguši Padomju savienības pastāvēšanas gados.

Nacionālkomunistiem Latvijā pārmeta, ka tie:

1) pārspīlējuši nacionālās īpatnības Latvijā un veicinājuši nacionālo norobežošanos. Šāda veida nacionālisms tos esot pārvērtis buržuāziskā nacionālisma paudējos; 2) vēlējušies izveidot partijas dzīvē savus nacionālos kadrus, paturot vērā funkcionāru tautību. Šī nodoma īstenošanai viņi ierobežojuši nelatviešu tautības darbinieku tiesības; 3) prasījuši no nelatviešu darbiniekiem latviešu valodas prašanu, kas apgrūtinājis cittautiešu iesaistīšanu republikas darbos; 4) ieslīdējuši lokālismā, prasot Latvijas republikai savrupu saimniecību. Tie nostājušies pret smagās rūpniecības koncentrēšanu Latvijā, nosvēroties paši savos plānojumos par labu vieglajai un patēriņa rūpniecībai; 5) pretojušies latviešu pārvietošanai uz Krieviju un citām brālīgām republikām, kā arī nostājušies pret krievu ieplūdināšanu Rīgā un vispār Latvijā; 6) ar savu rīcību atkāpušies no šķiru un partijas pozīcijām.

Ka nacionālkomunistu prasības bijušas augstas, liecina arī tas, ka pēc Staļina nāves līdz 1959. g. tīrīšanām Latvijā un arī rietumos baidījās, ka latviešiem resp. Latvijas republikai piešķiršot vai prasīšot satelītvalstu tiesības! [...]

(Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1967. – Nr. 2.)

Nr. 61 I. Levitas liecība Saharova starptautiskajā izmeklēšanas komisijā. 19.10.1975.

- ✗ Ko varam secināt par latviešu nācijas izdzīvošanas izredzēm okupētajā Latvijā?
- ✗ Kā notika Latvijas pārkrievošana?
- ✗ Kā tā izpaudās sadzīvē?

Ingeborgas Levitas liecība Sacharova
starptautiskajā izmeklēšanas komisijā

[...] Es gribu liecināt par to, kā Padomju Savienība ar destruktīvu politiku pakāpeniski pārkrievisina Latviju, ar nolūku latviešu tautu pamazām pilnīgi uzsūkt krievu tautā.

DESTRUKTĪVĀ POLĪTIKA

Šī destruktīvā politika sastāv no daudziem komponentiem. Laika ziņā te pirmā vietā jāmin civiliedzīvotāju masveida deportācijas 1940.-41. gadā un pirmajos piecos gados pēc kara. Liela daļa deportēto zaudēja dzīvību.

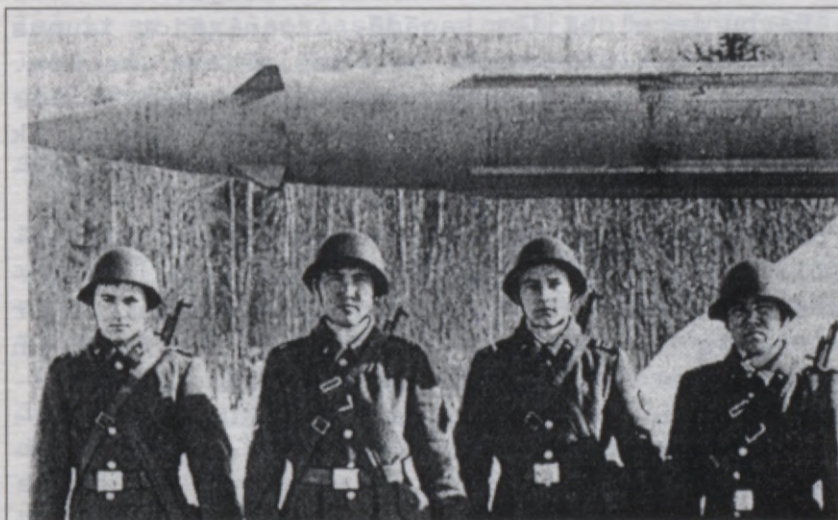
Otrs nozīmīgs komponents ir vienaldzība, intereses trūkums par reformām, kas būtu nepieciešamas, lai nodrošinātu latviešu tautas dabisku atjaunošanos. Šodien visaktuālākais ir jautājums par Latvijas pārkrievināšanu. Nezinātājs, dzirdot par pārkrievināšanu, iedomājas to tā, ka krievu vara, lietojot dažādus spaidus, spiež latviešus kļūt par krieviem. Taču tā ir tālāka faze, kas šobrīd vēl nav īsti aktuāla. Spaidiem nevar būt panākumu, kamēr tauta dzīvo un turas kopā.

Pašreizējā pārkrievināšanas fazē Latvijā un pārējās Baltijas republikās gadu no gada noņemina uz dzīvi krievu tautības iedzīvotājus. Tos padomju iestādes šim nolūkam savervē dažādos Krievijas novados. Zinot, ka šādas politikas gala mērķis ir izbeigt tautas kā etniskas vienības pastāvēšanu, var teikt, ka padomju politika ir

vainojama genocīdā, tautu iznīcināšanā, bet pašlaik bez asins izliešanas. [...]

KĀ NOTIEK PĀRKRIEVINĀŠANA

Padomju destrukcijas politikā pret Baltijas tautām svarīgākais elements pašreiz ir krievu ieceļotāju noņemšana. Ieceļotāju skaits no Pad. Savienības Latvijā ir caurmērā ap 15. 000-18. 000 gadā un Igaunijā 700-10.000 gadā. Lieklajām rietumu nācijām šie skaitļi var likties nelieli, bet mazajām Baltijas tautām tie ir ļoti

Padomju armija Latvijā.

jūtami. To svaru pastiprina šādi apstākļi: a) ieceļošana notikusi nepārtraukti visus 30 gadus kopš kara beigām; b) paralēli tai latviešu un igauņu skaits samazināts ar deportācijām un darba spēka vervēšanu Āzijas teritoriju kolonizēšanai; c) dzimstība latviešiem un igauņiem ir zemā līmenī padomju kaitīgās demografiskās politikas rezultātā.

1959. gada tautas skaitīšanā Latvijā no 2,1 milj. iedzīvotāju kopskaita latviešu vēl bija 62 %, bet

1970. gadā no 2,4 milj. kopskaita vairs tikai 56,8 %. Igaunijā 1959. gadā no 1,2 milj. iedzīvotāju igauņu bija 74,6 %, 1970. gadā no 1,4 milj. vairs tikai 68 %. Pārkrievināšanas process turpinājās arī pēc 1970. gada ar nemazinātu intensitāti. Rezultātā visās lielākajās Latvijas pilsētās latvieši jau tagad ir mazākumā, bet vēl citās ieceļotāji gūs pārsvaru tuvākajos gados.

Lai ieceļošana plašā mērogā būtu iespējama, nepieciešami trīs priekšnoteikumi: a) ieceļotājiem jāgādā darbs, b) jāsigādā dzīvokļi, c) jānodrošina atbalsts zemes administrācijā.

Darbu ieceļotājiem sagādā, organizējot jaunus rūpniecības uzņēmumus vai paplašinot esošos. Valdība te neievēro ekonomiskos vai rentabilitātes aprēķinus, bet par galveno mērķi uzskata ik gadu radīt darba vietas noteiktam skaitam ieceļotāju.

Ieceļošanas dēļ dzīvokļu trūkums Baltijas valstīs bijis ass visus pēckaŗa gadus. Tas ir ievērojams šķērslis jaunu ģimeņu dibināšanai un ir viens no cēloņiem zemai dzimstībai latviešu un igauņu tautās. Jaunu dzīvokļu celšanu gan steidzina, bet tā nekad nav tikusi līdz pieprasījumam. Ieceļotājiem dod priekšroku dzīvokļu piešķiršanā.

SADZĪVE IKDIENĀ

Latvieši Latvijā formāli skaitās sabiedrības pamats un dod tai savu vārdu, bet faktiskās tiesības pieder krieviem. Krievi arī domā, ka viņi reprezentē zemes nākotni. Visa politiskā dzīve risinās krievu valodā, kaut tajā piedalās arī latvieši. Krieviski runā Latvijas PSR augstākā padomē, komunistu partijā, arodbiedrību kongresos un oficiālās svinībās. Likumus vispirms uzraksta krieviski, bieži tie jau gatavi pienāk no Maskavas. Pēc tam tos pārtulko latviski. Tiesu spriež abās valodās; lietas nodod vai nu krievu,

vai latviešu tiesnesim - atkarībā no dalībnieku tautības. Fabrikās un citās darba vietās dzirdamas abas valodas. Ir fabrikas, kur lielā pārsvarā krievu personāls. Meistariem, ciktāl tie latvieši, jāprot darbu vadīt krieviski, jo krievu strādnieki latviski nemācās. Uzņēmumos augstākā administrācija strādā krievu valodā, kaut arī direktori dažreiz ir latvieši, dažreiz krievi.

Latviešu skolās krievu valoda obligāta, sākot ar 2. klasi. Krievu bērni iet krievu skolās un, ja vēlas, var mācīties arī latviešu valodu, bet parasti viņiem trūkst intereses. Ļoti bieži skolas ir ar paralēlklasēm - vienās iet krievu, otrās latviešu bērni. Kopējos skolas sarīkojumos tādā gadījumā dominē krievu valoda.

STARPTAUTISKA PROBLĒMA

[...] Padomju Savienības diplomātiskie pārstāvji AN teikuši, ka kāds ļoti svarīgs princips atšķirot tos no koloniju valstīm: padomju republikām esot tiesības katrā laikā no savienības izstāties, kamēr kolonijām tādu tiesību neesot.

Es varu liecināt, ka tādu tiesību nav arī Padomju Savienības tautām un republikām. Tām AN dalībniecēm, kas nomodā par cilvēku un tautu tiesībām, būtu iemesls AN ietvaros ierosināt objektīvu izmeklēšanu šai jautājumā. Tas būtu liels pakalpojums cilvēcei.

Ingeborga Levita

(Daugavas Vanagu Mēnešraksts. - 1976. - Nr. 1.)

Nacionālās pretestības kustība Latvijā

Padomju okupācijas režīms jau 1944. gadā izdarīja mobilizāciju tajā Latvijas teritorijā, ko bija ieņēmusi Sarkanā armija. Latvieši bija spiesti iet kaujās Kurzemes frontē, kur pret viņiem stāvēja latviešu leģionāri. Daudzi, atkal atcerēdamies "Baigo gadu", slēpās mežos, lai izvairītos no mobilizācijas un represijām. Tūkstošiem cilvēku nelegāli atstāja Latviju un ar motorlaivām devās uz Zviedriju. Citi devās

Iznicinātāju bataljona operatīvā grupa Ilūkstē 1948. gadā.

mežos, lai cīnītos pret padomju okupācijas varasvīriem ar ieročiem rokās. Visaktīvākā nacionālo partizānu cīņa noritēja līdz 1950. gadam. Sevišķi spēcīgas grupas darbojās Latgalē. Arī Kurzemes mežos slēpās nacionālie partizāni, jo visi leģionāri labprātīgi nedevās uz gūstekņu nometnēm un turpināja cīņu pret komunismu. Vietējo iedzīvotāju vairākums šo cīņu atbalstīja. Vēlāk cīnītāju skaits saruka, jo lielās lauksaim-

nieku deportācijas rezultātā partizāni zaudēja daudz atbalstītāju. Tomēr vairāk nekā 10 gadus PSRS specdienestiem¹ bija jācinās ar partizānu kustību Latvijā. Partizāni bija uzņēmuši sakarus arī ar Rietumvalstīm, kuras slepeni no Zviedrijas piegādāja ekipējumu pagrīdes darbībai. Tomēr no Zviedrijas saņemtie ieroči nenonāca nacionālo partizānu rīcībā, bet čekas izveidoto viltus partizānu rokās. Rietumvalstu palīdzību nacionālie partizāni gan neuztvēra kā praktisku lietu atsūtīšanu, bet gan kā pasaules kara uzsākšanu pret komunistiskajām valstīm. Ar laiku čekas veiktās operācijas pretestības kustību apspieda. Partizānu lielākās grupas varēja iznīcināt, tikai iesūtot tajās čekas aģentus.

Padomju varas politika pret zemniecību

Latvijas teritorijā tūlīt pēc kara padomju vara visnežēlīgāk vērsās pret zemniecību. Komunisti centās iznīcināt zemnieku "privātīpašniecisko" garu un sadzīt viņus kolhozos pēc PSRS parauga. Šis uzdevums realizējās ārkārtīgi gausi. Pirmo kolhozu "Nākotne" izdevās noorganizēt 1946. gadā Dobeles rajonā. Pretēji komunistu gaidītajam Latvijas laukos kolektivizācija noritēja ar lielām grūtībām un ārkārtīgi gausi. Lai piespiestu individuālos lauksaimniekus stāties kolhozos, tika uzlikti nesamaksājami nodokļi individuālajam ražotājam, bet kolhoznieki no tiem bija atbrīvoti. Kad padomju vara visus saimnieciskos līdzekļus bija izsmēlusi, tā izšķīrās par nežēlīgu noziegumu. Tika noorganizēta masveida izsūtīšana. Pēc 1949. gada deportācijas, kad lielākā daļa turīgo zemes īpašnieku bija izsūtīti uz Sibīriju, no atlikušajiem

¹ 1946. gadā NKVD pārtapa par Iekšlietu ministriju. Paralēli tai pretestības kustību apspieda arī LPSR Valsts drošības ministrija (no 1954. gada VDK) un Baltijas kara apgabala pretizlūkošanas vienības (SMERŠ).

zemniekiem, vietējiem laukstrādniekiem un ieceļotājiem no Krievijas, kā arī vācu okupācijas laikā ievestajiem laukstrādniekiem izveidoja kolhozus un sovhozus (valsts saimniecības). Jaunais ražošanas veids noveda pie Latvijas lauksaimniecības sabrukuma. Padomju varas veiktie pasākumi kolhozu apvienošanā vēl lielākās saimniecībās arī nedeļa gaidīto rezultātu. Lai dzīvi padarītu pēc iespējas līdzīgāku dzīvei Krievijas laukos, tika veicināta laucinieku pārcelšanās no viensētām uz ciematiem. Nonāca pat līdz tādiem kurioziem, kā, piemēram, Dobeles rajonā, kur Krimūnu apkaimē ar traktoriem pārvilka koka māju, lai veidotu kaut ko līdzīgu krievu sādžai. Kolhozus apkalpoja tā dēvētās *MTS* – mašīnu, traktoru stacijas. Krievijas tehnika pilnīgi neatbilda Latvijas apstākļiem laukos un bija paredzēta lieliem plašumiem. Tāpēc pakāpeniski tika aizarti novadgrāvji un izjaukta meliorācijas sistēma. Tādējādi saruka raža. Pie tam kolhoznieki nebija ieinteresēti sava darba rezultātā, kā savulaik zemnieki. Tauta laukos izdzīvoja, pateicoties nelielajiem piemājas zemes gabaliem, kurus atstāja individuālai apsaimniekošanai. Tur, neraugoties uz smagajām nodevām valstij, ieguva galveno lauksaimniecības produkcijas daļu.

Latvijas iedzīvotāju izsūtīšana uz Sibīriju un terors pret tautu

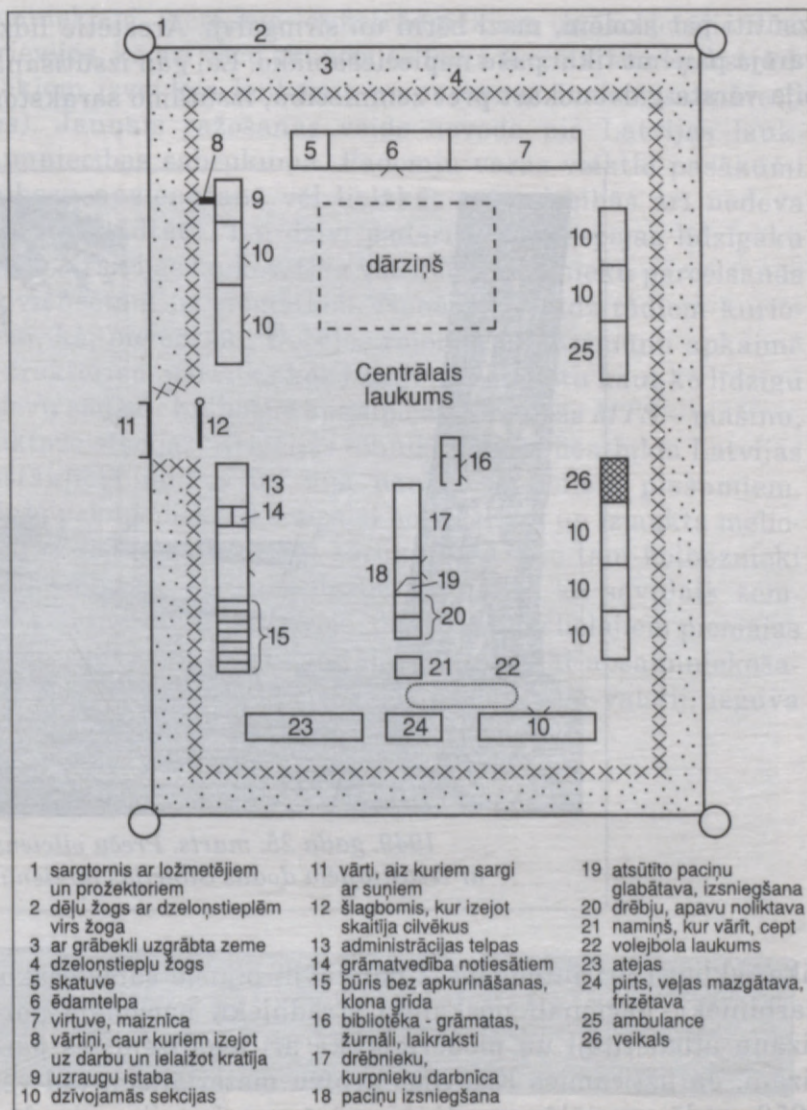
Lai sekmīgi realizētu "sociālistiskos pārkārtojumus" laukos, bija jāsalauž zemniecības pretestība. Pēc Maskavas pavēles tika sagatavota kārtējā masveida deportācija. Pēc komunistu un padomju darbinieku sastādītajiem sarakstiem **1949. gada 25. martā** no Latvijas uz Sibīriju un tālajiem ziemeļiem izveda 43 200 cilvēkus. Tāpat kā 1941. gadā tika

izsūtīti pat skolēni, mazi bērni un sirmgalvji. Arestētie līdzī varēja paņemt tikai pašu nepieciešamāko. Lai gan izsūtīšana bija vērsta galvenokārt pret zemniecību, izsūtāmo sarakstos

1949. gada 25. marts. Preču vilciens ar izsūtītajiem dodas Sibīrijas virzienā.

tika iekļauti arī inteliģences pārstāvji, bijušie sabiedriskie darbinieki, nacionāli noskaņoti strādnieki, nacionālo partizānu atbalstītāji un piederīgie, kā arī legalizējušies partizāni. Ja uzticamies Krievijas arhīvu materiāliem, tad vēl 1958. gadā speciālā noņemšanā ārpus Latvijas atradās 1013 nacionālie partizāni un viņu ģimenes locekļi. Tāpat kā "Baigajā gadā" iedzīvotājus bruņotas sardzes pavadībā sadzina dzelzceļa stacijās un preču vagonos aizveda no dzimtenes. Ilgus gadus izsūtītajiem nācās pavadīt smagos apstākļos svešumā. Tie, kuri izdzīvoja, neraugoties ne uz kādiem šķēršļiem, centās atgriezties dzimtenē. Tomēr daudzi bija zaudējuši savus tuviniekus un veselību.

Karagandas nometnes plāns.

Izmaiņas politikā, saimniecībā,
sabiedriskajā dzīvē
un iedzīvotāju sastāvā

Padomju varas iestāžu politika panāca latviešu tautai nevēlamas pārmaiņas visās dzīves jomās. Komunisti atjaunoja stingru uzraudzības sistēmu, lai nepieļautu nekādas brīvdomības izpausmes. J. Staļina dievināšana kļuva par obligātu sabiedriskās dzīves daļu. Tautas tradīcijas centās iznīdēt, tā vietā uzspiežot svešu vadoņu kultu un svešu dzīvesveidu, ko nosauca par jauno padomju kultūru.

Latviešu tautas tiesības uz neatkarību bija tikai padomju konstitūcijā. Vēlēšanas, kuras organizēja komunisti, nebija brīvas. Cilvēki jebkurā gadījumā varēja ievēlēt tikai komunistu ieliktos kandidātus. Arī Padomju Latvijas okupācijas laika pārvalde – Augstākā Padome un Tautas komisāru padome (vēlāk Ministru Padome) reāli nepārvaldīja valsti. Tās bija domātas tikai tādēļ, lai pildītu pavēles no Maskavas un radītu ilūziju par brīvprātīgu dzīvi suverēnu valstu savienībā. Reālie Latvijas dzīves noteicēji bija tiešie Maskavas vietvalži – komunistiskās partijas pirmie sekretāri, kuri kontrolēja visas padomju un valdības iestādes. Šajā darbā viņi balstījās uz iekšlietu un speciālajiem dienestiem, īpaši uz Valsts drošības ministriju (čeku). Padomju varas gados tika izmainīts arī Latvijas administratīvais iedalījums. Agrāko apriņķu vietā Latviju sadalīja sīkākās teritoriālās vienībās – rajonos. Katrā rajonā bija vietējās komunistu partijas un padomju iestādes. Viss tika veidots tā, lai dzīve Latvijā būtu maksimāli centralizēta, viegli uzraugāma un komandējama no augšas. Administratīvais iedalījums okupācijas laikā bieži tika mainīts. Tas liecināja par tā neatbilstību realitātei. Privātīpašumu nacionalizācija turpinājās, individuālā darba iespējas tika arvien sašaurinātas. Pastiprinājās imigrācija no PSRS, jo Latvijas teritorijā pat okupācijas laikā dzīves līmenis bija nesalīdzināmi augstāks nekā citās padomju republikās. Kara laikā Latvija bija zaudējusi

28 % iedzīvotāju. To vietā tagad ieplūda ieceļotāju straumes. PSRS valdība uzsāka Latvijā lielu rūpniecības uzņēmumu būvi, lai iepludinātu pēc iespējas vairāk svešautiešu.

Kā izmainījās situācija Latvijā pēc J. Staļina nāves

1953. gada martā nomira PSRS vadonis J. Staļins. Kremļa aprindās sākās nežēlīga cīņa par varu. Valsts vadību izdevās sagrābt *Ņ. Hruščovam*, kurš gribēja realizēt reformas, lai stiprinātu valsts saimniecību. Šai nolūkā viņam nācās

mikstināt padomju režīmu. Lai arī *Ņ. Hruščovs* to darīja ļoti ierobežotā veidā, tomēr J. Staļina kults piedzīvoja savu krahu. Daļu J. Staļina noziegumu publiski atmaskoja un nosodīja. Reformas PSRS izraisīja saviļņošanos arī no Maskavas atkarīgajās Austrumeiropas valstīs. Padomju Savienībai pasliktinājās attiecības ar komunistisko Ķīnu un Albāniju. Tur *Ņ. Hruščova* jaunajam kursam vietējā komunistu elite nepiekrita. Savukārt PSRS *Ņ. Hruščova* reformas nosauca par atgriešanos pie "ļeņiniskā kursa". Arī Latviju ietekmēja jaunās vēsmas PSRS vadībā. Starp ko-

Ziedi pie J. Staļina un V. Ļeņina skulptūrām Daugavpilī pēc J. Staļina nāves. 1953. g. 8. marts.

munistiskās partijas un padomju amatpersonām izplatījās idejisks strāvojums, kurš vēlāk vēsturē iegāja ar nosaukumu *nacionālkomunisms*. Enerģiskākais no jaunās kustības pārstāvjiem bija Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks *E. Berklavs*. Nacionālkomunisti nebija padomju iekārtas pretinieki, bet cilvēki ar komunistisku pārliecību. Viņi uzstājās pret pārkrievošanu un nacionālo īpatnību ignorēšanu tautsaimniecībā. Tomēr nacionālkomunistu kustība saņēma smagu triecienu no paša "reformatora" *Ņ. Hruščova*, kurš 1959. gadā apmeklēja Latviju. Pēc PSRS līdera vizītes sākās augstāko amatpersonu atcelšana no amatiem. Viņu vietā nāca pārkrievošanas līnijas piekritēji *A. Pelšes*

Leonīds Brežņevs.

vadībā. Latvijas rusifikācija pastiprinājās un iedzīvotāju sastāvs strauji mainījās par sliktu pamatnācijai. Astoņdesmitajos gados latviešu tauta bija nonākusi tuvu izzušanas robežai.¹

Sešdesmito gadu vidū Maskavā pie varas nāca stingrāka kursa piekritēji *L. Brežņeva* vadībā. Viņi pie varas Kremli noturējās līdz pat astoņdesmito gadu vidum. Šajā laikā atsākās vadoņa kults, partijas uzraudzība un diktāts pār sabiedrības dzīvi vēl vairāk pieauga. Jebkuras nacionālisma izpausmes tika nesaudzīgi apspiestas. Baltijas valstu rusifikācija tika realizēta ar ekonomiskām un politiskām metodēm, pēc iespējas izvairoties no tiešas vardarbības. Latviju skāra lieli migrācijas viļņi, ceļot liela mēroga rūpniecības objektus. Padomju vara ļoti lielu uzmanību pievērsa izglītības un kultūras dzīvei, lai pēc iespējas vairāk

¹ Izzušanas robeža – tāds tautas skaitliskais samazinājums, ka praktiski tai vairs nav cerību saglabāties kā nācijai.

"iepotētu" komunistisku pārliecību jaunajā paaudzē. Latvijā veidoja tā dēvētās divplūsmu skolas, kur latviešu bērniem bija jā mācās kopā ar ieobraucējiem no Padomju Savienības. Lie-lajās pilsētās lielākā daļa jauno izglītības iestāžu tika veidotas ar krievu mācību valodu, jo iedzīvotāju skaita pieaugums Latvijā pārsvarā notika tikai uz migrācijas, nevis dzimstības palielināšanās rēķina. Skolās latviešu bērniem ar katru gadu

Latvieši pasaulē.

pieauga krievu valodas stundu skaits. Pārvaldes iestādēs latviešu valoda tika pilnībā izskausta. Tas pats bija vērojams televīzijā un citās kultūras dzīves sfērās – stingri tika kontrolēts repertuārs, lai pienācīgi būtu pārstāvēta padomju ideoloģija un ierobežota latviešu valodas lietošana. Nacionālo svētku rīkošana bija stingri ierobežota. Pretestība režīmam šajā laikā izpaudās vairāk nekā *disidentisms* (citādi domājošie, atkritēji no komunistiskās ideoloģijas). Šie cilvēki atklātībā savus uzskatus paust nedrīkstēja, jo viņus tad vajātu valsts drošības iestādes. Drosmīgākajiem no disidentiem, kuri atļāvās atklāti nepiekrīst padomju režīmam, draudēja piespiedu ieslēgšana psihiatriskajās slimnīcās vai arī politiska apsūdzība "dzimtenes nodevībā" ar tai sekojošu ieslodzījumu. Lai arī oficiāli politiskie cietumnieki PSRS neeksistēja, tādu bija ne mazums.

Pēckara periodā pret Latvijas okupāciju nemitīgi uzstājās latvieši Rietumvalstīs, kuri tādējādi sniedza morālu atbalstu saviem tautiešiem Latvijā un neļāva pasaulei aizmirst faktu, ka Latvija ir varmācīgi PSRS inkorporēta suverēna valsts. Rietumvalstīs dzīvojošās latviešu tautas daļas dzimtenes mīlestība palīdzēja saglabāt latvietību. Lai arī okupācijas periods radīja neatgriezeniskas izmaiņas tautas dzīvē, tas neiznīcināja Latvijas valsts ideju un tautas centienus pēc brīvības.

Secini un atbildi!

1. Vai latviešu tauta labprātīgi pieņēma okupācijas varu?
2. Kādas bija izplatītākās pretestības formas?
3. Kādēļ kolhozu un kopsaimniecību dibināšana bija jāveic piespiedu kārtā?
4. Vai kolektivizācija sekmēja lauksaimniecības attīstību?
5. Kādēļ tika organizētas kārtējās masveida deportācijas?
6. Vai deportācijas bija tiesiskas?
7. Pēc kādiem kritērijiem izraudzījās deportējamus cilvēkus?
8. Kā J. Staļina nāve ietekmēja PSRS iekšējā stāvokļa izmaiņas?
9. Kādas iespējas redzēja toreizējā Latvijas PSR valdība?
10. Kas ir nacionāļkomunisti?
11. Kāds bija politikas pavērsiens pēc nacionāļkomunistu atstādināšanas no varas?
12. Kā var vērtēt padomju varas ekonomisko politiku Latvijā pēckara posmā?

LATVIJA ATGŪST NEATKARĪBU

PSRS pēdējie pastāvēšanas gadi

Kādēļ saira PSRS? Ja paraugāties vēsturē, varam atrast daudzas pazīmes, kas liecināja par lielvalsts iziršanu.

1. PSRS bija militarizēta valsts, kurā ar militāru spēku bija iekļautas daudzas nācijas. Lai izskatītos pēc "brīvprātīgas apvienošanās", PSRS republikām tika atstāta pašpārvalde, kuras kodols bija vēlētas Augstākās Padomes. Pašpārvaldes darbinieki atradās stingrā komunistiskās partijas aparāta kontrolē. Arī drošības dienesti rūpīgi sekoja noskaņojumam iedzīvotāju vidū un bargi apspieda vismazākās neapmierinātības izpausmes. Komunistisko partiju augstākās amatpersonas – pirmie sekretāri bija Maskavas valdībai uzticamas personas. Lielākā daļa astoņdesmito gadu Latvijas komunistiskās partijas sekretāru pat īsti neprata latviešu valodu. Aizbaidinoties ar militāra iebrukuma draudiem no "naidīgajām Rietumvalstīm", gandrīz katrā pilsētā bija izvietotas karaspēka daļas. Iedzīvotāji atradās stingrā kara komisariātu uzskaitē. Visus karadienestam derīgos vīriešus jebkuru brīdī varēja iesaukt armijā visdažādāko mērķu labad. Tāda kārtība spēja pastāvēt, tikai balstoties uz visstingrāko kontroli pār tautām. Tikko apstākļu spiesta šī uzraudzība nedaudz atslāba, atjaunojās pakļauto nāciju centieni pēc brīvības.

2. Latvijā pastāvēja arī nacionālais jūgs. Latvija un pārējās Baltijas valstis bija visstingrāk kontrolētās okupētās zemes, jo tajās dzīvoja savulaik neatkarību izcīnījušās nācijas, kuras bija guvušas ievērojamus sasniegumus neatkarības gados.

Tos tauta nebija aizmirsusi, tāpat kā nežēlīgās masu represijas. Nacionālais jūgs izpaudās kā visāda veida ierobežojumi latviešu valodas lietošanai praksē un uzraudzībā pār izglītības un kultūras iestādēm, kurās stingri apkaroja jebkādas nacionālās pašapziņas izpausmes. Arī saimnieciskā politika apzināti tika veidota tā, lai Latvijā pēc iespējas

*LKP CK dižvīri Alfrēds Rubiks un Arnolds Klaučēns Rīgā,
1990. gada Oktobra svētkos.*

vairāk iecerotu krievu valodā runājošie cilvēki. Latviešu tautas pastāvēšana vairs bija tikai laika jautājums. Tādēļ pie vismazākās iespējas, kad tika pieļautas nelielas brīvdomības izpausmes, latviešu tauta sāka cīņu par izdzīvošanu. To varēja panākt, tikai atjaunojot valstisko neatkarību.

3. Padomju saimnieciskā politika bija iznīcinājusi privātīpašumu, tā atņemdama cilvēkam ieinteresētību sava darba rezultātos. Tika sludināta visu cilvēku vienlīdzība arī atalgojuma ziņā. Neatkarīgi no darba rezultātiem valsts uzņēmumos visi saņēma garantēto samaksu. Būtībā nebija iespējams ar labāku darbu nopelnīt vairāk. Materiālā neieinteresētība sekmēja bezatbildību, nolaidību un nevērīgu attieksmi pret darbu, jo iztikas nopelnīšanai īpašu pūlu

nevajadzēja. Šāda saimniekošana noveda PSRS pie ekonomiskās krīzes. Sāka trūkt plaša patēriņa un pārtikas preces. Ne rūpniecība, ne lauksaimniecība nespēja apmierināt iedzīvotāju pieprasījumu. Padomju valdība bija spiesta ieviest pat talonus uz atsevišķām pārtikas precēm. Tai pašā laikā ļoti lieli līdzekļi tika tērēti bruņošanās vajadzībām. Lielākā daļa rūpniecības strādāja milzīgās armijas interesēs. 80. gados

1990. gada 4. maijā.

PSRS vadītāji saprata, ka valsts zaudē sacensībā ar Rietumvalstīm gan iedzīvotāju dzīves līmeņa, gan saimniecības, gan modernā bruņojuma ziņā. Reformu piekritēji aktivizējās pēc PSRS KP ģenerāļsekretāra L. Brežņeva nāves 1982. gadā. Visaktīvāk reformas mēģināja realizēt pēdējais PSRS līderis *M. Gorbačovs*. Lai realizētu saimnieciskās reformas, bija jānodrošināja gan uzņēmējiem, gan savienotajām republikām zināma saimnieciska brīvība. PSRS iedzīvotājiem bija jāatļauj sadarboties ar industriālajām pasaules valstīm, lai varētu attīstīt tirdzniecību. Šīs kontroles atslābināšana pārvērtās par PSRS krahu, jo ar varas līdzekļiem veidota valsts jaunajos apstākļos nespēja pastāvēt.

4. Strauji pasliktinājās arī ekoloģiskie apstākļi. PSRS valdība nerēķinājās ar Latvijas dabas un vēstures objektu saglabāšanu. Nepārdomātās rūpnieciskās un lauksaimnieciskās darbības rezultātā pieauga dabas piesārņojums, kas izraisīja apzinīgākās iedzīvotāju daļas protestus.

Visi minētie apstākļi veicināja PSRS sabrukumu un Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu, bet noteicošā loma tajā bija tautu cīņai par savu brīvību.

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

Tautas cīņa par neatkarības atjaunošanu un Latvijas Tautas frontes uzvara

Nr. 62 Latvijas *Helsinki* 86 grupas paziņojums.

- ✗ Kāds bija grupas darbības uzsākšanas mērķis?
- ✗ Kādēļ grupai bija izvēlēts šāds nosaukums?

Ievērojot Latvijas PSR konstitūcijas 49. un 50. pantu, mēs nolemjam dibināt grupu, kura sekos, kā tiek ievērotas mūsu tautas ekonomiskās, kultūras un indivīda tiesības.

Apņemamies atklāti, bez cenzūras un spiediena no ārpusēs, informēt starptautiskās organizācijas par pārkāpumiem, kas tiek izdarīti pret mūsu tautas materiālajām un garīgām vērtībām, kā arī pret pašu tautu.

Mūsu princips - aizšķērsot ceļu meliem un teroram. Dot visām tautām brīvi izvēlēties savu attīstības ceļu. Ievērot Helsinku apspriedes nobeiguma dokumenta izvirzītos principus.

Grupam nolemjam nosaukt *Helsinki* vārdā.

Helsinki 86
Latvija, Liepāja

1. Grantiņš, Linards Alberta d., dz. 1950. g. Omskas apgabala Boļšerēčenskas rajonā, strādā ražošanas apvienībā DAIĻRADE, dzintara, metāla rotu darinātājs. Liepājā M. Būkas ielā 47-8

2. Bitenieks, Raimonds Ernesta d., dz. 1944. gadā Latvijā Liepājas pilsētā, strādā pilsētas Centrālā slimnīcā par šoferi. Liepājā, Grīzupes ielā 102-46
3. Bariss, Mārtiņš Pētera d., dz. 1947. g. Latvijā, Limbažu raj. Lēdurgas ciemā, strādā Liepājas Galantērijas kombinātā.

(Latvija šodien. - 1988.)

Nr. 63 Latvijas *Helsinki 86* grupas vēstule PSRS CK ģenerālsekretāram M. Gorbačovam.

- ✗ Kas liecina par to, ka PSRS nebija brīvprātīgi iestājušos valstu savienība?
- ✗ Kādas pazīmes vēstīja par tās pastāvēšanas problēmām?

Ģenerālsekretāram biedram Gorbačovam

Mēs lūdzam arī Jūs, b. Gorbačov, palīdzēt realizēt Latvijas PSR konstitūcijas 69. pantu, kur teikts, ka Latvijas PSR patur sev tiesības izstāties no Padomju Savienības. Lūdzu, cieniet arī mūsu tautas intereses. Ļaujiet mums savā valstī runāt un tikt saprastiem latviešu valodā. Ļaujiet mums pašiem lemt savu likteni (referenduma ceļā).

Ļaujiet mums pašiem ēst savu maizi un to, kas paliek pāri, pārdot citiem, nevis otrādi - kaulus, nagus un tesmeņus atmest tautai, kas visus šos materiālos labumus rada. Ļaujiet mums brīvi satīties ar visām pasaules tautām. Mēs nevienai tautai neesam darījuši ļaunu un neesam pelnījuši, ka mūs ieslēdz un māca, ar ko mums draudzēties un ar ko nē.

Jūsu tautai pieder neiedomājami zemes plašumi no Baltijas jūras līdz Japānai. Jūs esat gan Ziemeļpolā, gan Dienvidpolā. Jūs esat visos pasaules okeānos. Jums arī kosmoss pieder - tas gandrīz ir tikpat cik Dievam. Vai tad ar to vēl nepietiek

krievu tautai? Vai patiešām jums vēl vajag 1,5 miljonu latviešu unniecīgs zemes stūrītis pie Baltijas jūras. Nāciet pie mums kā draugi un jūs pretī saņemsiet draudzību. Cieniet citas tautas un jūs tapsiet cienīti. Ja jūs necienīsiet citas tautas, tad jūs nodarīsiet neatgriezenisku ļaunumu savai tautai.

Der atcerēties pasaku, kas ir kopīga daudzām tautām par zvejnieku, zelta zivtiņu un viņa sievu.

Mēs gribam jums ticēt, ka liksiet pamatus demokrātijai. No tā iegūs visi un zaudētāju nebūs.

Grupa *Helsinki 86*

Latvija, Liepāja

1. Grantiņš, Linards 1986. g. jūlijā
2. Bitenieks, Raimonds
3. Bariss, Mārtiņš

(Latvija šodien. – 1988.)

Nr. 64 Latvijas *Helsinki 86* grupas vēstule ANO.

- ✗ Kādi spēki pārvaldīja PSRS, un kādas intereses tie pārstāvēja?
- ✗ Kādas bija okupēto zemju pamatnāciju pastāvēšanas problēmas?
- ✗ Vai reāli bija latviešu tautas un tās kultūras izzušanas draudi?

Mēs, latvieši, lūdzam visām pasaules tautām un valdībām, kas sastāv ANO, palīdzēt mums.

Mūsu stāvoklis ir katastrofāls. Dažu desmit gadu laikā mēs, savā zemē, esam palikuši tikai puse. Lielākās pilsētās tikai vairs trešā daļa. Otrajā lielākajā pilsētā tikai katrs desmitais varbūt vairs tikai ir latvietis. Pēc Černobiļas avārijas stāvoklis ir pasliktinājies vēl vairāk. Masveidā, pret tautas gribu, Latvijā tiek izvietoti cietušie.

Mūsu valoda tiek visur ignorēta un izsmieta. Krievi, gadu desmitiem dzīvojot mūsu zemē, latviešu tautas materiālos labumos, ēdot latviešu zemes maizi, netur par vajadzīgu iemācīties pat lūdzu un paldies, tikai izsmejoši atbild, ka viņu valoda esot starptautiska un citas tiem neesot vajadzīgas. Mūsu dzīvojamās mājas atrodas katastrofālā stāvoklī. Pēc kara, reālā sociālisma celtniecības laikā, nekādi remontu netiek veikti. Vēl nedaudz gadus, un pirmskara skaistās dekoratīvās celtnes sabruks. Nekāda restaurācija nelīdzēs. Mūsu lauku apvidi tiek pataisīti Krievijai līdzīgi. Tie tiek "ģerevņizēti". Latviešu tautas gars tiek mīdīts kājām. Latviešu zemnieka viensēta tiek likvidēta, radīti tai apstākļi, ka viņa nevar pastāvēt. Krievi atrodas privilīģētā stāvoklī. Krievi neaicināti iebrauc un neilgā laikā saņem labiekārtotus dzīvokļus. Latviešiem jādzīvo vecos graustos saspiesībā, cilvēka cieņu pazemojošos apstākļos. Šādu iemeslu dēļ latviešu dzimstība ir ļoti zema. To citādi nevar nosaukt kā par pasīvu genocīdu. 1940. un 1941. g., kā arī no 1945. līdz 1953. gadam pret latviešu tautu bija vērsts viens no briesmīgākajiem genocīdiem pasaules vēsturē. Nakts tumsā krievu padomju varas pārstāvji brauca pa mājām un savāca sirmgalvjus, sievietes, sievietes grūtnieces un bērnus, sadzina lopu vagonos un aizveda uz Sibīriju un koncentrācijas nometnēm. Pēc tagadējās konstitūcijas, mēs skaitāties kā brīva, suverēna, sociālistiska valsts. [...] Mūsu nacionālā armija tika likvidēta, kas ir jebkuras tautas gods. Mūsu tagadējās Latvijas valdība runā krieviski. Pirms kara Latvija bija Tautu Savienības locekle. Latvija kaunpīlnā ceļā netika izsviesta no Tautu Savienības. [...] Kāpēc šodien latviešu tauta netiek pārstāvēta ANO? Kam kalpo tāda kastrēta Latvija? Latviešu tautas interesēm tā nekalpo. Latvijas PSR konstitūcijā rakstīts, ka svarīgākie jautājumi jāizlemj referendumu ceļā. Kad ir bijis referendums,

ka latvieši atteikušies no savas valodas, no savas armijas, no tiesībām brīvi draudzēties ar visām pasaules tautām? Mums piespiedu kārtā ir jāmilē krievi un viss, ko viņi dara. Ja kāds izsaka par to šaubas, tad tam tas var beigties bēdīgi, tas esot nacionālists un pretpadomju elements.

Mūsu medicīna ir atpalikusi un nekvalitatīva. Bērnu mirstība būs viena no augstākajām pasaulē antisanitāro apstākļu dēļ. Vispārējā mirstība arī ir viena no augstākajām pasaulē. Cilvēka dzīves ilgums, viens no īsākajiem attīstītajā pasaulē.

Gaļas produkti veikalos ir liels retums. Gaļas kombināti aiz pārslodzes pat nepieņem lopus. Visu izved no Latvijas.

Tā ir sadistiska pīrgāšanās par latviešu tautu. [..]

Toties mūsu vadošie darbinieki gudri uzstājas ar savu procentu mānijas runām gan presē, televīzijā un pa radio, pēc tam nokāpj savos pagrabu kioskos un saņem, ko sirds vēlas, ko saražojusi darba tauta, bet pašai tautai pa retam izmet cūkas kāju un govju tesmeņus, un nebūtu nekāds brīnums, ja mēs veikalā ieraudzītu bulļu atribūtus. Tāds pie mums saucas nobriedušais sociālisms, kāds būs nobriedušais komunisms. [..]

Krievu šovīnisti līdz pretīgumam ir pacēluši balsi, kā piemēru var minēt to, ka Latvijā esošo Rundāles pili, kuru pašlaik restaurē, kura ir itāļu arhitekta darbs, nosaucot to par krievu mākslas darbu pērli. Tad jau nebūs ilgi jāgaida, ka Amrtcaras zelta templi arī nosauks par krievu brīnumu.

Ir veltīgi pasaulē runāt par mieru un atbrīvošanos, kamēr desmitiem tautu PSRS ir bez tiesībām. Visām tautām ir jādod tiesības pašām veidot savu nākotni, pat tādām, kas ir tikai dažus simtus lielas. Visām tautām ir jādzīvo brīvi savā zemē bez citu tautu "vērtīgajiem norādījumiem".

Kas ir devis krieviem tādas tiesības lemt citu tautu likteni, eksistēt tām vai nē, izvest to no savas senču zemes vai nē? Kādas mums ir garan-

tijas, ka nenāks atkal kāds ģenerālsekretārs, kam liksies, ka latviešu Latvijā ir par daudz, ka Krimas tatāriem vajadzētu nevis atdot tiem atņemto dzimteni, bet vajadzētu viņus vispār likvidēt. Mums tādas garantijas nav! Nav tāpēc, ka līdz pat šodienai tie slepkavas staigā brīvībā. Pie mums tiek celti bez pārstājas kara pieminēļi, bet miera laika upuriem, kuru ir daudz vairāk Baltijas republikās, nav neviens pat kilogramu smags akmens uzstādīts, kur varētu upuriem kādu ziedu nolikt. 1986. g. 15. VI radio pārraidē "Dzintarkrasts" politiskais komentētājs M. Vulfsons attaisnoja baltiešu masveida deportācijas 1941. g. jūnijā, jo, lūk, viņi būtu izveidojuši piekto kolonnu. Gribas jautāt, kādu piekto kolonnu zīdaini, sirmgalvji un grūtnieces varēja izveidot. Un kādu kolonnu taisījās izveidot pēckara upuri, kuru bija daudz vairāk kā pirmskara, par tiem laikam Vulfsons neko nav dzirdējis.

Padomju Savienības izvirzītais priekšlikums līdz 2000. gadam likvidēt kodolieročus ir tukša propaganda, kurai paši netic. Blakus Krievijai ir tāds gigants kā Ķīnas Tautas Republika. Riskēt un palikt bez kodolieročiem būtu neloģiski. Ar parastiem ieročiem, lai cik efektīvi tie būtu, nav iespējams noturēt tādu masu. Tāpēc visloģiskākais ceļš, kā panākt vispasaules mieru, pēc mūsu domām, ir radīt tādus apstākļus, lai visas tautas demokrātiskā ceļā varētu izvēlēties savas attīstības ceļu, valdības būtu tautas izvēlētas un visas tautas būtu pārstāvētas vispasaules tautu organizācijā ANO. Atomieroči būtu nodoti ANO. Ja kāda valsts tad iedomātos lietot spēku pret kādu citu valsti, tad visām pārējām ANO valstīm būtu obligāts pienākums agresoru sakaut.

Mēs lūdzam ANO izskatīt šādus jautājumus:

1. Pagaidām, kamēr latviešu tauta netiek pārstāvēta ANO, izskatīt jautājumu par ANO pārstāvniecības ierīkošanu Latvijas lielākajās

- pilsētās, kurās brīvi, bez ierobežojumiem varētu ierasties visi ANO esošo valstu pārstāvji un pārbaudīt, kā pie mums tiek ievērotas cilvēku tiesības un kādā stāvoklī pašreiz atrodas latviešu tauta.
2. Lai Padomju Savienība paskaidro, kā realizējams Latvijas PSR konstitūcijas 69. pants, kurā teikts - Latvijas PSR patur sev tiesības brīvi izstāties no PSRS (rīkot referendumu ANO uzraudzībā).
 3. Izbeigt Latvijā mācību iestādēs nacionālo segregāciju. Latvijas teritorijā visām skolām mācību valoda lai būtu latviešu.
 4. Latvijā latviešu valodu ieviest par galveno valsts valodu.
 5. Migrantiem, kas ar nicinājumu un naidu izturējušies pret mūsu valodu un kultūru (netur par vajadzīgu mācīties mūsu valodu), radīt cilvēcīgus apstākļus viņu aizbraukšanai.
 6. Radīt ANO komisiju, kura izskatītu noziegumus, kas izdarīti pret latviešu tautu 1940.-41. gadā un no 1945. līdz 1953. g.; izdot šos noziedzniekus latviešu tautai tiesāšanai.
 7. Atjaunot Latvijas nacionālo armiju (līdz nacionālās armijas atjaunošanai neizsūtīt latviešu karavīrus ārpus Latvijas).
 8. Atbrīvot latviešu politiskos ieslodzītos.
 9. Izbeigt radio pārraižu traucēšanu, kas notiek latviešu valodā.
 10. Izbeigt ticīgo diskrimināciju un atļaut reliģiskās literatūras pārdošanu.
 11. Atdot Latvijai teritoriju, ko, nevienam neprasot, piesavinājās Krievijas federācija.

Grupa Helsinki '86

1986. g. VII

1. Grantiņš, Linards
2. Bitenieks, Raimonds
3. Bariss, Mārtiņš

(Latvija šodien. - 1988.)

Nr. 65 Grantiņa piezīmes.

- ✘ Ko varat secināt no grupas *Helsinki 86* dalībnieka autobiogrāfiskajām piezīmēm?
- ✘ Kas draudēja cilvēkiem, kuri nebija lojāli padomju režīmam?

Dažos vārdos gribu pastāstīt, kā mums klājās pēc grupas *Helsinki 86* nodibināšanas. 21. augustā agri no rīta, mani (Grantiņu) ar viltu izvilināja no mājām. (Es strādāju divās darba vietās: r/a "Daiļrade" un gāzes saimniecībā amatu savienošanas kārtībā. No gāzes saimniecības es atrados atvaļinājumā aresta brīdī. Manā apgādībā ir vēl 3 cilvēki. Sieva Ida, kura atrodas pēcdzemdību atvaļinājumā ar 14 mēnešus veco dēlu Klāvu un 14 gadus veco dēlu no pirmās laulības Viktoru. Man arī ir divas meitas no pirmās laulības – 13 g. v. Gita un 11 g. v. Līga.) Atbrauca šoferis viens, ar "Volgu" un paziņoja sievai, ka kaut kas esot noticis ar gāzi un priekšnieks Akselrods mani lūdzot steidzīgi ierasties pie viņa.

Piebraucot pie gāzes saimniecības, redzēju tur stāvam "Bobiku", mūsu mašīna vēl nebija apstājusies, kad "Bobikam" atsprāga trīs durvis un 3 vīri skriešus metās uz mūsu "Volgu" un mani nobloķēja. Tieši tā es biju redzējis krievu filmās, kur rāda gestapo, kā tie arestē komunistu patriotus, tikai ar atšķirību, ka tiem aiz biksēm bija šaujāmie, bet man, ja tā varētu salīdzināt, bija vēstule CK. Bitenieku līdzīgā veidā arestēja pilsētas slimnīcā, kurā viņš strādā, izsaucot pie priekšnieka un tur arestējot. Barisu aizturēja, bet nearestja. Barisam šī bija pirmā nopietnā tikšanās ar čekku. Ar mani jau vairāk bija pārrunas darba vietā (autobusu parkā), kā arī 1980. g. Liepājas čekā pēdējais brīdinājums. Jo es, lūk, klausoties ārzemju raidījumus un vēl izsmalcinātākā veidā tos propagandējot tālāk. Centās man apskaidrot, ka krievi neesot okupanti, bet palīdzot mums pārvarēt atpalcību un sūtīt mums savus speciālistus. Es neteikšu saviem vārdiem, kādas ir manas domas par viņiem,

bet lai runā lielais Ļeņins. Šā gada pirmajā numurā "Lauku dzīve" stāv rakstīts ar Ļeņina roku: Krievijas cilvēkiem 20 reizes jāsaprot un 30 reizes jāpārbauda, lai kaut ko lādzīgu no viņiem sagaidītu. Ja tādi latviešiem uzmetas par speciālistiem un ceļvežiem, tad ceļš ir viens, uz elli, kur arī mēs esam nonākuši bez aizķeršanās. Bet, ja labi padomā, tad attiecīgo situāciju var izmantot, lai gūtu kādu peļņu. Ja gadījumā Holivudas kino rūpniecībai vajadzētu filmēt kādus pēckara bardaka vai elles skatus, lai brauc šurp uz Latviju, Liepāju. To, ka Liepāja un arī citas Latvijas pilsētas izskatoties pēc miskastēm, atļāvās arī pateikt čekas prokurors Batarags, sarunā ar Bitenieku.

Kas attiecas uz Bitenieku, tad viņš 1983. g. ar motorlaivu brauca pāri jūrai uz Zviedriju, bet notika nelaime ar motoriem, un 18 km no Gotlandes tika krievu robežsargu rokās. Lai arī atradās Bitenieks ar savu vecāko meitu un viņa draugs Jānis Vanzovičs ar savu dēlu. Par to, ka viņi bez krievu atļaujas gribēja redzēt, kā dzīvo zviedri, katram iznāca pavadīt pāris gadus aiz dzeloņdrātīm.

Barisu turēja izolācijā mājas kārtībā. Kamēr Jūrmalā notika tikšanās ar amerikāņiem. Barisam pie mājas durvīm visu laiku dežūrēja čekas mašīna. Darba dienās aizveda uz darbu un pārveda, kad pēc grafika bija brīvdienas, tad aizveda uz čeku un tur noturēja visu dienu. Tā pie mums izpaužas tā lielā brīvība.

Nosēdējām čekas pagrabā ar Bitenieku līdzīgi piecus mēnešus. 19. janvārī bija tiesa, aizveda mūs, ieveda tiesas zālē, kur paziņoja, ka tiesu nedēļu pieprasa atlikt prokurors, sakarā ar lietas plašumu neesot varējis paspēt iepazīties. Par apsūdzības rakstu, kurš mums ar Bitenieku ir uz rokas, var teikt tikai vienu, tāds murgojums var atļauties tikai čeka, apmēram trīsdesmito četrdesmito gadu manierē. Krimināllieta bija ierosināta pat pret tiem, kuri bija parakstījušies zem CK vēstules, kā arī vēl pret trijiem, kuri bija zinājuši, ka tāda vēstule ir. Cilvēki tika pārbiedēti un terorizēti, daži pat zaudēja kontroli pār sevi. Par kādu atklātību, par kādu uzticību var būt runa, ja par vēs-

tules rakstīšanu savai valdībai ierosina krimināllietu un pielieto represijas darbā. Ja nebūtu dokumenti sasnieguši mērķi, nevar zināt, kā tas viss būtu beidzies. Čekisti strādā ar entuziasmu. Oriģināls, kopija un seši fotonegatīvi tika atrasti kratīšanās dažādās vietās. Manās mājās kratīšanas bija divas reizes, tās notika tik rūpīgi, ka divas tonnas ogļu tika pārsijātas, katra malkas pagale tika izpētīta, gandrīz vai tapetes noplēstas, sieviešu apakšveļa izčamdīta. Kad sieva Ida jautāja vienam no kratītājiem Voldemāram Zariņam, vai nav neērti sieviešu apakšbikses ķidāt. Zariņš atbildējis, ka neērti jau esot, bet par to labi maksājot.

Pēc aizturēšanas pirmo mēnesi sēdēju kopā ar Rolandu Silaraupu. Viņa izmeklētājs bija nodaļas vadītājs Strautmanis. Strautmanis pret Silaraupu bija laipns un atklāts, paziņojot, ka viņš jau esot trešā paaudze, ar kuru čekai esot darīšana. Pirmais esot bijis viņa vectēvs, kas bija neatkarības laikā policists, tēvs esot bijis labprātīgs leģionārs vācu armijā. Par to 10 gadus esot nopelnījis. Mazdēlam atkal neesot pa prātam padomju vara un krievi. Strautmanis Silaraupam paziņojis, "jums nevienam nepatika Staļina laiki, bet mums tie bija vislabākie". Es Silaraupam palūdzu "patentu" uz viņa vārdiem.

Kad mani aizveda uz kārtējo pratināšanu pie mana izmeklētāja, majora Jāņa Viloviča Stikāna, es viņam pajautāju, kas tas tāds Strautmanis par kadru viņiem te ir, kam Staļina laiki esot bijuši vislabākie. Tūkstošiem latviešu politisko darbinieku noslepkavošana, simtiem tūkstošu izdzīšana no Dzimtenes, tie Strautmanim vislabākie laiki?! Jautāju Stikānam, kādā atmosfērā te tiek audzināti jaunie kadri? Stikāns mēģināja savu šefu aizstāvēt, ka viņš to neesot domājis tādā plāksnē, es atbildēju, ka saprast to var tikai vienā nozīmē un nekādas "plāksnes" tur nav un nevar būt, ka Strautmanis atbalsta slepkavošanu.

Mans izmeklētājs bija sevišķi svarīgo lietu izmeklētājs majors Stikāns. Kad mēs uz papīra "fiksējām" manus uzskatus, kur pieprasīju, lai tiktu rīkots Latvijā referendums un latvieši paši bez krievu palīdzības varētu lemt savu

likteni, Stikāns man paskaidroja, ka referendums esot pirmatnējās kopienas paņēmieni, kā noskaidrot tautas gribu. Tad esot tā rīkojušies, nolikuši divus grozus, iedevuši katram pa akmenim, lai met katrs savā izvēlētā grozā. Tādu atbildi čekā no cilvēka ar augstāko izglītību es nebiju gaidījis. Tad es Stikānam sacīju, ka LPSR konstitūcijā rakstīts, ka svarīgākās problēmas jālemj referendumā ceļā. Atbildi saņēmu vēl izsmeļošāku. "Mūs konstitūcija neinteresē, mēs vadāmies pēc kriminālkodeksa."

Bija mums ar Stikānu arī stingrāka saķeršanās. Kad Stikāns manu vectēvu Klāvu Grantiņu nosauca par noziedznieku, jo viņam esot piederējusi zeme, esot bijuši lopī, un tāpēc viņš esot likumīgi aizvests uz Sibīriju, atļāvos čekista kungam pateikt, lai viņš kontrolē savu runu. Stikāns iedegās neapvaldītās dusmās, kā es – viņam – šajās sienās – uzdrīkstoties aizrādīt, ko viņam teikt, ko ne utt. Nogaidīju, kamēr Stikāns beidza savu "uzbrukumu" un atbildēju viņam, ka ne tikai majoram, bet arī admirālim un pat ģenerālsekretāram to būtu atļāviens pateikt. Stikāns tikpat ātri nomierinājās, cik ātri bija uztraucies, pēc tādas atbildes. Jautāju Stikānam, vai bija tāds likums, kas aizliedza turēt zemi un lopus? Nē, tāds likums neesot bijis, Stikāns atbildēja. "Ja nav aizlieguma, nav arī pārkāpuma," teicu Stikānam, "tātad jūs esat pastrādājuši noziegumu pret manu ģimeni un turpmāk jums savu runu tomēr vajag kontrolēt."

Mans vectēvs ar ģimeni tika izvests uz Sibīriju. Ar to vēl bija par maz, no turienes viņu savāca un piesprieda vēl desmit gadu par dziesmu "Tā zāle, kas pļauta, tā mūžam nezaļos...", tā it kā esot kūdījusi uz dumpi. Dokumenti tika safabricēti un paraksti viltoti. Cietumā ievēduši pie kaut kāda tur priekšnieka, kurš sēdējis un savas dubļainās kājas uz galda uzlicis, pīpēdams cigāru, un sacījis: "Es zinu, ka tu neesi vainīgs, un tie nav tavi paraksti, bet 10 gadus es tev tomēr iedošu."

Kad nosprāga Ūsainais, tad vectēvs tika atbrīvots. Trīs gadus tomēr iznāca pavadīt nometnē. Par tām šausmām

un izdarībām, ko viņš tur redzēja un dzirdēja no citiem, nav iespējams tik vienkārši uzrakstīt.

Ceturtajā martā mani ar Bitenieku izsauca uz Rīgu pie prokurora Bataraga. Jautāja, kā mums klājas, kā dzīvojot? Bitenieks atbildēja, ka slikti dzīvojot. Uz vietu, no kuras tika paņemts, atpakaļ nav ticis, tagad zaudējot katru mēnesi 40 rbļ., un ka ar pilngadīgu meitu jādzīvo vienā istabā kopmītnē. Tas, ka viņam nav kur dzīvot, tas viņu neinteresējot. Bitenieks atbildēja: "Ko tad jūs man prasiet, kā es dzīvoju?"

Es atbildēju, ka man par darbu sūdzību nav, pagaidām represiju nejūtu, bet vēlos, lai man atmaksā abās darba vietās par 6 mēnešiem, ko pavadīju čekas izolatorā. To viņi darīt netaisoties, jo mēs esot izdarījuši noziegumu.

Batarags iedeva izlasīt un parakstīt dokumentu, ka sakarā ar apstākļu maiņu krimināllietu pret mums izbeidz, bet, ja vēl turpināšot tādā garā, tad būs darīšana ar viņiem, jo pants vēl neesot noņemts. "Klusēt un melot netaisos, pārāk daudz jūs manai dzimtai un tautai esat ļaunu nodarījuši," atbildēju, "un tie, kas maisīsies manai tautai un demokratizācijai pa kājām, tiks samīti."

Kas attiecas uz maniem dzīves apstākļiem, tad dzīvojam vecā graustā, kuram viens gals iekritis atejas bedrē, vasarā jāstaigā ar gāzmasku un ar mušu atgaiņājamo. Pēc Latvijas PSR normām, tā vēl neskaitās avārijas stāvoklī. Bet arī šādā mājā orderi izrakstīja tikai uz 3 gadiem. Kas tālāk būs, nezinām.

1987. gada martā
Linards Grantiņš

(Latvija šodien. – 1988.)

Nr. 66 Latvijas komunistiskās partijas Centrālās Komitejas 1. sekretāra B. Pugo ziņojums PSKP CK.

- ✗ No kādām pozīcijām ziņojuma autors vērtē tos, kuri nebija lojāli padomju režīmam?
- ✗ Kādus pasākumus veica okupācijas vara, lai nepieļautu brīvu pārliecības paušanu?

20.11.87.

"?" novembrī 1987. g.

Nodots pa tiešo "VČ" vadu

915-940 PSKP CENTRĀLAJAI KOMITEJAI

Ronis A. A.

Pieņēma Šemjatina

A. Ronis

Informācija

par Latvijas Kompartijas darbu, lai nepieļautu notikt antisabiedriskām nacionālistiskām parādībām

1987. gada 18. novembrī

Zinot, ka ideoloģiskais pretinieks nolems izmantot 18. novembri (Latvijas buržuāziskās pagaidu valdības pasludināšanas diena 1918. gadā) provokācijas nolūkos, Latvijas Kompartijas CK laikus sāka profilaktisko darbu, lai novērstu iespējamās nacionālistiskas parādības. Konkrēti tā virzieni tika izskatīti CK biroja sēdē ar partijas "gorkomu" un "raikomu" pirmo sekretāru piedalīšanos.

Izdarot secinājumus no š. g. 23. augusta notikumiem, nolēmām aktīvi izmantot propagandai visu esošo līdzekļu un iespēju arsenālu. Galvenais bija novadīt līdz komunistu, partijas, komjau-natnes aktīva un visu darbaļaužu apziņai to, ka 23. augusta notikumiem bija nacionālistisks, anti-padomju, antikrievu, prorientumniecisks raksturs. Šajā darbā tiešu dalību ņēma biroja locekļi, Lat-vijas Kompartijas CK aparāta atbildīgi darbinieki,

ministriju un resoru vadītāji, partijas un padomju darbinieki uz vietām. Pie tam īpaša uzmanība tika pievērsta darba pastiprināšanai ar jaunatni. Skolās, arodskolās, tehnikumos un augstskolās tika noorganizētas vairākas stundas un lekcijas, izskaidrojot atsevišķus Padomju varas Latvijā nodibināšanas un atjaunošanas momentus, vienota tautas saimniecības kompleksa formēšanas, draudzības un savstarpējas palīdzības, vienlīdzīgu starpnacionālu attiecību momentus. Mācību iestāžu vadītājiem un pasniedzējiem, pirmām kārtām sabiedrisko disciplīnu pasniedzējiem, tika organizēti teorētiski semināri - apspriedes.

Notika CK pirmā sekretāra un republikas citu vadītāju tikšanās ar rakstnieku, mākslinieku, žurnālistu savienību biedriem, citām radošās inteligences vienībām, ar Valststeleradio darbiniekiem, jaunatnes un studentu pārstāvjiem.

Pastiprināta uzmanība tika pievērsta literatūras izlaidei par Latvijas vēsturi, pirmām kārtām par revolucionārajiem notikumiem republikas teritorijā 1917. gadā, par leģendārajiem latviešu sarkanajiem strēlniekiem. Kopā izdoti, pie tam divās valodās, 15 nosaukumi.

Par centrālo pasākumu kļuva 13. novembra sesijā deputātu grupas ierosinātā - republikas Augstākās Padomes Paziņojuma sakarā ar ASV Kongresa bezprecedenta aicinājumu atzīmēt "Latvijas neatkarības dienu" 18. novembrī - pieņemšana.

Sakarā ar Paziņojumu partijas organizācijas bija izvērkušas lielu darbu, kas bija virzīts uz to, lai paši darbaļaudis būtu izteikuši noteiktu protestu pret ASV provokatorisko iejaukšanos mūsu iekšējās lietās. Jau Paziņojuma pieņemšanas dienā daudzos darba kolektīvos notika plaši mītiņi tā atbalstam. Nākamajās dienās mītiņi un sapulces notika visur republikā. Tajos tika izteikta Padomju Latvijas darba tautas vienotā griba neļaut iejaukties tās dzīvē, skaļi izskanēja prasība

varas orgāniem - pieņemt stingrus mērus, lai nepieļautu nekādus antipadomju izlēcienus 18. novembrī ne Rīgā, ne jebkurā citā republikas apdzīvotā punktā.

Paziņojumu vienbalsīgi tika atbalstījušas republikāniskās sieviešu, kara un darba veterānu padomes, jaunatnes organizācijas, kuras savāca vairāk nekā 50 tūkstošu parakstu pret amerikāņu iejaukšanos Latvijas PSR iekšējās lietās.

Liela propagandas efektivitāte bija akcijai par Paziņojuma nodošanu ASV vēstniecībai Maskavā; šī akcija plaši tika izgaismota presē.

18. novembra priekšvakarā Latvijas televīzija translēja Latvijas Kompartijas CK pirmā sekretāra tikšanos ar studējošo jaunatni, tās gaitā kategoriski tika nosodīti provokatoriskie Rietumu aicinājumi 18. novembrī veikt naidīgas akcijas pret Padomju Latviju; tika pārraidīta Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja speciāla runa, kura ietvēra nepārprotamu brīdinājumu ekstrēmistiski noskaņotajiem elementiem.

Mūsu mērķis bija tas, lai visi iedzīvotāju slāņi bez izņēmuma skaidri apzinātos, ka nekādas pronacionālistiskas manifestācijas 18. novembrī nenotiks, tās kategoriski un visur tiks iznīdētas.

Ne mazumu darba padarīja partijas Rīgas organizācija seštūkstoš kārtības sargu - komunistu un komjauniešu speciālas vienības izveidošanā, viņu politiskajā un organizatoriski - psihiskajā sagatavošanā.

Visai efektīgi pasākumi īstenoti pa Latvijas PSR VDK līniju. Viņi palīdzēja dezorganizēt, neitralizēt tā saucamo "Helsinki-86" grupu, organizēt pa televīziju tās vadītāja Grantiņa pozitīvu uzstāšanos. Grantiņš norobežojās no saviem domubiedriem un aicināja viņus nepiedalīties paredzamajās antisabiedriskajās akcijās.

Noteikti rīkojās arī IeM orgāni. Viņi cieši nobloķēja paredzētās sapulcēšanās vietas, kas tika norādītas aizrobežu radiopropagandā.

Kopā ar partijas pirmorganizācijām VDK un IeM dienesti veica lielu individuālo darbu ar tiem, kuri gatavojās antisabiedriskām izpausmēm.

Par visu profilaktisko pasākumu kulmināciju kļuva visas pilsētas protesta mītiņš pret amerikāņu iejaukšanos suverenas republikas lietās; tas tika noorganizēts uz Latviešu sarkano strēlnieku laukuma Rīgas centrā. Tajā piedalījās vairāk par 10 tūkstošiem republikas strādnieku un kalpotāju, kultūras darbinieku, vietējo un Augstākās Padomes deputātu.

Šajās dienās aktīva loma bija masu informācijas līdzekļiem. Laba palīdzība mums tika sniegta no Centrālās televīzijas puses - tās programmas "Vremja" pārraides, sagatavotas uz republikas materiāliem, bija operatīvas un visai derīgas.

Bez uzmanības netika atstāti arī ārzemju žurnālisti. Priekš viņiem bija noorganizēta preses konference ar neformālo apvienību vadītāju piedalīšanos, kuri pilnīgi atbalstīja republikas parlamenta deputātu Paziņojumu.

Ar partijas, padomju, komjaunatnes un tiesību sargāšanas orgānu vienotām darbībām naidīgie mēģinājumi bija izjaukti.

Līdztekus tam mums neizdevās atrisināt visas problēmas. Naktī uz 18. novembri vairākos rajonos bija auduma gabalu, imitējošu buržuāziskās Latvijas karogu, izkāršanas gadījumi, bija atsevišķi nacionālistiska, antikrieviska rakstura uzraksti, pasta kastītēs atklāti nedaudzi desmiti provokacionistiska satura lapiņu. Dažādās iestādēs atskanēja zvani ar draudiem uzspridzināt telpas. Taču partijas komiteju, VDK, IeM, padomju orgānu darbinieki neļāva radīt nervozu stāvokli, enerģiski iznīdēja baumas, deva cilvēkiem pārliecību, ka nekādi lieli prettiesiski akti nenotiks.

Par sīko huligānismu nācās aizturēt 21 cilvēku. Ir svarīgi pasvītrot, ka viņu vidū nav neviena studenta vai skolēna.

Visi aizturētie - mazkvalificēti strādnieki.

Pamatojoties uz paveiktā darba analīzi, tiks pieņemti papildu pasākumi, lai pastiprinātu darbaļaužu, strādājošās un skolu jaunatnes, visu republikas iedzīvotāju internacionālo un patriotisko audzināšanu. Šie jautājumi tika pamatīgi izskatīti Latvijas Kompartijas CK plēnumā, partijas "raikomu" un "gorkomu" plēnumos, tagad notiekošajās partijas sapulcēs.

Domājam, ka būtu svarīgi, lai amerikāņu varavīriem tiktu darīts zināms Latvijas PSR Augstākās Padomes Paziņojums.

Latvijas Kompartijas CK sekretārs

(Paraksts) B. Pugo

20.11.87.

2.-ais eksemplārs iznīcināts

20.11.87. (Paraksts) Līcis

(Latvijas Vēsture. - 1995. - Nr. 1.)

Nr. 67 Latvijas kinematogrāfistu atklāta vēstule LKP CK birojam.

X Kādas prasības CK izvirzīja vēstules autori?

Kopš LKP CK 18. jūnija Plēnuma ir pagājušas vairākas nedēļas, taču līdz šim laikam nav īstas skaidrības par šī Plēnuma darbu, kura rezultātā radies lēmums "Par politisko situāciju republikā".

Uzskatām, ka šajā dokumentā blakus vispārīgiem un nekonkrētiem mājieniem tendenciozi pasniegta radošo savienību 1. un 2. jūnija kopīgā plēnuma Rezolūcija. Tādā veidā radīts pamats pilnīgi atšķirīgām LKP CK Plēnuma lēmuma izpratnēm. Un - kas vēl bīstamāk - šāda neskaidrība nevis palīdz republikas dažādu sociālo un nacionālo grupu saprašanās pilnveidošanai, bet - tieši otrādi - palielina un pat rada no jauna saspīlējumu.

Tāpēc, mūsaprāt, nepieciešams:

1. Publicēt pilnu LKP CK 18. jūnija Plēnuma stenogrammu.

2. Pieprasīt no LKP CK izdevuma "Sovetskaja Latvija", kā arī no Latvijas Televīzijas sistematisku un kvalificētu republikas politiskās situācijas un nacionālo problēmu izskaidrošanu krievu valodā. Tas novērsīs daudzus nevajadzīgus pārpratumus, jo tiem republikas iedzīvotājiem, kas nav apguvuši latviešu valodu, trūkst nepieciešamās informācijas par republikā notiekošiem aktuāliem procesiem. Uzskatām, ka krievu valodā publicējamas presē arī 1. un 2. jūnija radošo savienību kopējā plēnuma stenogrammas.

3. Lai gan birokrātiem, gan ekstrēmistiem atņemt iespēju spekulēt ar latviešu tautas nacionālajām jūtām, jāpieņem lēmumu par nacionālo krāsu un simbolikas oficiālu atzīšanu, respektējot to seno vēsturisko izcelsmi. Pilnīgi jāizslēdz šīs atribūtikas šauri tendenciozs skaidrojums.

4. Republikas Radošo savienību padomei tikties ar LKP CK biroju, lai konkrēti izvērtētu radošo savienību 1. un 2. jūnija plēnuma Rezolūciju. Tā visauglīgāk spēs realizēt tos atbildīgos uzdevumus, kurus mums izvirzījusi politiskā situācija republikā.

Šī atklātā vēstule apspriesta un pieņemta Latvijas Kinematogrāfistu savienības paplašināta sekretariāta sēdē.

I. Seleckis, R. Kalniņš, M. Jurjāne, R. Piks, J. Streičs, A. Apsītis, V. Baltiņš, A. Bērziņš, Ā. Kļockins, V. Lorencs, G. Ratnieks, A. Redovičs, A. Rozenbergs, M. Savisko, U. Skujiņš, M. Zvirbulis, L. Žurgina.

(Literatūra un Māksla, – 1988. – 8. jūl.)

Nr. 68 Latvijas Tautas frontes otrās programmas fragments.

- × Kas bija LTF?
- × Kādēļ tā tika izveidota?
- × Kādus uzdevumus tā izvirzīja savā otrajā programmā?

1. Vispārīgie principi

1.1. LTF ir tautas patriotiskās un politiskās aktivitātes rezultātā izveidojusies sabiedriski politiska organizācija, demokrātisku spēku apvienība, kas cīnās par neatkarīgu un demokrātisku Latvijas Republiku, lai nodrošinātu latviešu tautas izdzīvošanu, pastāvēšanu, attīstību un cilvēka cienīgus dzīves apstākļus visiem iedzīvotājiem.

1.2. Ievērodama Latvijas tiesības un tautas gribu, LTF izvirza mērķi atjaunot Latvijas valstisko neatkarību, radot demokrātisku parlamentāru repub-

liku, kas turpinātu Latvijas Republikas demokrātiskās tradīcijas, īstenotu latviešu nācijas pašnoteikšanās tiesības, nodrošinātu visu Latvijas iedzīvotāju līdztiesību neatkarīgi no viņu sociālā stāvokļa, nacionālās, reliģiskās un partiskās piederības.

Visiem Latvijas pilsoņiem ir jādod vienlīdzīgas tiesības piedalīties valsts un sabiedrības pārvaldīšanā, vienlīdzīgas tiesības uz darbu un taisnīgu sadali materiālo labumu un sociālo pakalpojumu sfērā. LTF iestājas par demokrātisku, uz vispārcilvēciskām vērtībām balstītu sabiedrību, kuras augstākā vērtība būtu brīva personība, par sabiedrību, kura vienlīdz atraisītu visu pilsoņu personisko iniciatīvu un vairotu uzņēmību. [...]

*LTF kongresa organizācijas komitejas priekšsēdētājs
Jānis Peters (centrā) 1988. gada 8. oktobrī.*

2. Politiskā sistēma un valstiskās neatkarības atgūšana

2.1. Savu valstisko neatkarību Latvijas tauta zaudēja noziedzīgā Staļina-Hitlera pakta un tam sekojošās Latvijas okupācijas un aneksijas rezultātā. Liela daļa pasaules valstu Latvijas

Republikas iekļaušanu Padomju Savienībā atzīst par nelikumīgu.

2.2. LTF pieprasa, lai LPSR Augstākā Padome 1940. g. 14.-15. jūlijā okupācijas karaspēka klātbūtnē sarīkotās Latvijas Tautas Saeimas vēlēšanas un to rezultātus atzīst par nelikumīgiem un Latvijas Republikas aneksiju legimitējošās deklarācijas par LPSR izveidošanu un tās iestāšanos Padomju Savienībā par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža.

LTF kategoriski vēršas pret jebkuru mēģinājumu legitimēt Latvijas PSR nelikumīgo izveidošanu. [...]

2.6. LTF cīnās par to, lai Latvija iegūtu pārejas perioda ekonomisko un politisko statusu, kas nodrošinātu Latvijas neatkarīgā valstiskuma atjaunošanu demokrātiskā ceļā.

(Latvijas vēstures apcerējumi. – Rīga. – 1990.)

Neatkarības atgūšana

Nr. 69 LTF Domes valdes aicinājums visiem LTF biedriem
05.31.1989.

- ✗ Kādā veidā tika paredzēts atjaunot Latvijas valstisko neatkarību?
- ✗ Kāda bija Tautas frontes loma šajā procesā?
- ✗ Kādus uzdevumus LTF biedriem izvirzīja šis aicinājums?

Latvijas Tautas frontes Domes valdes aicinājums
visiem LTF biedriem (1989. gada 31. maijā)

Latvijas Tautas fronte kopš savas dibināšanas par galveno mērķi ir izvirzījusi Latvijas patiesās suverenitātes, tās ekonomiskās, politiskās un tiesiskās patstāvības nodrošināšanu. Pastāv uzskats, ka ir divi ceļi, kā iegūt un īstenot šo suverenitāti - PSRS sastāvā vai arī ārpus PSRS valstiskuma.

Līdz šim Latvijas Tautas fronte savā darbībā, balstoties uz dibināšanas kongresā pieņemtajām Programmas nostādnēm, pamatojās uz pirmo alternatīvu - federācijas principu. Tomēr pēdējo mēnešu notikumi liecina, ka visas Baltijas un Latvijas centieni sasniegt šo mērķi sastop arvien pieaugošāku centra un iekšējās reakcijas spēku politisko, ekonomisko un ideoloģisko pretdarbību līdz pat atklātas vardarbības pielietošanai, kā to liecina 9. aprīļa traģiskie notikumi Tbilisi. Arī PSRS Tautas deputātu kongresa gaita liecina, ka tajā izveidojies konservatīvais vairākums iestājas pret savienoto republiku centieniem pēc pilnīgas valstiskas suverenitātes.

Līdz ar to Latvijas Tautas frontes Domes valde izvirza apspriešanai visās Latvijas Tautas frontes grupās un nodaļās mūsu tautai vitāli svarīgu jautājumu: par Latvijas Tautas frontes iestāšanos cīņā par Latvijas pilnīgu politisko un ekonomisko neatkarību.

Mēs redzam nākotnes Latviju kā demokrātisku valsti, kurā visiem pilsoņiem neatkarīgi no to nacionālās un sociālās piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības ir nodrošinātas vienādas tiesības. Latvijai ir jābūt humānisma valstij, kurā valda likums, ekonomiska augšupeja un plašas garīgās kultūras attīstības iespējas jebkurai etniskai grupai. Attiecības ar citām valstīm, savienotajām republikām jāveido uz savstarpēji izdevīgu, līdztiesīgu līgumu pamata.

Latvijas Tautas frontes Domes valde uzskata, ka izšķirošā loma neatkarības iegūšanā būs pašai Latvijas tautai. LTF Domes valde redz šī mērķa sasniegšanas ceļu gan parlamentārā cīņā, izmantojot un pārveidojot atbilstoši tautas gribai un laika prasībām esošo Latvijas PSR valsts varas struktūru, gan tautas gribas tiešās izpausmēs. LTF mērķis ir panākt valstisko Latvijas neatkarību, nodrošināt tādas juridiskas garantijas, kuras ļautu tautai pašai izvēlēties politiskās varas formu un mehānismu. Jāapzinās, ka šī mērķa sasniegšanai būs jānoiet grūts ceļš, kas prasīs no visiem Latvijas patriotiem neatkarīgi no viņu nacionālās un sociālās piederības politisko atbildību un nelokāmu pārliecību.

Mūsu neatliekamais uzdevums ir panākt, lai Latvijas PSR Augstākās Padomes 16. jūnija sesija pieņemtu deklarāciju par Latvijas valstisko suverenitāti un labojumus LPSR Konstitūcijā par Latvijas PSR īpašuma tiesībām un PSRS likumu ratifikāciju, lai Latvijas PSR Augstākā Padome nekavējoties pieņemtu likumu par Latvijas ekonomisko patstāvību.

Uzskatot labvēlīgus vēlēšanu rezultātus par galveno priekšnoteikumu ceļā uz brīvu politisko attīstību un Latvijas neatkarību, panākt visu progresīvo spēku koalīciju tajās.

LTF Domes valde ar izpratni uztver pilsoņu komiteju veidošanas ideju, saskatot tajā galējo, totalitārisma darbības seku uzspiesto līdzekli latviešu un citu Latvijas pamatiedzīvotāju tiesību aizsardzībai. Taču to darbība izvēršama tajā gadījumā, ja Latvijas valstiskās neatkarības un nācības pašnoteikšanās tiesības nevarēs tikt nodrošinātas parlamentārā ceļā.

Latvijas Tautas frontes Domes valde

(Latvijas vēstures apcerējumi. – Rīga. – 1990.)

Nr. 70 LPSR Augstākās Padomes Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti. 28.07.1989.

- ✗ Kuri no LTF izvirzītajiem uzdevumiem ir iekļauti šajā deklarācijā?
- ✗ Ko šajā dokumentā saprot ar terminu "Latvijas suverenitāte"?

Septiņus gadsimtus latvieši tika pakļauti nežēlīgai nacionālai un sociālai apspiestībai, rupji tika pārkāptas latviešu tautas tiesības uz savdabīgu attīstību un nacionālo pašnoteikšanos. Latviešu tauta tomēr izdzīvoja, izturēja, saglabājot savu savdabību, savu valodu un nacionālo kultūru. Latvijas darbaļaužu cīņa par sociālo atbrīvošanu, nacionālo vienlīdzību un pašnoteikšanos radīja iespēju 1917.-1920. gadā izveidot padomju nacionālo valstiskumu, bet pēc tam neatkarīgu demokrātisku republiku, kuru atzina Ļeņina vadītā Padomju Krievija un arī daudzas citas pasaules valstis.

1940. gadā, balstoties uz 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas pakta slepeno papildu protokolu, ko bija parakstījusi Vācija un Padomju Savienība, staļiniskās noziedzīgās ārpolitikas rezultātā Latvijas Republikas valstiskā suverenitāte tika zaudēta, Latvijas Republika tika iekļauta PSRS sastāvā.

Staļinisms un tam sekojošais administratīvi komandējošais totālitarisms noveda pie Latvijas ekonomikas un kultūras pagrimuma, kā arī ekoloģiskās krīzes, deformēja nacionālās attiecības un devalvēja vispārcilvēciskās vērtības.

Latvijas PSR Augstākā Padome, pamatojoties uz to, ka politiskās, ekonomiskās un kulturālās patstāvības neatzīšana latviešu nācijai radīja nelabvēlīgus apstākļus tās turpmākajai eksistencei,

ka visiem cilvēkiem un tautām ir neatņemamas tiesības, pie kurām pieder tiesības uz dzīvību, uz brīvību, un centieni pēc laimes, sociālā progresa un dzīves apstākļu uzlabošanas,

ka saskaņā ar mūsdienu starptautisko tiesību normām, ko sev par juridiski obligātām atzinusi arī Padomju Savienība, visām tautām ir pašnoteikšanās tiesības un atbilstoši šīm tiesībām tās var brīvi noteikt savu politisko statusu un brīvi nodrošināt savu ekonomisko, sociālo un kulturālo attīstību,

ka visas tautas šo mērķu sasniegšanai var brīvi rīkoties ar savām dabas bagātībām un resursiem un nevienai tautai nedrīkst liegt tai piederošos eksistences līdzekļus,

ka izeja no pašreizējās nelabvēlīgās demogrāfiskās, ekoloģiskās un ekonomiskās situācijas Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā iespējama tikai tādējādi, ka tiek atjaunota republikas reālā valstiskā suverenitāte, pildot Latvijas tautas gribu, pasludina:

1. Kopš šī brīža, pēc šās deklarācijas pieņemšanas, Latvijas PSR attīstība notiek reālas valstiskās suverenitātes apstākļos šās suverenitātes valstiski tiesiskajā un starptautiski tiesiskajā izpratnē.

2. Latvijas PSR suverenitāte ir vienota un nedalāma. Latvijas tauta savā teritorijā patstāvīgi īsteno likumdošanas, izpildu un tiesu varu, kas garantē tiklab latviešu nācījas, kā arī visu Latvijas teritorijā dzīvojošo nacionālo un etnisko grupu uzplaukumi.

3. Zeme, tās dzīles, meži, ūdeņi un citi dabas resursi ir republikas nacionālā bagātība, kas pieder Latvijas tautai.

4. Latvijas PSR valsts statusu Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā nosaka līgumattiecības; Latvijas PSR jaunais tiesiskais statuss ir likumdošanas ceļā jānostiprina PSRS Konstitūcijā

un Latvijas PSR Konstitūcijā, PSRS jaunajos likumos un Latvijas PSR likumos (par pilsonību, par republikas īpašumu u. c.), padomju likumdošanas grozījumos un papildinājumos.

5. Latvijas PSR teritorijā tiek atzīta Latvijas PSR likumu augstākā vara. PSRS likumi Latvijas teritorijā stājas spēkā tikai pēc tam, kad tos ratificējis Latvijas PSR augstākais valsts varas orgāns.

6. Latvijas PSR attiecības ar citām valstīm tiek dibinātas uz līguma pamata.

Latvijas PSR Augstākā Padome aicina visu Latvijas tautu apvienoties uz šīs deklarācijas pamata, lai pārvērstu mūsu republiku patiesi suverēnā un tiesiskā valstī.

(Latvijas vēstures apcerējumi. – Rīga. – 1990.)

Nr. 71 LPSR AP Deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.

- ✗ Ar ko šī deklarācija atšķirās no 1989. gada deklarācijas par Latvijas valsts suverenitāti?
- ✗ Kāda ir 4. maija deklarācijas galvenā ideja?

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas
Augstākās Padomes
deklarācija

Par Latvijas Republikas neatkarības
atjaunošanu

1918. gada 18. novembrī proklamētā neatkarīgā Latvijas valsts 1920. gadā tika starptautiski atzīta un 1921. gadā kļuva par līdztiesīgu Tautu

Savienības locekli. Latviešu nācija savu pašnoteikšanos tiesiski īstenoja 1920. gada aprīlī, kad vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un proporcionālās vēlēšanās tautas uzticības mandāts tika dots Satversmes sapulcei. 1922. gada 15. februārī tā pieņēma valsts pamatlikumu - Latvijas republikas Satversmi, kas *de jure* ir spēkā līdz šim brīdim.

1940. gada 16. jūnijā Latvijas Republikas valdībai iesniegtā toreizējās staļiniskās PSRS valdības ultimatīvā nota ar prasību mainīt valdību un 1940. gada 17. jūnija PSRS militārā agresija kvalificējama kā starptautisks noziegums. Tā rezultāts bija Latvijas okupācija un Latvijas Republikas suverēnās valsts varas likvidēšana. Latvijas valdība tika izveidota pēc PSRS valdības pārstāvju diktāta. No starptautisko tiesību viedokļa šī valdība nebija Latvijas Republikas suverēnās valsts varas izpildorgāns, jo tā pārstāvēja nevis Latvijas Republikas, bet gan PSRS intereses.

1940. gada 14. un 15. jūlijā okupētajā Latvijā politiska terora apstākļos, pēc prettiesiski pieņemta antikonstitucionāla vēlēšanu likuma notika Saeimas vēlēšanas. No 17 iesniegtajiem kandidātu sarakstiem vēlēšanās tika atļauts tikai "Darba Tautas bloka" kandidātu saraksts. "Darba Tautas bloka" pirmsvēlēšanu platformā nebija izvirzīta prasība par padomju varas pasludināšanu Latvijā un Latvijas Republikas iestāšanos Padomju Savienībā. Turklāt vēlēšanu rezultāti tika viltoti.

Tautas apmānīšanas rezultātā prettiesiski izveidotā Saeima nepauda Latvijas tautas suverēno gribu. Tai nebija konstitucionālu tiesību izlemt jautājumu par valsts iekārtas grozīšanu un Latvijas valsts suverenitātes likvidēšanu. Šos jautājumus bija tiesīga izlemt vienīgi tauta, taču brīva tautas nobalsošana nenotika.

Līdz ar to Latvijas Republikas iekļaušana Padomju Savienībā no starptautisko tiesību viedokļa nav spēkā, un Latvijas Republika joprojām

de jure pastāv kā starptautisko tiesību subjekts, ko atzīst vairāk nekā 50 pasaules valstis.

Ņemot vērā Latvijas PSR Augstākās Padomes 1989. gada 28. jūlija "Deklarāciju par Latvijas valsts suverenitāti", 1990. gada 15. februāra "Deklarāciju jautājumā par Latvijas valstisko neatkarību" un 1990. gada 21. aprīļa Vislatvijas tautas deputātu sapulces Aicinājumu,

ievērojot Latvijas iedzīvotāju gribu, kas nepārprotami izpausta, ievēlot vairākumā tos deputātus, kuri savā priekšvēlēšanu programmā izteikuši apņēmību atjaunot Latvijas Republikas valstisko neatkarību,

nostājoties uz brīvas, demokrātiskas un neatkarīgas Latvijas Republikas *de facto* atjaunošanas ceļa,

Latvijas PSR Augstākā Padome nolemj:

1. Atzīt starptautisko tiesību pamatprincipu prioritāti pār valsts tiesību normām. Uzskatīt par prettiesisku PSRS un Vācijas 1939. gada 23. augusta vienošanos un no tās izrietošo 1940. gada 17. jūnija Latvijas Republikas suverēnās valsts varas likvidēšanu PSRS militārās agresijas rezultātā.

2. Pasludināt par spēkā neesošu kopš pieņemšanas brīža Latvijas Saeimas 1940. gada 21. jūlijā pieņemto deklarāciju "Par Latvijas iestāšanos Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā".

3. Atjaunot Satversmes sapulces 1922. gada 15. februārī pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes darbību visā Latvijas teritorijā.

Latvijas valsts oficiālais nosaukums ir LATVIJAS REPUBLIKA, saīsināti - LATVIJA.

4. Līdz Satversmes jaunās redakcijas pieņemšanai apturēt Latvijas Republikas Satversmi, izņemot tos pantus, kuri nosaka Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu un kuri saskaņā ar Satversmes 77. pantu ir grozāmi tikai ar tautas nobalsošanu, proti:

1. pants - Latvija ir neatkarīga, demokrātiska republika;

2. pants - Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai;

3. pants - Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale;

6. pants - Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.

Satversmes 6. pants piemērojams, atjaunojoties tām neatkarīgās Latvijas Republikas valsts varas un pārvaldes struktūrām, kuras garantē brīvu vēlēšanu norisi.

5. Noteikt Latvijas Republikas valsts varas *de facto* atjaunošanai pārejas periodu, kurš beidzas ar Latvijas Republikas Saeimas sasaukšanu. Pārejas periodā augstāko valsts varu Latvijā realizē Latvijas Republikas Augstākā Padome.

6. Uzskatīt par iespējamu pārejas periodā piemērot Latvijas PSR Konstitūcijas normas un citus likumdošanas aktus, kas šīs Deklarācijas pieņemšanas brīdī darbojas Latvijas teritorijā, ciktāl tie nav pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 1., 2., 3. un 6. pantu.

Strīdus gadījumos jautājumus par likumdošanas aktu piemērošanu izšķir Latvijas Republikas Konstitucionālā tiesa.

Pārejas periodā jaunus likumdošanas aktus pieņem vai esošos aktus groza tikai Latvijas Republikas Augstākā Padome.

7. Izveidot komisiju, lai izstrādātu Latvijas Republikas Satversmes jaunu redakciju, kas atbilstu Latvijas pašreizējam politiskajam, ekonomiskajam un sociālajam stāvoklim.

8. Garantēt Latvijas Republikas un citu valstu pilsoņiem, kas pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības, kā arī politiskās brīvības, kuras atbilst

vispāratzītām starptautiskām cilvēktiesību normām. Tas pilnā mērā attiecināms uz tiem PSRS pilsoņiem, kuri izteiks vēlēšanos dzīvot Latvijā, nepieņemot tās pilsonību.

Anatolijs Gorbunovs.

9. Latvijas Republikas attiecības ar PSRS veidot saskaņā ar joprojām spēkā esošo 1920. gada 11. augusta miera līgumu starp Latviju un Krieviju, kurā uz mūžīgiem laikiem ir atzīta Latvijas valsts neatkarība. Sarunām ar PSRS izveidot Valdības komisiju.

Deklarācija stājas spēkā ar pieņemšanas brīdi.

Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētājs
(paraksts) A. Gorbunovs

Latvijas PSR Augstākās Padomes sekretārs
(paraksts) I. Daudišs

Rīgā 1990. gada 4. maijā

(LR AP stenogramma. - 1990. - 4. maijs.)

Nr. 72 Ziņojums par Latvijas Republikas iedzīvotāju aptaujas rezultātiem 03.03.1991.

- ✗ Kas liecina par tautas atbalstu neatkarības idejai?
- ✗ Kādēļ šāda aptauja bija nepieciešama?

Ziņojums

par Latvijas Republikas iedzīvotāju aptaujas rezultātiem 1991. gada 3. martā

Latvijas Republikas Augstākā Padome paziņo:

1991. gada 3. martā saskaņā ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 12. februāra lēmumiem "Par Latvijas iedzīvotāju aptaujas organizēšanu" un "Par kārtību, kādā notiek Latvijas iedzīvotāju aptauja" notikusi Latvijas iedzīvotāju aptauja jautājumā "Vai Jūs esat par demokrātisku un valstiski neatkarīgu Latvijas Republiku?".

Aptaujas sarakstos iekļauti 1.902.802 republikas iedzīvotāji.

Aptaujas biļetenus saņēmuši 1.667.629 republikas iedzīvotāji.

Balsošanā piedalījās 1.666.128 republikas iedzīvotāji (87,56 procenti no aptaujas sarakstos iekļauto republikas iedzīvotāju skaita).

Par atbildi "Jā" balsojuši 1.227.562 republikas iedzīvotāji (73,68 procenti no balsojušo skaita).

Par atbildi "Nē" balsojuši 411.374 republikas iedzīvotāji (24,69 procenti no balsojušo skaita).

Par nederīgiem atzīti 27.192 aptaujas biļeteni (1,63 procenti).

Latvijas Republikas 26 lauku rajonos aptaujā piedalījās 843.804 iedzīvotāji (93,11 procenti no aptaujas dalībnieku skaita, kuri bija ierakstīti aptaujas sarakstos). Par atbildes variantu "Jā" balsojuši 724.762 iedzīvotāji (85,89 procenti); par atbildes variantu "Nē" balsojuši

110.676 iedzīvotāji (13,12 procenti); 8366 biļeteni (0,99 procenti) atzīti par nederīgiem.

Latvijas Republikas pilsētās: Daugavpilī, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā, Rēzeknē un Ventspilī aptaujā piedalījās 264.582 (78,77 procenti no aptaujas dalībnieku skaita, kuri bija ierakstīti aptaujas sarakstos). Par atbildes variantu "Jā" balsojuši 164.355 iedzīvotāji (62,12 procenti); par atbildes variantu "Nē" balsojuši 92.053 iedzīvotāji (34,79 procenti); 8.174 biļeteni (3,09 procenti) atzīti par nederīgiem.

Rīgas pilsētas rajonos aptaujā piedalījās 557.742 iedzīvotāji (84,43 procenti no aptaujas dalībnieku skaita, kas bija ierakstīti aptaujas sarakstos). Par atbildes variantu "Jā" balsojuši 338.445 iedzīvotāji (60,68 procenti); par atbildes variantu "Nē" balsojuši 208.645 iedzīvotāji (37,41 procenti); 10.652 (1,91 procenti) aptaujas biļetenu atzīti par nederīgiem.

Aptauja notikusi visos Latvijas Republikas lauku rajonos, Rīgas pilsētas rajonos un republikas pilsētās, un visur aptaujā piedalījās vairāk nekā puse no aptaujas dalībniekiem, kuri bija iekļauti iedzīvotāju aptaujas sarakstos.

Latvijas Republikas Augstākās Padomes
priekšsēdētājs (paraksts)

Latvijas Republikas Augstākās Padomes
sekretārs (paraksts)

(LR AP stenogramma. – 1991. – 4. aprīlis.)

Nr. 73 LR AP Lēmums par LR neatkarības atjaunošanu.
21.08.1991.

- ✗ Kāds periods noslēdzās ar šo lēmumu?
- ✗ Vai šo dienu var uzskatīt par okupācijas režīma izbeigšanos?
- ✗ Vai šai laikā Latvijā vēl atradās PSRS armija?

Latvijas Republikas Konstitucionālais likums

Par Latvijas Republikas valstisko statusu

Apzinoties savu atbildību tautas priekšā, ņemot vērā 1990. gada 4. maija deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu", 1991. gada 3. marta Vislatvijas tautas aptaujas rezultātus un to, ka 1991. gada 19. augustā PSRS valsts apvērsuma rezultātā ir beigušas pastāvēt PSRS konstitucionālās valsts varas un pārvaldes institūcijas un nav iespējams realizēt 1990. gada 4. maija deklarācijas "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" 9. punktu par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanu sarunu ceļā,

Latvijas Republikas Augstākā Padome nolemj:

1. Noteikt, ka Latvija ir neatkarīga, demokrātiska republika, kurā Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai un kuras starptautiski tiesisko statusu nosaka Latvijas Republikas 1922. gada 15. februāra Satversme.

2. Atzīt par spēku zaudējušu 1990. gada 4. maija deklarācijas "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" 5. punktu, kas noteica pārejas periodu Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanai *de facto*.

3. Līdz okupācijas un aneksijas likvidēšanai un Saeimas sasaukšanai augstāko valsts varu Latvijas Republikā pilnībā realizē Latvijas Republikas Augstākā Padome. Latvijas Republikas terito-

rijā ir spēkā tikai tās augstāko valsts varas un pārvaldes institūciju likumi un lēmumi.

4. Konstitucionālais likums stājas spēkā ar tā pieņemšanas brīdi.

Latvijas Republikas Augstākās Padomes
priekšsēdētājs A. GORBUNOVS
Latvijas Republikas Augstākās Padomes
sekretārs I. DAUDIŠS

Rīgā 1991. gada 21. augustā

(LR AP stenogramma. – 1991. – 21. aug.)

Tautas cīņa
par neatkarības atjaunošanu
un Latvijas Tautas frontes uzvara

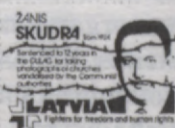
Kaut gan pastāvēja stingra uzraudzība, pretestība režīmam bija arī PSRS "ziedu laikos". Septiņdesmitajos gados Latvijā darbojās atsevišķas grupas, kas centās pievērst uzmanību cilvēktiesību stāvoklim PSRS. Daudzi intelīģences pārstāvji mēģināja pievērst uzmanību nācijas izzušanas draudiem. Astoņdesmito gadu vidū pretestība kļuva organizētāka. Grupa *Hel-sinki 86* rīkoja protesta manifestācijas. Radošo apvienību plēnumā (sanāksmē) 1988. gadā intelīģences pārstāvji pievērsa uzmanību sabiedriskajai, politiskajai un saimnieciskajai situācijai Latvijā, kā arī pretēji komunistiskās partijas sniegtajam vēstures skaidrojumam atklāti atgādināja, ka Latvija ir okupēta valsts. Tautas atbalsts izpaudās lielas masu organizācijas dibināšanā 1988. gadā, kuru nosauca par **Latvijas Tautas fronti**. LTF apvienoja cilvēkus ar visdažādākajiem uzskatiem, bet viņus vienoja Latvijas neatkarības atjaunošanas ideja. Tauta iesaistījās šajā kustībā un atbalstīja visas

tās rīkotās akcijas. Visiespaidīgākā no tām bija "Baltijas ceļš", kad triju Baltijas valstu iedzīvotāji sādēvās rokās un izveidoja dzīvu ķēdi no Tallinas līdz Viļņai. Latvijas Tautas

Latviešu jaunatne protesta demonstrācijā 1988. gada 14. jūnijā.

fronte uzvarēja okupācijas pašpārvaldes Augstākās Padomes vēlēšanās un sāka parlamentārā ceļā (darbojoties politikā ar miermīlīgiem līdzekļiem, likumdošanu) atjaunot Latvijas Republikas valstisko neatkarību.

"Daugavas vanagu" izdotās piemiņas markas.

Neatkarības atgūšana

PSRS stingrā režīma piekritēji negrasījās pieļaut PSRS sabrukumu. Kad **1990. gada 4. maijā** Latvijā Augstākā Padome pieņēma Neatkarības deklarāciju, kurā pasludināja pakāpenisku valstiskās neatkarības atjaunošanu, kļuva reāli Maskavas militārā spēka pielietošanas draudi. Situācija saasinājās gada nogalē. 1991. gada janvārī armijas vadība

1991. gada janvāris – barikāžu laiks.

saņēma pavēli nodrošināt valdības gāšanu. Latviešu tauta iespaidīgā masu mītiņā apliecināja atbalstu neatkarības idejai un bez ieročiem rokās devās sargāt parlamentu un valdību. Rīgas ielās sabrauca smagā lauku tehnika. Apkārt Saeimas namam un Ministru Padomes ēkai, kā arī TV ēkām un tornim tika izveidotas barikādes. Vecrīga pārvērtās par cietoksni. Cilvēki sildījās pie uguns kuriem un nedēļām

dežūrēja savos posteņos. Lai arī no militārā viedokļa lielas nozīmes šīm barikādēm nebija, tās parādīja tautas nostāju. Militāristi neuzdrošinājās lietot spēku. Pēdējais komunistiskā režīma piekritēju mēģinājums saglabāt varu bija 1991. gada augustā, kad Maskavā grupa vadošo varas aparāta darbinieku mēģināja izdarīt apvērsumu. Rīgas ielās tai laikā

1991. gada augusts. Omonieši Rīgā Doma laukumā.

atkal parādījās militārā tehnika. Armija ieņēma radio un televīziju, bet valdība un Augstākā Padome turpināja darboties. Arī Latvijas Tautas frontes "pagrīdes" radio turpināja raidīt. Maskavā šis apvērsuma mēģinājums ieguva nosaukumu "augusta pučs". Tauta arī tur nostājās pret komunistisko režīmu, un pučisti zaudēja. Šādos apstākļos Augstākā Padome 21. augustā pieņēma likumu par Latvijas Republikas valstisko neatkarību. Tādējādi Latvijas Republikas suverenitāte formāli tika atjaunota. 24. augustā Krievijas prezidents B. Jeļcins parakstīja dekrētu par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atzīšanu. **1991. gada 17. septembrī** Latvija kļuva par ANO dalībvalsti. Tomēr Latvijai vēl bija priekšā

*Latvijas komunistiskās partijas līdera A. Rubika arestēšana
1991. gada augustā.*

Krievijas armijas izvešana, iesaistīšanās Eiropas starptautiskajās organizācijās, smagas un grūtas reformas, bet okupācijas laiks bija beidzies.

KOPSAVILKUMS

Pirmā pasaules kara noslēgumā kļuva skaidrs, ka Krievijas impērija sairst. Jau 19. gs. vidū un beigās nacionālās atmodas kustības bija sagatavojušās Krievijā ar militāru spēku uzsākt cīņu par brīvību. Cariskā Krievija bija militāri policejiska valsts, kuras pastāvēšana bija iespējama, tikai pateicoties stingrai uzraudzībai. Tur nepieļāva nekādas nacionālās brīvdomības izpausmes. Krievija nespēja izturēt Pirmo pasaules karu ne saimnieciski, ne militāri. Kaut gan tās sabiedrotie (Lielbritānija, Francija, ASV u. c.) sāka gūt uzvaras, Krievija nespēja noturēt Austrumu fronti. Lielu Krievijas daļu okupēja vācu armija. Pēc trim kara gadiem kļuva skaidrs, ka Vācija karu zaudēs, bet arī Krievijas armija bija uz sabrukuma sliekšņa. Tā vairs nespēja veikt lielas uzbrukuma operācijas, lai atgūtu zaudētās teritorijas. Dzīves apstākļu pasliktināšanās Krievijā kļuva par lielu sabiedrisku satricinājumu cēloni. 1917. gada februārī Krievijā notika revolūcija un monarhija tika gāzta. Sākās demokrātisku pārveidojumu laiks. To izmantoja arī nacionālajās malienēs. Visur Krievijā veidojās tautas pašvaldības iestādes – padomes. Tā paša gada novembrī Petrogradā varu sagrāba komunisti, kuri nodibināja valstī nežēlīgu diktatūru. Komunistu vara Pilsoņu kara apstākļos pamazām tika nostiprināta gandrīz visā bijušās cara impērijas teritorijā. Latviju tai laikā jau pilnībā bija okupējis vācu karaspēks. 1918. gadā lielinieku valdība Brestļitovskā noslēdza ar Vāciju pamiera līgumu, atstājot vāciešiem Krievijas rietumu teritorijas.

1918. gadā, kad sabruka trīs lielas impērijas – Krievija, Vācija un Austroungārija, Eiropā veidojās daudz jaunu nacionālu valstu. Latvieši 1918. gada beigās jau bija guvuši gan lielu politisko, gan militāro pieredzi. Vidzemē izveidotā **Latviešu Pagaidu Nacionālā padome** 1918. gada janvārī

Petrogradā pasludināja, ka Latvijai jākļūst par neatkarīgu valsti. Vācu okupētajā Rīgā latviešu partijas apvienojās **Demokrātiskajā blokā**. 1918. gada rudenī abas latviešu organizācijas, kuras pārstāvēja gandrīz visas Latvijas partijas, apvienojās un 18. novembrī proklamēja Latvijas Republiku. Latvijas neatkarības pasludināšana bija likum-sakarīgs rezultāts gan kara radītajam postam, gan nepieciešamībai tautai pašai pasargāt sevi, lai izdzīvotu. Latvijas Republikai pēc pasludināšanas vēl divus gadus bija jācinās ar iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem. Latvijas valsts pastāvēšanu negribēja pieļaut ne karu zaudėjusi Vācija, ne lielinieciskā Krievija. Arī latviešu lielinieki, kurus atbalstīja nozīmīga tautas daļa, centās Latviju pārvērst par Padomju Krievijas sastāvdaļu. Tomēr 1920. gadā Padomju Krievija piekrita noslēgt miera līgumu ar Latviju. Pēc tam sekoja Latvijas Republikas starptautiskā atzīšana. Divu gadu laikā to atzina vairums ietekmīgāko pasaules valstu. **1921. gada 22. septembrī** Latvija tika uzņemta Tautu Savienībā – lielākajā starptautiskajā organizācijā, kuru izveidoja pēc Pirmā pasaules kara, lai novērstu jauna kara draudus un veicinātu sadarbību starp valstīm.

Jau 1920. gada aprīlī Latvijā notika Satversmes sapulces vēlēšanas. Tā savu darbu uzsāka maijā. Satversmes sapulce izstrādāja demokrātisku pamatlikumu (Satversmi) un likumu par agrārreformu (zemes reformu). Latviešu zemnieki ieguva savā īpašumā lielāko valsts zemes daļu. Tas nodrošināja valdībai tautas atbalstu un pārveidoja valsts saimniecību. 1922. gada 15. februārī tika pieņemta Latvijas Satversme. Pēc sekmīgas Satversmes sapulces darbības pabeigšanas Latvijas Republikā notika pirmās Saeimas vēlēšanas. Pavisam Latvijas Republikas pastāvēšanas demokrātiskajā posmā nomainījās 4 Saeimas.

1934. gada 15. maijā valstī notika apvērsums. Varu pārņēma viens cilvēks – toreizējais ministru prezidents K. Ulmanis. Apvērsums bija iespējams likumdošanas nepilnību dēļ, jo Saeimas nespēja izveidot stabilas valdības. Tomēr K. Ulmaņa darbības periodu nevar vērtēt tikai negatīvi. K. Ulmaņa valdības laikā valstī notika strauja saimniecības attīstība, ievērojami uzlabojās tautas dzīves līmenis.

Jau 30. gados Eiropā brieda jauna pasaules kara draudi. Diktatoru nākšana pie varas daudzās Eiropas valstīs sagrāva starptautisko stabilitāti. Diktatoriskās valstis tiecās paplašināt savu ietekmi pasaulē. Arī PSRS bruņojās, lai atsāktu komunisma ietekmes izplatīšanu. Tikai saimnieciskās grūtības kavēja Padomju Savienību attīstīt militāros spēkus. Tā nebija atmetusi cerības atjaunot bijušās cariskās Krievijas robežas. Itālija un Vācija izraisīja arvien jaunus konfliktus un sagrāba vienu valsti pēc otras. Tautu Savienība kļuva par bezspēcīgu organizāciju, jo agresorvalstis tika izslēgtas vai arī pašas izstājās no tās. Rietumu lielvalstis cerēja, ka Vācijas diktators Ā. Hitlers beidzot vērsīsies pret PSRS. Tādēļ tās nerikojās pietiekami efektīvi, lai jau pašā sākumā novērstu kara draudus. Tāda nenoteikta rīcība tikai iedrošināja Vāciju un tās sabiedrotos. Vācija un PSRS **1939. gada 23. augustā** noslēdza līgumu, kuram pievienotajos protokolos sadalīja Austrumeiropas valstis starp Vāciju un PSRS ietekmes sfērās. Guvusi Vācijas atbalstu, PSRS vispirms izvirzīja smagas prasības Somijai un Baltijas valstīm. Maskava vispirms pieprasīja, lai tās ļauj izvietot savās teritorijās Sarkanās armijas karabāzes. Baltijas valstis pakļāvās PSRS prasībām. Somija nepiekāpās. PSRS sāka karu pret nepakļāvīgo kaimiņvalsti. Kaut gan PSRS bija milzīgs militārs pārsvars, Sarkanā armija cieta smagus zaudējumus. Pēc vairāku mēnešu asiņainām kaujām PSRS valdība piekrita, ka Somija zaudē pierobežas apgabalus, bet saglabā savu neatkarību. Citādi bija ar Baltijas valstīm. Pēc tam kad Vācija sakāva Poliju, Maskava izvirzīja Baltijas valstīm jaunas prasības. Tās pieņemot, Latvijai, Lietuvai un Igaunijai bija jāzaudē sava neatkarība. Baltijas valstīm bija jāielaiž savā teritorijā neierobežots Sarkanās armijas kontingents, kā arī jāstādā PSRS paklausīgas valdības. 1940. gada augustā pēc PSRS valdības instrukcijām izveidotā Latvijas Republikas "tautas valdība" devās uz Maskavu, lai "lūgtu Latviju uzņemt" PSRS sastāvā. Latvijai sākās smagu pārbaudījumu gads, kad notika masveida izsūtīšanas uz Sibīriju, inteliģences un virsnieku slepkavošana, aresti un īpašumu atņemšana.

1941. gada 22. jūnijā Vācijas karaspēks iebruka PSRS. Nežēlīgās represijas pret tautu bija cēlonis tam, ka vācu armiju

Latvijā sagaidīja kā atbrīvotāju. Vācu okupācijas periodā Latvijā notika masveida ebreju vajāšanas un slepkavības. Tajā pašā laikā tika respektētas īpašuma tiesības, jo vācu kara spēkam vajadzēja pārtiku un visu citu, ko ražoja Latvijā. Latvieši bija spiesti dienēt abās armijās. Vācu armijā iesauktie ticēja, ka viņi cīnās par Latvijas brīvību, lai gan nacistiskā Vācija negrasījās atjaunot Latvijas Republiku.

1944. gadā Latvijā ienāca Sarkanā armija. Kurzemē vācu armijas grupējums, kura sastāvā bija arī latviešu daļas, notūrējās līdz pat kara beigām. Pēc kara okupācijas varai pretojās nacionālie partizāni. Pakāpeniski visas pretestības grupas okupācijas varas iestādes likvidēja. Laukos zemniekus ar varu spieda apvienoties kolhozos un valsts saimniecībās (sovhozos). Privātīpašums praktiski tika sagrauts, līdz ar to arī saimniecība sāka pagrimt. Visus šos pārveidojumus nosauca par "sociālisma celtniecību". PSRS sāka Latvijā attīstīt rūpniecību. Padomju valdība sekmēja masveidīgu iedzīvotāju ieceļošanu Latvijā no Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas. Tas kardināli izmainīja iedzīvotāju nacionālo sastāvu. Ja okupācija būtu vēl vairāk ieilgusi, latviešu tauta būtu izzudusi. Tā tiktu *asimilēta* (uzņemta sevī, padarīt līdzīgu) milzīgajā ieceļotāju masā. Nesaprātīgi attīstītā rūpniecība radīja arī ekoloģiskas problēmas.

Astoņdesmito gadu beigās sākās PSRS sairums. Atpalikusi saimniecība un valsts militarizācija padarīja neiespējamu PSRS pastāvēšanu bez nopietnām pārmaiņām. PSRS valdība uzsāka pārvaldes un ekonomiskās reformas. Tomēr situācija bija tik saspringta, ka iesāktās reformas radīja komunistiskajā jūgā turēto tautu nacionālās pašapziņas pieaugumu. Tās vairs nevarēja iegrozīt un vadīt PSRS reformatoriem vēlamā gultnē. Latvijas progresīvā inteliģence un tās atbalstītāji apvienojās Latvijas Tautas frontē, kas spēja uzvarēt okupācijas pašpārvaldes vēlēšanās. Kaut arī PSRS armija un varas iestādes izrādīja pretestību, Tautas fronte panāca Latvijas Republikas atjaunošanu parlamentārās cīņas ceļā. **1991. gada augustā Latvija atkal kļuva neatkarīga valsts.**

PAPILDLITERATŪRAS SARAKSTS

1. *Balodis A.* Latvijas un latviešu tautas vēsture. - Rīga: Kabata, 1991.
2. *Dunsdorfs E.* Latvijas vēstures atlants: Skolām un pašmācībai. - Melnburna, 1969, 1976.
3. *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture: Skolām un pašmācībai. - Līnkolna, 1980.
4. *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). - Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993.
5. *Ģērmanis U.* Latviešu tauta ciņā un darbā. - Rīga: Zvaigzne, 1989.
6. *Ģērmanis U.* Latviešu tautas piedzīvojumi. - Rīga: Zvaigzne, 1991.
7. *Kurlovičs G.* Latvijas Republika: Vēstures kartes. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1994, 1995.
8. *Landsmanis A.* Pastāvēt vai iznīkt: Baltijas tautu destrūkcija Padomju Savienībā. - Stokholma: Latviešu Nacionālais Fonds, 1975.
9. Pretstatu ciņā: Latvija 1917 - 1950. - Rīga: Avots, 1990.
10. Latvijas vēstures apcerējumi: No 1940. gada līdz mūsdienām M. Virša red. - Rīga: Zvaigzne, 1990.
11. Latvijas likteņgadi, IV. - Rīga: Avots, 1990.
12. *Silkalns E.* Latvieši trimdā. - Rīga: Izglītība, 1996.
13. Via dolorosa: Staļinisma upuru liecības. - Rīga: Liesma, 1990.

SATURS

Priekšvārds	3
Kā strādāt ar grāmatu	5
1. Latvija 30. gadu beigās - draudi no austrumiem un rietumiem	7
1. Pasaules lielvalstu politika un tās rezultāti	7
<i>Dokumenti un liecības</i>	10
2. Baltijas valstu loma PSRS un Vācijas attiecībās 1939. gadā	32
3. Maskavas spiediens uz Baltijas valstīm	38
4. Latvijas politika līdz 1940. gada vasarai	39
2. PSRS okupē un inkorporē Latviju	41
1. Draudi no Austrumiem	41
<i>Dokumenti un liecības</i>	43
2. 1940. gada jūnijs - okupācijas sākums	86
3. Inkorporācijas norise	87
4. Terors pret tautu	90
5. "Baigā gada" notikumi	93
6. Masu deportācijas	96
3. Vācu okupācijas vara Latvijā Otrā pasaules kara laikā	97
1. Vācijas loma Latvijas neatkarības zaudēšanā	97
<i>Dokumenti un liecības</i>	99
2. Nacistiskās Vācijas plāni Baltijas valstīs	145
3. Genocīds pret ebrejiem	149
4. Latvieši Vācijas un PSRS bruņotajos spēkos	151
5. Kara noslēgums un PSRS okupācijas atjaunošana	156
6. Pretestības kustība	159
4. PSRS kundzība Latvijā	162
1. Latvija pēc Otrā pasaules kara	162
<i>Dokumenti un liecības</i>	165
2. Nacionālā pretestības kustība Latvijā	220
3. Padomju varas politika pret zemniecību	221

4. Latvijas iedzīvotāju izsūtīšana uz Sibīriju un terors pret tautu	222
5. Izmaiņas politikā, saimniecībā, sabiedriskajā dzīvē un iedzīvotāju sastāvā	225
6. Kā izmainījās situācija Latvijā pēc J. Staļina nāves	226
5. Latvija atgūst neatkarību	230
1. PSRS pēdējie pastāvēšanas gadi	230
<i>Dokumenti un liecības</i>	234
2 Tautas cīņa par neatkarības atjaunošanu un Latvijas Tautas frontes uzvara	267
3 Neatkarības atgūšana	269
Kopsavilkums	272
Papildliteratūras saraksts	276

1. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
2. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
3. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
4. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
5. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
6. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
7. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
8. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
9. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
10. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
11. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
12. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
13. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
14. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
15. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
16. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
17. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
18. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
19. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
20. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
21. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
22. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
23. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
24. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
25. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
26. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
27. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
28. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
29. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
30. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
31. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
32. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
33. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
34. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
35. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
36. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
37. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
38. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
39. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
40. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
41. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
42. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
43. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
44. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
45. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
46. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
47. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
48. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
49. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
50. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
51. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
52. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
53. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
54. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
55. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
56. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
57. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
58. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
59. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
60. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
61. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
62. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
63. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
64. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
65. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
66. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
67. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
68. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
69. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
70. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
71. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
72. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
73. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
74. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
75. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
76. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
77. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
78. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
79. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
80. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
81. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
82. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
83. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
84. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
85. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
86. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
87. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
88. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
89. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
90. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
91. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
92. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
93. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
94. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
95. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
96. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
97. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
98. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
99. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276
100. Latvijas valsts izveide 1918. gadā	276

Gunārs Kurlovičs, Andris Tomašūns

LATVIJAS VĒSTURE
OKUPĀCIJAS GADI

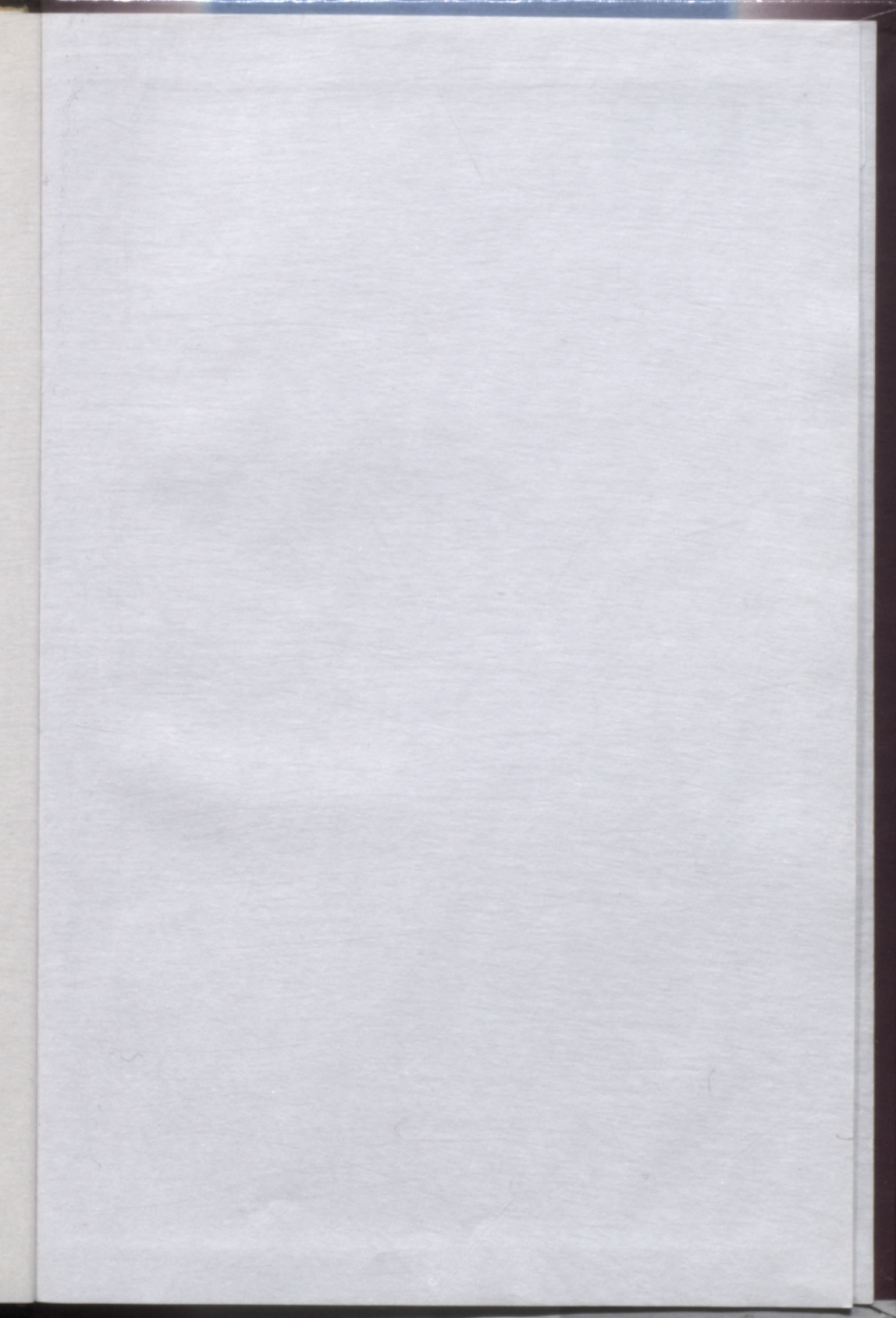
Redaktors A. Paegle
Māksl. redaktors A. Aleks
Tehn. redaktore L. Vasiļevska
Maketētājs M. Bērziņš
Korektore Z. Stikute
Vāku zim. D. Lapsa

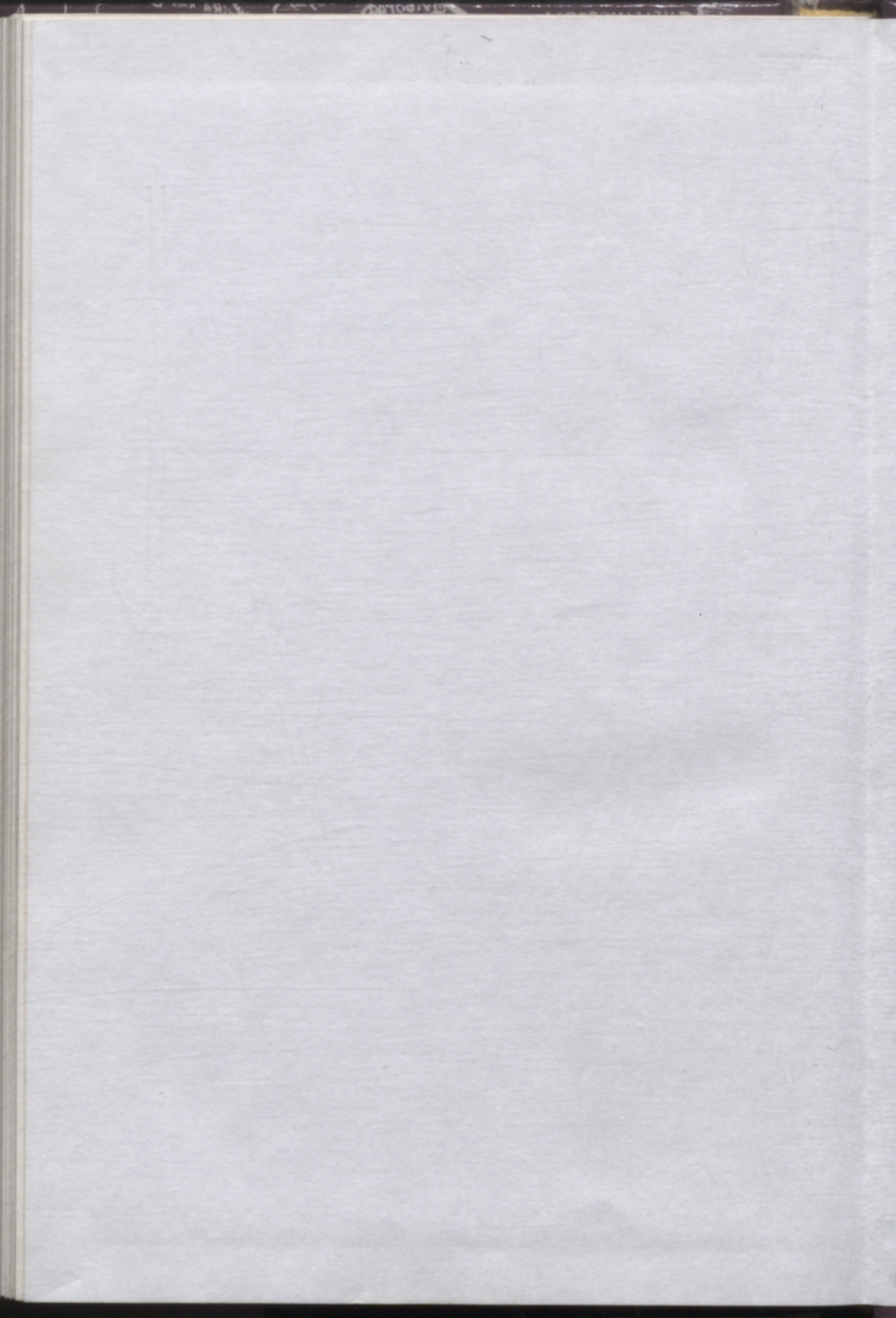
Apgāds "Zvaigzne ABC", SIA,
K. Valdemāra ielā 105, Rīgā, LV-1013.
Reģistr. nr. 2-1060. Red. nr. S-24.

A/S "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010.

222
225
228
230
234
257
260
272
274

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE
MUSEUM OF ART AND ARCHITECTURE
5730 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637
TEL: 773-936-3700
WWW.MUSEUMOFART.UCHICAGO.EDU

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

2.50

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304037339

